

Юрій Пелюшенко

ГРИМАЙЛІВ
НА ГАЛИЦЬКОМУ ПОДІЛЛІ
Невідомі сторінки минулої історії

Пелюшенко Ю. Г.

Гримайлів на Галицькому Поділлі:
невідомі сторінки минулої історії

Тернопіль
Видавництво «Підручники і посібники»
2023

УДК 94(477.84)

П24

В авторській редакції

Дизайн обкладинки *Віталій Нехай*

Видання перше.

Пелюшенко Ю.

П24 Гримайлів на Галицькому Поділлі. Невідомі сторінки минулої історії / Ю. Г. Пелюшенко — Тернопіль : Підручники і посібники, 2023. — 216 с.

На підставі архівних і сучасних документів автор розповідає про маловідомі події з понад 400-річної історії містечка Гримайлів Чортківського району Тернопільської області. Розповідь супроводжується великим числом фотографічного матеріалу.

Для широкого кола читачів.

УДК 94(477.84)

*“... Подивіться лишень добре.
Прочитайте знову
Тую славу. Та читайте
Од слова до слова,
Не минайте ані титли,
Ніже тії коми,
Все розберіть... та й спитайте
Тоді себе: що ми?..
Чиї сини? яких батьків? ...”*

Т. Г. Шевченко, “І мертвим, і живим, і
ненарожденним...”

До читача

Вічні слова Кобзаря дуже влучно демонструють народну мудрість: “Хто не знає свого минулого, той не вартий свого майбутнього!”. Адже, як дерево тримається на землі своїм корінням, так і людина тримається на землі своїм минулим.

Книга, яка пропонується увазі читача, познайомить його з важливими і цікавими подіями в історії селища Гримайлів на Тернопільщині, від часу найпершої датованої згадки про нього в історичних джерелах і до закінчення Другої світової війни. Тут ви знайдете інформацію про Гримайлів у роботах авторів XIX-XXI століть, про гримайлівський замок, палац і костьол, розпорядження Тернопільської воєводської адміністрації, що стосувалися життєдіяльності містечка, перелік репресованих радянською владою гримайлівців, хронологічну таблицю подій, фотографії тощо. Подана інформація збиралася у відкритих електронних джерелах, на сайтах університетів Варшави і Кракова, на сторінках друкованих видань, в розсекречених матеріалах колишніх кримінальних, а тепер архівних справ, у електронному листуванні і фейсбучних діалогах з невідомими друзями.

Ідея написання книги, яка б оповідала історію селища, хронологію подій, називала прізвища відомих діячів Гримайлова, виникла не випадково. Як розповідає сам автор: *“Я пам’ятаю розмови про гримайлівський замок-палац, про те, що від нього, нібито, є підземний хід, і що Гримайлів “стоїть на льохах, в яких ховалися від татар”. Я ще застав пам’ятники на єврейському і польському цвинтарях, купався у ставі з малим острівцем посередині, ходив з братом “на місто на льоди”, бачив ще не зруйнований польський костьол, в старому бабцевому серванті (креденсі) знаходив монети колишньої Польщі, а з настінних образів на мене дивилися католицькі святі. Таке середовище і те покоління гримайлівців спричинили перше, поки ще не виразне, несвідоме, але вже зацікавлення історією взагалі і родинною – особливо”*.

Той особливий колорит, що створювали різні національності, які проживали на території Гримайлова – а це і поляки, і українці, і євреї – ще в дитинстві захопив автора, зацікавив особливістю менталітету, специфічним діалектом, культурно-архітектурними пам’ятками та високим рівнем культури.

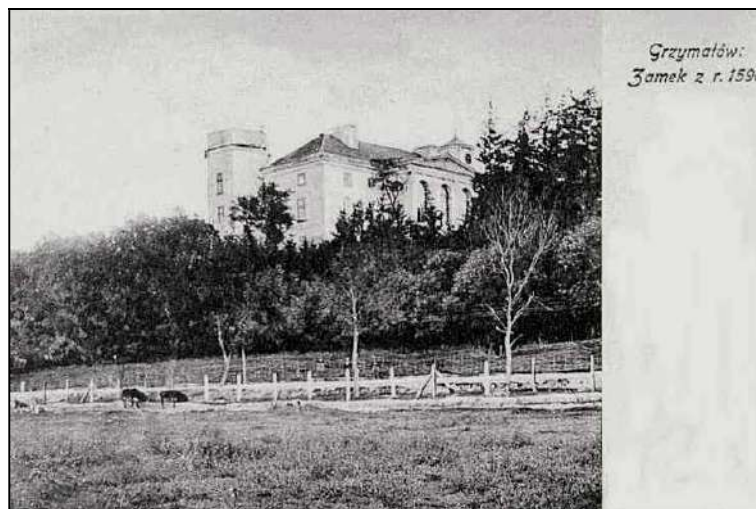
Сьогодні ми хочемо передати ці безцінні знання майбутнім поколінням, адже патріотичне виховання молоді – одна з головних складових національної безпеки будь-якої держави. Наше майбутнє залежить тільки від нас, від нашої небайдужості, громадської активності, відчуття суспільного обов’язку, глибокої пошани і любові до своєї родини, до рідного краю та його історії.

Баліцька І. В., заступник голови ГО “Не словом – але Ділом”.

Гримайлів, вересень 2023 р.

З а с н у в а н н я

З польських часів до нас дійшли фотографії (з яких одна – поштова картка) із зображенням графського палацу в Гримайлові, на яких вказано 1590-й рік будівництва фортеці, що на цьому місці передувала палацу.

Очевидно, що у випадку справедливості цієї дати, Гримайлів мав би бути заснованим тоді ж або раніше. Однак у середньовіччі фотоапаратів не було, тому для відповідального дослідника і уважного читача такі фотографії не можуть бути надійним джерелом і доказом.

Спробуємо розібратися з питанням віку нашого містечка. Об'єктивно кажучи, не виключено, що якесь поселення на тому місці існувало і раніше під іншою, нам невідомою, назвою. Якщо так і було насправді, то цього ми із впевненістю вже ніколи не визнаємо, тому мова далі піде виключно про поселення під назвою "Гримайлів", або, як писалося польською, "Grzymałów" і назва якого протягом довгих десятиліть озвучувалась як "Гжималув".

У 1828 р. польський історик, географ і католицький священник Франтішек Сярожинський у рукописній роботі "Галиція або Словник історично-статистично-географічний королівства Галиція" одним реченням, без посилань на джерело, написав: "Гримайлів – містечко в Тернопільському окрузі, шляхетською родиною гербу Гжимала за Володислава Ягайла засноване"¹. Згадаємо, що роки життя короля Ягайла 1362 - 1434.

Miasteczka.
Grzymałów, założone za panowania Władysława Jagielly przez szlachtę Grzymała.
Janów, nad Seretem, dawniej istniał tam zamek obronny tudzież i fabryka saletry.
Mikulitce, z pięknym pałacem i zabudowaniami

Майже через 40 років це твердження Сярожинського повторив інший автор – Іполіт Ступницький в "Географічно-статистичному опису Королівства Галиції та Лодомерії" (1864)².

Однак пізніше, у 1881 р., "Географічний словник Польського королівства та інших країв слов'янських" пише вже невпевнено: "Невідомим є час заснування міста (нібито за часів Владислава Ягайла)"³.

Можливість цього категорично заперечувала львівський історик-архівіст Гелена Полачкувна в роботі "З минувшини міста Гримайлів": "Про його заснування нічого невідомо, сумнівно, що місто виникло за часів Владислава Ягайла", і додає, що про

¹ Franciszek Siarozynski, "Galicja, czyli słownik historyczno-statystyczno-geograficzny królestwa Galicji", Lwów, 1828.

² Hipolit Stupnicki, "Geograficzno-statystyczny opis królestwa Galicyi i Lodomerji", Lwów, 1864.

³ "Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów Słowiańskich", t.2, Warszawa, 1881.

Гримайлів зовсім мовчать міські та земельні акти XV і XVI століть, які зберігаються в архівах⁴. У цьому її підтримує Єжи Волянський – син останніх власників гримайлівського палацу Володислава та Юлії Волянських, слушно додаючи, що *“Мабуть – це не впевнено”*, і залишаючи можливими інші варіанти⁵.

В 1816 р. у Варшаві вийшло з друку дослідження Томаша Сьвєньцького *“Опис старожитньої Польщі”*. У 1828 р. книга була перевидана. У цій роботі про Гримайлів не згадується зовсім, хоча автор, розповідаючи про воєводства старої Польщі, згадує і коротко описує кожний більш-менш вартий, на його думку, уваги населений пункт⁶.

Аналогічно, Юзеф Лукашевич у книзі *“Географія старожитньої Польщі для загального користування видана”*, оповідаючи про міста і села польських воєводств, про Гримайлів також нічого не пише⁷.

Анжей Словачинський в роботі *“Польща у історично-статистично-географічному словнику описана”*, що вийшла з друку в Парижі, пише коротко і просто: *“Гримайлів – містечко в Подільській Галиції; чотири ярмарки, щочетверга ринок”*⁸.

Не більше за Словачинського по темі говорить і Єнджей Морачевський у виданні *“Польські старожитності для зручності читача у алфавітному порядку зібрані”*: *“Гримайлів – містечко у Руському воєводстві на схід від Теревовля при межі Поділля”*⁹.

У випущеному в 1844 р. 2-му томі книги *“Старожитня Польща під поглядом історичним, географічним і статистичним описана”* її автори Міхал Балінський і Тимотеуш Ліпінський про Гримайлів згадують лише в одному абзаці, але цілком зрозуміло і однозначно:

“Grzymałów nad Gnilą i wielkim stawem. Niewiadomy jest czas założenia miasta, również jak i jego nazwa, czy wzięła początek od rodziny, czyli też od herbu” –

*“Гримайлів над Гнілою і великим ставом. Невідомим є час заснування міста, так само невідомо, чи взяла його назва початок від [прізвища] родини, чи від [назви] гербу”*¹⁰.

Це рік 1844-й і про точну дату заснування Гримайлова нічого невідомо.

Перейдемо в ХХ ст. У ньому винесене в заголовок питання підтримують два дослідники. Польський історик і професор Ельжбета Хорн, яка після закінчення Другої світової війни дванадцять років працювала в архіві у Львові, в роботі *“Економічно-суспільні стосунки в містах Галицької землі в 1590 - 1648 рр.”* називає роком появи нового поселення 1617-й, при цьому називає сільського війта – О с т а п В о л ь с к и й¹¹.

⁴ Helena Polackówna, *“Z przeszłości miasta Grzymałowa”*, Lwów, 1936.

⁵ Jerzy Wolański, *“Z dziejów Grzymałowa”*, 2006.

⁶ Tomasz Święcki, *“Opis starożytnej Polski”*, Warszawa, 1828.

⁷ Józef Łukaszewicz, *“Geografia starożytnej Polski ku powszechnemu użytkowi wydana”*, Poznań, 1842.

⁸ Andrzej Słowaczyński, *“Polska w kształcie dykcjonarza historyczno-jeograficznego oписана”*, Paris, 1833-1838.

⁹ Jędrzej Moraczewski, *“Starożytności polskie ku wygodzie czytelnika porządkiem abecadłowym zebrane”*, Poznań, 1842.

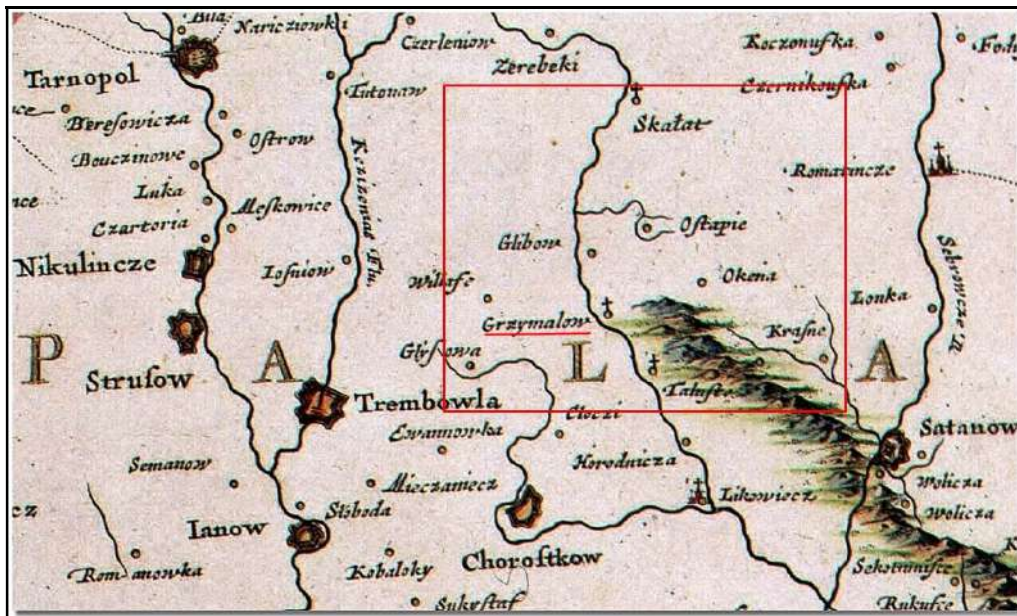
¹⁰ Michał Baliński, Tymoteusz Lipiński, *“Starożytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym oписана”*, Warszawa, 1844.

¹¹ Elżbieta Horn, *“Stosunki ekonomiczno-społeczne w miastach ziemi halickiej w latach 1590–1648”*, Opole, 1963.

Письменник Гжеґоґ Ронковський у книзі “Краєзнавчо-історичний путівник по Західній Україні. Поділля” також роком першої згадки Гримайлова називає 1617-й. За його версією, Лудзіцькі володіли тереном ще від кінця XVI ст. Назва поселення походила від назви родового гербу Лудзіцьких. Близько 1620 р. теребовлянський підскарбій Войцех Лудзіцький (який в джерелах також зветься Ольбрахтом або Адальбертом) закінчив будівництво тут, на березі річки, оборонного від татарських нападів замку з 4 баштами, оточеного земляними укріпленнями¹².

Як бачимо, спільної думки щодо року заснування Гримайлова немає. Але чи можна визначити хоча б *приблизний період* виникнення поселення на основі історичних документів, а не з робіт пізніших авторів? Так, можна.

Вперше на мапах назва “Гримайлів” з’являється у роботі Гійома Левассер де Боплана (Guillaume Levasseur de Beauplan, 1600 - 1673) – француза на службі королів Річі Посполитої Сигизмунда III і Владислава IV, королівського капітана, військового інженера і картографа. Перший (рукописний) варіант карти Боплана датується 1639 р., відповідно, топографічний опис земель виконувався ще раніше. Назви поселень читаються легко і безпомилково, вони існують до тепер – Grzymalów, Glibów, Ostapie, Skataty, Krasne та інші.

Дослідженням, у якому можна визначити найпершу датовану згадку про Гримайлів, є “Польський гербовник” авторства Адама Бонецького. У XV-му томі його роботи є повідомлення, що

“Мацей, дідич Гримайлова, Глібова, Буциків та інших, уклав у 1600 р. договір з ротмістром Вонсовичем, мав свою каплицю у кам’янецькій катедрі, був присутній на сеймику у Вишні¹³ в 1606 р., помер бездітним біля 1627 р.”¹⁴

З цього тексту не очевидно, що Гримайлів вже існував в 1600 р., чого не скажеш про рік 1627-й. Отже, 1627 рік – це найпізніша *підтверджена* дата періоду виникнення містечка.

За першу дату слід прийняти 1564 р. Саме цей рік називає історик Александер Яблоновський в роботі “Польща XVI ст. під поглядом географічно-статистичним”. Том VII, ч. I. “Землі Руські. Русь Червона”, що вийшла з друку у Варшаві в 1902 р. Подаючи перелік і

¹² Grzegorz Rakowski, “Przewodnik krajoznawczo-historyczny po Ukrainie Zachodniej”, Pruszkow, 2006.

¹³ Судова Вишня – місто Яворівського району Львівської області. Тут збирався генеральний з’їзд (сейм) шляхти Руського воєводства.

¹⁴ Adam Boniecki, “Herbarz polski”, Warszawa, 1912.

розміри податків від сіл Теробовлянського повіту у 1564 р., автор називає багато навкологримайлівських громад: Глещава, Зелене, Красне, Турівка, Рожиське, Качанівка, Іванівка, Ілавче, Скалат, Буцики, Вікно, Глібів, Сороцьке, але Гримайлова немає¹⁵. Таким чином, 1564 р. – це найстарша обґрунтована дата, коли поселення з назвою “Гримайлів” ще не існує.

Цей висновок підтверджується і в 2-й частині роботи Александра Яблоновського, де він пише:

*“Далі на південь від вищезгаданих (Скалатських) уділів, по середньому бігу Гніли і аж до самого берега Збруча, що утворює кордон з Поділлям, лежить велика на 8 кв. миль **волость, яка з часом гримайлівською називатиметься** [виокремлення автора], де знаходимо: Глібів з околицями – 5 сіл, містечко Товсте і сіл до нього належних – 4, більше 8 інших сіл шляхетських, з яких значна частина, напевно, до Товсте належала”.*

Dalej na półdnie zaś od powyższych (Skalatu etc.) działków, zalega po śred. biegu Gniłej i aż do samego brzegu Zbrucza, stanowiącego tu rozgranicze z Podolem (kamien.), obszerna, o \neq 8,0 m. kw., włość Grzymałowowską z czasem zwana, w której znajdujemy: Hlibow z okolem — wsi 5; oraz m. Tłuste (Tołste) i wsi do n. należ. 4 (wyraźnie 1564 podanych); nadto 8 inn. szl., z których część znaczniejsza napewno do Tłustego należała.

Як бачимо, автор називає Глібів і Товсте головним містечком терену другої половини XVI ст., і це притому, що шляхтич Войцех Лудзіцький збудував костюл у Глібові лише у 1609 р.! Думається, що якби, як про це говорить напис на старих фотографіях, у 1590 р. був збудований замок і, відповідно, існував Гримайлів, то саме він в такому випадку називався б головним пунктом повіту, або хоча б згадувався разом з іншими селищами.

Таким чином, на підставі робіт Адама Бонецького і Александра Яблоновського, період 1564-1627 рр. з великою ймовірністю можна вважати обґрунтованим часом появи поселення під назвою “Гримайлів”.

Звідки ж з’явився 1590-й р. на фотографіях?

Вперше цей рік, як рік початку Гримайлова, згадується у магістерській монографії 1937 р. кандидатки на цю ступінь з університету Яна Казимира Стефанії Кломм¹⁶. На жаль, невідомо, якими джерелами вона користувалась під час написання своєї роботи.

Значно ширше на це питання відповів Єжи Волянський. Історія наступна.

Перед Другою світовою війною у гримайлівському костюлі зберігалася рукописна “Парафіяльна Хроніка” (“Kronika parafialna”¹⁷). До 1822 р., напевно, на підставі відповідних і тепер нам невідомих документів, її довів керівник гримайлівської католицької парафії (і одночасно Теробовлянського деканату) ксьондз Еразм Жибурт¹⁸. Від того року літопис

¹⁵ Aleksander Jabłonowski, “Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Tom VII, część 1. Ziemia Ruskie. Ruś Czerwona”, Warszawa, 1902.

¹⁶ Stefania Klomm, “Monografia antropogeograficzna miasta Grzymałów”, Lwów, 1937.

¹⁷ Повна назва – “Історія Гримайлівського костюлу латинського обряду, що в циркулі Тернопільському, деканаті Теробовлянському” (“Historia kościoła grzymałowkiego obrządku łacińskiego w cyrkule tarnopolskim dekanacie trembowelskim będącego”). Зберігається в архіві абата Євгеніуша Базіяка у Кракові.

¹⁸ Еразм Жибурт (Erazm Zybur) правив у гримайлівському костюлі з не пізніше 1814 р. Після його смерті (22 вересня 1840 р.), керівником католицької парафії був призначений Юзеф Зіолецькі (Joseph Ziotecki), роки правління якого – листопад 1841 - листопад 1887.

продовжував ксьондз Александер Валента (Aleksander Walenta) – настоятель парафії в 1888 - 1924 рр. У 1943 р. костьольний органіст Ян Вронський, на прохання останньої господарки замку (на той момент вже палацу) графині Юлії Волянської, зробив виписки з “Парафіяльної хроніки”. У тому ж році “Хроніка” була вивезена з Гримайлова тодішнім ксьондзом Яном Кручкевичем¹⁹.

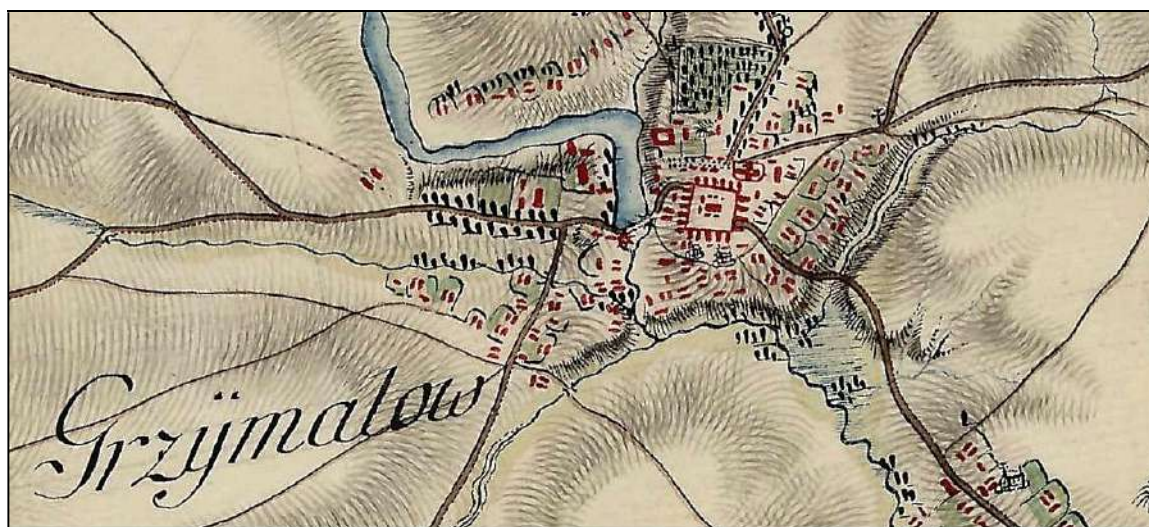
Отже, згідно тих записів, приблизно в 1590 р. невідомий з інших джерел шляхтич Гжимал (Grzymał) розпочав на високому березі Гніли будівництво замку і дав назві нового поселення своє прізвище. Будівництво це, однак, було перервано татарським нападом, а Гжимал, “*піддавшись негараздам долі*”, навіть “*перестав бути власником тих місць*”, і взагалі занедбав будівництво. Після чого, згідно записів Еразма Жибурта, теребовлянський підскарбій Войцех Лудзіцький замок “*закінчити не затримався*” і “*містечко до піднесення привів*”.

Ну, а далі все просто. В наступних століттях люди винайшли технологію фотографування і супутні з нею хитрощі, і число “1590” з’явилося на фотографіях гримайлівських краєвидів.

Також варто сказати, що лише С. Кломм і Є. Волянський з числа польських авторів називають 1590-й рік роком можливого виникнення Гримайлова. Інші польські історики називають початок XVII ст. або ще більший часовий діапазон – першу половину XVII ст. Тут важливо мати на увазі, що саме польські дослідники мають і, головне, мали більше можливостей і джерел для вивчення цього питання.

Треба зауважити, що 1590 рік входить у вказаний вище період 1564 - 1627 років, тому з однаковою ймовірністю засновниками Гримайлова можуть бути і шляхтич Гжимал, і теребовлянські Лудзіцькі. Останні будуть керувати у Гримайлівщині до початку XVIII ст., тому в них було достатньо часу, щоб зафіксувати своє прізвище в історії Гримайлова і “затерти” всі згадки про Гжимала.

За винятком костьольної.

¹⁹ Ян Кручкевич (Jan Kruczkiewicz) – настоятель гримайлівських римо-католиків від березня 1925 р. до 1946 р.

Витяг з військової топографічної мапи Галичини інженера австрійського Генерального Штабу обер-лейтенанта Фрідріха фон Міґа, створеної у період 1779-1783 рр. Це перше (найстарше) графічне зображення гримайлівського терену такої точності. Видно, що центральна частина селища була обнесена мурами. Також на мапі, окрім хат селян, нанесені костьол, дві українські церкви на південь від ринку, млин на річці, замок, але не показана синагога.

Північна і центральна частини Гримайлова на кадастровому плані 1861 р. Змінився вигляд ставу, на місці фортеці і лісу біля неї з'явився палац з парком, зникли муровані навколо центру містечка і одна з церков, з'явилася синагога.

Фортеця і палац

Переглядаючи фотографії старого Гримайлова, які дійшли до нас з австрійських і польських часів, найчастіше погляд затримується на тих, де зображений графський палац. Фотографій таких залишилося немало у порівнянні з іншими, і кожного разу глядач захоплюється красою архітектури і одночасно задається питанням: якому ... прийшло в голову його зруйнувати?

Точна дата будівництва палацу невідома, вважається, що це сталося у першій половині 1840-х років. Дідичем Гримайлова у той час був Антім Нікорович, офіцер австрійської і польської армії, учасник Листопадового повстання проти Російської імперії, який у 1831 р. викупив містечко і ще декілька сусідніх сіл від попереднього власника – банкіра з Відня Леопольда Антона Елкан фон Елкансберга.

Переїхавши у Гримайлів з Кривчиць, що біля Львова, Нікорович не міг не задумуватися про резиденцію як для себе в якості власника Гримайлівського терену, так і для місця перебування своєї родини. І тут йому, можна сказати, пощастило. Але у цьому місці розповіді треба перерватися і повернутися з XIX ст. на майже 250 років назад.

Справа в тім, що в Гримайлові в той час знаходилася стара фортеця, збудована на початку XVI ст. місцевими шляхтичами на прізвище Лудзіцькі. В джералах називається Мацей і його – чи то брат, чи то родич – Войцех-Адальберт. Шляхтичі були гербу Grzymała, і тому існує версія, що селище отримало назву саме від назви цього гербу: Grzymała – Grzymałów. Войцех ще не раз буде згадуватися на сторінках цього оповідання.

Головною особливістю життя Галицької землі періоду XVI - XVII ст. була необхідність захищатись від агресивних і войовничих татар і турків. Доходило до того, що протягом одного року траплялися декілька нападів ворога. Пограбування, пожежі, вбивства та викрадення на ясир були звичними подіями для населення тих місць.

У такій ситуації дуже важливим було своєчасне попереднє повідомлення про близьку загрозу. На початку XVII ст. мешканці сіл Галицької землі нерідко будували на пагорбі чи на підвищеному місці спостережну вежу. На ній цілодобово несли службу кілька спостерігачів. Під час небезпеки вони палили сигнальні вогні (смолоскипи), били у дзвони, стріляли з гармат. В поля на відстань кількох кілних переходів висилався передовий дозор.

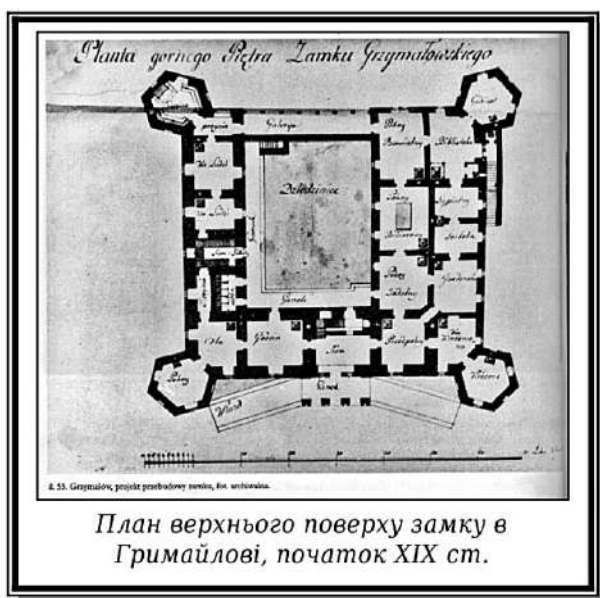
У першій половині XVII ст. (до 1648 р.) татарські напади на Руське воєводство Річі Посполитої отримали характер повені. Протягом цих років Червона Русь мала лише 12 спокійних років (1606, 1608-1611, 1614, 1619, 1625, 1627-1628, 1630, 1631), а у 17 літах край пережив щонайменше 26 нападів. Найчастіше в Галицькій землі татари направляли свої атаки на повіти Коломийський (20 разів), Галицький (18) і Теревовлянський (17).

Найманих військ для оборони не вистачало, тому удари численних ворогів приймали на себе магнатські загони при посильній підтримці селян і міщан. Вони ж несли і повсякденну сторожову службу. Мешканець-галичанин в одній руці тримав леміш, а в другій – меч. Так практично зупинялося подальше просування ворога вглиб Річі Посполитої. Розпорошені загони степовиків рідко коли виходили за межі Руського воєводства.

Неодноразовими набігами татари проклали собі в руських землях декілька традиційних шляхів. Один з них, кучманьський, на завершальному етапі зачіпав Теревовлянський повіт Галицької землі. На Поділлі він проходив через Кам'янець, Гусятин, Борщів, Скалат, Гримайлів, Теревовля, Микулинці, які підпадали під удари татар, далі переходив в Галичину і через Зборів, Золочів йшов на Львів.

Зрозумілою реакцією на такий стан речей було будівництво нових оборонних замків, фортифікаційне зміцнення міст, магнатських і шляхетських садиб, монастирів, костельов і церков. Вони забезпечували захист місцевому населенню і були опорними пунктами для ведення оборони. Все це знеохочувало степовиків атакувати захищені міста і місця. Кінні татари не мали ані часу, ані засобів, ані вміння для ведення осади, і навіть якщо робили таку спробу, то при першому ж неуспіху відступали і квапилися далі по легко досяжну здобич.

Польський дослідник Олександр Чоловський писав, що кожен більший шляхетський двір оточувався валами, ровами, високими стінами і в такий спосіб перетворювався в так звану форталіцію на випадок несподіваного нападу. Форталіції, у більшості дерев'яні, мали вигляд чотирикутника із в'їзною брамою і баштами на рогах. Насправді вони не були великою перешкодою для ворога, який мав гармати, але в татар артилерії не було...

Гримайлівський замок, як пункт оборони, виріс у північно-західній частині містечка, на невеликому піднесенні над озером, можливо, на місці якоїсь дерев'яної фортеці, яких багато лежало тоді на татарських шляхах. Будівництво оборонної споруди та перебування у селищі дідича-пана одразу і на довгі десятиліття виокремило і підняло значення Гримайлова серед сусідніх сіл.

Фортеця була збудована у вигляді наближеного до квадрату прямокутника. Муровані стіни оточували внутрішній двір, в кутах – чотири б-бічні башти, навколо – рови та вали.

Башти – у декілька ярусів муровані оборонні споруди з товстими стінами, з кількома приміщеннями на одному ярусі, сполучені з оборонними мурами і оснащені бійницями для ведення прямої і бічної стрільби або спостереження. Вони були звернені кутом (вістрям) у бік можливого напрямку наступу ворога, виступали за лінію мурів і прикривали підступи. Башти гримайлівської фортеці не могли відрізнитися від башт сусіднього (11 км) замку у Скалаті. Збудовані по-сусідству, в одну історичну епоху, вони не могли виглядати по різному:

Стіни мали відповідну товщину, щоб захистити оборонців від руйнівної дії тогочасної зброї. Гарнізон складали члени родини пана та його піддані. Очевидно, вони були навчені використанню засобів оборони, знали місця їх розміщення і правила застосування, знали архітектурні особливості будівлі і т.д.

У південно-східній башті знаходилося приміщення для зброї, а в південно-західній Войцех Лудзіцький заснував каплицю на честь Непорочного Зачаття Діви Марії. Таке рішення дідича “Історія Гримайлівського костюлу” (1818) пояснювала словами: *“Напевно думаючи, щоб у випадку знищення сусіднього костюлу в Глібові, у місті вона могла служити”*. Архівні документи, датовані наступними десятиліттями (1666 р., 1716 р., один без дати) підтверджують, що каплиця була забезпечена всім необхідним релігійним інвентарем для проведення служб – хрести, розп’яття, кубки і келихи, 4 ліхтаря, одяг для проведення служб, кадьниця і один великий дерев’яний ліхтар *“na środku kaplicy”*.

В 1620 р. у підземеллі каплиці поховали Барбару Лудзіцьку з родини Копичиньських, вдову теребовлянського шляхтича Миколая Лудзіцького, приблизно 1540 р. народження, як про це свідчив напис латиною на надгробку. Як і каплицю, надгробок збудував її син – вже згаданий Войцех Лудзіцький. Отже, на той рік замок вже був діючим.

Якими ж були його розміри? На це запитання дає відповідь план верхнього поверху будівлі з масштабом, виконаний на початку ХІХ ст. Цей план знаходився серед ескізів проекту

перебудови гримайлівського замку архітектором Якубом Хемплем приблизно у 1815 р. Розміри плану були виконані в ліктях віденських. Один такий “лікоть” дорівнював приблизно 0,78 м. Схоже на те, що квадратна споруди мала довжину сторони близько 60 м, з яких приблизно 12,5 м припадало на дві башти на рогах (для порівняння: розміри Кременецького замку біля 65 x 135 (м), а чотирикутник замку у Скалаті має сторони 92, 72, 72 і 63 метри).

Висоту башт і стін приблизно можна визначити за допомоги фотографії пізніше збудованого з фортеці палацу за висотою незруйнованих під час перебудови башт:

Про напади на замок у Гримайлові в докозацький період джерела повідомляють лише один раз. В той час власницею Калагарівки над Збручем (нині у Чортківському районі) була Анна Лагодовська, дочка волинського каштеляна Яна Лагодовського, яка спадково отримала це містечко після смерті під Гданськом в 1627 р., під час кампанії гетьмана Конєцпольського проти шведського короля Адольфа Густава, чоловіка – Миколая Маліньського – племінника гримайлівських Лудзіцьких. Анна відразу увійшла з останніми у гострий конфлікт. Причиною були спадкові суперечки. Анна на підставі, як вона обґрунтовувала, заповіту покійного чоловіка, заявила претензії на його майно і власність. Але Войцех Лудзіцький стверджував, що володарка Калагарівки заповіт підробила на свою користь. Розпочався судовий процес, і коли Войцех поїхав на засідання суду в Люблін, Анна, скориставшись з його відсутності, закликавши на допомогу брата Марка та кузена Кшиштофа Сененьського, напала на землі Лудзіцького і захопила гримайлівський замок. Під час нападу загинув один замковий слуга. Далі войовнича жінка заподіяла великі спустошення не тільки в самому Гримайлові, але й у сусідніх селах Лудзіцького: Буцики, Глібів та Остап'є.

Очевидно, судовий процес закінчився не на користь Лагодовської, і наступні події тому підтвердження. Скоро Калагарівка Теревовлянського повіту набрала грізного розголосу на цілому терені як резиденція *Heroda-Baby*, як головний осередок смуту, а теревовлянські міські акти переповнилися протестами, позовами, рішеннями, в яких Анна виступає як головна героїня, причому під своїм родинним прізвищем. Вона проводить вперті війни з Сатановим Сенявських і Гримайловом Лудзіцьких (чи не тому через 100 років Лудзіцькі передадуть Гримайлів саме Сенявським?), а коронний підчашій Миколай Сенявський організував навіть посполите рушення своїх людей, щоб дати відсіч збройним нападам агресивної жінки.

Можливо саме після цих сусідських війн, шляхтичі-землевласники переконалися і усвідомили важливість замків для успішного ведення оборони (і збереження своїх статків). В 1630 р. командир гусарів Кшиштоф Віхровський збудував замок у Скалаті, в наступному році теребовлянський староста Олександр Балабан закінчив будівництво фортеці у Теребовлі, в 1636 р. Войцех Лудзіцький зміцнює пошкоджені часом і нападами мури гримайлівського замку.

Далі наступили часи Хмельниччини 1648 - 1657 рр. Про напади на замок у Гримайлові в цей період повідомляє лише один автор один раз – у жовтні 1648 р. замок був захоплений повсталими місцевими селянами (В. Грабовецький, “Західноукраїнські землі у період народно-визвольної війни”, Київ, 1972). Якщо дійсно відбулося саме так, то треба думати, що постійного гарнізону у фортеці не було.

Після завершення козацьких війн землі навколо Гримайлова, і взагалі ця частина Теребовлянського повіту, до кінця XVII ст. стає полем польсько-татарсько-турецьких війн, шляхи ворогуючих армій проходять тереном, в хроніках згадуються Тернопіль, Теребовля, Збараж, Гусятин, Скалат. Про Гримайлів немає повідомлень, але скоріше за все гірка доля не оминула і його – достатньо було загону вершників у декілька десятків професійних воїнів.

На переході XVII - XVIII століть (точна дата невідома), Гримайлів з околицями перейшов у власність Адама - Миколая Сенявського – великого коронного гетьмана, каштеляна краківського, першого сенатора Річі Посполитої. Власник надзвичайно великих багатств, Сенявський надав Гримайлову привілей на магдебурзьке право, перевів селище у статус міста, призначив печатку із гербом, ініціював будівництво костьола та провів ґрунтовний ремонт замку, який після численних нападів, нищень, пожеж і негайних ремонтів мав, напевно, непривабливий вигляд.

Про *будівництво* замку Сенявським зустрічається в “Географічному словнику Королівства Польського та інших земель слов’янських” (Варшава, 1881) і в роботі польських авторів М. Баліньського і Т. Ліпінського “Старожитня Польща під поглядом історичним, географічним і статистичним” (Варшава, 1885). Дещо з іншим акцентом – про *відбудову* – писали О. Чоловський (“Давні замки та фортеці Галицької Русі”, Львів, 1892) та Р. Афтаназі (“Історія резиденцій на давніх окраїнах Річі Посполитої”, Вроцлав, 1995). Ксьондз Еразм Жибурт писав, що *перебудова* замку закінчилася у 1716 р. (“Історія гримайлівського костьола латинського обряду, що в циркулі Тернопільському, деканаті Теребовлянському”, 1818). Всі ці слова (*будівництво, відбудова, перебудова*) можна трактувати не тільки як ремонт попередньої фортеці, збудованої Лудзіцькими, але й як *модернізацію*, викликану розвитком військової справи протягом XVII – поч. XVIII століть, і це було б логічно. Таким чином, замок, що його відбудував/відновив Адам-Миколай Сенявський у 1716 р., скоріше за все, відрізнявся від замку його попередників – все ж таки з десятиліттями змінилося мистецтво фортифікації, удосконалення зазнала стратегія облоги і оборони, зріс якісний рівень артилерії та інженерії, змінилися оборонне і штурмове озброєння, матеріали для оборонного будівництва, так само, як замок самого Сенявського відрізнявся невідомими нам деталями від того, яким його бачили картографи, складаючи через понад 100 років (1828) кадастровий план Гримайлова. Буде невеликою помилкою сказати, що у Гримайлові, протягом його історії, *було збудовано два замки*. Перший, Лудзіцьких, у другій половині XVII ст. був настільки зруйнований нападами селян, можливо, козаків, турків, татар і природними впливами, що говорити про нього, як про діючу якісну оборонну споруду було б перебільшенням. Тому реконструкцію і відбудову замку, проведену коштом А.-М. Сенявського у 1715-1716 рр. (відомий лист військового інженера і архітектора Jan Baptysta Dessieur’a гетьману 15 квітня 1715 р., у якому він повідомляв про закінчення робіт у каплиці і про початок зведення стін в замкових кімнатах) можна вважати новим його народженням, а самого гетьмана – його другим засновником. Не випадково, М. Баліньський і Т. Ліпінський у згаданій вище роботі писали, що у замку (на той час – вже палаці) зберігається портрет Сенявського.

Трагічним в історії Гримайлова став день 9 травня 1803 р., коли під час пожежі в містечку і в сусідньому Підліссі згоріло понад 200 хат та обидві існуючі церкви. Стихія не пощадила і самого замку, в якому вигорів верхній поверх. Під час усунення наслідків пожежі в тому ж році каплиця у південно-західній башті була ліквідована, вітар перенесено до заснованого в 1796 р. онукою гетьмана Сенявського Ізабеллою Любомирською костьолоу у Качанівці – села з Гримайлівського адміністративного терену. Верхній поверх башти перебудували на кухню, а нижній – на стайню. Наскільки зручним було таке сусідство – джерела мовчать.

Гримайлівський замок через природні впливи, стихійні біди, пожежу 1803 р., незважаючи на виконаний пізніше ремонт, вже не відповідав вимогам великопанської резиденції. Відомий архітектор Якуб Хемпл приблизно в 1815 р. отримав від Констанції Жевуської – правнуки гетьмана Адама-Миколая Сенявського – непросте завдання пристосувати старі мури до нових потреб і виконав проект у модному на той час

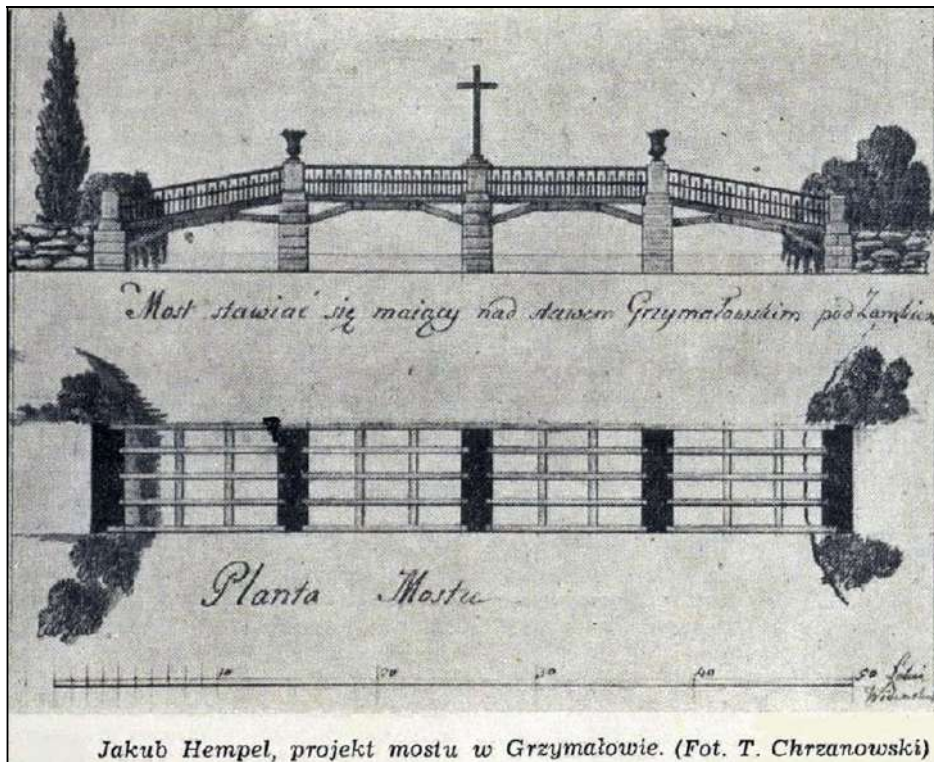
У 1959 р. польський історик Тадеуш Стефан Ярошевський в Кракові, у приватному альбомі архітектурних планів кінця XVIII - початку XIX ст., знайшов чотири аркуша з малюнками проекту перебудови замку в Гримайлові, який історик назвав "величним". На першому знаходиться "Вид гримайлівського замку зі сторони ставу" і "План верхнього поверху гримайлівського замку" – обидва проекти виконані тушшю та аквареллю і підписані Якубом Хемплом. Другий аркуш – ескізи "Вигляд від ставу" і "Вигляд подвір'я", намальовані олівцем і не підписані. Малюнки на третьому і четвертому аркушах виконані тушшю за підписом Хемпла: третій на зворотній стороні несе назву "Проект оранжереї в Гримайлові", а останній – "Міст, що має бути поставлений над гримайлівським ставом під замком" (бічний вигляд) та "План мосту" (вигляд зверху). Всі проекти мали мірило у віденських ліктях (приблизно 0,78 м).

Після перебудови замок повинен був складатися з трьох крил навколо прямокутного двору, з четвертої (західної, від ставу) сторони двір замикала стіна з рядом колон на зовнішній стороні. Чотири міцні башти, поправлені в неоготичному стилі, залишалися на рогах. Нетипово грубі мури двох сторін кожна з одними вхідними дверима вказують на їх давніше походження у порівнянні з третьою двовходовою стороною з набагато тоншими стінами.

Якуб Хемпл детально опрацював ескіз фасаду від в'їзду (зі східної сторони) і зі сторони ставу. Фасад від в'їзду прикрашав чотириколонний портик (вхід, прикрашений відкритою колонадою). Фасад від озера задумувався більш ефектним. У верхній його частині планувалася гарна 6-колонна галерея, обперта на ряд замкнених гострими кутами аркад у нижній частині. Галерея поєднувала мешкальну частину замку із каплицею у башті, з якої відкривався чудовий вигляд на околиці.

Через відсутність інших інформаційних матеріалів неможливо сказати, як сильно планувалося змінити вигляд існуючої будівлі. Але проект реконструкції замку в Гримайлові не дочекався своєї реалізації: у 1823 р. Гримайлів разом із сусідніми селами, через величезні борги властительки, був виставлений на аукціонний продаж.

Інші ескізи проекту перебудови знаходяться у розділі "Ілюстрації".

Підпис-пояснення до проекту Хемпля:
 “Міст над гримайлівським ставом під замком”.

В інвентарі Гримайлівського ключа 1821 р., який є складовою частиною збірки “Інвентарі з описами замків на Червоній Русі XVII - XIX ст.”, що зберігається у фонді О. Чоловського Львівської наукової бібліотеки ім. Стефаника, знаходиться документ “Опис скарбових будинків міста Гримайлів”. У ньому перелік об’єктів складається з 56 пунктів. Під першим номером називається замок і описується його стан на той момент. Навіть якщо існували інші аналогічні описи цієї споруди, то документ 1821 року – єдиний такого роду, що відомий автору, який дійшов до нашого часу.

З оповідання зрозуміло, що замок в той історичний період вже перестав виконувати свою військову функцію і по суті являвся житловим будинком місцевого пана або призначених ним у Гримайлів управлінців. Далі подаються опис поверхів і створена автором згідно нього схема другого поверху. Для зручного сприймання суцільний оригінальний текст розбитий на частини (абзаци). У квадратних дужках розміщені сучасні пояснення ²⁰.

²⁰ Розібратися в тонкощах польської мови 200-літньої давності автору допоміг громадянин Польщі Henryk Michał Drewniak, польсько-українські предки якого проживали в Гримайлівщині в селах Дубківці і Раштівці, а після 1945 р. переїхали у Польщу, за що йому велика подяка. Ось як він прокоментував текст: “Весь текст написаний старою і дивною граматиною, у якій змішані великі та малі літери. Орфографія з сьогоднішньої точки зору також помилкова. Це накладається на погану розбірливість тексту”.

“В’їзд на дитинець замковий [внутрішнє замкове подвір’я] знаходиться у штукатуреній, гонтом [як дахом] вкритій фасадній стіні на фундаменті, опарканений, з брамою між двома мурованими стовпами, з подвійних дубових дошок на залізних обручах і чопах, з хвірткою також на завісах і гаках і з ручкою для закривання.

Дитинець від в’їзду знаходиться спереду в ліву сторону.

Замок одноповерховий [хоча в цьому місці замок називається одноповерховим, далі в тексті будуть згадуватися сходи на другий поверх, а з другого поверху – на стрих], мурований з каменю у формі квадрату, з чотирма вежами на рогах, під дахом, що гонтом довжиною у лікоть покритий, фасадною стіною на схід, до внутрішніх приміщень йдеться дерев’яними сходами з мурованими стінами [спочатку] у

ганок, також мурований, на двох мурованих стовпах, під дахом гонтом покритим, зі штукатуреною стелею, підлогою з кам’яних плит, з двома лавками з дубових дошок по боках, з якого є подвійні дубові двері на завісах і гаках з ручкою та залізними болтами у

склепінчасті сіни, де підлога з кам’яних плит. Йдучи з тих сіней праворуч у середні сіни, видно одинарні двері на завісах і гаках, з французьким замком, до

зали їдальні з подвійним вікном у дубовій окутій рамі [металеві захисні засувки і кутники, що запобігають викривленню деревини] на завісах і болтах. Дві з 38 шибок створюють дві внутрішні кватирки на завісах і залізних гачках. У цій залі знаходиться обігрівальна залізна піч і мурований з цегли камін з бляхою для закривання комина, виведеного на дах. У цій залі, далі йдучи правою стороною, у стіні є дубові двері на завісах і гаках залізних із французьким замком. Там входить у

кабінет у башті. У ньому два одинарних окутих вікна із залізними решітками, обігрівальна кахельна піч, збудована у московський спосіб, і шафа у стіні з 4-ма дверцятами на завісах і гачках, з двома замками під ключі. Ця башта, або кабінет, разом із їдальнею залом мають склепінчасту стелю, а підлогу з ялинових дошок.

Повернувшись звідти назад у їдальню, поруч із вищезгаданим у цій залі каміном, у стіні середній поперечній, знаходяться двері у

залу для гостей, у якій в північній стіні видно два подвійних вікна з 32 шибок, з двома внутрішніми кватирками, з ялини, на завісах і гачках. Кахельна обігрівальна піч. З лівої сторони у стіні середній поздовжній є двері у коридор. Напроти перших дверей цієї зали знаходяться другі двері біля обігрівальної печі у

передпокій, у якому одне подвійне вікно з 16 шибок. З цього передпокою ліворуч через двері, яких тільки половина відчиняється [не зовсім зрозуміла фраза, можливо, мається на увазі, що двері мають дві частини і тільки одна з них відчиняється назовні], виходиться у коридор. Також напроти дверей зали для гостей знаходяться подвійні двері у

спальну кімнату, в якій одне подвійне вікно з 16 великих шибок складається, у вікні є подвійна кватирка з вільхової деревини на завісах і гачках. Також тут знаходиться мурований камін і кахельна піч московська, яка цю кімнату і попередній передпокій обігріває. Зі спальної кімнати є вихід через подвійні двері у

другу кімнату для гостей. Там знаходяться два подвійних вікна, одне від півночі, друге від сходу. У першому кватирка на завісах і гачках для замикання ззовні. Кахельна обігрівальна піч зі змурованим із каменю каміном. З цієї кімнати, у розі стін, з правої сторони знаходяться подвійні двері на завісах і з французьким замком в

канцелярію у башті. У ній троє подвійних окутих вікон на 48 шибок із засувками. Підлога із соснового дерева у вигляді цегли поставлена, а стеля склепінчаста. Біля дверей обігрівальна залізна піч з поверхнею з бронзового покриття. З тієї башти, або канцелярії, повернувшись у [другу] кімнату для гостей, через подвійні двері входить у

залу. В ній два вікна на південь і одне на захід, кожне подвійне, з 16 великих шибок складене. Кахельна обігрівальна піч та змурований з каменю камін. При стіні, де камін, і неподалік від нього, є подвійні двері з цієї кімнати у

передпокій, у якому одне подвійне вікно, кахельна обігрівальна піч, неподалік цієї печі, напроти дверей у залу, є подвійні двері у

сіни. В них з правої сторони є вікно з темного скла і дрібних шибок. Поруч вікна знаходиться стінна шафа з дубовими дверима на петлях і залізних гачках із замком під ключ, з полицками для кришталевого посуду. У лівій стороні цих сіней є одинарні двері на завісах і гачках з ручкою, до половини засклені, у

сіни темні, де підлога з цегли, а на місці стелі – склепіння від димоходів, що на дах виведені. З сіней темних, повернувшись у перші сіни, навпроти дверей від названого передпокою знаходяться окуті двері з ялини, із замком, у

кімнату відпочинку гостей, де є одне подвійне вікно з 16 шибок і камін. Звідти, повернувшись у сіни темні, йдучи коридором, видно подвійні двері з ялини, окуті, із замком, у

другу кімнату відпочинку гостей, суміжну з першою. У тій другій [кімнаті] є одне подвійне вікно з 16 шибок. Обидві ці кімнати обігриває одна піч московська кахельна. У середній стіні, що поділяє ці кімнати, з правої сторони [перебуваючи у другій кімнаті відпочинку] видно подвійні двері на завісах із французьким замком і болтами, раніше для комунікації з першою кімнатою відпочинку призначені, а тепер замуровані. Також з правої сторони у стіні є **ніша** з одинарними дубовими дверима на завісах і гаках із замком під ключ і трьома полицками в середині.

Зазначається, що у всіх раніше згаданих кімнатах і передпокоях підлога з ялинових дошок, гіпсові стелі з карнизами, подвійні окуті вікна на петлях, гачках і засувках, подвійні двері всюди на завісах, гачках і засувках, з французькими замками для ключів, і всі з ялинової деревини [зроблені].

Виходячи [через двері у другій кімнаті відпочинку] в коридор та йдучи у напрямку **сіней передніх,** згаданих на початку [як сіни склепінчасті], спостерігаються біля закінчення коридору дубові подвійні двері на завісах і гачках, з ручкою для замикання, відчинивши які, входить у

передні сіни, описані вище [як сіни склепінчасті], в яких з правої сторони є двері на завісах і гачках, з замком під ключ, за якими дерев'яними сходами з мурованими стінами йдеться

на стрих дому. При дверях з сіней на стрих, з тієї ж сторони, є дубові двері на завісах з ручкою на

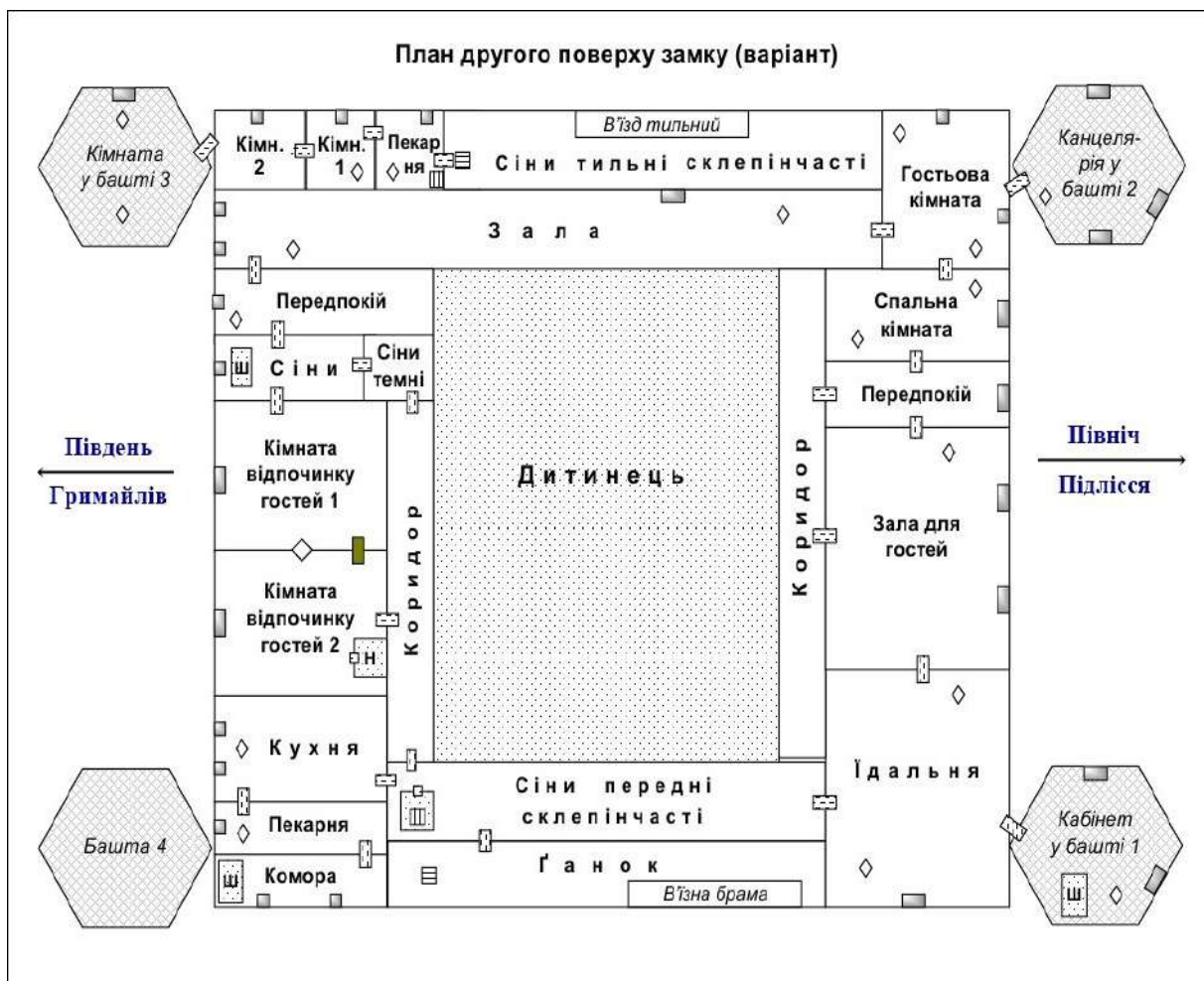
кухню. В кухні два вікна зі скла тьмяного і доброго. З правої сторони мурований комин з залізним покриттям, виведений на дах, під ним муроване з цегли вогнище для готування їжі із залізними трубками для запалювання на зразок кухні англійської. З кухні є дубові подвійні двері на завісах із засувками у

пекарню, де піч пекарська з виведенням на дах комином, одне окуте вікно з 16 шибок. З пекарні є дубові двері на завісах з ручкою у

комору, в якій два окутих вікна з дрібних шибок, з правої сторони при стіні напівзруйнована дерев'яна шафа.

У коморі, пекарні, кухні, сінях підлога з цегли, а стеля склепінчаста.

Повернувшись на **ганок,** з нього сходами [вниз] на подвір'я, або дитинець [виходиться]”.

Умовні позначення			
	двері		вікна
	замуровані двері між кімнатами		пекарська піч, обігрівальна грубка або камін
	сходи на стрих		ніша у стіні з вхідними дверима
	сходи з землі (з 1-го поверху) на 2-й поверх		шафа

На першому поверсі знаходилися господарські і складські приміщення:

“Повернувшись на **ганок**, з нього сходами [вниз] на подвір’я, або дитинець, йдучи до в’їзної брами, вище описаної, з правої сторони знаходиться друга частина замку, з першою, вже описаною, за довжиною і шириною співставна. У поздовжній стіні видно спочатку одинарні дубові двері на петлях і залізних гачках. Їх відчинивши, входить у

склепінчасту кузню. У ній праворуч – вхід у башту. У башті є два вікна з залізними решітками без скла і склепінчаста стеля.

З башти, повернувшись на двір, йдучи нижче [у напрямку до озера], [у кінці подвір’я] знаходяться подвійні ворота з дубових дошок на обручах і чопях

залізних, якими в'їзжається під поперечне до будинку склепіння на замкове подвір'я. У в'їзних склепінчастих сінях з лівої сторони знаходяться двері у

пекарню [це ще одна пекарня, тепер на першому поверсі]. У пекарні одне вікно і печі: обігрівача і пекарська, мурована з каменю, підлога з цегли і склепінчаста стеля. В цій пекарні неподалік пекарської печі є двері в

малу кімнату. У цій кімнаті є одне окуте вікно та обігрівача піч, московська, кам'яна. В малій кімнаті та пекарні підлога з цегли і склепінчасті стелі.

Після повернення звідти у в'їзді сіни, з другої сторони знаходиться отвір без дверей, а там – одне вікно без скла.

У **склепінчастих** [в'їзних] **сінях** є дерев'яні сходи на другий поверх...

Зійшовши вже згаданими вище сходами на низ до **в'їзних сіней**, а з них вийшовши на сходове подвір'я, у правій стороні знаходяться

нижні склади і стайня, з яких перші мають широкі одинарні дубові двері на завісах і гаках з двома запорами і малим віконцем, в дверях залізні ґрати, відчинивши які, в середині видно

магазин склепінчастий на **склад горілки** призначений.

Далі з подвір'я у тій самій [правій] стороні є дубові і окуті двері, як попередні, з одним запором у

стайню, у якій після падіння склепіння тепер стеля з дубових дошок на балках і восьми дубових колонах підтримується.

Далі з того подвір'я, у другій поздовжній стіні, під першою частиною замку знаходяться дубові окуті двері, частково знищені, у **сіни**.

У них з правої сторони є двері дубові окуті з запором у **темницю** [у тексті "сієтніса" – з подальшого опису стає зрозуміло, що мова йде не про арештантську в'язницю, а про затемнене, без вікон, приміщення].

У лівій стороні сіней – муровані сходи з дубових дошок, під сходами знаходиться **коморка темна** з дубовими дверима на завісах. З тієї самої сторони, оминувши сходи, є двері, також дубові, на петлях і запорах. Їх відчинивши, входить у

вузький коридор, у якому у правій руці знаходиться отвір без дверей у

дровітню з двома малими віконцями із залізними ґратами.

Звідти назад у сіни, до згаданих сходів підійшовши, і ними **вверх йдучи**, спостерігаються одинарні двері з ялини на петлях і гаках. Дверима входить у сіни з одним малим вікном. Тут закінчується подальша комунікація через зміни замкової структури **після пожежі** ²¹.

Тому йдеться назад по сходам у сіни, а з них на подвір'я вийшовши, далі продовжуючи цей опис, йдеться попри стіну поздовжню. У ній видно широкі подвійні двері з ялинових дошок на залізних клинах і чопах із засувами і замком на два ключа у

магазин або **склад горілки**. У ньому з лівої сторони знаходяться дубові сходи вниз у велику склепінчасту **льодовню** [холодильне приміщення].

Звідти йдеться назад на подвір'я, у напрямку кінця поздовжньої стіни знаходяться великі одинарні дубові двері на залізних петлях і гаках із замком на два ключа до

головного складу маєтку, призначеного на склад різних запасів. Туди зайшовши у перший відділ, а з нього у другій без дверей, на останок – у третій

²¹ Разом із впалим склепінням у стайні, отворами в стінах без дверей, напівзруйнованою шафою, вікнами без скла, ці наслідки пожежі є свідченням занедбаного стану замку.

з дубовими дверима на петлях і гаках із запором, у якому знаходиться вікно без скла залізною решіткою обставлене.

Всі вищеназвані місця і нижні склади з каменю муровані, мають склепіння.

До кутового поперечного муру, що середнє подвір'я формує, прибудована **возовня** на два відділи під односклилим однотипним дахом, гонтом покритим, і штукатуреною стіною від подвір'я на дубових стовпах. У ній двері обидві подвійні з ялинових дошок на залізних клинах з двома запорами.

В одному з цих відділів возовні, у стіні з першою частиною замкової будівлі, є **льоx**, до якого входить дубовими сходами; в кінці цих сходів є дубові двері на петлях із засувами до цього льоху, який є досить великим і весь склепінчастим.

Йдучи далі попри стіну цього будинку, наблизившись до другої частини замкової будівлі, вище вже згаданої, у повздовжній стіні цієї частини, в кінці її, знаходяться двері з ялини на дерев'яних бігунках з запорами у

башту нижнього складу. Там знаходяться склепінчасті малі сіни з чотирма мурованими аркадами, які склепіння підпирають. В цих сінях є інші дубові двері на завісах і залізних гаках з засувом у

склад малий у башті, у якому два вікна з залізними решітками.

Звідти повернувшись на подвір'я, над дверима, з яких тільки що вийшли з башти, видно прибудовані до стіни другої частини замкової будівлі **сходи на другий поверх** цієї другої частини замку з ялинових дошок з дерев'яними поруччями ...”.

Такий вигляд мав замок гетьмана Адама Сенявського у Гримайлові в 1821 р. Очевидно, що споруда вже не відповідала своїй військовій назві, оборонному призначенню і радше була житловим будинком. Коли відбулася перебудова внутрішньої архітектури замку – в джерелах інформації немає, можливо, в часи згаданого гетьмана. Від фортеці залишилися хіба що башти і загальний вигляд.

І тепер знову повернемося у середину ХІХ ст.

Із припиненням татарських нападів та встановленням відносного спокою на землях Руського воєводства, закінчилася і воєнна роль замків. Вже не було потреби будівництва нових споруд, старі укріплення мусили поступитися новим вимогам часу. У новій оборонній системі, тісно пов'язаній з політичними змінами у Європі і з розвитком військових технологій, у першу чергу артилерії, старі фортеці не відігравали такої ролі, як раніше, тому поступово занепадали. Більшість з них після катастроф попередніх десятиліть лежали в руїнах. Держава припинила виділення коштів на їх ремонт і утримання, і замки передавалися місцевим органам, релігійним громадам, приватним особам, перебудовувалися у цивільні палаци. Не оминули ці зміни і Гримайлів.

Польський дослідник Роман Афтаназі писав, що *“Коли Гримайлів перейшов у власність Антіма Нікоровича, позбавлений даху і віконної столярки замок мав вже вигляд повної руїни”*. Повідомлення про те, що замок на цей момент (1831 р.) був у стадії руйнування (*“wałacy się zamek”*) також знаходимо в О. Чоловського в роботі *“Давні замки і фортеці на Галицькій Русі”*. Напевно, дослідники були занадто категоричні у своїх висновках, оскільки існують документальні підтвердження того, що родина Нікоровичів в цей час вже проживала в Гримайлові, і, очевидно, в замку – це метричні записи про народження (хрещення) другого сина Антіма Нікоровича Яна-Євангеліста-Августа 17 січня 1832 р., і його ж смерть через три місяці – 13 квітня 1832 р. Пйотр Пінінський – прапраправнук Антіма Нікоровича, історик і письменник – повідомив автору, що в замку у цей час проживала матір Антіма з другим

чоловіком. Значить, хоч замок (як і будь-яка стара будівля), без сумніву, потребував ремонту в різних частинах, жити в ньому можна було і умови мали бути для цього принаймні відповідними.

Отже, викупивши в 1831 р. Гримайлів з околицями, перед Нікоровичем повстало питання вибору місця постійного проживання. Причому, будинок цей повинен був відповідати суспільному і соціальному статусу його власника – дідича Гримайлівського терену. Капітальний ремонт замку, сильно застарілого, місцями позбавленого вікон і дверей, здавався занадто дорогим. Тому близько 1840 р. стара фортеця була перебудована на палац. Для цього зрівняли вали, розібрали три сторони стін, дві башти, але залишили північну сторону мурів, яка стала основою нової будівлі, і дві дещо вищі шестибічні башти по її бокам.

Для будівництва палацу використали різного розміру каміння і цеглу. Найгрубіші стіни мав невисокий перший поверх, дещо тонші – другий, найтонші – третій, як і перший, невисокий. Вікна, згідно традиції того часу, поділялися на багато квартирок.

Зі східної сторони будівлі, перед старою замковою баштою, добудували високу (вищу за дах триповерхового палацу) годинникову вежу з неоготичними рисами, вікнами у три яруси і витими службовими сходами. Вікна мали півколове завершення. Вежу цю вкривав куполоподібний дах, вкритий бляхою, яку увінчувала куля зі шпичею, на якій під час перебування в будинку господарів вивішувався їх родовий прапор. Роман Афтаназі писав, що прапор був жовто-синього кольору: *“chorągiew rodowa o barwach żółto-niebieskiej”*, на жаль, не називаючи, родину: Нікоровичі, Пініньські чи Волянські. На думку автора, мова йде про родину Пініньських – в їх гербі Яструбець були кольори лише жовтий і синій. У гербі Волянських Приятель мав місце також колір червоний, крім того, для Волянських замок у Гримайлові не був родинним. Щодо Нікоровичів, то їх герб, наданий австрійським імператором, так і називався – Нікорович, і був синього кольору.

Всі сторони палацу вінчав карниз. Будівлю накривав чотириспадовий дах, зроблений спочатку з ґонту – дерев'яних клиноподібних дощечок з повздовжнім з'єднанням, пізніше замінений на черепицю. У всіх помешканнях були поставлені округлі кам'яні грубки.

З чільної сторони, направленої на південь, добудували ризаліт – частину будинку, яка виступала за основну лінію фасаду і мала висоту самої будівлі. У верхній частині він розділявся трьома великими фронтальними і двома бічними арками, в які встановили вікна на висоту другого-третього поверху. Нижню частину ризаліту, відділену від верхньої карнизом, створювали п'ять зімкнутих арок, гладко штукатурених з внутрішньої сторони, з яких дві були бічними і служили в'їздом для кінних екіпажів.

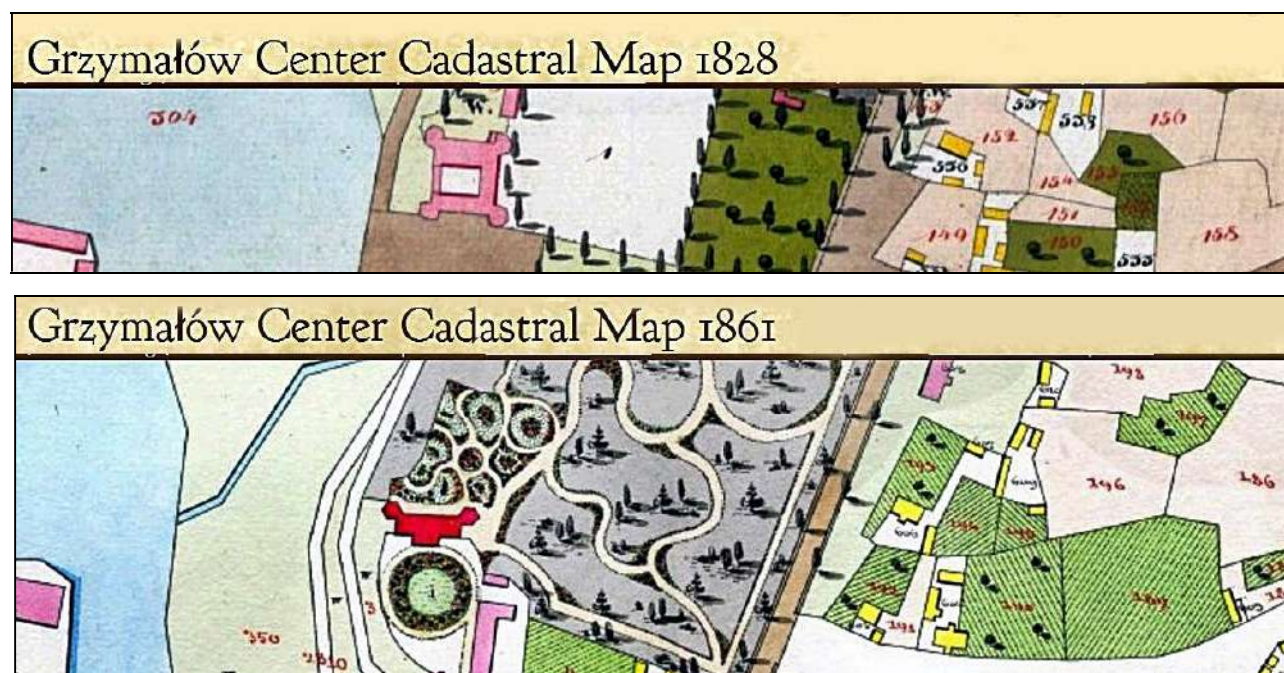
Верхню частину ризаліту і фронтон розділяв фігурний карниз. На середньому полі фронтона знаходився герб власників Гримайлова. Тильна сторона палацу та обидві башти з прямокутними вікнами виглядали простіше.

Згідно моди XIX ст. землевпорядники облаштували старий парк, який більше 100 років перед ними заложив садівник Ельжбети Сенявської. Дослідник Рафаль Нестеров навіть називає його ім'я – Jan Baptysta Kendel.

У пізніші часи від лівого заднього кута палацу (від Підлісся) на рівні другого поверху була добудована невелика тераса. Опиралася вона на дві пари колон. Звідти сходами можна було вийти прямо у сад.

З часом в будинку з'явилися стильні меблі, портрети колишніх власників маєтку, картини відомих художників, бібліотека та архів. Так фортеця перетворилася на прямокутний 3-поверховий житловий палац, який ще довго, навіть після його руйнації у XX ст., місцеві мешканці за традицією називали замком.

На кадастрових мапах Гримайлова 1828 і 1861 рр. добре видно, які зміни відбулися в ході цієї перебудови. Привертає увагу зміна розміру і вигляду ставу. Захоплення викликає велика квіткова клумба перед входом в палац:

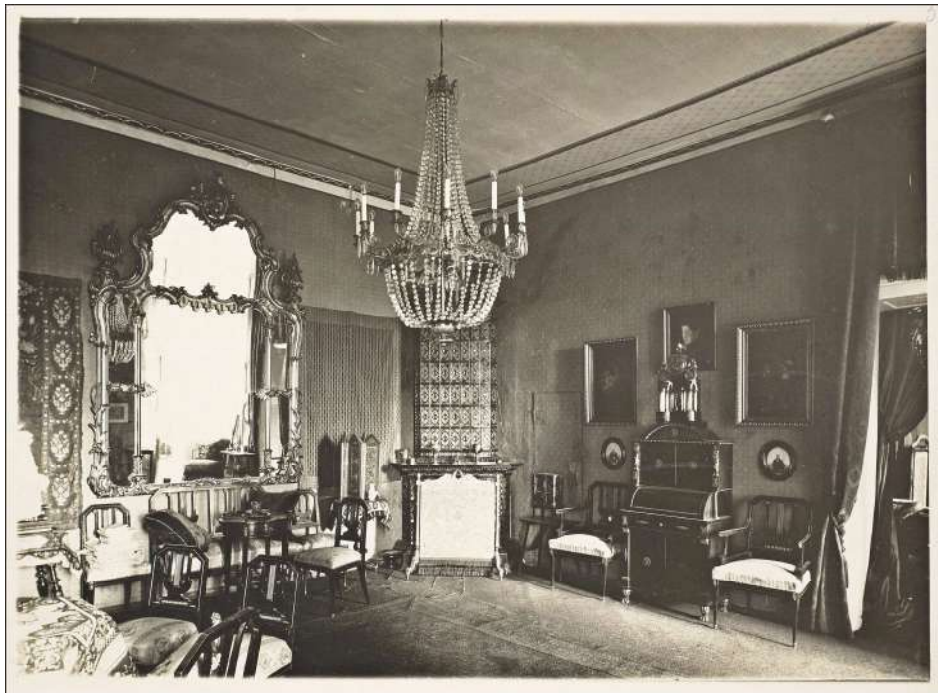
Антім Нікорович помер рано – 16 лютого 1852 р. під час лікування в Карлсбаді (Карлові Вари, Чехія), маючи віку повних лише 45 років. 8 червня наступного року його дочка Юлія у Львові, в костьолі св. Анни, взяла шлюб з графом Леонардом Пініньським, власником Бабинець-над-Сяном і Рокитниці на Львівщині, і принесла йому частину гримайлівського терену – села Елеонорівку (тепер – Оленівка) і Сороку. Гримайлів після смерті батька отримав Кароль Нікорович – старший брат Юлії.

Прагнучи об'єднати у своїх руках всі землі навколо Гримайлова, Леонард Пініньський літом 1855 р. відступив шваґрові Каролію свою Рокитницю у Яворівському повіті, отримавши від нього головне містечко терену з околицями (села Буцики, Замур'є, Мазурівка і Підлісся), а потім купив Зелене та Ліс Гримайлівський, що входив у західну околицю Волиці, в Станіслава Нікоровича – іншого брата Юлії. Пізніше були придбані Паївка та Іванівка. Таким чином Леонард Пініньський знову об'єднав і розширив гримайлівський маєток.

Після його смерті 18 липня 1886 р. гримайлівську власність у спадок отримали його старші сини Станіслав і Леон. Обидва перебували на державній службі, а Леон, крім того, займався науковою діяльністю (юридичною: послідовно доцент, доктор і професор римського права Львівського університету, у березні 1898 р. був призначений на посаду цісарського намісника Галіції, Володимерії і Великого князівства Краківського) і майже весь час проводили у Львові і Відні. Тому дочка Станіслава Юлія Пініньська фактично була єдиним представником родини в Гримайлові, а після смерті батька у 1911 р. успадкувала його частину прав на власність.

Палац Пініньських у цей період був вишуканою будівлею з 30 кімнат і приміщень, бережливо утримувався власниками, зберігав багато пам'яток історії, витворів мистецтв, які можна було оглянути за домовленістю. Кімнати були обставлені стильними старовинними предметами інтер'єру. Серед них були три письмових стола (бюро) із сейфами, три меблеві гарнітури, велика венеціанська люстра, два старих венеціанських дзеркала: одне оправлене в кришталеву рамку із сріблом, друге – у рамку декоративну, прикрашену трояндами, ще одне дзеркало, висотою у 2,5 м, у позолоченій рамці. У кімнатах знаходилися оригінальні зручні меблі без конкретного стилю. Зали для проведення урочистостей заповнювали портрети власників, у т.ч. пензля відомих польських художників Юліуша Коссака і Тадеуша Айдукевича, картини Алоїза Рейхана, Войцеха Коссака та майстрів італійської школи. Була там також бібліотека на 5 тис. томів і колекція родинних мініатюр. У бібліотеці зберігалися книги з історії, історії літератури, психології, філософії, економіки, старовинні друки польською, французькою, німецькою та італійською мовами.

Все це в часи війн 1914 - 1920 рр. було пограбовано і знищено, залишилися тільки голі стіни.

Одна з кімнат палацу перед Першою світовою війною.

28 липня 1914 р., з оголошенням Австро-Угорщиною війни Сербії та мобілізацією російської армії, розпочалася Перша світова війна.

Російські війська зайняли Гримайлів 21 серпня²². Для солдат містечко стало місцем постою і відпочинку. У старому графському палаці був розміщений шпиталь, а населення було зобов'язане здійснювати забезпечення військ.

Про те, яку шкоду нанесла мешканцям російська окупація, розповідають документи Державного архіву Тернопільської області. Зокрема, там зберігаються заяви жителів сіл Скалатського повіту про відшкодування збитків, завданих російськими солдатами їхнім господарствам. У тому числі знаходиться просьба управителя гримайлівського палацу юриста Войцеха Маєра, що була написана 29 березня 1917 р. Зокрема, у його клопотанні були такі слова:

“Кімнати, які вони [солдати] займали, у теперішній час невідомі, у всіх кімнатах, число яких 30, паркети зіпсовані, поламані всі двері, зіпсовані всі фарби на стінах і 22-х кахельних грубках, облуплено штукатурку на внутрішніх і зовнішніх стінах будинку... зіпсували цілу обстановку у 23 кімнатах і 7-ми приміщеннях на підвальному поверсі, а саме: 15-ть ліжок, 31 штуку кушеток, 91 штуку фотелів, 10 штук довгих стільців, 57 штук стільців, покритих шовковою матерією, 52 штуки столиків для прикрашення кімнат, з них 10 мармурових, 7 столиків прикрашених старовинними монетами різних держав, 28 великих столів полірованих, 16 етажерок, 9 шаф старовинних, 6 маленьких шаф, 12 нічних столиків з мармуровими плитами, 5 витончених конторок, 6 табуретів, 13 штук ширм, 3 горіхових комода, великий столовий годинник, один більярд, 5 дамських туалетів, 2 буфети, 6 стоячих ламп, 16 портретів, 16 витончених альбомів, 201 велику і малу картину, ...”

Загальну суму збитків адвокат Маєр оцінив у майже 53 тис. рублів. Немає ніякого сумніву, що жодної копійки виплачено не було, і палац так і залишився пограбованим²³.

30 серпня 1919 р. Юлія Пініньська у Львові, у костьолі св. Марії Магдалени, взяла шлюб з графом Владиславом Волянським, землевласником з-під Бучача, який в той момент перебував на військовій службі. Подружжя було останніми власниками гримайлівського замку-палацу та навколишніх угідь, але тоді про це ще ніхто не знав.

Закупівля інструментів, механізмів та матеріалів, відновлення знищеного війною господарства вимагали великих фінансових вкладень, котрих не вистачало. В такому стані поділ майна між співвласниками Гримайлова та Іванівки став необхідним. Такий поділ між Юлією Волянською (Пініньською) та її стриєм Леоном Пініньським відбувся за жеребом у 1920 р., за результатами якого спадкові нерухомість, підприємства і виробництво у Гримайлові перейшли Волянським, у Іванівці – Леонові Пініньському.

У 1921 р. Владислав Волянський повернувся зі служби і почав адмініструвати у Гримайлові.

Шестирічні військові дії на терені краю спричинили великі руйнування і в Гримайлові. Російські війська знищили залізницю. Великий паровий млин було спалено. Значна частина будинків та господарських забудов були зруйновані майже до фундаментів. Значно скоротилася торгівля, було помітно загальне збіднення населення.

²² Леон Пініньський протягом усього періоду Першої світової війни перебував у Львові, Юлія Пініньська – у Відні, Гмундені (курорт в Австрії) і Кракові.

²³ Повний текст клопотання Войцеха Маєра розміщено у кінці розділу.

Щасливим випадком долі від воєнного руйнування врятувався палац. Пограбований, з пошкодженим дахом, він вимагав ґрунтового ремонту. Його було закінчено лише в 1927 р., а до того часу Волянські проживали у спеціально збудованому будинку на фільварку.

У палац входилося через двері з темного дубу, прикрашені двома головами левів з обручами у пашах. Над дверима було встановлено напівкругле вікно. За входом знаходилась майже квадратна зала з підлогою з кам'яних плиток і виходами праворуч у господарське і службове приміщення та кімнату для гостей у південно-східному (тобто у передньо-правому) куті будівлі. Друга гостинна кімната розміщувалась ліворуч за входом у куті південно-західному. Також з цієї сторони знаходився коридор зі сходами, що через дубові двері вели з другого поверху на терасу з виходом у сад, розташований позаду будинку. У кутовому північно-східному приміщенні була кухня, у північно-західному (від ставу) – склад. Невеликі інші кімнати використовувалися як комори. Обидві башти з гарним склепінням також призначалися для зберігання. Стіни другого і третього поверхів були гладко штукатурені.

На другому поверсі знаходилась галерея портретів, у т.ч. родинних (вона переходила на 3-й поверх), бібліотека, спальня кімната у кінці з правої передньої сторони, декілька кімнат-салонів різних розмірів, у тому числі один з мармуровим каміном у стилі бароко. До найбільшого салону від лівої сторони прилягала з північного боку (від Підлісся) зала-їдальня такого ж розміру, яка з'єднувалася з більярдною у північно-західній башті. Кімната у куті з правої задньої сторони разом із приміщенням у башті північно-східній служили гостинними. Між цими приміщеннями та залом-їдальнею знаходилися передня, сходовая клітина, комод і ще одна службова кімната.

У всіх приміщеннях стіни були гладкими. Підлогу у кімнатах другого поверху вкривав однотипний паркет; на третьому поверсі паркет був тільки у спальні, ванній кімнаті і гардеробі.

Поставлені Нікоровичами кам'яні грубки у спальних, гостинних і робочих кімнатах ще Пініньськими були замінені на прямокутні кахельні коричневого або білого кольору. Перед війною кам'яна піч зберіглася лише у спальній кімнаті другого поверху з південно-східної сторони. Вікна, що згідно традиції XVIII-го століття початково поділялися на багато малих кватирок, були замінені на більш простіші. Двочастинні двері другого поверху фарбувалися у білий колір. Двері третього поверху складалися з однієї частини. Ручки дверей виготовлялися із латуні.

Навпроти фасаду будинку знаходилася в'їзна брама з 4-х відділених мурованими опорами частин. На двох середніх, значно вищих від бічних, знаходилися ґратчасті ворота, на крайніх – дві хвіртки. Ліворуч від брами знаходився прямокутний дім під двоспадовим дахом, де знаходився черговий.

Між в'їзною брамою і палацом розміщувався великий двір, вкритий низько стриженою травою. Посередині знаходився великий квітник зі стежками із жовтого піску. Навколо квітника росли кущові рослини, які утворювали його W-подібну межу. Такі ж клумби були розбиті на протилежній (північній) стороні палацу. Росли там разом із сезонними квітами і декоративними кущами ряди високих троянд.

По праву сторону від квіткового газону також знаходилися клумби квітів, а за ними сад з декоративними кам'яними гірками на тлі ростучих за ними дерев. Використані там кам'яні брили були взяті з близьких Медоборів. Дерев заступали довгий мурований будинок – стайні для службових і робочих коней.

Парк тягнувся у напрямку північ – південь. Більша його частина знаходилася за тильною стороною палацу. Тут встановили тенісні корти.

Серединою парку йшла алея вікових лип, яка, нібито, пам'ятала часи гетьмана Миколая Сенявського. Ліворуч алеї парк крутим схилом спадав до ставу і Підлісся, а східна частина була рівною. Одні бічні стежки піднімалися вгору, інші спускалися вниз, підкреслюючи мальовничість ландшафту. Серед дерев переважали липи і клени, зустрічалися також ялини та інші породи.

У міжвоєнний час в кімнатах палацу Волянських зберігалася багато творів мистецтв. Польський історик Роман Афтаназі, який свою інформацію збирав у особистому спілкуванні з колишніми власниками гримайлівського палацу, серед цінних предметів інтер'єру називає гарнітур у позолоті в стилі Людовіка XVI, гарнітури в стилі Людовіка-Філіпа, а також окремі предмети: крісло в стилі Людовіка XIII, ліжко у стилі "ампір" (перша чверть XIX ст.), бюро (письмовий стіл) у стилі "бідермейер" (перша половина XIX ст.), велике дзеркало у рамці з червоного дерева, перський диван розміром 4,5 x 2,5 (м), великий настінний гобелен із зеленими квітами, вісім килимів бучацьких, два канделябри в стилі Людовіка XVI, два канделябри в стилі "ампір", два камінних годинника, камінний годинник у стилі Людовіка-Філіпа, два настінних годинника першої половини XIX ст., срібло столове віденське на 24 персони середини XIX ст., оздоблені ножиці для підрізання ґніту з підставкою того ж періоду, декорований порцеляновий сервіз першої половини XVIII ст., сервіз кавовий, набір ножів відомої торгової марки "Zwiebelmuster", міська печатка Гримайлова та багато інших предметів.

Вигляд з вікон верхнього поверху палацу на в'їзні ворота і квітник. На задньому плані видно синагогу – будинок із куполоподібним дахом.

Серед мистецьких робіт найбільше у палаці зберігалося картин і образів. Серед перших: портрети-мініатюри Антіма Нікоровича та його дружини Анни Лайнер фон Негельфюрст (приблизно 1830 р. віденського портретиста Леопольда Фертбауера, Леонарда Пініньського (прибл. 1846 р., акварель, Юліуш Коссак), Юлії і Кароля Нікоровичів (прибл. 1840 р., олія, невідомого львівського художника), два олійні портрети Леона Пініньського (Тадеуша Айдукевича і Казимира Похвальського), Юлії Волянської (Пініньської) та Владислава Волянського у польській військовій формі (1927, пастель, Джеймс Хьюг, окремі портрети їх дітей Анни, Станіслава і Терези (всі 1927 р.), а також акварель Войцеха Коссака “Наполеон I з королем Риму”, “Вигляд Києва” Івана Труша, “Портрет українського селянина” пензля Юліана Макаревича.

Портрети Антіма Нікоровича та його дружини Анни Лайнер фон Негельфюрст роботи Леопольда Фертбауера (прибл. 1830 р.) у книзі Р. Афтаназі “Історія резиденції на давніх окраїнах Річі Посполитої”.

Релігійна тематика була представлена картинами “Мадонна”, “Мадонна з дитиною і св. Катериною”, “Свята Родина”, російською іконою XVIII століття, двома образами Алоїза Рейхана, колекцією чорно-білих і кольорових гравюр та іншими картинами. Стіни більярдної кімнати прикрашали гравюри на тему коней.

Оскільки під час Першої світової війни весь книгозбір, що зберігався у палаці, пропав, то Волянські почали збирати нову бібліотеку. У результаті перед війною 1939 р. було зібрано приблизно 3,5 тис. екземплярів. Особливо цінився альбом із автографами видатних людей (не тільки польської історії) XVI - XX століть, таких як, наприклад, короля Яна-Казимира, королеви Марії-Казимири, короля Карла XII, генерала Тадеуша Косцюшка, поета Адама Міцкевича, австрійського канцлера Меттерніха, композитора Ференца Ліста та інших.

Окреме місце у колекції займав альбом прелата Людвіга Волянського – радника папи Пія IX в 1862 - 1893 роках з автографами Яна III Собеського, Юзефа Понятовського, пап Пія IX і Лева XIII, імператорів Франца-Йосипа та Наполеона III, румунського короля Карла і його дружини, ерцгерцога австрійського Рудольфа, представників німецького імператорського дому Гогенцоллернів, а також відомих музикантів та художників. Після смерті власника, через Франтішка Волянського, альбом перейшов у власність Владислава Волянського, який перевіз його у Гримайлів. Альбом прелата Людвіга Волянського, пошкоджений, зі слідами дір від вирваних фотографій, невідомими шляхами потрапив у бібліотеку Оссоленіум у Вроцлаві.

Цей опис гримайлівського палацу, створений Романом Афтаназі (він помер у 2004 р.) – останній за повнотою і точністю зібраних матеріалів. Інформація про наступні роки носить лише загальний характер.

1 вересня 1939 р. німецькі війська атакували західні кордони Польщі. Почалася німецько-польська війна, яка переросла у Другу Світову.

З вибухом війни Волянські вирішили організувати у палаці шпиталь для поранених. Тому частина приміщень першого поверху була відповідно підготовлена для їх прийому. Однак не встиг прибути перший ешелон, як надійшов день 17 вересня – радянські війська вторглися у Польщу зі сходу.

Владислава Волянського органи НКВС арештували на виході з костьола 23 вересня і відвезли у Скалат, де посадили у в'язницю. Старша дочка, Анна-Марія (1920 р. н.), на той момент студентка Ягеллонського університету у Кракові, ще декілька разів встигла відвідати батька в Скалаті і Тернополі. З Тернополя Владислава Волянського вивезли у Київ, де він був страчений, як вважається, в квітні 1940 р.

Юлія Волянська з четвіркою дітей (Анна-Марія, Станіслав, Тереза, Єжи) залишили палац і приблизно півтора місяця прожила в Гримайлові в будинку знайомих. У листопаді Волянські переїхала у Львів в дім матері чоловіка і батька – Анни-Наталії Волянської (з родини Дідушицьких), а у травні наступного року за фальшивими документами – в окуповану німцями Польщу, у Краків. Вона померла у Варшаві 3 липня 1975 р. у віці 90 років.

Всі приміщення гримайлівського палацу були пограбовані, а колекції розкрадені владою та місцевим населенням (стильні меблі, цінні образи, килими, гобелени, родинні портрети, архів з документами минулих століть та інші речі, що становили яку-небудь цінність). Чи розміщувався в палаці який-небудь орган влади, установа, організація – невідомо.

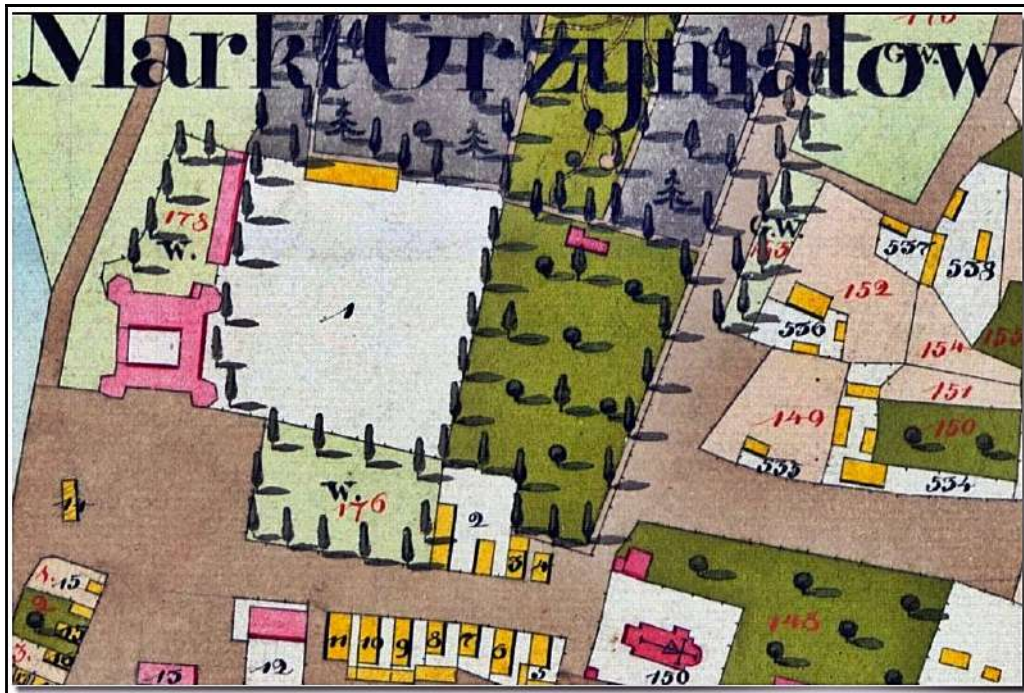
22 червня 1941 р. розпочалася радянсько-німецька війна, і 5 липня в Гримайлів увійшли солдати моторизованої дивізії СС "Вікінг". На колишньому фільварку Волянських, на млині, горілчаному цеху та електростанції були організовані роботи, на яких, у першу чергу, працювали євреї. Керував цим господарським комплексом офіцер СС Даніель Нерлінг, а в графському палаці знаходилося його управління. Деякі мешканці, щоб уникнути депортації на роботи до Німеччини, знаходили тут собі працевлаштування.

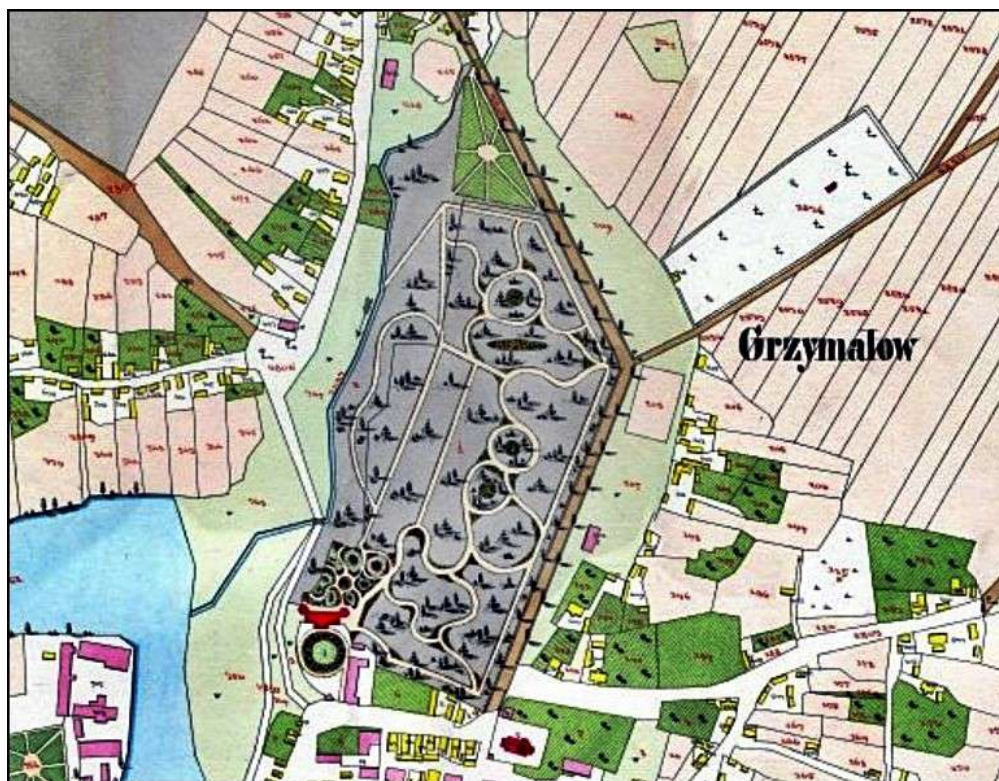
До кінця війни будівля залишалася неушкодженою, лише одного разу скинута з літака бомба пошкодила його вхідну частину (ризаліт), але з весни 1946 р. нова стара влада почала її розбирати до фундаментів. Отримані матеріали використали на будівництві дороги Гримайлів – Тербовля. Так в мирний час завершилося життя оборонного замку графів Лудзіцьких.

Фотографія зроблена Олександром Баліцьким у серпні 1941 року – троє молодих хлопців на дорозі перед брамою палацу: від ліва праворуч: К. Бучинський, В. Бучинський, К. Ядаш. Напис у таблиці на стіні: "SS-guts verwaltung / Grzymalow / District Galizien" ("Управління маєтком СС / Гримайлів / Галіція").

Ілюстрації до розділу

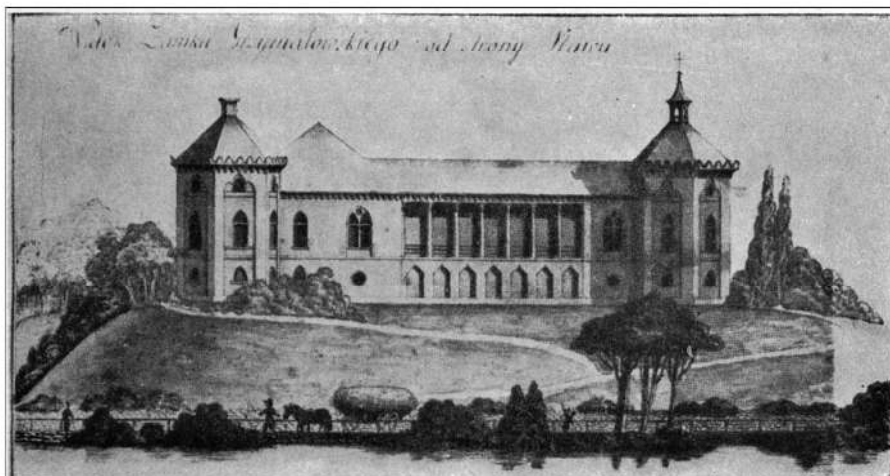

*Замок і прилеглі території на
кадастровій схемі Гримайлова 1828 р.*

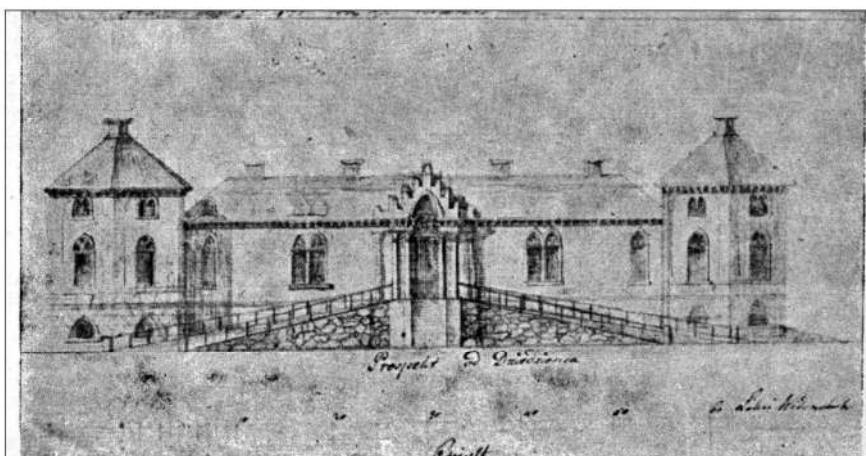
Той самий терен через 40 років.

Проект перебудови замку архітектора Якуба Хемпла

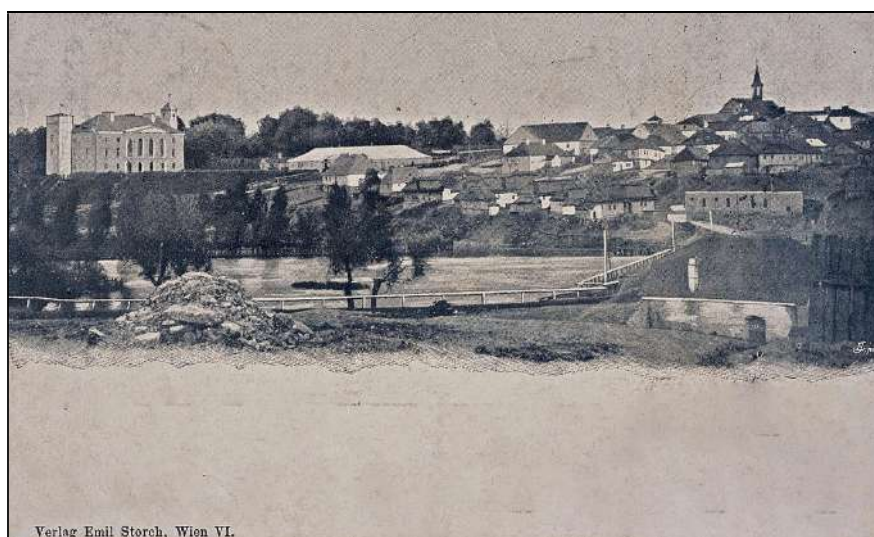
П. 2. Jakub Hempel, projekt fasady zamku w Grzymałowie od strony stawu.
(Fot. T. Chrzanowski)

Проект фасаду замку зі сторони озера

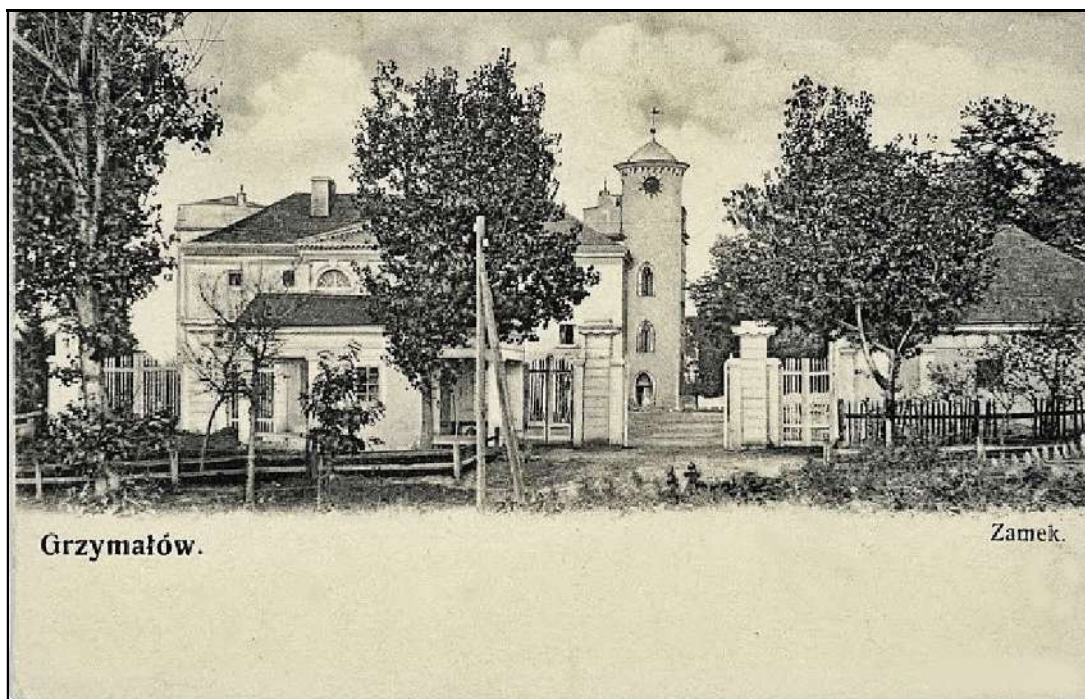

П. 3. Jakub Hempel, projekty fasad zamku w Grzymałowie od strony dziedzińca. (Fot. T. Chrzanowski)

Проект фасаду зі сторони замкового подвір'я.

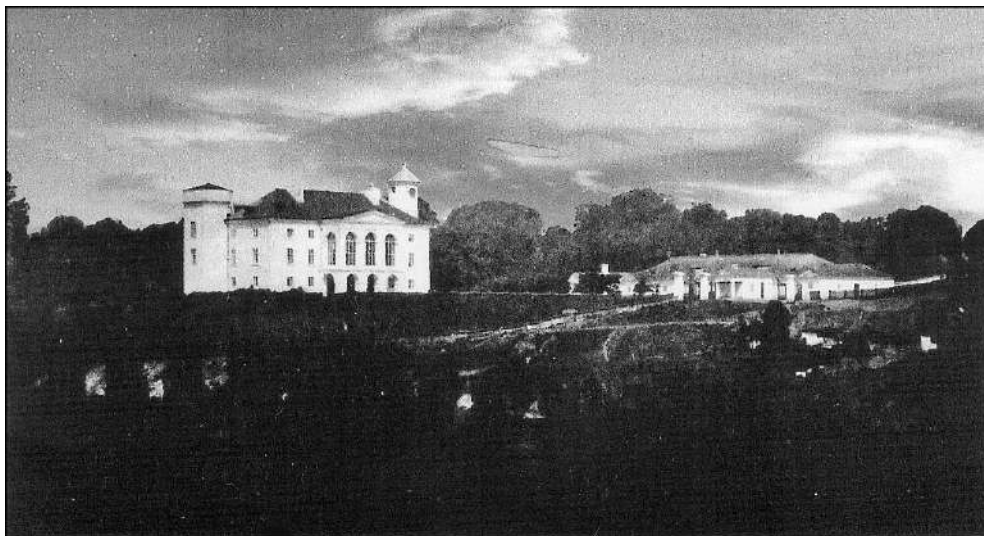
Палац, став, костьол, хати на поштовій картці.

*Поштова картка із зображенням головного входу
на територію палацу.*

*Гримайлівський став і палац у парку. Фотографія з книги Мечислава
Орловича "Ілюстрований путівник по Галіції". Книга вийшла з друку у
Львові в 1919 р., тому фотографія була зроблена раніше.*

Палац зі сторони Мазурівки, кінець XIX ст.

Бічна і задня сторони, схил до дороги на Підлісся і Глібів.

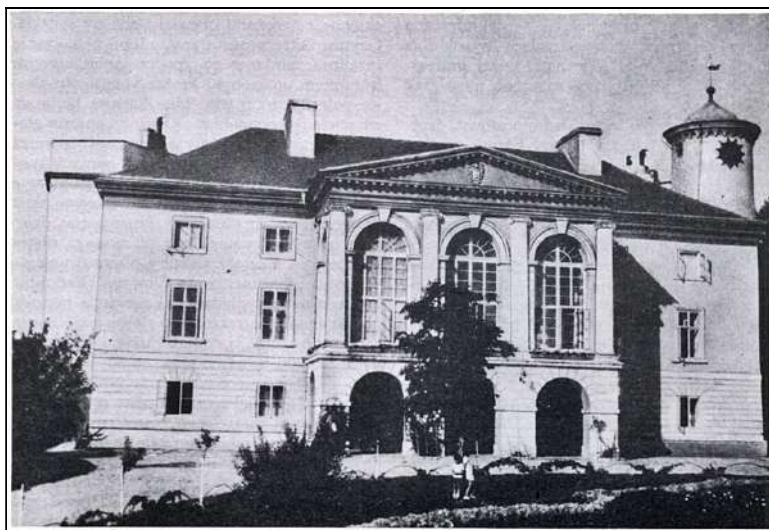
Grzymałów. Pałac przerobiony z zamku XVII w.

*Фотографія гримайлівського палацу у книзі А.Чоловського і Б.Януша "Минуле і пам'ятки Тернопільського воєводства" (Тернопіль, 1926).
Напис: "Палац перебудований із замку XVII ст."*

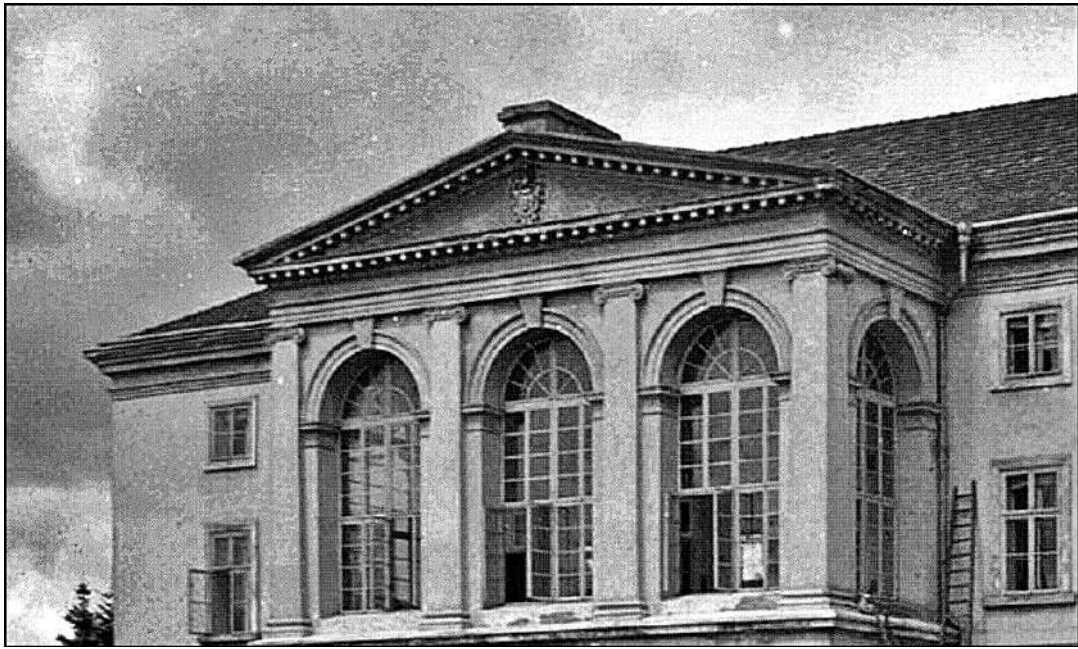
Гримайлівський палац під час розміщення у ньому російського військового шпиталю (1914-1917) у період Першої світової війни. Вікна 2-го поверху наполовину заставлені цеглою. Біля стіни, з правої сторони, стоять військовослужбовці. Особа ліворуч – у шинелі – звичайному одязі російського солдата того періоду. Інші двоє, схоже, стягнуті поясами ремнями.

Фотографії передвоєнного (1939) часу

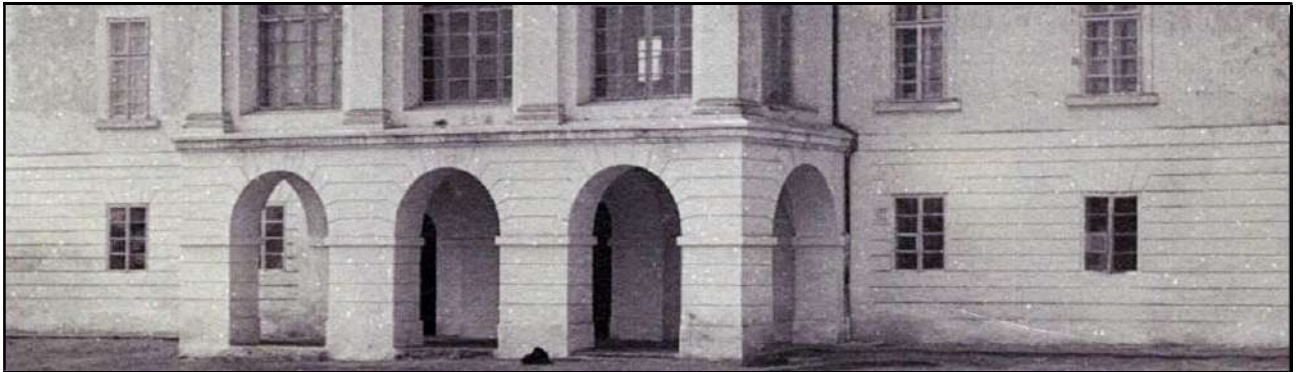

На передньому плані, якщо придивитися уважно, можна побачити дві дитячі фігурки.

Ризаліт на рівні другого-третього поверхів.

Головний вхід і в'їзд для кінних екіпажів.

Ліворуч: Липова алея в графському парку. Фотографія близько 1936-37 рр. На стежці сидять діти - Єжи і Тереза (Ренія - як її звали в колі родини) Волянські.

30 травня 1930 р. у Гримайлові побував львівський єпископ Франтішек Лісовський (Franciszek Lisowski, 1876-1939) і сфотографувався з дітьми подружжя Волянських перед входом у палац; від ліва праворуч - Тереза Волянська, єпископ Лісовський, Станіслав Волянський, Єжи Волянський, гувернантка Анна Розенберг (Очоцька).

Вигляд на парк з балкону палацу. Можливо, на тому ж місці в глибині парку тепер стоїть пам'ятник Шевченку.

*Став, палац і сходи на глібівську дорогу,
які збереглися до нині.*

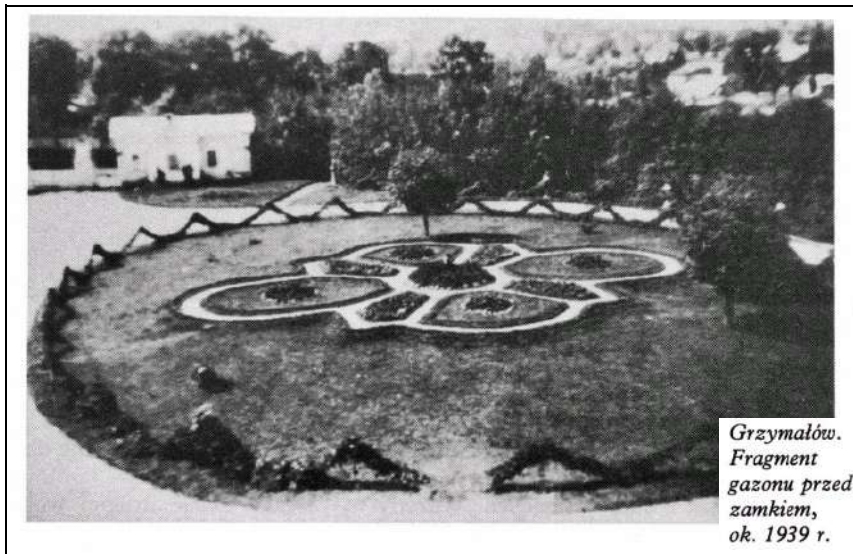
*Юлія Волянська і діти: Станіслав,
Анна-Марія, Єжі та Тереза у 1936 р.*

*Годинникова вежа і башта
(вигляд збоку).*

Палац з тильної сторони та його верхня частина крупним планом.

*Вигляд з палацу на трав'яний газон і квітник.
За 300 м (на фото – за деревами) – синагога.*

Видно як будинок переходить у башту.

Тильна сторона палацу.

Альтанка.

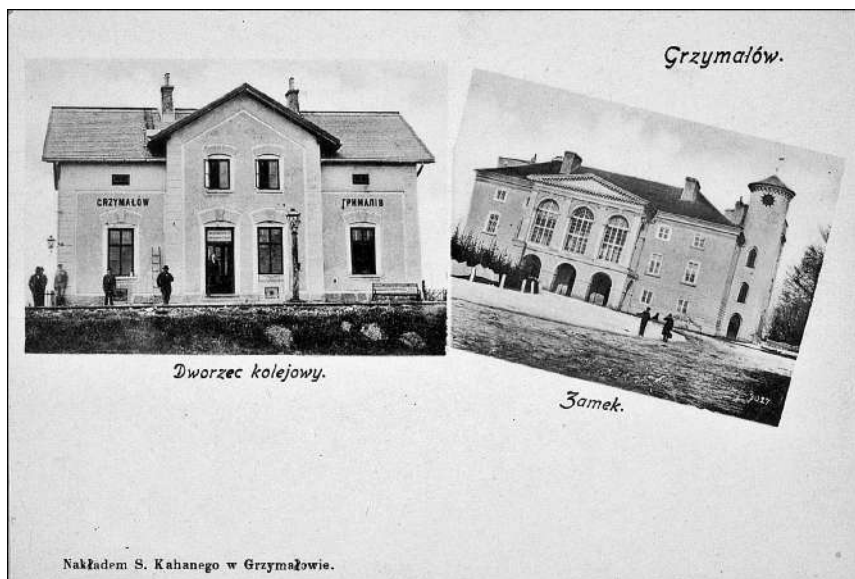
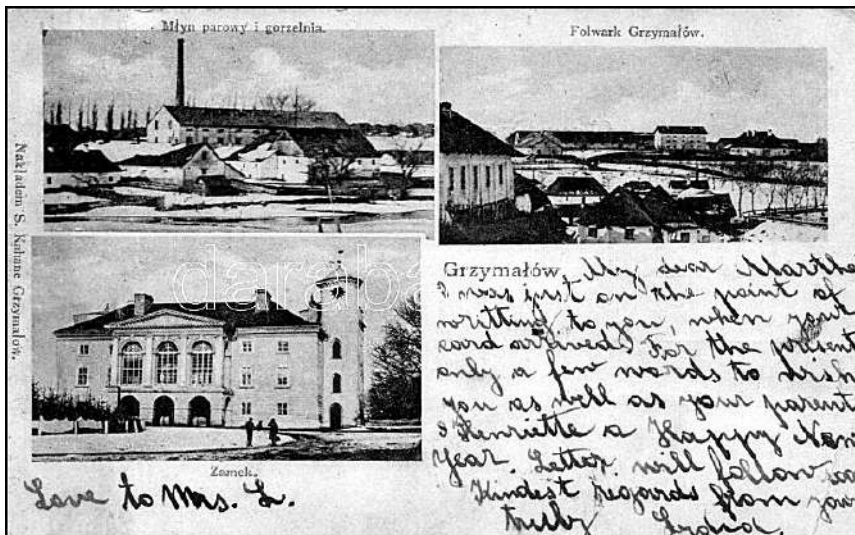
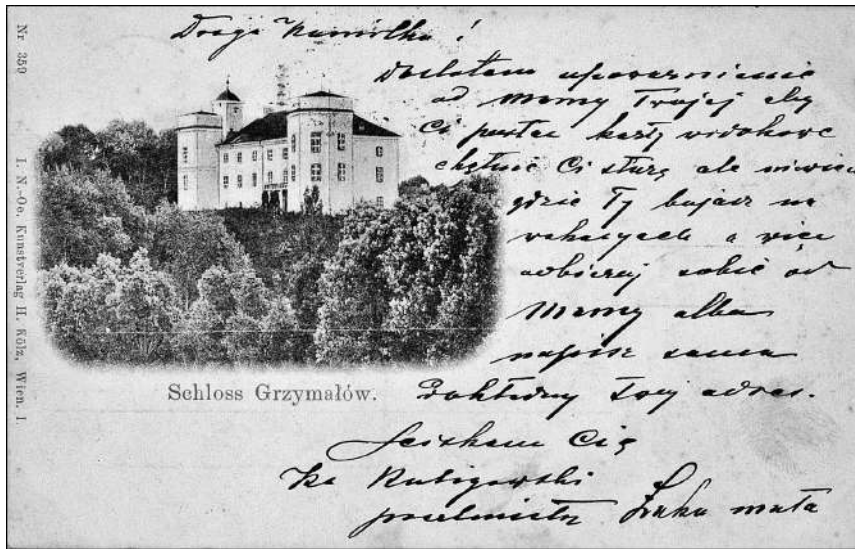

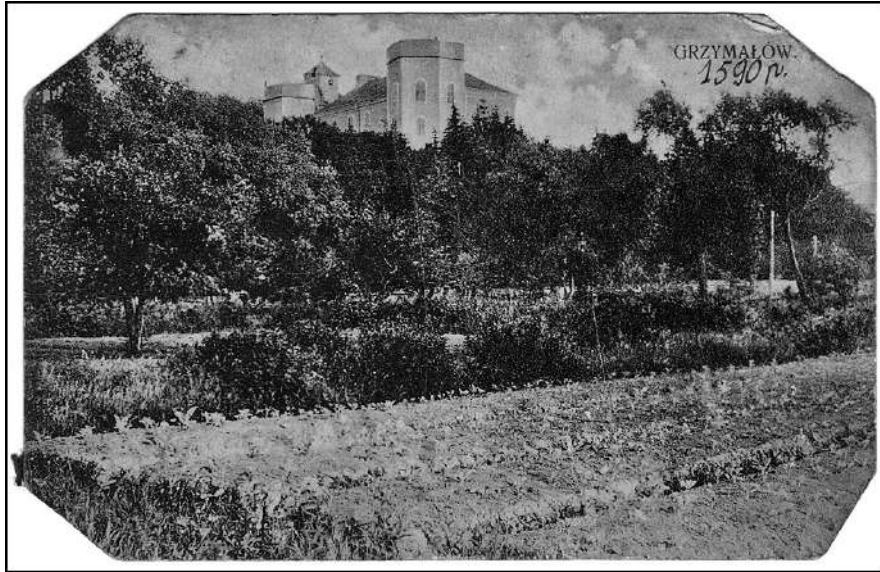
*Вигляд із палацу на річку. Струмок і зараз
губиться під парком. На березі праворуч – Підлісся.*

Такий краєвид з того ж місця у наш час (2023).

Палац на поштових картках

GRZYMAŁÓW
1590 r.

Grzymałów - widok z południowego wschodu - rok 1890

Grzymałów. Lata m 7/10
*Wzrostem i ciałem, sercem i duchem moja
 cioteczko Kameis i dziękuję za Twoje wiersze,
 ale ja nie mam cię nigdy - to Tyś mi
 ich nie lubi. Helena Kulizowska*

Verlag Emil Storch, Wien VI.

Grzymałów. Duchama Isarów! Dziśkuje ci za śliczny karton!
*tyś mi przysłała karton „Duo Vadio” „Nevon deklamujący weterans mecenias
 chrześcian w ławie cesarskiej”? - Jak ci się podoba ogólny widok Grzymałowa?*
 Włocławek 17.10.1900. Dziśkuje ci serdecznie
 J. Dubrowska

Verlag Emil Storch, Wien VI.

ЕГО СІЯТЕЛЬНОМУ ГОСПОДИНУ
ПРЕДСЪДАТЕЛЮ КОМИССІИ ПО РАЗСМОТРЪНІИ
ПРЕТЕНЗІИ ОБЪ УБЫТКАХЪ .

Уполномоченнаго и главноуправляющаго
имѣніями графа Льва ПИНИНСКАГО, Войтѣха
МАЕРА , проживающаго въ м. Грималовѣ

ПРОШЕНІЕ

1. Начиная съ 28-аго Августа 1914 года до сихъ поръ помѣщались и помѣ-
щаются въ барскомъ домѣ моего довѣрителя въ мѣстечкѣ Грималовѣ перехо-
ща черезъ мѣстечко русскія войска и военные госпитали Н-ръ 1.-335,-350 и
госпиталь Всероссійскаго Союза Городовъ Н-ръ 8. Комнаты ними занимаемая
въ настоящее время неузнаваема, въ всѣхъ комнатахъ дома числомъ 30-ть
паркетъ попорчено, поломано всѣ двери, попорчено всѣ краски на стѣнахъ
и 22 кафельныхъ печекъ, облуплено штукатурку на внутреннихъ и внешнихъ

*Його Сіятельству Пану Голові Комісії з розгляду
претензій щодо збитків*

*Вповноваженого і головного керуючого маєтком графа
Лева Пініньського Войтєха Маєра, проживаючого у
м. Гримайлів.*

Клопотання

1. Починаючи з 28 серпня 1914 року до сих пір розміщувалися і розміщуються у панському домі мого довірителя у містечку Гримайлів переходячі через містечко російські війська та військові шпиталі №1, 335, 350 і шпиталь Всеросійського Союзу Міст №8. Кімнати, які вони займали, у теперішній час невпізнані, у всіх кімнатах, число яких 30-ть, паркети зіпсовані, поламані всі двері, зіпсовані всі фарби на стінах і 22 кахельних грубках, облуплено штукатурку на внутрішніх і зовнішніх стінах будинку. Загалом збитків у панському домі нанесено на суму 5.000 рублів.

Свідками цих фактів були мешканці містечка Гримайлів: Іван Павлюк, Михайло Дуда, Блажей Білоус і Теодор Гнатик.

2. Вказані в п.1 війська і шпиталі зіпсували цілу обстановку у 23 кімнатах і 7-ми приміщеннях на підвальному поверсі, а саме: 15-ть ліжок, 31 штуку кушеток, 91 штуку фотелів, 10 штук довгих стільців, 57 штук стільців, покритих шовковою матерією, 52 штуки столиків для прикрашення кімнат, з них 10 мармурових, 7 столиків, прикрашених старовинними монетами різних держав, 28 великих столів полірованих, 16 етажерок, 9 шаф старовинних, 6 маленьких шаф, 12 нічних столиків з мармуровими

плитами, 5 витончених конторок, 6 табуретів, 13 штук ширм, 3 горіхових комоди, великий столовий годинник, один більярд, 5 дамських туалетів, 2 буфети, 6 стоячих ламп, 16 портретів, 16 витончених альбомів, 201 велику і малу картину, матраци, подушки, одіяла, і таким чином нанесли збитків на суму 35.000 рублів, далі – забрано ними 22 пари рогів оленів у добрій оправі, вартості щонайменше 3.500 рублів.

Свідки ті ж самі, що у п.1.

3. В 1915 і 1916 роках солдати зі шпиталів Російського Союзу Міст №8 і військових №1, 335 та 350 самовільно зіпсували стайню, а саме – взяли вікна, жолоби, розібрали пекарню, розбили грубку, з неї взяли плиту на кухні разом із котлом, далі – розібрали частину даху на стайні і підлогу з дошок, на складі дерева забрали двері. Загалом нанесено збитків на суму 500 рублів.

Свідками цих фактів були мешканці м. Гримайлів: Іван Павлюк, Михайло Дуда, Блажей Білоус і Теодор Гнатик.

4. Переходячими військами за час війни і солдатами, згаданими у п.3 шпиталів, взято з бібліотек близько 100 томів творів на французькій, німецькій та англійській мовах вартості 1700 рублів.

Свідки ті ж самі, що у п.3.

5. В 1915 році солдатами військового шпиталю №335 самовільно зрубано у парку 9 дерев довжиною 5 метрів і 5 дюймів у діаметрі, це були: берези, ясені, модрина вартості 54 рубля, крім того, на паливо взяли з парку кушетку з дерева вартості 15 рублів. Всього збиток складає суму 69 рублів.

Свідками цих фактів були мешканці м. Гримайлів: Михайло Дуда, Блажей Білоус і Щепан Білоус.

6. У січні, лютому, березні і квітні 1915 року солдати з військових транспортів XVI армії самовільно зрубали на опалення в парку 36 дерев різних порід, довжиною по 5 метрів, товщиною 4-5 дюймів, вартості 216 рублів.

Свідками цього факту були мешканці м. Гримайлів: Михайло Дуда, Щепан Білоус і Блажей Білоус.

7. У січні і лютому 1915 року квартирував у Гримайлові Фінляндський артилерійський парк №4, солдати якого самовільно зрубали у парку на паливо 44 дерева довжиною 4-6 метрів, товщиною 6 дюймів. Шкода складає суму 264 рубля.

Свідками цього факту були ті ж особи, що у п.6.

8. У грудні 1915 року квартирував у Гримайлові 580-й транспорт, солдати якого самовільно зрубали у парку на паливо 46 дерев довжиною по 5 метрів, товщиною 6 дюймів, вартості 240 рублів.

Свідками цього факту були ті ж особи, що у п.6.

9. У січні 1915 року солдати з артилерійського парку невідомої назви самовільно зрубали на паливо у парку 49 штук дерев породи сосна, довжиною по 6 метрів, товщиною 6 дюймів, вартості 343 рубля.

Свідки названі у п.6.

10. У квітні 1916 року солдати телеграфічного відділення №48 самовільно зрубали у парку на телеграфічні стовпи 4 сосни по 8 метрів довжиною, по 10 дюймів товщиною, вартості 40 рублів.

Свідки вже названі у п.6.

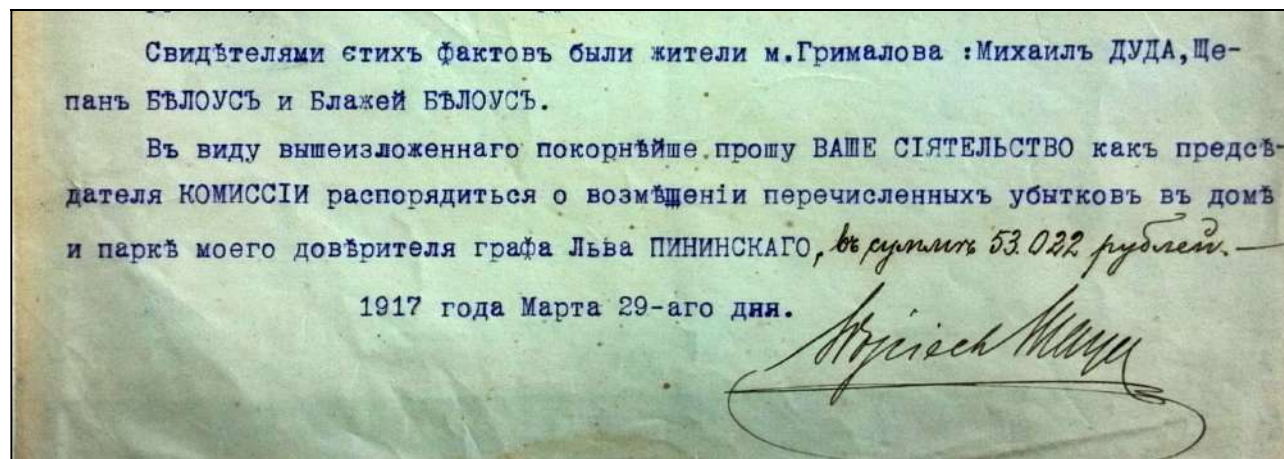
11. У грудні 1915 року і в січні, лютому 1916 року солдати з військової хлібопекарні №85 самовільно вирубали у парку 47 штук дерев різних порід довжиною по 6 метрів, товщиною 5-10 сантиметрів загальною вартістю 282 рубля, далі – зіпсували вони паркан з дерев довжиною 22 метри, висотою 1,5 метрів вартості 220 рублів, зіпсували 4 лавки з каменю та один стіл з каменю загальною вартістю 75 рублів, у кінці забрали 6 тепличних ящиків, кожен ящик 6 метрів довжини, із соснових дошок, вартості 300 рублів. Крім цього, зіпсували павільйон з дерева у парку, а саме – вийняли та взяли вікна і двері, збиток складає суму 300 рублів. Всього на суму 1175 рублів.

Свідки цього ті ж самі, що у п.6.

12. У грудні 1915 року солдатами шпиталю Червоного Хреста №1 самовільно взято у парку 9 кушеток дерев'яних на залізних ногах вартості 90 рублів, 3 столи і 6 лавок вартості 40 рублів, далі - ними вирубано 5 штук хвойних дерев, кожне по 6 метрів довжиною, 4-5 дюймів товщиною, вартістю 30 рублів, зіпсовано 110 роз у квітниках вартості 220 рублів, забрано 77 штук стовпиків для квітників вартості 77 рублів. Всього на суму 457 рублів.

Свідки цього ті ж самі, що у п.б.

13. У грудні 1915 року і в січні 1916 року солдати з артилерійського парку №85 розібрали на паливо 840 метрів плоти біля панського парку на дубових стовпах, висотою 1.5 метрів, вартості 2.520 рублів, рахуючи по 3 рубля за один метр плоти. Решту 666 метрів плоти біля парку взяли на паливо солдати хлібопекарні №85 і зробили збитків на 1.998 рублів, а разом на 4.518 рублів.

Свідками цих фактів були жителі м. Гримайлів: Михайло Дуда, Щепан Білоус і Блажей Білоус.

На підставі викладеного вище, покійно прошу Ваше сіятельство, як голову комісії, дати розпорядження щодо відшкодування перелічених збитків у домі і парку мого довірителя графа Лева Пінінського на суму 53.022 рубля.

1917 року, березня 29 дня.

Войтех Маєр.

Минуло майже 80 років. Тепер, дивлячись на купи битого каміння, ями, горби і дикі кущі, важко повірити, що колись на цьому місці стояв зразковий палац, прогулювалися пари, бігали діти і відбувалися урочистості. Жорстокі реалії наступної епохи відмінили моральні норми попередніх часів і не залишили права на існування цій пам'ятці нашої недалекої минувшини.

К о с т ь о л

Приблизно на переході XVII-XVIII століть Гримайлів з околицями перейшов у власність Адама Миколая Сенявського (1666 - 1726) – великого коронного гетьмана гербу Леліва, каштеляна краківського, першого сенатора Речі Посполитої. Точна дата цього переходу невідома, як і невідомі умови, обставини та домовленості стосовно цієї акції гетьмана з родиною попередніх власників цього терену Лудзіцьких, але вже в 1715 р. гримайлівський терен належить Сенявському.

Значною справою гетьмана в історії Гримайлова, разом із наданням статусу міста, герба, привілею на магдебурзьке право самоврядування і відбудуванням зруйнованої під час козацьких війн і татарських нападів фортеці, було перенесення сюди у 1716 році із сусіднього містечка Глібів римо-католицької парафії. Називається навіть дата цієї події, а скоріше, напевно, документу, в якому це було визначено – 30 січня 1716 р. Ці вищеназвані події, як ми тепер знаємо, практично до кінця 50-х рр. ХХ ст., виокремили і підняли Гримайлів серед сусідніх населених пунктів.

Католицька парафія у Глібові була заснована теребовлянським підскарбієм Войцехом Лудзіцьким. В джерелах зустрічаються інші імена цього шляхтича: Ольбрихт, Альберт, Адальберт. Це відбулося 14 або 28 серпня 1609 р., відмінність у датах виникла, можливо, тому, що автори користувалися різними календарями (григоріанським або юліанським).

Дерев'яний костюл Лудзіцького у Глібові мав назву Святої Трійці, Найсвятішої Панни Марії і Всіх Святих. У тому ж 1609 році, з дозволу львівського архієпископа Яна Замойського у Глібові почали відбуватися служби. Але татарські набіги 1618 - 1621 рр. тільки в Теребовлянському деканаті перетворили на згарища 12 костюлів, у т. ч. і костюл у Глібові.

По закінченню воєнних лихоліть і виходу турків з Поділля, гетьман Сенявський, на той момент вже власник і Гримайлова, і Глібова, і цілого терену до Збруча, взяв намір збудувати на своїх землях мурований костюл. Одночасно гетьман збільшив визначену Лудзіцьким суму на утримання зі 160 до 200 злотих, а також призначив земельні ділянки для будівництва домів для ксьондза і органіста.

Місцем для будівництва храму був вибраний саме Гримайлів. Можливо, на такому виборі гетьман зупинився, зваживши на дві існуючі реальності, які неможливо було змінити: 1) розташування Гримайлова на перетині господарсько-торгових шляхів, і 2) наявність у Гримайлові кам'яної фортеці, нехай сильно постраждалої у війнах, але існуючої. З цих двох причин витікав наступний очевидний для Сенявського висновок – Гримайлів явно виокремлювався серед сусідніх сіл і містечок.

Зробивши відповідні внески, гетьман отримав у львівського архієпископа Яна Скарбека дозвіл на зведення храму у Гримайлові і на тимчасове, до закінчення будівництва костюлу, проведення парафіяльних служб в каплиці гримайлівського замку. До каплиці був призначений священник Антоній-Юзеф Закревський.

Про каплицю у замку варто зупинитися окремо, оскільки вона задовго до рішення Сенявського вже виконувала функції парафіяльної католицької святині. Каплиця носила ім'я Непорочного Зачаття Діви Марії і знаходилася в південно-західній башті замку. Її заснував вже згаданий вище Войцех Лудзіцький. Таке рішення діди́ча "Історія Гримайлівського костюлу" (1818) пояснювала словами: *"Напевно думаючи, щоб у випадку знищення сусіднього костюлу в Глібові, у місті вона могла служити"*. В 1620 р. у підземеллі каплиці поховали матір Войце́ха – Барбару Лудзіцьку з дому панів Копичинських, вдову теребовлянського шляхтича Миколая Лудзіцького.

Практична робота парафії у Гримайлові почалася, очевидно, з 1720 р., а до того проводилися організаційні заходи забезпечення діяльності. Зробити такий висновок дають підставу достовірні два факти: в акті 1717 р. про призначення податку кожному селу Тереховлянського повіту Гримайлів вказаний у складі Скалатської парафії, і другий – найстарша метрична католицька книга – книга реєстрації народжень і хрещень – свої записи розпочинає з січня 1720 року. Тобто у тому році каплиця у замку вже діяла у якості костьолю. Тоді ж Антоній-Юзеф Закревський вперше називається на своїй посаді²⁴.

Отже, гримайлівська замкова каплиця була призначена для проведення парафіяльних служб до часу закінчення будівництва костьолю. Але, як це часто буває, не так сталося, як гадалося. Гетьман Сенявський помирає у 1726 р. і замкова каплиця виконувала функцію парафіяльного костьолю ще наступні майже 40 років!²⁵ Єдина спадкоємиця гетьмана, дочка Марія-Софія у 1731 р. взяла шлюб з князем Августом Олександром Чарториським та внесла величезні багатства Сенявських в дім Чарториських – магнатів набагато скромніших достатків. Немаловажним елементом цього внеску була Гримайлівщина з родючими подільськими чорноземами.

Важко зрозуміти, чому власникам таких багатств було не до реалізації обіцяної побудови храму. Під час перебування у Гримайлові львівського архієпископа Миколая Ігнація Вижицького у 1740 р. було вказано на необхідність виконання зобов'язання давно померлого гетьмана. Тоді ж було наказано обгородити цвинтар муром, от тільки де саме знаходився той польський цвинтар невідомо.

Аж тільки опікою і коштом онуки гетьмана Сенявського, Ізабелли Любомирської, дружини великого коронного маршалка Станіслава Любомирського, чергової після матері власниці Гримайлова, фінансової підтримки її батька Августа Чарториського та старанням ксьондза-пробоша Матея Пашкевича²⁶ у 1752 р. був зведений давно обіцяний парафіяльний костюл, оточений оборонними мурами, що ще стояли в часи Другої світової війни. Не виключено, що у 1752 р. будівельні роботи лише розпочалися. Є дослідники, які роком закінчення будівництва називають 1754-й, наприклад, Стефанія Кломм, Роман Афтаназі, Гжегож Ронковскі. Але всі джерела одноставно подають несподіваний факт, що освячення костьолю Trójcy Przenajswietszej у Гримайлові відбулося в ... 1827 р. під час візитації архієпископа Анджея Алоїзія Анквича²⁷.

А замкова каплиця і в наступні десятиліття буде існувати і виконувати свої функції для мешканців і обслуги замку. Лише після великої пожежі в Гримайлові у травні 1803 р., під час якої постраждав і замок (вигорів верхній поверх), вона

²⁴ Антоній-Юзеф Закревський останній раз згадується в метричних записах Гримайлова у серпні 1748 р.

²⁵ Існують дві підстави зробити припущення, що протягом 1733-1739 рр. включно парафію з Гримайлова було перенесено у Скалат. По-перше, у книзі народжень і шлюбів Гримайлівської парафії у цей період є перерва в записах, по-друге, в розпорядженні 1735 р. про призначення податків селам Тереховлянського повіту є виразна вказівка про те, що Гримайлів та інші сусідні населені пункти знаходяться у складі Скалатської парафії.

²⁶ Матей Пашкевич починає згадуватися в метричних записах від літа 1740 р. Помер і був похований у Гримайлові 9 вересня 1762 р.

²⁷ Під час того ж візиту в Тернопільщину також був освячений костюл у Качанівці – 22 травня 1827 р.

буде перебудована, а фактично – ліквідована: вітвар перенесуть до заснованого в 1796 р. костюлу у Качанівці, верхній поверх башти перебудують на кухню, а нижній – на стайню.

Отже, в середині XVIII ст. будівництво костюлу у Гримайлові було закінчено, а вже в документі другої половини XVIII ст. (без дати) було занотовано, що фасад костюлу, дві вежі і купол потребують ремонту. З цим ремонтом, можливо, пов'язаний запис в іншому документі за 23 жовтня 1776 року, в якому сказано, що мулярам, які працювали ззовні храму, було сплачено 362 зл.

Станом на 1800 р. костюл володів майже 124 морґами землі і 29 морґами луків. До костюлу були приписані 42 піддані.

Як свідчать метричні книги, після повернення Тернопільського Краю у склад Австрії в 1815 р., у гримайлівському костюлі проводив служби Еразм Жибурт. Це була знакова постать в історії містечка і місцевої католицької парафії – на цій посаді він перебуватиме аж до вересня 1840 року²⁸. Разом з ним виконувати католицькі обряди до кінця 1819 р. був вповноважений греко-католицький священник Іван Вандинський – в метричних записах він характеризується як “*delegatione*” і “*cooperator r.g.u.*” – “співпрацівник релігії грецької уніатської”.

Пізніше Еразм Жибурт отримав молодших помічників (сам він одночасно був керівником Тербовлянського католицького деканату). Метричні книги гримайлівського костюлу цього періоду називають їх імена: Вінцентій Осцеславскі, Людвіг Явойш, Стефан Вайдовскі, Фердинанд Знаміцкі.

Дуже часто в католицьких обрядових записах також зустрічаються прізвища гримайлівських греко-католицьких (українських) священників: пароха Еліаса Чачковського, Юзефа Заневича, парохів сусідніх сіл: Теодора Рогожинського (Остап'є), Еліаса Заневича (Буцики), Пантелеона Рейтеровського (Калагарівка), які проводили служби з католицькими вірянами.

У випадку крайньої необхідності у Гримайлів приїжджали ксьондзи і з менш-більш віддалених міст: Антон Бродович (Товсте²⁹), Адальберт Чищонь (Качанівка), Жерардін Козловскі (священник костюлу кармелітів у Тербовлі), Фортунат Ридзескі (священник костюлу бернардинів у Збаражі), Франтішек Цісаж зі Струсова. Гримайлівці в цих документах називаються *honestus* – шляхетний, *nobilis* – благородний, *civis* – громадянин, *plebia* – простолюдин, *labories* – робітник.

15 серпня 1816 р. у Гримайлові вперше побував львівський латинський архієпископ Анджей Алоїзій Анквич, про що у метричних книгах костюлу з'явився відповідний запис. Можливо, релігійний діяч такого рівня прибув у Тернопільщину для того, щоб особисто побачити, оцінити і зробити висновки щодо стану католицької релігії в регіоні після п'ятирічного перебування терену під православною російською владою.

Під час цього візиту було звернуто увагу на те, що стіни гримайлівського храму необхідно відштукатурити, особливо фасадну сторону, і побілити. Вимагали ремонту музичні хори, кафедра, органи, лавки, вежа на даху. Була записана необхідність купівлі двох сповідальень і будівництва каплиці на цвинтарі. До 1825 р. всі роботи, за винятком відновлення хорів, були завершені.

²⁸ Еразм Жибурт помер 22 вересня 1840 р. і був похований у Гримайлові.

²⁹ Рідний брат народженого у лютому 1790 р. в Гримайлові *Мацея-Юзефа Бродовича* (Масієй Józef Brodowicz) – польського вченого-лікаря, керівника клініки, декана, ректора і професора Ягеллонського університету у Кракові.

храму – образи Св. Вікентія, Христа та Вознесіння, а також портрети пап Пія VI, Пія VIII і Леона XII. В 1858 р., незадовго до приїзду у Гримайлів теребовлянського декана, старанням ксьондза Юзефа Зіолецького костьол був “оновлений і помальований”.

Костьол перед реконструкцією, кінець XIX ст.

Черговий раз плани ремонту костьолу виникли наприкінці століття. В 1890 р. була відмічена необхідність ремонту фасаду і будинку плебанії. 21 квітня 1891 р. відбулися конкурентні слухання відповідно до представленого кошторису на 2273 зл., з яких 1/6 частину повинні були внести опікуни – місцеві графи Станіслав і Леон Пініньські, а решту суми – парафіяни. Закупівля будівельних матеріалів покладалася на ксьондза Александра Валенту. Поступово перелік робіт значно збільшився у порівнянні з початково запланованими, так що навіть у 1897 р. пробощ продовжував збирати кошти на оновлення храму. Згідно Єжи Волянського, ґрунтовна реставрація костьолу була проведена протягом 1903 - 1904 рр. Директор архіву Кошалінсько-Колобжегської дієзеції Тадеуш Цейнова (*Tadeusz Cejnowa*) називає роки 1904 - 1905.

Роботи полягали у збільшенні розмірів храму за рахунок розширення його внутрішнього простору (трансеπτу³⁰ і пресбітерію³¹). Освячення 24 вересня 1905 р. провів архієпископ Львівської митрополії, професор догматики і ректор Львівського університету Юзеф Білчевський. У ревізійних звітах Скалатського деканату 1906, 1908, 1910, 1911 років стан костьолу відзначався як добрий.

³⁰ *Трансепт* – поперечна частина простору хрестоподібного храму, що перетинає під прямим кутом основний поздовжній. За трансептом починається пресбітерія.

³¹ *Пресбітерія* – назва частини храму у католицькій церковній архітектурі. У православних і греко-католицьких храмах його відповідник – “вівтар”. Але вівтар є і у католиків, і його відповідник в українській церкві – “престол”. На пресбітерія можуть заходити тільки священники.

У квітні 1911 р. львівський художник Юліан Кручковський здійснив розпис костьолу сценами релігійної тематики. Роботи тривали близько 12 тижнів, і оскільки внутрішній простір костьолу був заповнений будівельним інвентарем і обладнанням, то на цей час ксьондз Валента організував на цвинтарі тимчасовий вівтар.

18 червня 1913 р. у Гримайлові перебував львівський єпископ Владислав Бандурський. У написаному перед 1914 р. "Ілюстрованому путівнику по Галіції" Мечислав Орлович відзначив: *"Kościół świeżo odrestaurowany i pomalowany"*.

Під час Першої світової війни Гримайлів для російських солдат став місцем постою і відпочинку. Православні або мусульмани, вони не сильно переймалися збереженням католицького храму. У костьола постраждав дах, склепіння, були вибиті всі вікна. Із заяви гримайлівського ксьондза Валенти на ім'я голови комісії по збиткам, Гримайлів, 6 липня 1916 р.:

*"Російські війська та військові транспорти протягом листопада і грудня 1915 року заподіяли в садибі місцевого римо-католицького костелу в м. Гримайлів так багато втрат і збитків, що вся садиба є спустошеною. Весь паркан, що оточував садибу, який був збудований зі стовпів і подвійних дубових перекладин, був солдатами виламаний і спалений, а дерева навколишнього саду, також, частково, були вирубані або об'їдені кінями. На мої прохання та скарги ані солдати, ані їхнє начальство не звернули жодної уваги..."*³²

Найдовше керівниками римо-католицької громади в Гримайлівщині перебували *Еразм Жибурт* (1816-1840), *Юзеф Зіолецькі* (1841-1887), *Александр Валента* (1888-1924). Парафія входила у склад Тербовлянського деканату, а з 1906 р. – Скалатського. На кінець ХІХ ст. до неї, окрім самого Гримайлова, входили села Буцики, Волиця, Вікно, Глібів, Елеонорівка, Зарубинці, Калагарівка, Козина, Лежанівка, Мазурівка, Остап'є, Паївка, Підлісся, Пізнанка Гетьманська, Чехова (Вихватинці). На початку ХХ ст. з її складу виокремили і створили самостійну парафію у містечку Остап'є, до якої у 1927 р. приєднали село Зарубинці. Напередодні Другої світової війни гримайлівська католицька парафія об'єднувала 6607 вірян. До неї, окрім гримайлівської, входили також громади сіл Буцики, Вікно, Глібів, Елеонорівка, Лежанівка, Паївка, Підлісся та Пізнанка Гетьманська.

Після смерті ксьондза Валенти в 1924 р., на посаду керівника католицької парафії у Гримайлів був призначений Ян Кручкович (на фото) і перебував на ній до 1946 р. За його ініціативи, наскільки було можливо, костьол відремонтували, замість розбитих вікон встановили фігурні вітражі, але після перебування скалатського декана у 1927 р. все одно була відмічена необхідність оновлення храму.

30 травня 1930 р. в Гримайлові побував львівський єпископ Франтішек Лісовський, і результати цього візиту залишилися на сторінках книг гримайлівської метрики і у фотографіях.

Внутрішні малювання костьолу, яке в 1911 р. виконав Юліан Кручковський, в 1932 р. були замінені новими. Тоді ж були реконструйовані органи і оновлено вівтар Матері Божої Безустанної Помочі. Оскільки за реконструкцію храму була сплачена дуже велика сума 50.000 зл., то правдоподібно, що тоді ж було виконано багато

³² Державний архів Тернопільської області. Повний текст клопотання ксьондза Валенти знаходиться у кінці розділу.

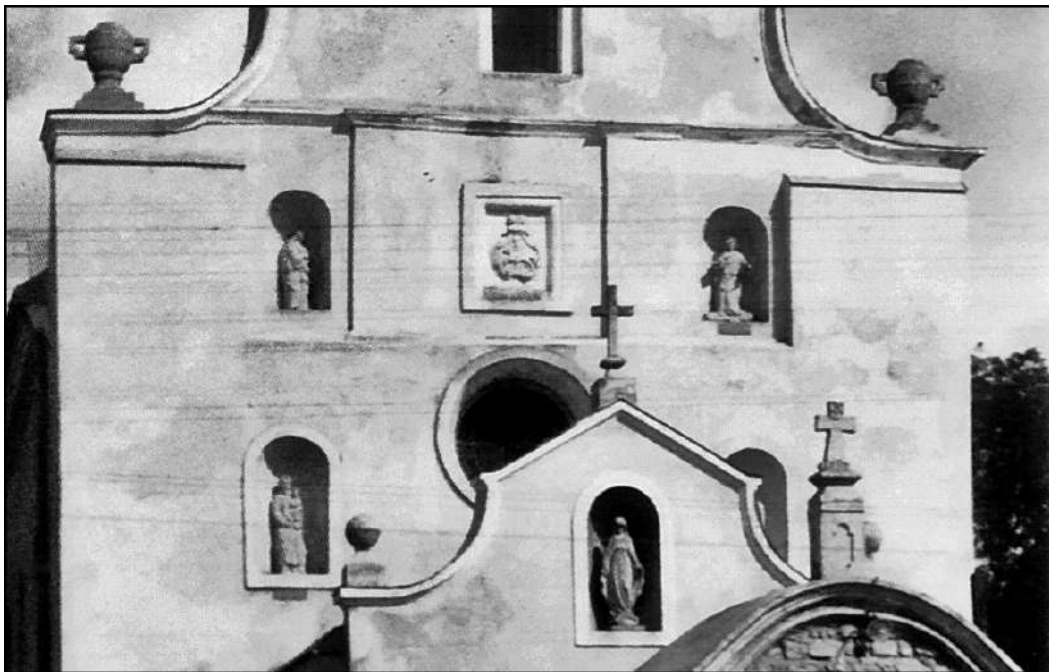
інших робіт, зокрема, наприклад, збудована нова вежа на даху, що помітно, порівнюючи фотографії костюлу різних десятиліть. У звітних актах перебування в Гримайлові скалатського декана в 1935 р. відмічено, що костюл *“відреставрований і відбудований”*.

До висоти стін 1 м костюл був мурований з каменя, вище – з цегли, штукатурений. При вигляді з висоти, він мав форму хреста з розмірами: центральної частини 40х11(м), трансепту з капличками на закінченнях і пресбітерію – 19х11(м), при пресбітерію ризниця для зберігання предметів культури – 6х3,5(м). Прямокутні вікна зверху закінчувалися напівкруговою частиною.

Нижня частина фасадної стіни костюлу притулялась до задньої стіни прямокутного вхідного ганку, який переходив в головну частину храму. Ганок увінчувався подібною до трикутника надбудовою з хрестом. У заглиблені надбудови знаходилася фігура Матері Божої Непорочної.

Над дахом ганку, у стіни костюлу, було округле вікно з металевою решіткою з літерами IHS (Iesus Hominum Salvator – Ісус, Спаситель Людства), а з боків – ніші з закругленим верхом. У нішах розміщувалися чавунні фігури: у лівій – Св. Юзеф з дитиною на лівій руці, у правій – Св. Антоній Падевський з дитиною на правій руці. Обидві ці фігури тепер знаходяться в парафіяльному костюлі у Скалаті.

У середній частині фасаду – у стіні широке заглиблення, поділене на три поля. У бічних частинах в аналогічних до вже згаданих вище нішах знаходилися також чавунні фігури Матері Божої і Архангела Габриєля (також зберігаються у Скалаті). У середньому полі, у широкій прямокутній кам'яній рамі, розміщувався герб князів Чарториських Погонь.

Фігури на фасаді костюла.

Верх фасаду мав вигляд трикутної надбудови, подібною до тієї, що на ганку, з великими вазонами на боках і з прямокутним вікном з закругленою верхньою частиною в середині.

Дах храму був двоспадовий, вкритий бляхою. На середині невисока мурована вежа з віконцями переходила у гострозакінчений пірамідальний дашок, яку увінчував хрест.

Територія навколо костюлу обмежувалася мурованою кам'яною стіною з неглибокими нішами розміром приблизно 1х1,5(м). Головний вхід на внутрішній двір мав аркоподібну форму з широким кам'яним пасом по сторонам і металевою двобічною решіткою. Ліворуч за входом знаходилася висока кам'яна колонна зі скульптурою Матері Божої.

До кам'яного огороження території з південно-західної сторони під'єднувалася мурована двоповерхова дзвіниця у вигляді вежі. У стінах верхнього поверху дзвіниці були прямокутні просвіти-вікна із закругленим верхом, а вся будівля вкривалася чотириспадовим бляшаним дахом.

На дзвоні по колу нижньої частини з інтервалами розміщувався напис: "STARANIEM DOMINIKA BIELECKIEGO * MIESZCZANIE DO KOŚCIOŁA W GRZYMAŁOWIE * FUNDATOROWIE IWONA * BARTŁOMIEJ WINIARSKI".

У верхній частині дзвону знаходилося пояснення походження дзвону: "WYŁANY W TYŚMIENICY * U GABRIELA CZALCZYŃSKIEGO * ROKU PAŃSKIEGO 1870".

Тепер дзвін знаходиться на території костюлу у Скалаті. Існують щонайменше дві окремі згадки (одну з них автору розповів настоятель храму Михайло Муригін), що він був закопаний на польському цвинтарі в Гримайлові місцевими жителями-католиками після війни, коли стала зрозуміла сумна доля костюлу.

Майно і внутрішнє обладнання костюлу було описано в 1946 р. в документі під назвою "Список речей, залишених в костюлі римо-католицького обряду в Гримайлові" ("Spis rzeczy pozostałych w kościele ob. rzym.-kat. w Grzymałowie") і складалося з наступних елементів:

- головний вітвар Св. Трійці з фігурами Св. Петра і Св. Павла з поліхромованого дерева (фігури знаходяться в костюлі у Скалаті);
- амвон³³ зі скульптурами Христоса, Євангелісти та св. Яна Євангелісти з поліхромованого дерева (скульптури знаходяться у Скалаті);
- бічні вітвари: 1. Матері Божої Св. Розарію, 2. Серця Ісуса, 3. Св. Юзефа, 4. Св. Антонія, 5. Св. Терези;
- органи фірми Рудольфа Хааса (Львів);
- балюстрада для причастя з дубового дерева;
- купелі для хрещення;
- сповідальні (4);
- лавки (40);
- лавка опікуна костюлу;
- переносні двобічні ікони в оздоблених рамах (2);
- переносні скульптури святих на підставках-основах (2);
- вітражі з фігурними композиціями (13);
- великі настінні ікони;
- стація Хресної Дороги;
- скульптури: комплект фігур до Гроба Господнього: Мертвий Христос (дерево поліхромоване), Воскресіння Христоса, Добрий Пастир, Найсвятіше Серце Ісуса, Христос, Матір Божа з Лурдеса (Lourdes), Св. Антоній (2), ангели (2);
- дерев'яні хрести (9);
- процесійні дерев'яні хрести (2);
- літургійний посуд: сріблястий келих, тарілка-патена для зберігання й освячення хліба, дарохоронильниці (2), у яких знаходився хліб для використання під час літургії, кадильниці (4);

³³ Згідно католицької літургії, *амвон* – це спеціальне місце у вигляді невеликого підвищення в пресбітерії біля вітваря зі столом, на який кладеться літургійна книга і виголошується проповідь. Амвон може бути використаний лише для виголошення слова Божого.

- два вмістилища для зберігання цінних реліквій, у т. ч. дерева Св. Хреста;
- срібні обітници (20);
- скіпетр, процесійна корона;
- латунні підсвічники: більші (30), малі (12), олов'яні великі (18), до катафалку дерев'яні (12), до Хрестів (14), залізні канделябри при головному вівтарю (2);
- літургійні мантії: ризи білі (17), червоні (9), фіолетові (3), зелені (4), чорні (6); далматики білі (2), зелені (2), чорні (2); накидки-капи: білі (2), червона, фіолетова, чорні (3);
- балдахін;
- хоругви, прапори.

Після війни ксьондз Кручкевич переїхав у Польщу, взявши з собою частину костьольного майна: 48 метричних книг, образ Матері Божої, інвентар для проведення служб і ритуалів, літургійний посуд, скіпетр, корону, балдахін, хоругви, келихи, одяг. Все інше майно залишилося на місці і було розкрадено або знищено, але були врятовані костьольний дзвін і статуї (фігури). Тепер вони знаходяться на території костьолу у сусідньому Скалаті. Ким саме і за яких обставин частина костьольного майна була врятована і перевезена з Гримайлова у Скалат – невідомо.

У 1946 р. Ян Кручкевич разом з групою вірян-гримайлівців прибув і оселився у селі Парсецко біля містечка Щецінка (Parsecko/Szczecinka) Західнопоморського воєводства, що тепер належить до Кошаліно-Колобжегської католицької дієзеції. 7 серпня 1946 р. він отримав від ксьондза Едмунда Новіцкого призначення на посаду за місцем проживання. Незважаючи на похилий вік, він обслуговував 4 костьоли і 14 населених пунктів. Частину привезених з Гримайлова предметів використав на обставлення місцевого парафіяльного костьолу.

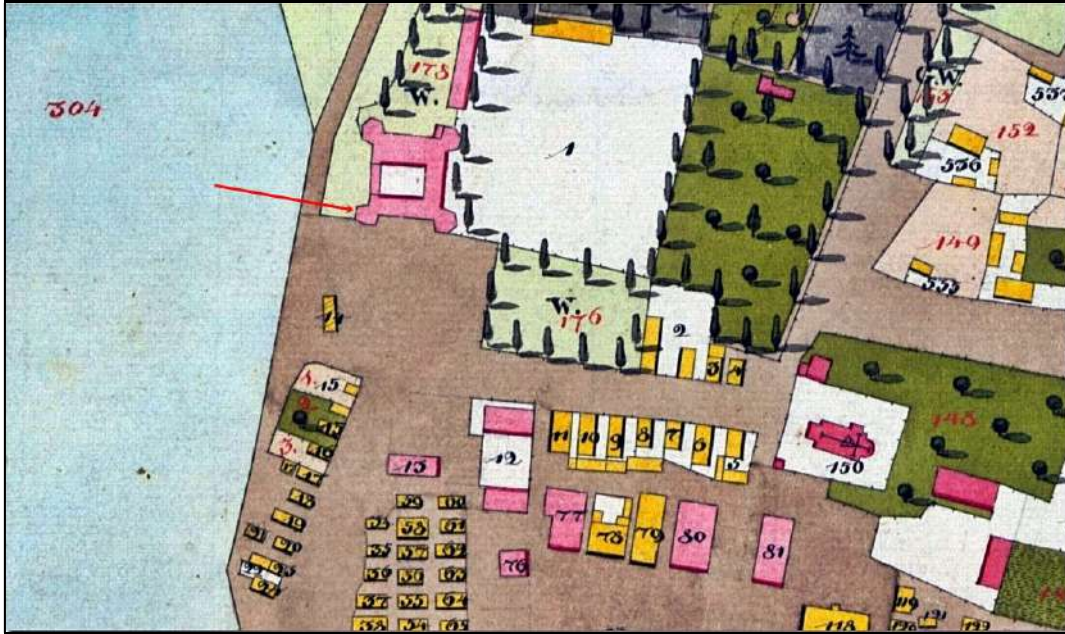
Привезені Кручкевичем речі в 1950 р. з Парсецко були передані у Щецінку, а ще через два роки – переслані в Горзовську семінарію. Ян Кручкевич помер 18 лютого 1951 р. і був похований на місцевому цвинтарі.

Метричні книги і образ Матері Божої залишилися в Парсецко. Книги приблизно в 1990 р. ксьондз Єжи Стаднік передав у бібліотеку Вищої Духовної Семінарії у Кошаліні, а після створення архіву Кошаліно-Колобжегської дієзеції гримайлівська спадщина поповнила фонди цієї інституції. Але образ Матері Божої залишився і з пошаною зберігається у парсецькій парафії.

Минули роки. Зведений у Гримайлові в 1752–1754 роках костьол Пресвятої Трійці, що пережив війни і конфлікти XVIII-XIX століть, Першу світову, польсько-українську, польсько-більшовицьку, Другу світову війни, радянська влада перетворила на колгоспне сховище, врешті підірвала навесні 1980 р. На тому місці, де стояв храм, за ініціативи і діяльності мешканки Гримайлова Метельської Галини Тадеївни, голови селищної ради Чабан Ольги Павлівни, греко-католицького священика Степана Боднара і небайдужих жителів, коштом переважно місцевої греко-католицької громади і гримайлівців з-за кордону, збудували каплицю Божої Матері, відкриття якої урочисто відбулося 12 жовтня 2014 р. На відкритті єпископом Бучацьким владикою Дмитром Григораком була проведена архієрейська літургія.

Відкриття та освячення каплиці можна побачити на <https://www.youtube.com/watch?v=IjqT4J2pxCM&t=10s>.

Ілюстрації до розділу

Замок і костюл на кадастровій мапі Гримайлова 1828 року.
Червоною стрілкою позначена башта-каплиця.

№. 2. *Oppidum Grymatow.*

178	Nr. Domus	Religio		Sexus		PARENTES		PATRINI			
		Catholica	Accatholica	Puer.	Puella	Thori	Illegitimi	Legitimi	PARENS MATER	NOMEN	CONDITIO
1816	Menis	NOMEN									
<i>Martius.</i>											
19.	15.	<i>Josephus</i>	1		1	1	<i>Nobilis Martians</i>	<i>P. Elias</i>	<i>Papochus</i>	<i>z. u.</i>	
							<i>Felia</i>	<i>Karleska</i>	<i>Czackoski</i>	<i>z. u.</i>	
							<i>Karcwinski</i>	<i>Kosala</i>	<i>Nobilis</i>		
		<i>Adius Joannes Wandynski</i>	<i>Capent. z. u.</i>	<i>baptizant</i>				<i>Krzyzanowska</i>			

Suburbium Podles.

1810.	<i>Junius.</i>										
9.	<i>J. Perrosus</i>										
	<i>Franciskus</i>	1		21	1		<i>Perrosus</i>				
	<i>Moslocy.</i>						<i>Maria</i>	1	18	1	
							<i>Joannes</i>				
							<i>Karpinski</i>				
	<i>Ego Erasmus</i>	<i>z. u.</i>	<i>Caralus</i>	<i>benedicti.</i>							
							<i>Andreas</i>				
							<i>Turkowski</i>				
							<i>Perrosus</i>				
							<i>Joannes</i>				
							<i>Tomaszcki</i>				
							<i>Perrosus</i>				

Греко-католицькі священники Еліас Чачкоскі (Elias Czackoski) і Ян Вандинські (Joannes Wandynski), а також Еразм Жибурт на сторінках католицької метрики 1816 р.

Костьол перед ремонтом у кінці XIX ст.

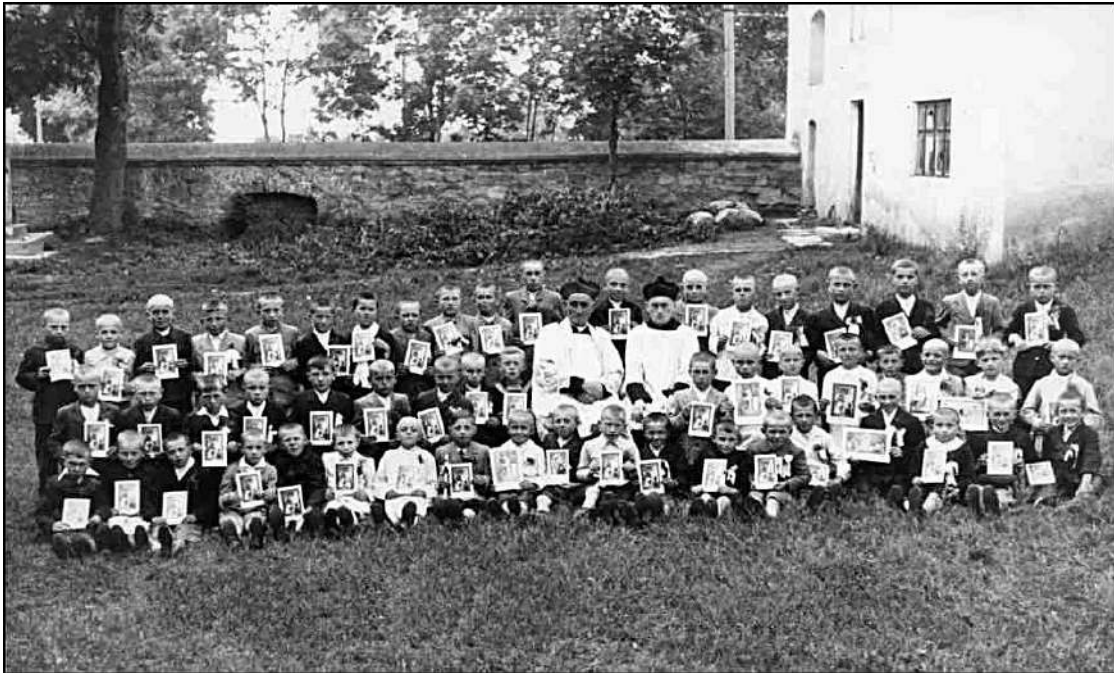
Костьол у міжвоєнний час.

Скульптури на фасадній частині.

Ксьондз Ян Кручкевич

Перше причастя у хлопців і дівчат, точний рік невідомий, але не раніше 1941-го і не пізніше 1943-го. У центрі – кс. Ян Кручкевич і його помічник Єжи Долежал (Jerzy Doleżał, прибл. 1921-1975).

У верхньому ряді з правої сторони з білими бантами нахилили голови одна до одної: друга – Пилипишин Марія Євстахіївна (у шлюбі Продивус, 1933-2019), третя – її двоюрідна сестра Буката Ольга Михайлівна (у шлюбі Гніда, 1933-2021). Гримайлів, літо/осінь 1941 або 1942 р.

Плебанія – двір священника.

Могила ксьондза Кручкєвича в Польщі.

Костьольні скульптури і дзвін

Костьольні фігури з Гримайлова на вході в костьол у Скалаті. 2020 рік.

Дзвін і статуї, що прикрашали храм у Гримайлові. На дзвоні вказана дата виготовлення – 1870 рік. Знаходяться у Скалаті.

Зверху – скульптури Св. Юзефа з дитиною та Матері Божої, знизу – Св. Антонія Падевського з дитиною та Архангела Габриеля.

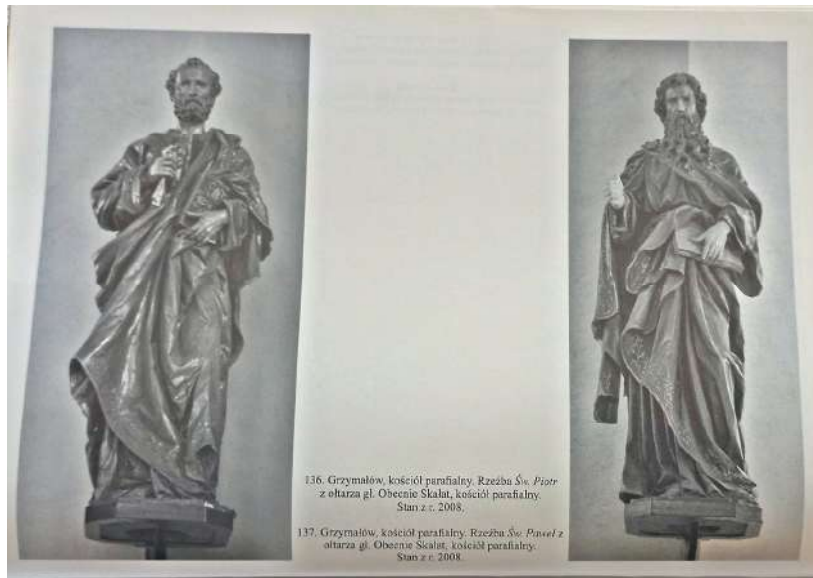
На дзвоні по колу нижньої частини з інтервалами розміщується напис: "STARANIEM DOMINIKA BIELECKIEGO * MIESZCZANIE DO KOŚCIOŁA W GRZYMAŁOWIE * FUNDATOROWIE IWONA * BARTŁOMIJ WINIARSKI". У верхній частині знаходиться пояснення походження дзвону: "WYLANY W TYSMIENICY * U GABRIELA CZĄLCZYŃSKIEGO * ROKU PAŃSKIEGO 1870".

Скульптури святих на підставках-основах (на стінах) в костьолі у Скалаті. 2020 рік.

136. Grzymałów, kościół parafialny. Rzeźba *Św. Piotr* z ołtarza gł. Obecnie Skalat, kościół parafialny. Stan z r. 2008.

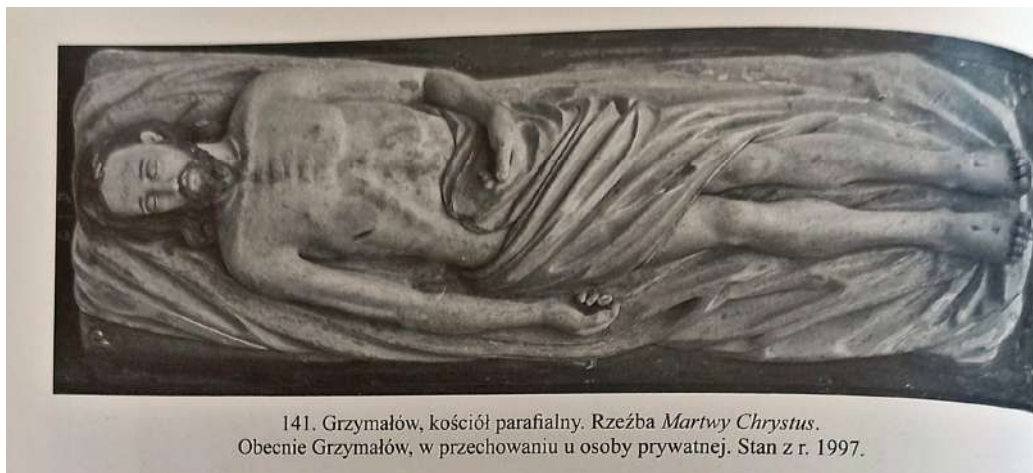
137. Grzymałów, kościół parafialny. Rzeźba *Św. Paweł* z ołtarza gł. Obecnie Skalat, kościół parafialny. Stan z r. 2008.

138. Grzymałów, kościół parafialny. Płaskorzeźba *Chrystus* z ambony. Obecnie Skalat, kościół parafialny. Stan z r. 2007.

139. Grzymałów, kościół parafialny. Płaskorzeźba *Ewangelista* z ambony. Obecnie Skalat, kościół parafialny. Stan z r. 2007.

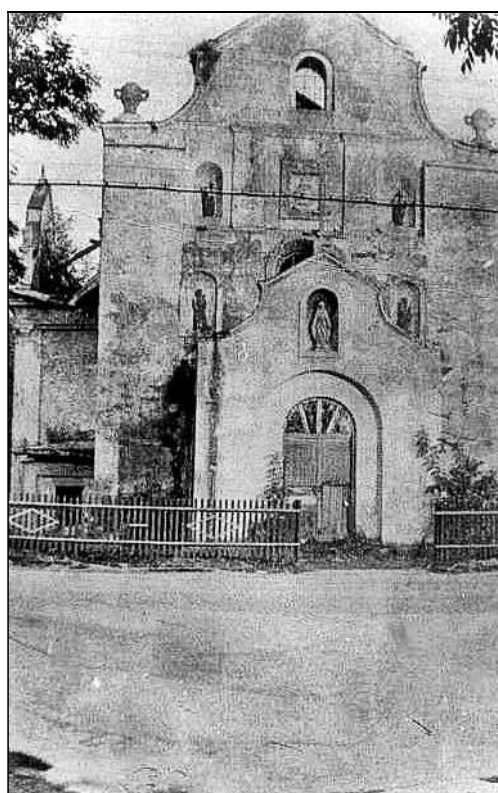
140. Grzymałów, kościół parafialny. Płaskorzeźba *Św. Jan Ewangelista* z ambony. Obecnie Skalat, kościół parafialny. Stan z r. 2007.

141. Grzymałów, kościół parafialny. Rzeźba *Martwy Chrystus*. Obecnie Grzymałów, w przechowaniu u osoby prywatnej. Stan z r. 1997.

Скульптури, що знаходилися в гримайлівському костьолі. Світлини у книзі Р.Нестерова "Парафіяльний костьол Св.Трійці в Гримайлові" (2008).

Костьол у 60-70 рр. XX ст.

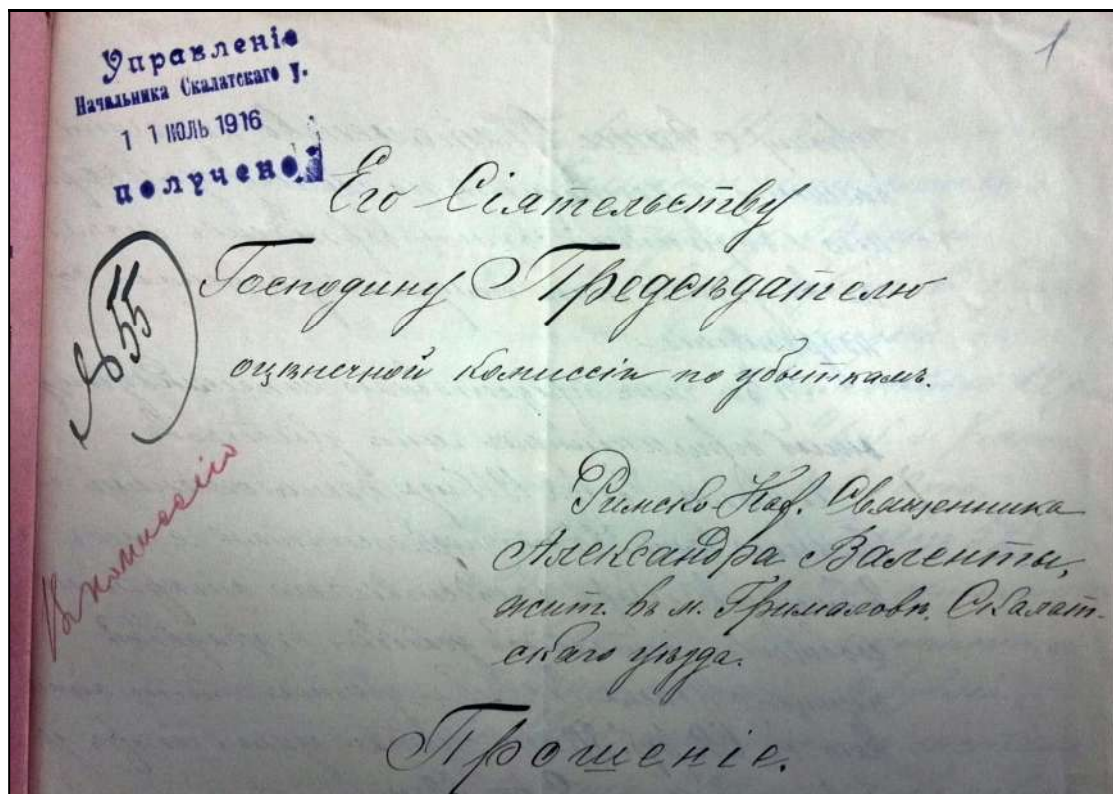

Il. 17. Grzymałów. Plac po kościele rzymskokatolickim pw. św. Trójcy. Widoczne są pozostałości po schodach przy wejściu

Підпис під фотографією з книги “Міста багатьох релігій” (Варшава, 2016):
“Гримайлів. Місце, де знаходився римо-католицький костьол св. Трійці.
Видно залишки вхідних сходів”.

Збудована на місці зруйнованого костьолу каплиця.

Його Сіятельству
Пану Голові
Оціночної комісії зі збитків

Римо-католицького священника Олександра Валенти,
проживаючого у м. Гримайлів Скалатського повіту

Прохання

Дійсним маю честь звернутися з покірним проханням до Вашого Сіятельства з нижче наступним:

Проходячі російські війська і військові транспорти протягом листопада і грудня місяців 1915 року заподіяли в садибі місцевого римо-католицького костелу в м. Гримайлів так багато втрат і збитків, що вся садиба виглядає спустошеною. Весь паркан, що оточував садибу, який був збудований зі стовпів і подвійних дубових перекладин, був солдатами виламаний і спалений, а дерева навколо саду також частково були вирубані або об'їдені кіньми.

На мої прохання і скарги ані солдати, ані їхнє начальство не звернули жодної уваги, і я досі не винагороджений за заподіяні шкоди і збитки, а тому покірніше прошу Ваше Сіятельство призначити комісію і допитати, на свій розсуд, свідків на підтвердження моїх слів, щоб я міг отримати належну винагороду.

При цьому надаю нижче наведений опис завданих мені збитків:

1. На початку листопада 1915 року розташований у Польському Домі 386 польовий рухомий шпиталь спалив 25 метрів паркану, внаслідок чого з'явився вільний прохід з костельні садиби на садибу купця Мойсея Усліпа, збиток цей оцінюю в 62 руб. 50 коп., рахуючи один метр паркану лише по 2 руб. 50 коп.

2. 12 листопада 1915 року 182 артилерійський полк спалив з передньої сторони садиби 50 метрів паркану, втрату цю оцінюю у 125 рублів.

3. 9-го грудня 1915 р. 107 польовий рухомий шпиталь, розташований у Польському Домі, виламав з боку садиби Усліпа 40 метрів паркану, зрубав дві великі і три малі ялини, що оцінюю: за паркан - 100 руб., за дерева - 25 рублів.

4. 10-го грудня 1915 р. 5-й полк важкої артилерії, увійшовши через зламаний паркан Усліпа в костюл, знищив 20 метрів паркану, одну березу і три вишні: збиток за паркан – 50 руб., за дерева – 20 рублів.

5. Того ж дня 14-а авіаційна рота спалила 5 метрів огорожі на суму 12 руб. 50 коп.

6. 11-го грудня 1915 р. 316 транспорт зламав і спалив 40 метрів фронтового паркану на суму 100 крб.

7. 16 грудня 1915 р. рота 185 полку, розквартирована в Польському Домі, спалила 20 метрів паркану на суму 50 рублів.

8. 17-го грудня 1915 р. 368 транспорт, під час 2-денної стоянки в моїй садибі, взяв два великі вози соломи вартістю 12 руб. 50 коп., 30 липових стовпів – 9 руб. та 7 метрів паркану вартістю 17 руб. 50 коп.

9. У ніч з 22 на 23 грудня 1915 р. обоз 527 полку спалив 25 метрів паркану вартістю 62 руб. 50 коп. та двері від саду вартістю 3 руб. 50 коп., 4 дубові стовпи – 6 рублів.

10. З 6-го січня 1916 р. настає систематичне розкрадання 200 метрів паркану вартістю 300 рублів.

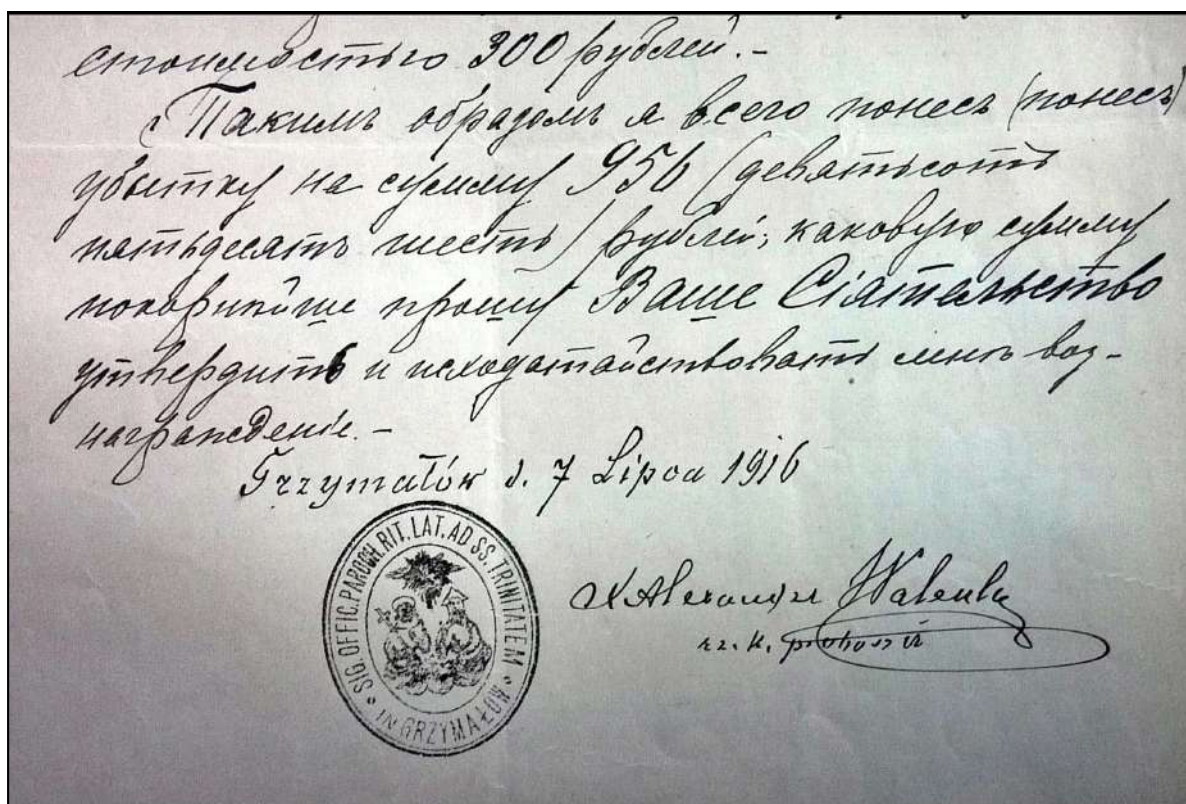
Таким чином, я всього зазнав збитків на суму 956 (дев'ятсот п'ятдесят шість) карбованців, яку суму покірніше прошу Ваше Сіятельство затвердити і надати мені винагороду.

Grzymałów d. 7 lipca 1916

Alexander Walenta

rz. k. proboszcz

(печатка)

Під клопотанням – підпис Олександра Валенти і парафіяльна печатка.

Вищі релігійні ієрархи Галичини,
які побували в Гримайлові
(на підставі записів у метричних книгах)

25 липня 1725 р.
Католицький архієпископ Ян Скарбек
(Jan Skarbek, 1661 – 1733)

*Hic fuit Visitatio Generalis Illm. Excellentissimi
et R. Illm. Dni Joannis Skarbek Archiepiscopi Le
opolitensis.*

19 вересня 1740 р.
Католицький архієпископ Миколай Ігнацій Вижицький
(Nicolaus Ignatius Wyżucki, 1698 – 1757)

*Anno Dni 1740 y In visitatione Generali productum
Nicolaus Ignatius Archiepiscopus Metropolitanus Leopoliens
Die 23bris Sepelivi Infantem ex Villa Ostasione*

15 серпня 1816 р., 18 травня 1827 р.
Католицький архієпископ, примас Галичини Анджей Алоїзій Анквич
(Andrzej Alojzy Ankwicz, 1777 – 1838)

Sepele. Idem
*Vidi in visitatione generali decima quinta Augusti 1816 Anno
andreas Alojzjus Archiepiscopus.*

Ferdinandus Lomajski Corporalis Sepelivi
*Vidimus in Visitatione Canonica d. 18 Maij 827
in Oppido Prymatow Andreas Alojzjus Archiepiscopus*

20 червня 1839 р.
Католицький архієпископ, примас Галичини Францішек де Паула Піштек
(Franciszek de Paula Pisztek, 1786 – 1846)

1839		N O M E N	Religio		Sexus		Parentes		Patrini	
Mensis	Nu- me- rus do- mus		Catholica	Aut Alia	Puer	Puella	N o m e n	Conditio	N O M E N	Conditio
Na- tus	Bap- tisa- tus					Legitimi				
						Illegitimi				
						Thori				
<i>Vidi in Visitatione Generali Canonica Prymatow d. 20° Junii 1839 Franciszek de Paula Archiepiscopus</i>										

26 травня 1851 р.
 Католицький архієпископ Лукаш Баранецький
 (Łukasz Baraniecki, 1798 – 1858)

May
 Vidimus in Visitazione Nostra Generali Canonica in oppido Grzymatow
 die 26te Maji 1851 Lucas Archi Episcopus

21 червня 1869 р.
 Католицький архієпископ Франтішек Ксаверій Вешхлейські
 (Franciszek Ksawery Wierzchleyski, 1803 – 1884)

Vidimus in Visitazione Nostra generali Canonica
 Grzymatow die 21^{ae} Junii 1869.
 Franciscus Ksawery
 Archiepiscopus

22 травня 1891 р.
 Католицький єпископ-помічник львівський Ян Пузина
 (Jan Puzyna, 1842 – 1911)

Vidimus in Visitazione Nostra Canonica generali
 Grzymatow, die 22^{ae} Maji 1891.
 Joannes
 Vic. Gen.

26 вересня 1901 р.
 Митрополит УГКЦ Андрей Шептицький (1865 – 1944)

Baptismus et confirmatio: Cor. scholasticus parochus bnd
 Предложено в часъ осмотра при Епископско в Ужгородъ дн 26.
 вересня 1901-го р.

+ Андрей

19 8 8 50 1. Joannes Otenski

23 жовтня 1901 р.
 Митрополит УГКЦ Андрей Шептицький (1865 – 1944)

Предложено при осмотре канонич
 епископско 23/10 1901.

+ Андрей

24 травня 1903 р.
 Католицький архієпископ-митрополит Юзеф Білчевський
 (Józef Bilczewski, 1860 – 1923)

Tom. 28 Liber mortuorum pag. 37 19

Nrus positionis	18 Mensis et dies		Numerus domus	Nomen mortui	Religio		Sexus		Dies vitae	Morbus et qualitas mortis
	Mortis	Sepulturae			Catholica	Ant alia	Masc.	Femin.		
				Vidimus in Visitatione Nostra generat. canonica Gymnator die 24 Maji 1903.						
				+ Josephus						Archiep. Metrop.

18 червня 1913 р.
Католицький єпископ Владислав Бандурський
(Władysław Bandurski, 1865 – 1932)

Vidimus in visitatione nostra generalis canonica.
Gruzynskoye die 18 Junii 1913.
J. Bandurski
Episcopus Austro-Hungaricus Leop.

30 травня 1930 р.
Католицький єпископ Францішек Лісовський
(Franciszek Lisowski, 1876 – 1939)

VIDIMUS IN NOSTRA VISITATIONE CANONICA GENERALI
Gruzynskoye die 30 Maji 1930
Franciszek Lisowski
FRANCISZKUS LISOWSKI EPISCOPUS TIT. MARCIANIT. ANTON.

29 червня 1933 р.
Архієпископ УГКЦ, помічник митрополита Шептицького Іван Бучко (1891 – 1974)

Предложено в часі канонічної візитації
Івана Бучка для 29 червня 1933.
+ Іван Бучко
Митрополит

Печатки гримайлівських храмів
(на підставі записів у метричних книгах)

Як змінювалися печатки Гримайлівської церкви, костьолу і деканату

До 1892 р. в метричних книгах церкви Покрови Пресвятої Богородиці у Гримайлові печатки відсутні, під записами знаходяться тільки підписи священників, наприклад , у 1870 році:

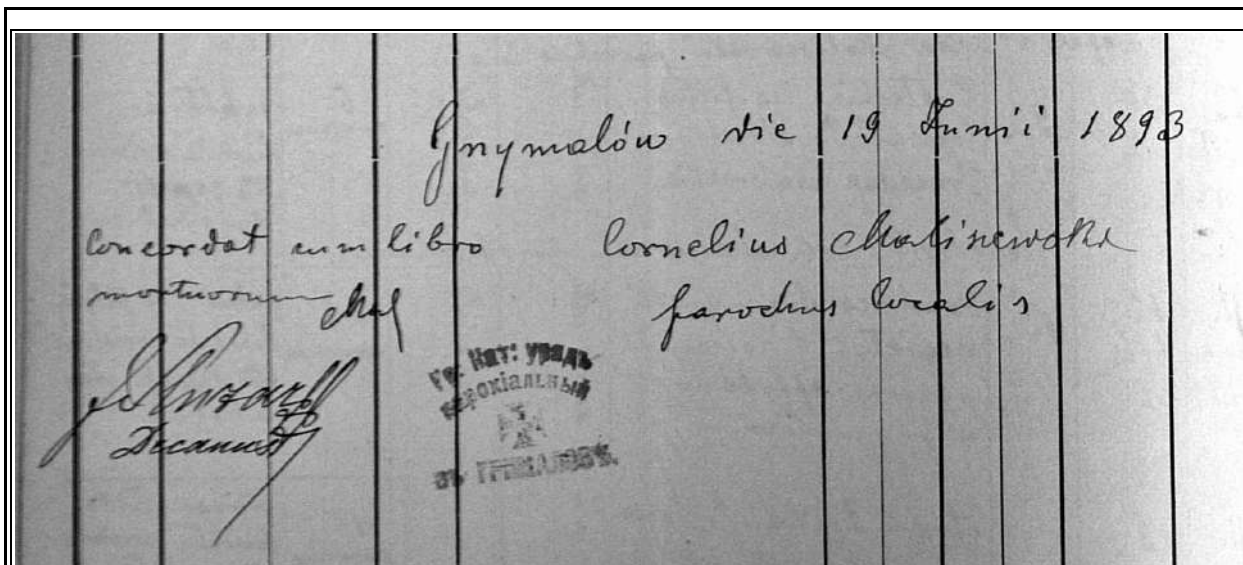
Dies mortis		Nrus domus	NOMEN MORTUI	Religio		Sexus		Dies Vitae	MORBUS et QUALITAS MORTIS
1870.	MENSIS			Catholica	Aut alia	Mascul.	Femina		
Mortuus	Sepultus								
23. Decembris 1870.	24. 1870.	173.	Paulus filius legitimi thori Elię Fulbuj et Annę nabsz Lysyj pellarii in Grzymatow. sepelivit Joannes Torba Administrator Parochis r. gr. c. in Grzymatow.	/	.	/	.	2 1/2 annorum	Abgafinij.
25. Decembris 1870.	26. 1870.	454.	Andreas filius legitimi thori Stephani Borzisko et Anasta- sij nabsz Lepandra agricola, rum Grzymatowienisum. sepelivit Joannes Torba Administrator Parochis r. gr. c. in Grzymatow.	/	.	/	.	3 3/4 annorum	Moscoru.
Colum cum originali Galkaj Decanus		Grzymatow die 2 Januarii 1871. Joannes Torba Administrator Parochis r. gr. cath. in Grzymatow.							

Підписи поставили гримайлівський священник Іван Торба та керівник Скалатського деканату Ігнатій Галька, парох в Дубківцях. Печатка відсутня.

Перша поява печатки в реєстраційних книгах – в час тимчасового урядування Євгена Купчинського після смерті пароха Олександра Ганкевича (14 листопада 1891 р.) перед призначенням Корнилія Малишевського у другій половині березня 1892 р. Важко зрозуміти, що у печатці зображено, але в напису можна прочитати слово "Grzymalow":

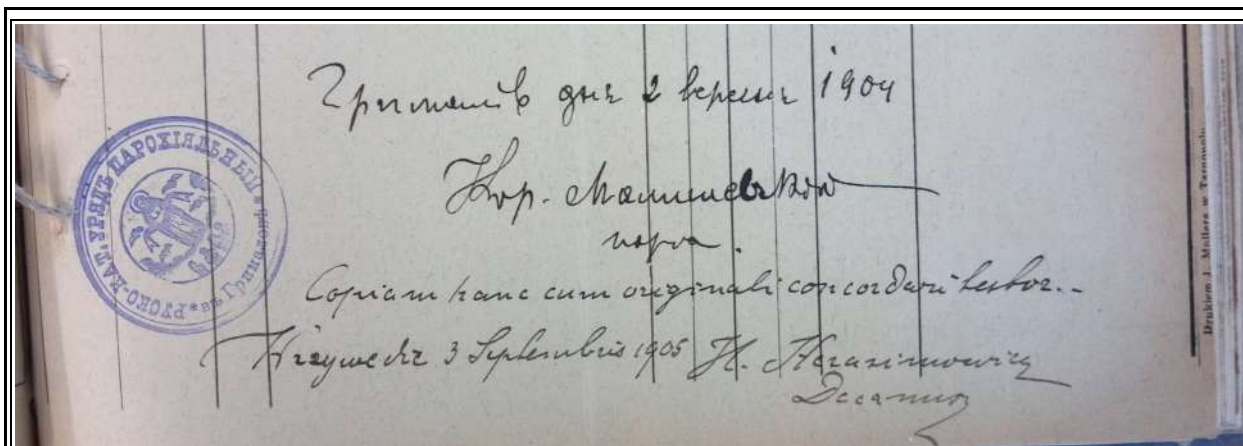

Через рік відбулася зміна:

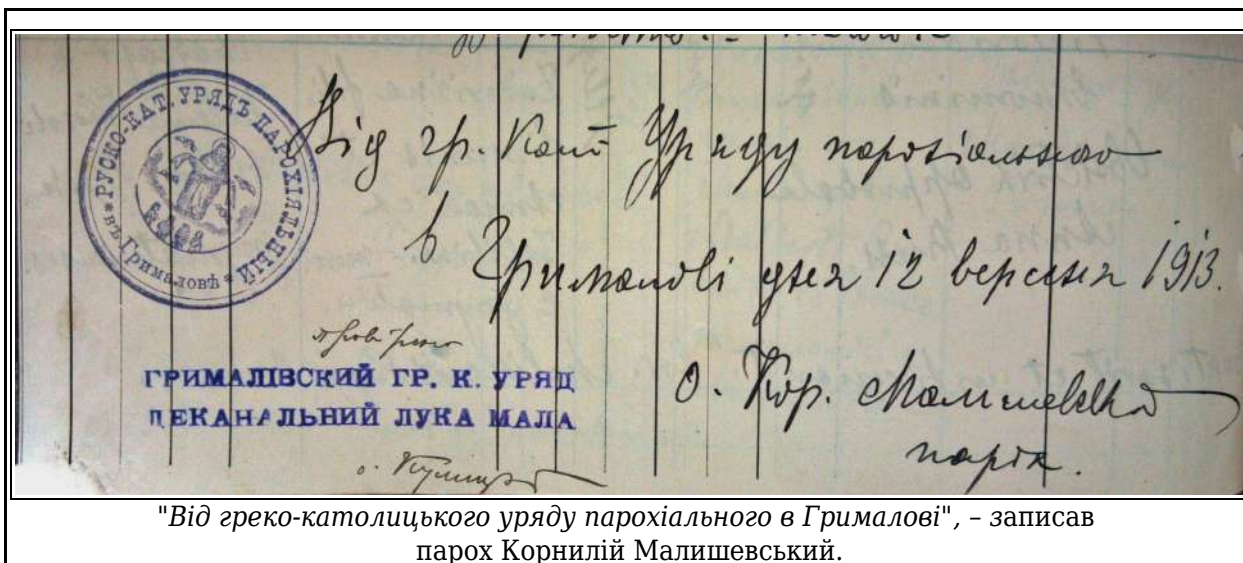

Підписи пароха Корнилія Малишевського і декана Скалатського деканату Івана Слюзара.

Наступна зміна вигляду печатки відбулася не пізніше вересня 1904 року:

Парох - Корнилій Малишевський, декан - Лярій Герасимович, парох у селі Криве.

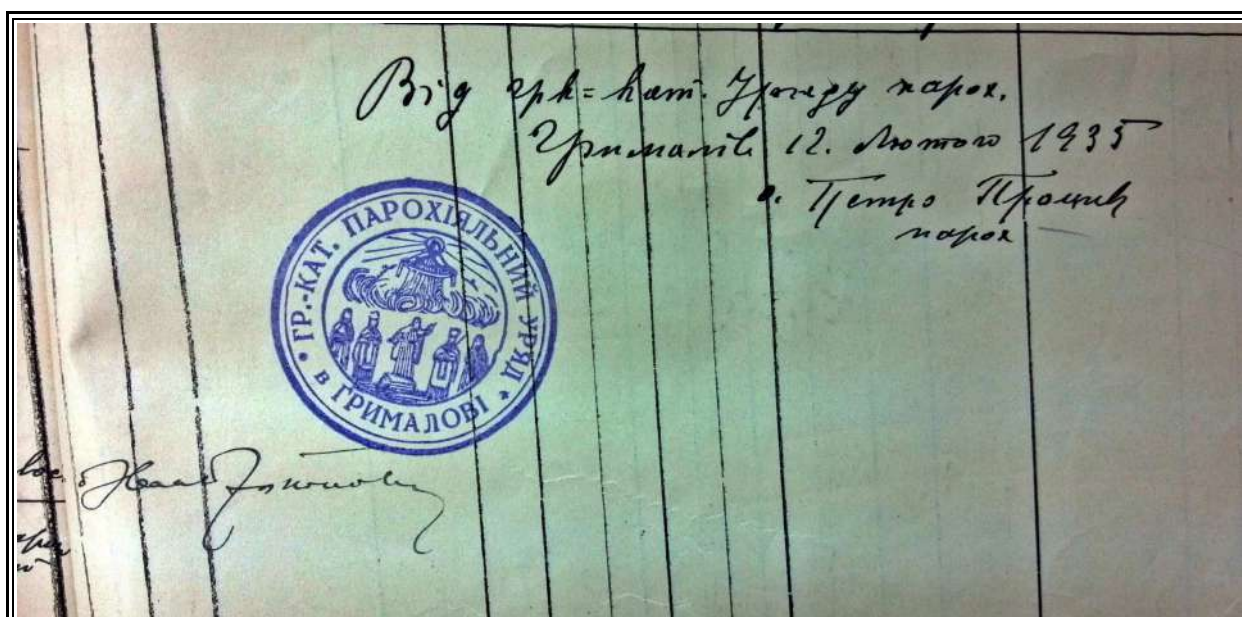

"Від греко-католицького уряду парохіального в Грималові", - записав парох Корнилій Малишевський.

Останній (перед 2 Світовою війною) раз печатка Гримайлівської парафії оновилась у період 1932-1935 років:

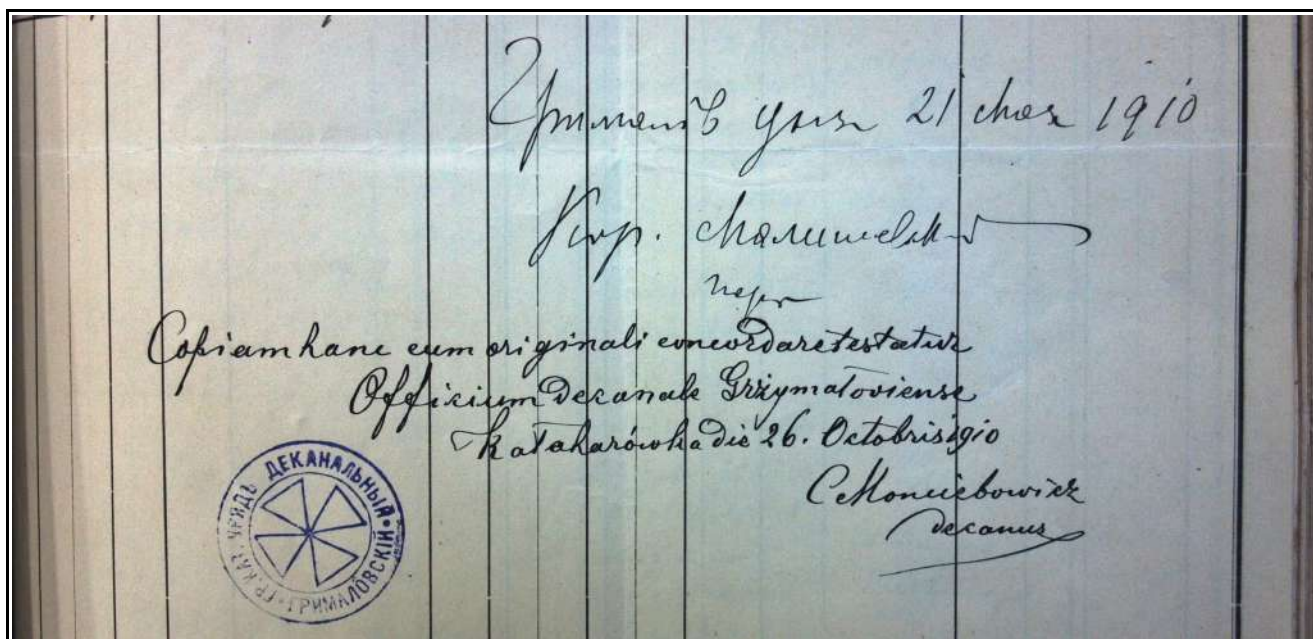
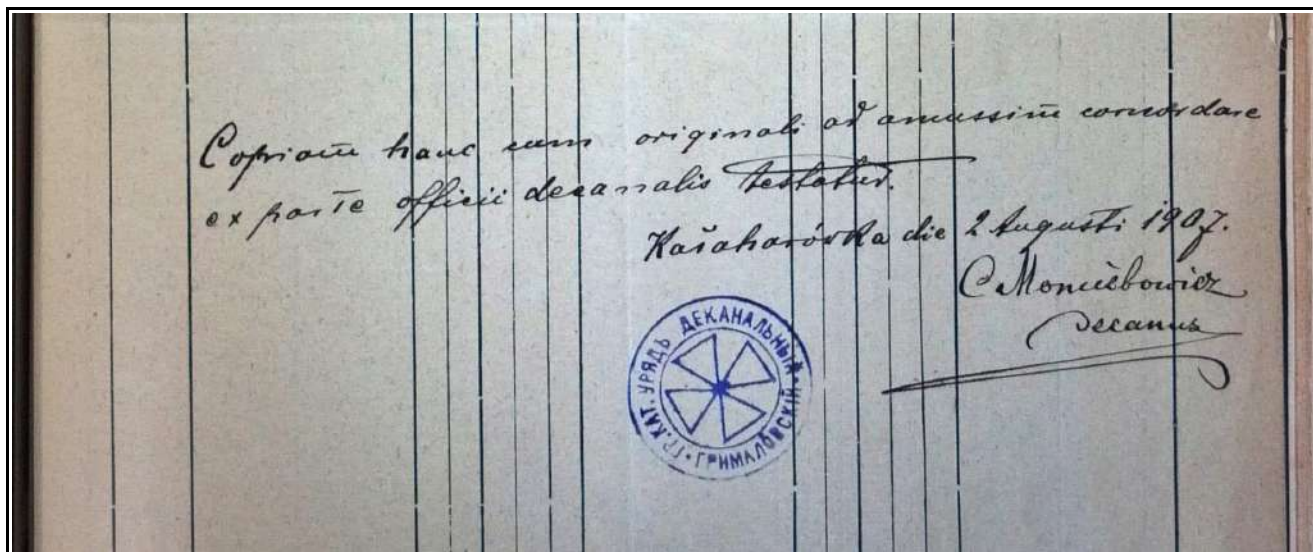

Травень 1932 р. Парох – Петро Процик, декан – Іван Іванчук (Товсте). У печатці напис: “Руско-кат. урядъ парохіяльний въ Грималове”.

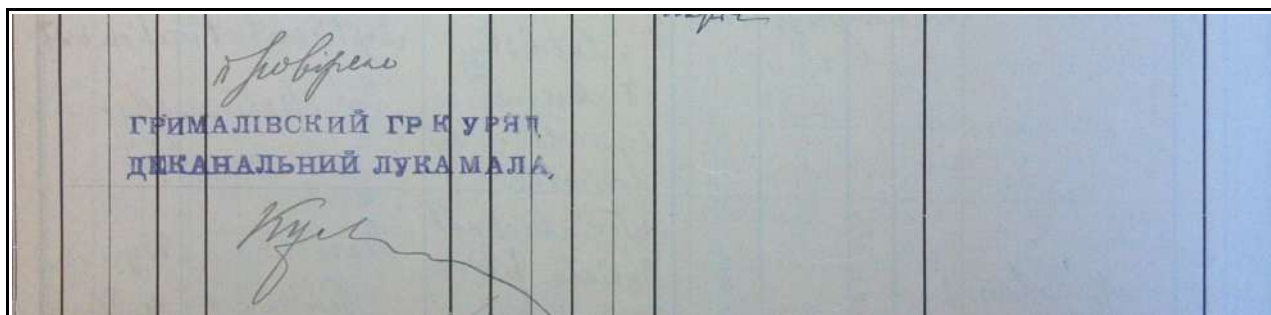

Лютий 1935 р. У порівнянні з попередньою печаткою, змінився і малюнок, і напис: “Гр.-кат. парохіяльний уряд в Грималове”.

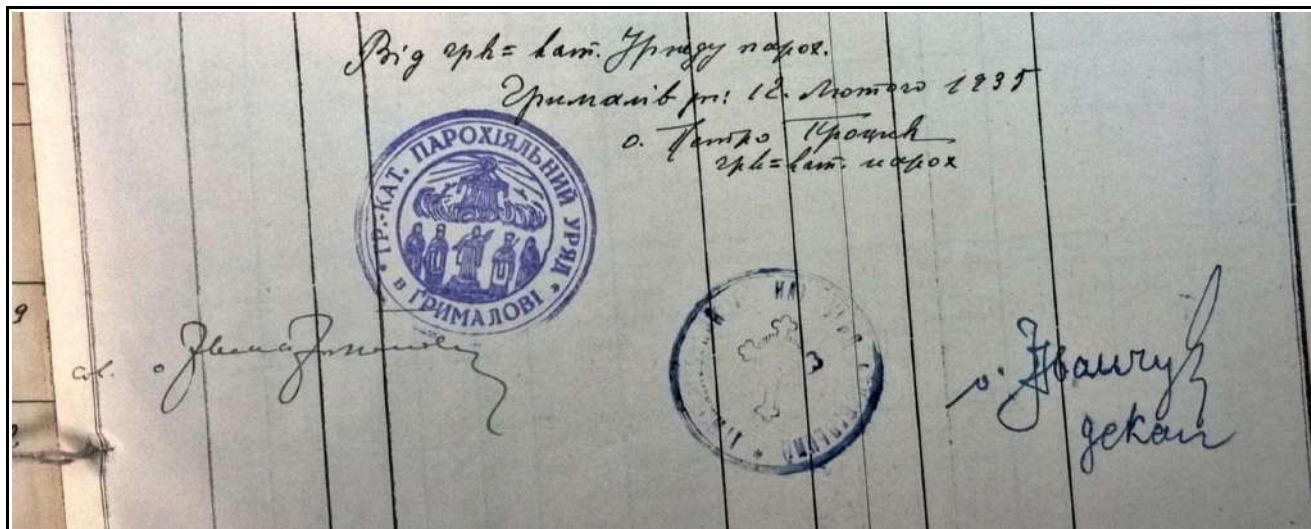
Записи в метричних книгах дають можливість також відслідкувати зміну вигляду печаток Гримайлівського (з 1907 р.) деканату. Вперше деканська печатка в книгах з'явилась в 1907 р. у період керівництва деканатом Корнилія Монцебовича (парох у Калагарівці):

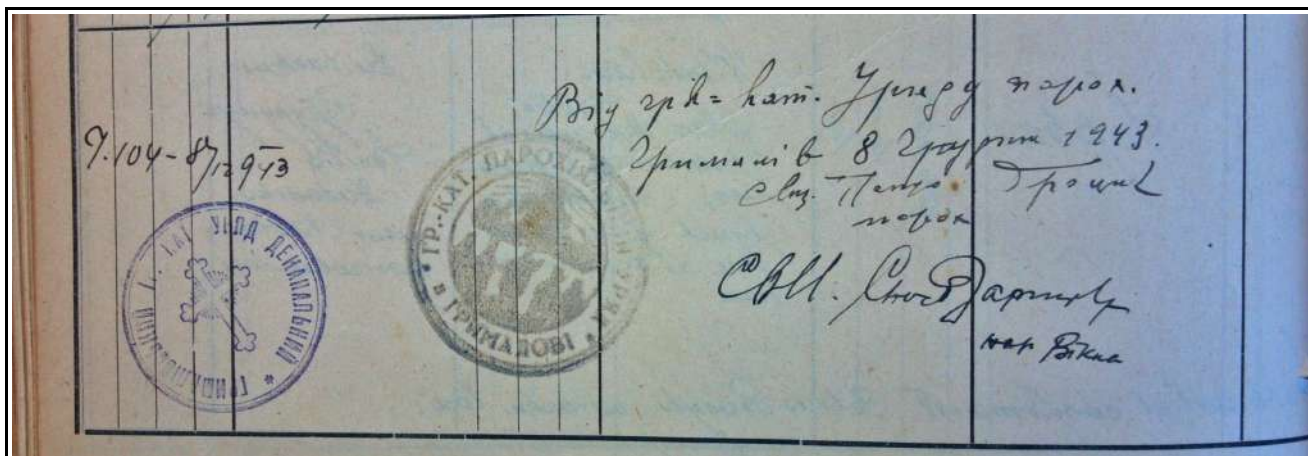
Деколи ставився лише штамп деканату:

Далі (і останній раз) зміна печатки Гримайлівського деканату спостерігається під записом у лютому 1935 р.:

або більш якісний вигляд деканської печатки у запису грудня 1943 р.:

Керівництво Гримайлівського деканату перед 2-ю Світовою війною (у 1938 р.):

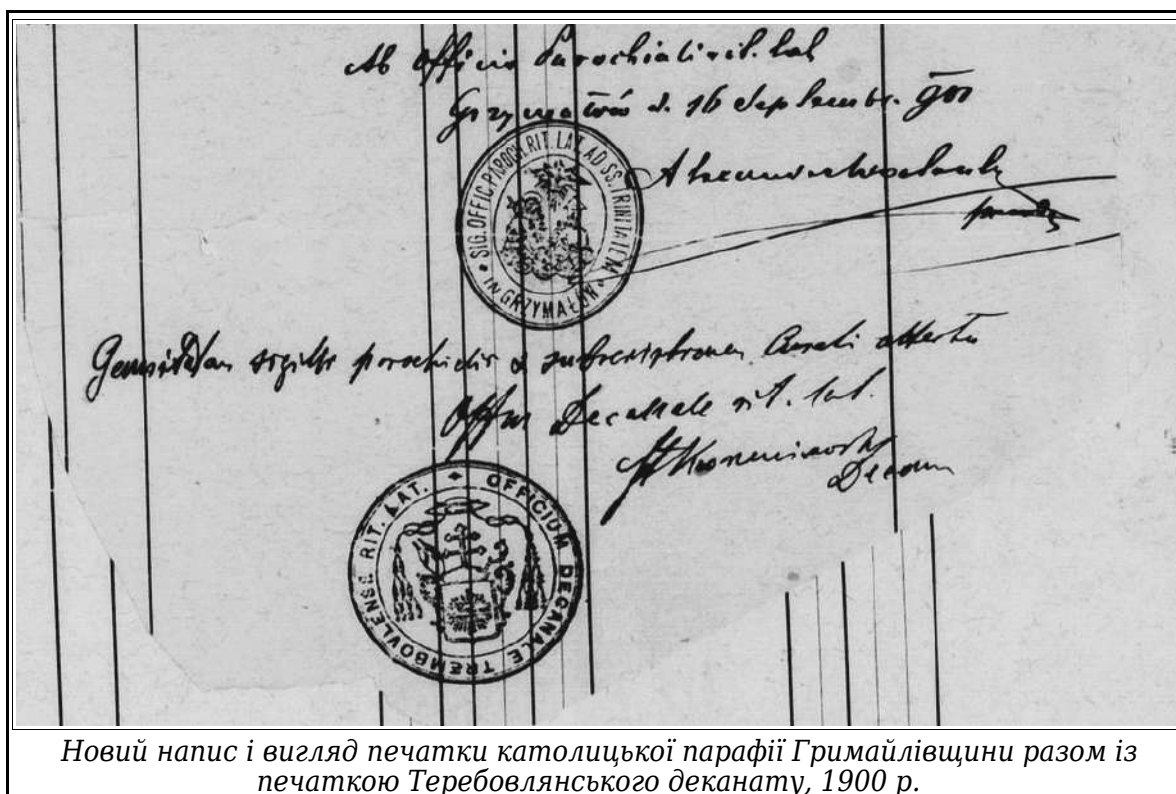
ХІІ. ГРИМАЛІВСЬКИЙ ДЕКАНАТ
(Воєвідство Тернопіль, Шк. Інсп. Тернопіль)

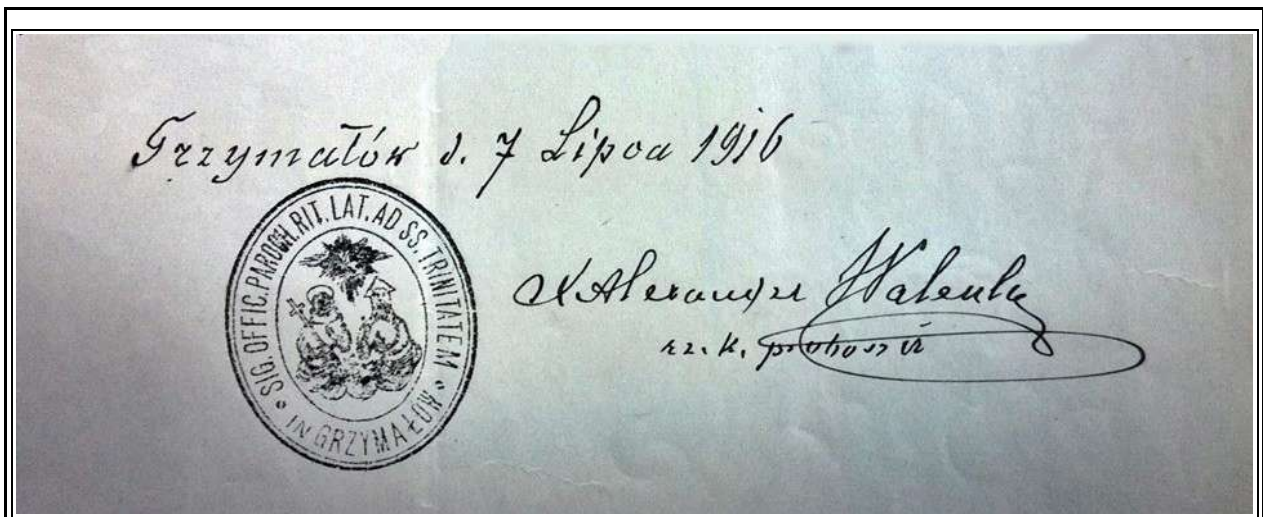
Зав. деканату: Зарицький Роман, пар. Вікна.
Містодекан: Цегельський Микола, зав. Сороки.
Дек. Маєтк. Рада: Іванчук Іван, пар. Товстого; Пиндус Теодор, пар. Зеленої; заст. Процик Петро, пар. Грималова.
Орд. Шк. Ком.: І. Процик Петро, пар. Грималова; ІІ. Левицький Василь, пар. Луки Малої.

Костьольні печатки також не були однотипними. У 1898 р. вони мали такий вигляд:

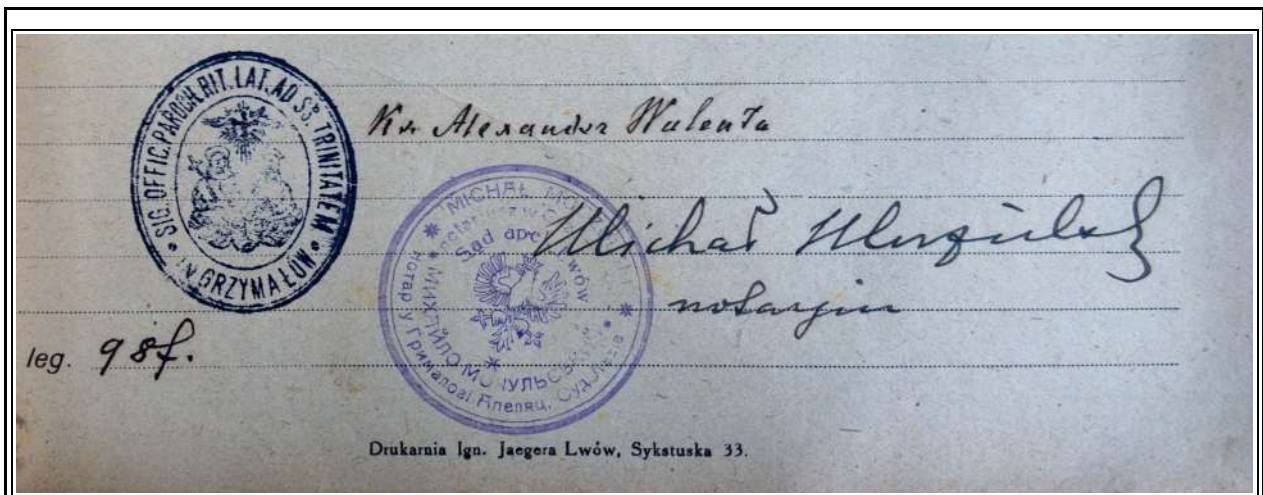

Але скоро змінилися:

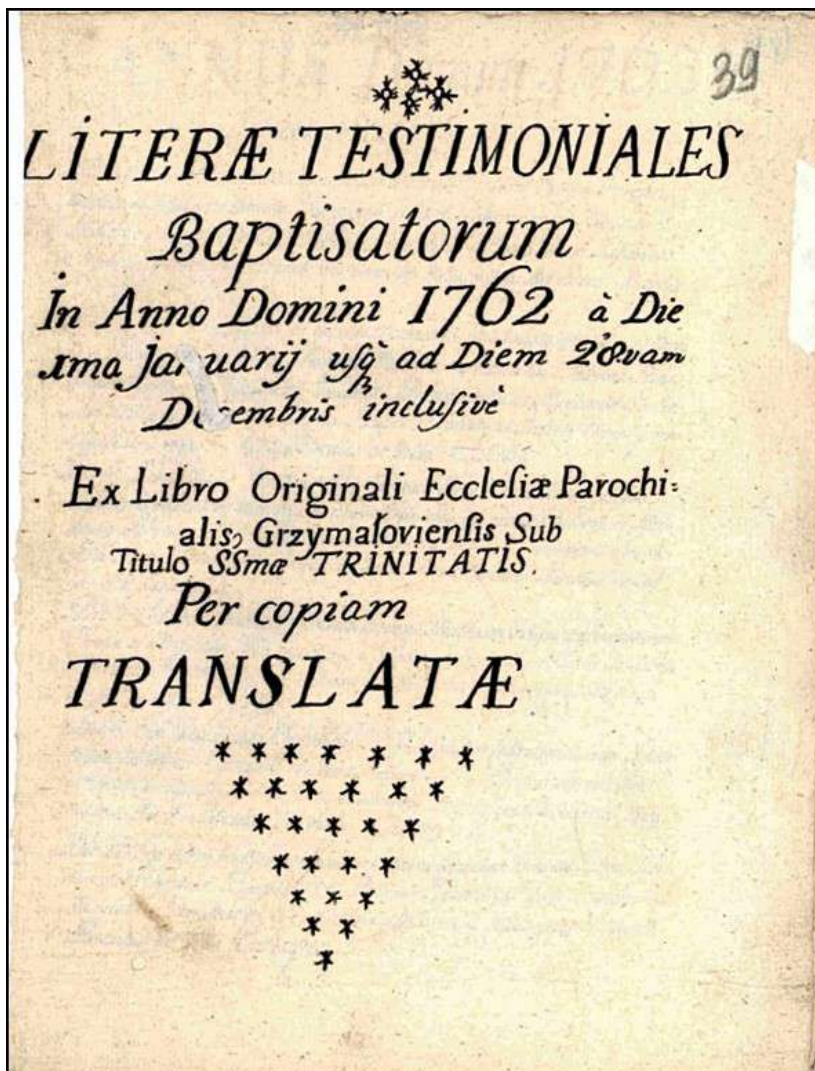
Ксьондз Валента поставив печатку під зверненням до російської окупаційної влади щодо відшкодування збитків, нанесених солдатами майну і обладнанню костьолу.

Підпис і печатка ксьондза Валенти і нотаріуса Михайла Мочульського під одним з документів.

Священники, які проводили служби в гримайлівському костьолі у 1762 році

Книга записів народжень і хрещень гримайлівської латинської парафії 1762 р. найкраще зберіглася серед тих, що дійшли до нашого часу. На фотографії нижче – титульна сторінка цієї книги. У записах називаються села, які входили у парафію, окрім власне Гримайлова: Буцики, Качанівка, Остап'є, Глібів.

Протягом того року обряд хрещення в костьолі у Гримайлові проводили сім священнослужителів. Три з них були місцевими – гримайлівськими: Матіас Пашкевич, Франциск Багінський та Михайло Рудківський. Останній, хоча і був греко-католицьким (українським) парохом, але, очевидно, за потреби релігійні канони не забороняли йому проводити служби. Франциск Багінський до серпня був вікарієм, тобто помічником керівника парафії (куратора) Матіаса (Мацея) Пашкевича. Але Пашкевич помер і 9 вересня був похований на гримайлівському польському цвинтарі, і Франциск Багінський зайняв його місце.

Троє ксьондзів для проведення служб приїздили у Гримайлів: Ян Жмудзінський одночасно був деканом Теревовлянського деканату, а про священників Лаврентіуса і Завістовського відомо тільки те, що перший належав до Ордену Святого Франциска, а другий – до Ордену Святого Василя. Обидва у записах названі "pater".

Нарешті, до служб у костьолі залучався ще один греко-католицький священник – парох села Буцики В а с и л ь Р и н е в и ч .

На наступних витягах з метричної книги показані записи, у яких називаються вище згадані священники.

ANNUS Domini 1762.
Januarius
Die 1. Ego Franciscus Baginski Vicarius Ecclesie Przymaloviensis
baptisavi infantem nomine Gasperum Filium Laboriosorum Mathiei et
Helene Nawroczyckie C. Patris Levantibus de Fonte Sacro Laborioso
Stephano Nowaleli et Agnete Porzhenowska Natus infans Mii eodem. Parentes
de Villa Bucyki.

Франциск Багінський у запису за 1 січня. Тут він називається вікарієм (vicarius) гримайлівської парафії. Разом з ним згадуються жителі села Буцики Мацей і Гелена Навроцькі та їх народжений син Гаспар.

Die 22. Adus Dnus Mathias Paszkiewicz Curatus ejusdem Ecclesie
baptisavi infantem nomine Filiam Magdalenam Annam Nobilius
Alexandri et Elisabethe Sedleckie C. Levantibus Patris de Fonte So.
Illustri Dno Adalberto Swanowski Dapifero Livensi et Catharina
Kucharska. Natus infans Mii 10. Parentes de villa Kaczanowka

Керівник (curatus) парафії Матіас Пашкевич провів службу для мешканців Качанівки.

Die 22. Pater Adolphus Zawistowski Ord. Dini Basili baptisavit
infantem nomine Ignatium Filium Michaelis et Catharina Jaroszewskie
C. Levantibus de Fonte So. honesto Antonio Zawadzki et Anna
Kruczkowskia. Natus infans Die 21. Parentes de Prymalow.

Отець (pater) Завістовський – член Ордену Святого Василя. Називаються жителі Гримайлова Михайло і Катерина Ярошевські, Антон Завадський і Анна Кручковська.

Die 26. Pater Laurentius Ord. S. Francisii baptisavit infantem nomine Simo-
nem Laboriosor Adalberti et Annæ Prudy C. Levantibus Patris de Fon-
te So Laboriosor Joanne Rogowski et Absalia Tobuchor. Natus infans
Die 25. Parentes de villa Ostapie.

Отець (pater) Лаврентіус – член Ордену Святого Франциска – провів службу для мешканців села Остап'є.

Die 27. Illustris Rcdus Dnus Joannes Zmudzinski Canonicus Lepo-
lensis Decanus Trembovliensis Baptisavit infantem nomine Mar-
tinum Filium Laboriosorum Jacobi et Agnetis Czarnych C. Levantibus
de Fonte So. Patris honesto Antonio Zawadzki et Anna Czarna.
Natus infans Die 26. Parentes de villa Hlibow.

Канонік Ян Жмудзінський – декан Теребовлянського деканату.

Die 28. Basilus Ryniewicz Coadjutor Bucyloviensis Presbyter ritus
Graei baptisavit infantem nomine Teresiam Filiam Laboriosor Thome et
Catharina Prudy C. Levantibus Patris de Fonte So. Laboriosor Joane
Luzarsowicz et Dorosha Chuda. Natus infans Die 27. Parentes de vil-
la OKNO

Василь Риневич – греко-католицьких священник у с. Буцики.

November

Die 5. Michael Rudkowski Parochus ritus Greci Przymalove bapti-
avit infantem nomine Catharinam Filiam Laboriosorum Andreæ et Catha-
rince Kienderewicz C. Levantibus Patrinis de Ponte So. Laboriosis Theo-
doro Lazar et Magdalena Tomkowiczowa. Natus infans Die 4.
Parentes de villa Hlibow.

Михайло Рудківський – греко-католицьких парох Гримайлова: *Parochus ritus Greci*.

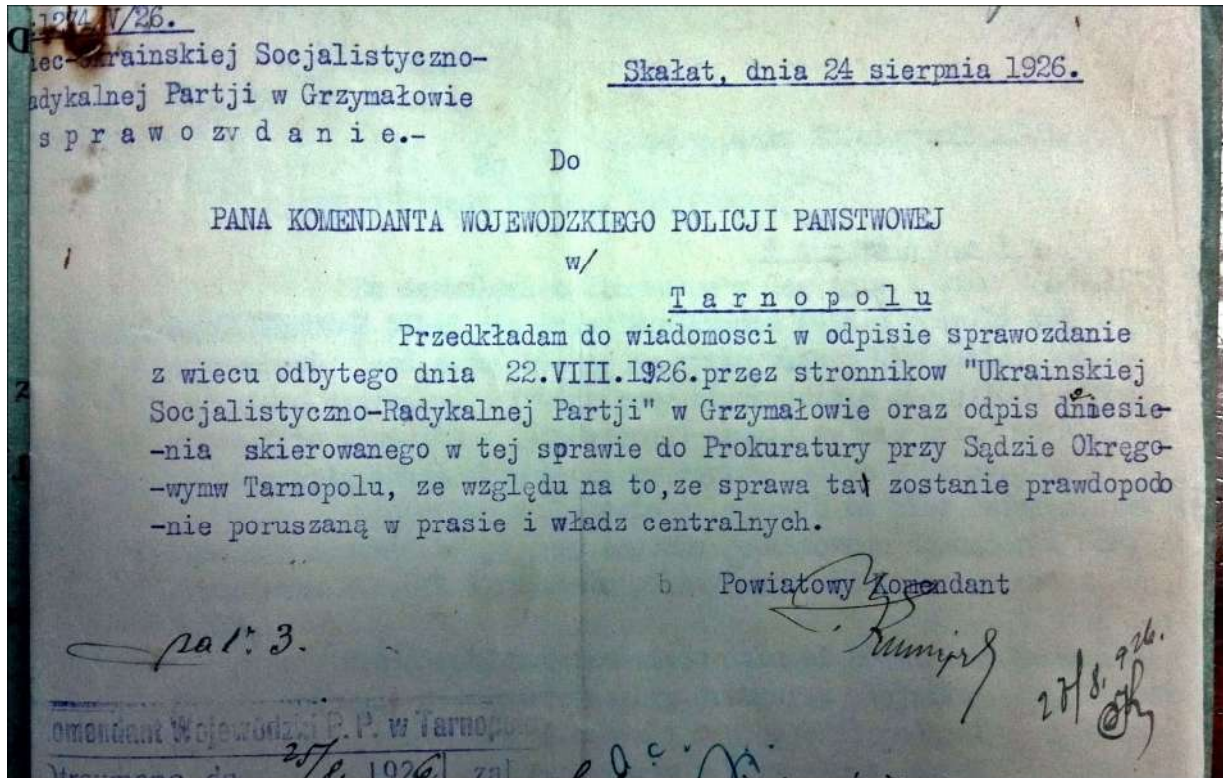
Die 12. Ego Franciscus Baginski Curatus Ecclesie Przymaloviensis baptisavi
infantem nomine Catharinam Filiam Laboriosorum Martini et Magdalene
Wronslui C. Levantibus Patrinis de Ponte So. Laborioso Petro Habelski et
Marianna Byczkowskia. Natus infans Die 10. Parentes de Civitate Przymalove.

Франциск Багінський у цьому запису за 12 листопада 1762 р. вперше називається куратором (керівником) гримайлівської парафії. Згадуються жителі Гримайлова Мартин і Магдалена Вронські, їх дочка Катерина, хресні – Петро Хабельський та Маріанна Бичковська.

Мітинг 22 серпня 1926 року

Рапорт начальника поліції Скалатського повіта прокурору Тернопільського воєводства про події у Гримайлові

22 серпня 1926 р. у Гримайлові активом Української Соціалістично-Радикальної партії було проведено зібрання селян. Очевидно, події розвинулись у небажаному для польської влади напрямку, тому що наступного дня начальник поліції Скалатського повіта направив два рапорти про цю подію: начальнику поліції (коменданту) Тернопільського воєводства і в Окружну прокуратуру. Оскільки обидва рапорти майже однакові, далі подається лише рапорт у прокуратуру.

Доповідь начальника поліції Скалатського повіта начальника поліції воєводства про зібрання українців у Гримайлові

Повітова команда державної поліції у Скалаті

Віче Української Соціалістично-Радикальної партії у Гримайлові – звіт

Скалат, 24 серпня 1926 р.

ДО ПАНА ВОЄВОДСЬКОГО КОМЕНДАНТА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІЦІЇ У ТЕРНОПОЛІ

Надаю до відома звіт про віче, яке відбулося 22.VIII.1926 р. прихильниками "Української Соціалістично-Радикальної партії" у Гримайлові, а також звіт, скерований у тій справі у прокуратуру при Окружному суді у Тернополі з тієї точки зору, що справа ця, можливо, буде порушена у пресі і центральній владі.

Повітовий комендант

(підпис) ³³

³³ Поліційний начальник датував свій рапорт 24 серпня. Напевно, у найфантастичніших, як і у найстрашніших снах, не міг він собі уявити, що через багато років саме день 24 серпня буде святкуватися як День Незалежності України – тієї України, про яку мріяли ті, хто прийшов в той день 1926 р. на майдан у Гримайлові.

Повітова команда державної поліції у Скалаті

Ладика Дмитро з Тернополя, Олійник Григорій з Гримайлова і Любачевський Іван з Гримайлова, бунт шляхом збіговиська і підбурювання проти влади

Скалат, 23 серпня 1926 р.

У ПРОКУРАТУРУ ПРИ ОКРУЖНОМУ СУДІ
у Тернополі

Ім'я і прізвище: I. Дмитро Ладика, II. Григорій Олійник, III. Іван Любачевський³⁴.

Місце і край, день народження: I. Демаморич, Тернопільський пов., 37 років. II. Вікторів, Станіславівський пов., 43 роки, III. Лежанівка, Скалатський пов., 35 років.

Гміна приналежності: I. Демаморич, II. Вікторів, III. Лежанівка.

Останнє місце проживання: I. Тернопіль, II. і III. Гримайлів пов. Скалат.

Попередні відомі покарання: не відомо.

Віросповідання: I., II., III. греко-кат.

Сімейний стан: I. і II. одружені, III. вільний.

Професія: I. студент правознавства, II. і III. доктори правознавства.

Стан власності: нерухомою власністю не володіють.

Освіта: вивчення права.

Імена рідних: I. Теодор і Варвара, II. Юрко і Марія, III. Ілько і Параска.

Від кого рапорт: лідера³⁵ Міхала Коваля.

На чью вимогу: згідно службового обов'язку.

Свідки: як у рапорті.

Староство у Скалаті резолюцією від 17 серпня 1926 р. L: 21785./26./2. дозволило д-ру Григорію Олійнику з Гримайлова, діючому від імені "Української Соціалістично-Радикальної партії", проведення загального зібрання (віча) під відкритим небом на ринку у Гримайлові 22 серпня 1926 р. о 14-тій годині³⁶.

Староство у Скалаті делегувало на віче референта Тадеуша Бжесзінського, якому асистував Повітовий Комендант Д.П.³⁷ Франтішек Курзея і відділ поліції у числі 30 осіб.

Перед початком віча делегат Бжесзінський викликав у будинок тмінного уряду д-ра Григорія Олійника з Гримайлова разом зі всім комітетом віча і у присутності підкомісара Курзея

³⁴ Григорій Юрійович Олійник у цей період працював адвокатом міського суду у Гримайлові. Він залишить Гримайлів у 1939 р. після приходу радянської влади. Іван Ількович Любачевський був доктором права і також адвокатом. Закінчив Львівський університет, у період ЗУНР служив поручником УГА. Про Дмитра Ладика українська Вікіпедія подає наступне: закінчив українську гімназію у Тернополі і факультет права Львівського університету. Воював у лавах УГА. Мав власну адвокатську контору в Тернополі. Був керівником Тернопільської округи УВО і членом управи товариства "Просвіта". Співзасновник і голова відділу УСРП у Тернополі, від цієї партії обирався послом до польського Сейму. Працював в українських товариствах. Виїхав до Німеччини, де загинув (у Дрездені) 13 лютого 1945 року під час бомбардування міста авіацією союзників у віці 55 років.

³⁵ Службова ступінь у польській поліції.

³⁶ У цьому місці рапорт коменданту поліції воєводства містить уточнення: "при зібранні приблизно 1000 осіб, переважно селян (інтелігенції майже не було), на яке приїхав слухач права Дмитро Ладика з Тернополя".

³⁷ Державної Поліції.

і бурмістра Юзефа Берната звернув їм увагу, щоб під час виступів уникати: 1) тенденційної і зловмисної критики польської влади і керівництва, 2) підбурювання проти існуючих і зобов'язуючих законів, а саме у справах шкільних і земельних, а також польських осадників³⁸, 3) не допускати інших яскравих виступів всупереч карного кодексу і закону про зібрання, а також співу пісень “Не пора, не пора”, “Ми гайдамаки”³⁹ і вживання окриків “Ганьба” на адресу державної влади і органів.

Перед початком віча делегат Бжезіньський звернувся до особисто йому незнайомого Дмитра Ладика для показу посвідчення особи з метою переконатися, що він є польським громадянином, але той непокірно і непривітно відповів, що не зобов'язаний до легетимізації, бо такий припис не існує, аж тільки на рішучість делегата і попередження, що не буде допущений до слова, показав особисте посвідчення.

Після початку віча д-ром Григорієм Олійником, адвокатом з Гримайлова, і пояснення мети зібрання, почато вибір головуючого. Головуючим був вибраний д-р Олійник, і він надав слово Дмитру Ладиці з Тернополя, який розпочав промову наступним: “Дорогі українці, брати і селяни! Велика наша Україна нагадує нам про наші права, які були в нас вирвані, ми проливали кров у боротьбі за наші хати, яких сьогодні не посідаємо.

Український нарід зараз пригнічений перевагою наших ворогів, тимчасово піддався, але тільки тимчасово, бо все має свій кінець, ми повстанемо сильним народом. В нас забрали школи, польські професори не допускають нас до вищих знань...” У цей момент делегат попереджує, виступаючий Ладика повертається до делегата і каже: “Пане комісарє, я знаю, що ви цього слухати не можете, вас правда болить, але це і не мусите слухати”. Делегат своїм звертанням уваги викликав незадоволення серед слухачів, причому були чути слова з натовпу “продовжуй говорити, ми кров'ю платимо податки” (знову делегат попереджує), після чого Ладика сказав: “Кайзер австрійський віддав нарід український під панування шляхти польської, яка утискала сей нарід, не допускаючи його до освіти, роблячи з нього невільників. Рада Амбасадорів 23 вересня 1923 р.⁴⁰ самовільно і безправно без згоди українського народу приєднала Східну Малопольщу до польської держави...”. (знову делегат попереджує), на що Ладика грубо відповів, що йому не треба звертати увагу, бо він знає про що говорить, і що такі самі промови вже виглашав в інших повітах, продовжуючи далі: “Ще перед передачею Східної Малопольщі у Польщу польська влада самовільно і не маючи на це права проводила на українських землях вибори у сейм, призов рекрутів і людей...” У цьому місці знову делегат попереджає, що якщо виступаючий не змінить тему розмови, то віче буде заборонено, на що Ладика відповів, що він нікого не критикує, тільки правду говорить⁴¹. “Нарід український боровся і проливав свою кров за свою землю, а коли у 1918 р. перший польський солдат вступив на нашу землю, почався її поділ, землю віддали колоністам, незважаючи на голод серед місцевого народу польського і руського”. Делегат Бжезіньський не допустив більше критики, закрити віче о 14.30, проти чого запротестував виступаючий Ладика, назвавши це безправ'ям.

³⁸ Осадники – ветерани польської армії, які переселялися на приєднані до Польщі українські терени і за рахунок місцевого населення отримували порівняно великі земельні ділянки в умовах малоземелля українців.

³⁹ Пояснити заборону владою цих пісень не важко. У першій (на слова І. Франка), зокрема, були такі слова: “Не пора, не пора, не пора, москальови й ляхови служить! Довершилась Україні кривда стара – нам пора для України жити!”. У другій (слова Осипа Маковея, 1865-1925): “Ми – гайдамаки, всі ми однакі, всі ненавидим ляцьке ярмо. Йшли діди на муки, підуть і правнуки, ми за народ життя своє дамо”.

⁴⁰ У цьому місці або Дм. Ладика, або польські свідки його виступу, або чиновник, який складав цей рапорт, помилилися. Насправді Рада Амбасадорів (Рада послів держав Антанти) визнала суверенітет Польщі над Східною Галичиною 15 березня 1923 р.

⁴¹ У цьому місці рапорт коменданта поліції воєводства має доповнення слів Ладика: “Це мені дозволено Конституцією”.

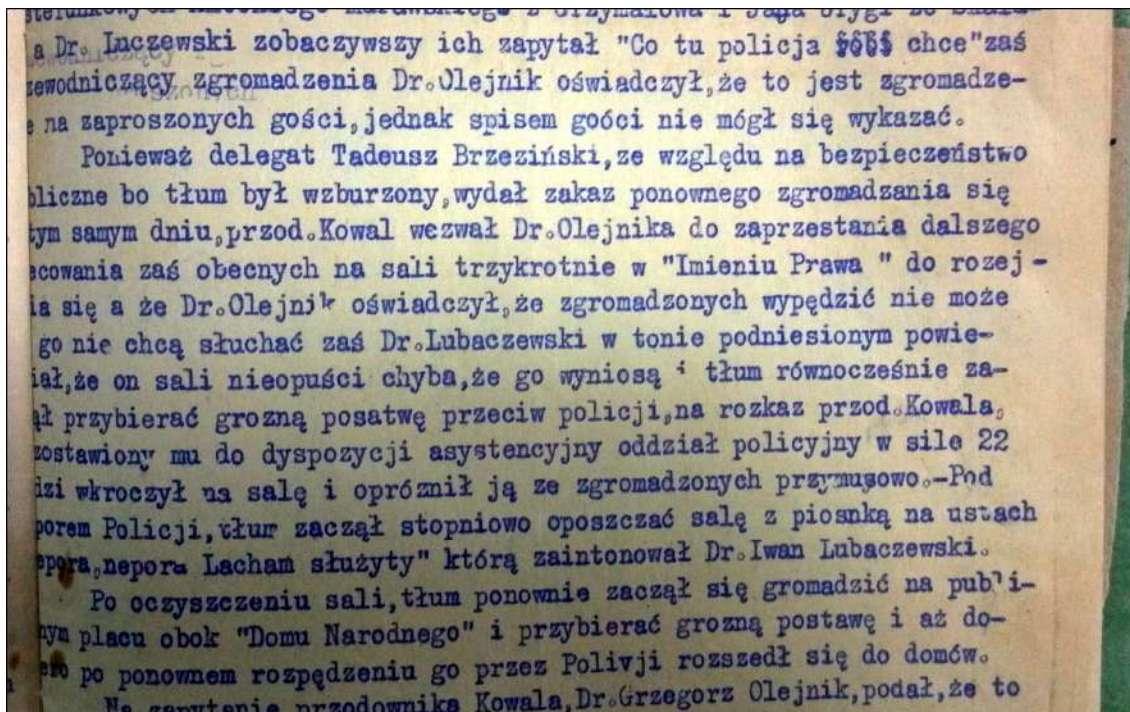
За вказівкою делегата, підкомісар Курзея виголосив "Іменем Права" зібраних розійтися, які виконали цей заклик неохоче.

Свідками сказаного вище направляються референт Тадеуш Бжезіньські, підкомісар Франтішек Курзея і ст. лідер Каїнка зі Скалату, а також лідер Міхал Коваль і бурмістр Юзеф Бернат з Гримайлова, які це все чули.

Перед закінченням Дмитро Ладика оголосив, що на другий тиждень організують віче знову, на що делегат відповів, що у сьогоднішній день збиратися заборонено.

Після від'їзду делегата Бжезіньського з підкомісаром Курзея о 17-й год., д-ром Іваном Лобачевським і д-ром Григорієм Олійником під приводом вистави було повторно організовано зібрання у "Народнім Домі" в Гримайлові присутністю біля 400 осіб, на якому продовжив свій незакінчений на ринку виступ Дмитро Ладика з Тернополя при закритих дверях.

Комендант постерунку⁴² лідер Міхал Коваль з Гримайлова, прознавши про нове зібрання, прибув на місце разом зі ст. постерунковими Антонієм Муравським і Яном Уригою зі Скалату. Д-р Любачевський, побачивши їх, запитав: "Що тут поліція хоче?", а головуючий зібранням д-р Олійник, повідомив, що це зібралися для запрошених гостей, однак списку гостей не міг назвати.

Оскільки делегат Тадеуш Бжезіньські, з точки зору загальної безпеки, тому що натовп був збуджений, заборонив нове зібрання у той самий день, лідер Коваль закликав д-ра Олійника до припинення подальших намірів, а присутніх у залі розійтися триразовим "Іменем Права". Оскільки д-р Олійник повідомив, що зібраних вигнати не може, бо його не хочуть слухати, а д-р Любачевський у піднесеному тоні сказав, що він залу не залишить, хіба що його винесуть, і натовп одночасно почав набирати загрозливого вигляду проти поліції, за наказом лідера Ковалю залишений йому асистентський відділок поліції у кількості 22 осіб зайшов у залу і примусово звільнив її від зібраних. Під тиском поліції натовп почав поступово залишати приміщення з піснею на устах "Не пора, не пора ляхам служити", яку розпочав д-р Іван Любачевський.

Після залишення зали натовп знову почав збиратися на майдані біля "Народного Дому" і набирати загрозливу поставу, і лише після нового розсіювання його поліцією розійшовся по домам.

⁴² Місцеве відділення поліції.

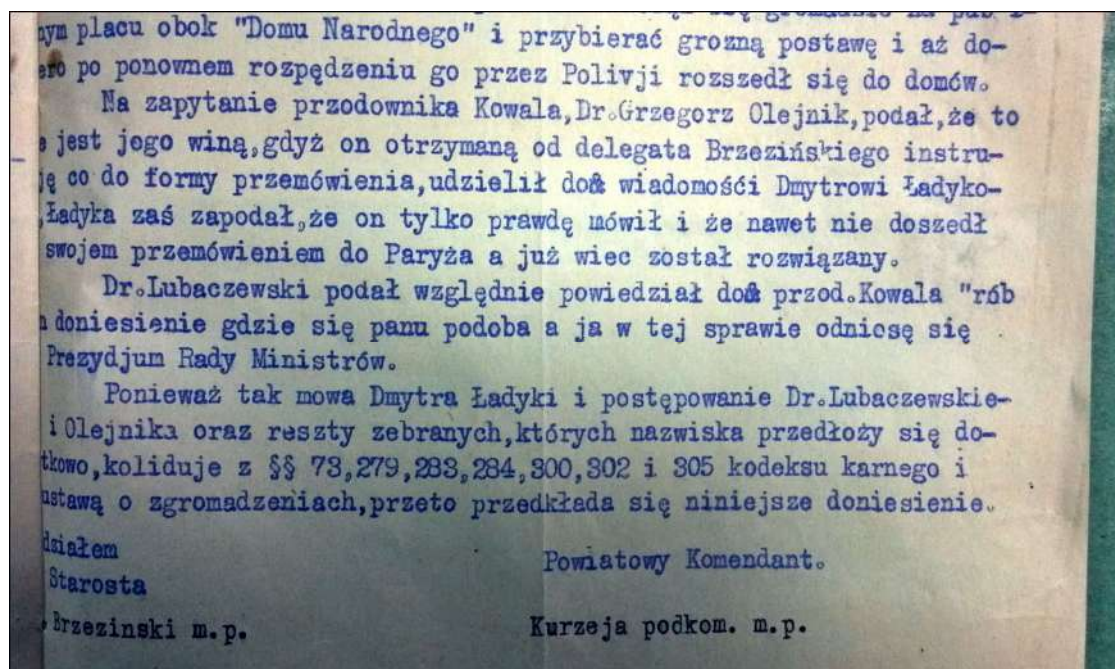
На запитання лідера Коваля д-р Григорій Олійник заявив, що це не його провина, тому що він отримав від делегата Бжезинського інструкцію щодо форми виступу надав до відома Дмитру Ладикі, Ладика заявив, що він тільки правду говорив і ще навіть не дійшов у своєму виступі до Парижу, а вже віче було заборонене.

Д-р Любачевський сказав лідеру Ковалю: “Роби донесення, якщо пану подобається, а я у цій справі звернуся до Президії Ради Міністрів”.

Оскільки виступ Дмитра Ладика і дії д-рів Любачевського і Олійника, а також реєстри зібраних, прізвища яких будуть надані додатково, суперечить §§ 73, 279, 283, 284, 300, 302 і 305 кримінального кодексу і закону про зібрання, тому подається нинішнє донесення.

Ознайомлений
Староста
Бжезинський

Повітовий комендант
Курзея підком.⁴³

Джерело: Державний архів Тернопільської області, фонд 274, опис 1, справа 1022.

⁴³ Як були “покарані” Дм. Ладика, Г. Олійник та І. Любачевський – невідомо. Прізвища Г. Олійника та І. Любачевського, як адвокатів у Гримайлові, і надалі будуть називатися у довідниках “Судовий календар на 1927 р.” (Варшава, 1927), “Адресна книга Польщі (разом із Гданськом) для торгівлі, виробництва, ремесел і сільського господарства” (Варшава, 1928), “Галичанин: загальний календар до потреб всіх мешканців Малополющі і Кресів Східних, пристосований на 1933 р.” (Львів, 1933). Активно захищаючи права українців, працюватимуть адвокатами до початку Другої світової війни. У 1932 і в 1939 рр. Любачевський заарештовувався польською владою. Після приходу Червоної армії у Західну Україну у вересні 1939 р., його доля склалася трагічно. 24 грудня того ж року він був арештований НКВС як “соціально-небезпечний елемент” і ув’язнений на 8 років таборів з конфіскацією майна. 4 березня 1943 р. адвокат Любачевський помер в Архангельській обл. (північ європейської частини Росії). Реабілітований 18.05.1989 р. Начальник поліції Скалатського повіту підкомісар Франтішек Курзея у вересні 1939 р., перебуваючи вже на пенсії на посаді війта гміни Старий Скалат, буде заарештований працівниками НКВС і загине разом з тисячами інших польських громадян біля селища Катинь (Росія, Смоленська обл.) навесні 1940 р.

17 вересня 1939 року

17 вересня 1939 р., через 16 днів після нападу нацистської Німеччини на Польщу, згідно з пактом Молотова-Ріббентропа, підписаного 23 серпня того ж року у Москві, без оголошення війни Радянський Союз вступив у війну на боці Німеччини. Того дня радянські війська почали окупацію Польщі і за 12 днів практично без боїв вийшли на Західний Буг і Сян.

Які події відбулися в той день у східній (прикордонній) частині Скалатського повіту? Розповідь про це до уваги читача далі.

Таємний наказ про перехід кордону і окупацію польських східних воєводств радянські військові командири отримали 14 вересня. Зокрема, у директиві військам Київського Особливого Військового округу, яким командував командарм 1-го рангу, українець з Одещини Семен Тимошенко, були такі слова:

“Наказую —

1. На кінець дня 16 вересня приховано зосередити і бути готовим до рішучого наступу з метою блискавичним ударом розгромити війська противника:

а) Кам'янець-Подільська група ...

б) Волочиська група ... завдати потужного та рішучого удару по польським військам і швидко наступати на м. Трємбовля, м. Тарнопіль, м. Львів і до кінця 17 вересня вийти в район Озерна; до кінця 18 вересня оволодіти районом Буськ, Перемишляни, Бібрка, маючи подальшим завданням оволодіння м. Львів ...”

З польської сторони у межах Скалатського повіту Тернопільського воєводства службу з охорони державного кордону по Збручу на ділянці від Щаснівки на півночі до Калагарівки на півдні (приблизно 90 км) несли офіцери і солдати батальйону КОП “Скалат”⁴⁴, яким командував підполковник Франтішек Януш. В батальйон входили три роти прикордонників, які за місцем розташування називалися “Токи”, “Підволочиськ” та “Осовик” (тепер такого поселення не існує, воно знаходилося біля села Монастириха). Роти склалися з окремих застав, які теж називалися відповідно до назв населених пунктів, в яких вони знаходилися – разом 11 прикордонних застав: кілька сотень польських прикордонників, озброєних лише стрілецькою зброєю, проти двох радянських стрілецьких дивізій і двох танкових бригад.

Плануючи напад, радянське військове командування надавало особливого значення захопленню залізничного мосту через Збруч в Підволочиську, оскільки від цього значною мірою залежало, чи вдасться швидко розгорнути наступ на Львів. Ширина річки на цій ділянці була до 11 м, глибина – близько 1,8 м, долина сильно замулена, на додаток – у ніч перед нападом впав сильний дощ і рівень води піднявся. Такі умови утруднювали переправу великої кількості людей і техніки, у першу чергу танків і артилерії, і час міг би значно подовжуватися.

⁴⁴ На засіданні політичного комітету Ради Міністрів Польщі 21-22 серпня 1924 р. було прийнято рішення про організацію окремого корпусу охорони кордону. Першочерговими завданнями нової формації були припинення порушень кордону, боротьба з контрабандою, охорона державних знаків, співпраця з військовими силами і місцевою адміністрацією у питаннях забезпечення обороноздатності Польщі, зміцнення польської присутності у воєводствах, де польське населення було у меншості. 12 вересня того ж року Міністерство військових справ видало наказ про формування Корпусу Охорони Прикордоння (КОП), польською – Korpus Ochrony Pogranicza (KOP). У Скалаті розміщувався однойменний батальйон КОП, який разом з аналогічними батальйонами “Копичинці” та “Борщів” у 1939 р. складала бригаду КОП “Поділля”, що з початком війни була реорганізована в полк КОП “Чортків”.

17 вересня о 1.30 ночі підрозділ радянського розвідувального загону зайняв вихідні позиції перед штурмом. Солдати мали завдання швидко й непомітно ліквідувати польські пости і таким чином прокласти шлях головним силам, які через півгодини повинні були піти в атаку. Оскільки операція виконувалася приховано у ранковій тиші, то перед виходом на завдання бійці зняли з себе все, що створювало зайвий шум, залишивши лише зброю, а на взуття одягли плетені лапті. Повільно і непомітно червоноармійці підповзли до мосту, перерізали телефонний кабель зв'язку, і в цей момент вони були виявлені польськими прикордонниками. Солдати роти “Підволочиськ” відкрили вогонь по порушникам. У напівтемряві вони ще до кінця не усвідомлювали, що ведуть бій з передовим розвідувальним загonom Червоної Армії. Розпочалася запекла нічна сутичка на короткій дистанції із застосуванням, окрім стрілецької зброї, ручних гранат. Сили були нерівними, міст був захоплений, загинуло 13 польських бійців.

Бої в самому Підволочиську тривали до 4.00. Тут оборону тримали офіцери управління роти “Підволочиськ”, якою командував капітан Стефан Фіялковський і солдати резервного взводу. Лише за допомогою артилерії був захоплений будинок залізничної станції, який в оточенні мужньо обороняли польські прикордонники. Багато з них було взято у полон. Відразу на західний берег Збруча розпочався перехід головних сил агресора.

За 10 км нижче по Збручу, біля однойменного села, знаходилася інша прикордонна застава цієї роти – “Оріховець”. Атакуючі радянські війська тут мали на озброєнні легкі танки Т-37. Після короткого бою, польські прикордонники відступили. Частина з них потрапила у полон.

Довготривалий і запеклий опір ворогу чинив гарнізон застави “Дорофіївка”, яка також входила у склад роти “Підволочиськ” і знаходилася вище за течією Збруча. 17 вересня о 4.00 ранку радянські солдати розпочали переправу на польський берег біля села Волчківці. Але вже на відстані 150-200 м від річки вони потрапили під інтенсивний вогонь з кулеметів і гвинтівок польських прикордонників. Очевидно, до польських бійців дійшли відголоски бою в Підволочиську, і вони перебували наготові. Червоноармійці зупинили атаку, а їх командир викликав підтримку артилерії. На околицю Волчківців негайно прибула протитанкова батарея (4 x 45 мм гармати), яка відкрила швидкий вогонь прямим наведенням по польським позиціям. Тільки це змусило захисників кордону залишити свій рубіж оборони. Двоє польських солдатів потрапили у радянських полон, але більша частина організовано відступила. Подальша їх доля невідома. Можливо, їм вдалося врятуватися, оскільки вони добре знали місцевість і мали змогу переодягнутися у цивільний одяг.

Таким чином, на усій підволочиській ділянці кордону, незважаючи на мужній опір, під натиском переважаючих сил неприятеля, польські солдати були змушені залишити свої позиції. Значна частина з них загинула в бою або потрапила у полон.

На лівому фланзі батальйону “Скалат” границю вздовж Збруча охороняла рота “Токи”. На цій ділянці радянські солдати перейшли кордон біля села Ожигівці. Бійці передового підрозділу близько 2.00 знешкодили охорону дамби на штучному ставі, вийшли на західний берег Збруча і після бою з польськими прикордонниками зайняли село Токи. Загинули двоє польських вояків, один був поранений, ще троє потрапили у полон.

Дві інші прикордонні застави роти “Токи” – “Щаснівка” та “Пальчинці” – знаходилися на лівому фланзі ділянки оборони своєї роти і тому залишилися поза напрямку атаки радянських військ. Завдяки цьому їх особовий склад в той день у полон не потрапив, однак на наступний день місцеві мешканці затримали і передали радянським прикордонникам начальника застави “Пальчинці” сержанта Козяковського. В іншому джерелі начальником застави називається сержант Олександр Коженевський.

Командир роти поручик Станіслав Левицький доповів результати бою своєму керівництву у Скалат, за його наказом рота залишила позиції і разом зі взводом кінних розвідників відступила у напрямку Збараж - Тернопіль.

Роти і застави батальйону "Скалат" у вересні 1939 р. Стрілками показані напрямки атак радянських військ.

На правому фланзі скалатського батальйону оборону займала рота "Осовик" у складі п'яти застав у Рожиську, Тарноруді, Малій Луці, Козині і Калагарівці під загальним командуванням командира роти капітана Юзефа Дембовського. 17 вересня цей підрозділ взагалі не був атакований і продовжував нести службу, маючи постійний зв'язок зі Скалатом. Після полудня, приблизно о 15.00, особовий склад всіх застав з'єднався і рота за наказом командира батальйону вирушила у західному напрямку. Зранку 18 вересня підрозділ прибув у Скалат.

Здолавши спротив польських бійців, радянські війська, тепер практично без опору, у похідних колонах, рушили у бік Тернополя і вже ввечері того ж дня увійшли у головне місто

воєводства. Одночасно інші радянські частини захопили Чортків. Всюди поляки чинили лише нетривалий спротив і здавалися у полон.

Які ж дії і заходи виконувало польське військове керівництво на дій ділянці кордону?

Перша доповідь про перехід Червоною Армією Збруча надійшла у штаб батальйону охорони кордону "Скалат" телефоном о 1.40 з від чергового офіцера-прикордонника. Ще через 20 хвилин командир прикордонної роти у Підволочиську капітан Фіялковський телефоном доповів заступнику командира батальйону капітану Едварду Харнеру, що його рота веде бій з частиною Червоної Армії, що рота оточена і має чотирьох вбитих і двох поранених, на що отримав наказ знищити документацію, склади і відступати у напрямку на Скалат. Цей наказ вдалося виконати лише частково – багато документів було захоплено ворогом.

Через деякий час капітану Харнеру вдалося встановити зв'язок із командиром лівофлангової (вздовж Збруча) роти "Токи". Її командир доповів, що підрозділ також зазнав атаки радянських військ. За наказом Харнера рота відступила у напрямку Збараж-Тернопіль.

В 3.30 капітан Харнер доповів ситуацію командирі полку "Чортків" підполковнику Марцелію Котарбі. Рапорт прийняв ад'ютант командира поручик Добровольський. Від командира полку в той момент наказів не було, а о 4.00 зв'язок з Чортковом перервався.

Командир батальйону "Скалат" підполковник Франтішек Януш прибув у штаб своєї частини близько 4.00. Після заслуховування капітана Харнера, він виїхав у Підволочиськ в роту капітана Фіялковського для з'ясування ситуації.

О 4.45 Головний Штаб польської армії в Коломиї отримав донесення з Чорткова:

"О 3-й годині ранку в районі Підволочиська, лісу Дзєвіч, Трибуховиць, Гусятина і лісу Замчиськ невідомі у нічній темряві підрозділи намагаються перейти радянський кордон у Польщу і в цю хвилину тривають бої з підрозділами КОП. Після розпізнання підрозділів надамо доповідь".

Тоді ж прийшло повідомлення і від капітана розвідки КОП Єжи Фризендорфа:

"О 4.20 в районі Підволочиська розпізнано, що це більшовицькі підрозділи. За ними чути шум моторів. У районі Підволочиська, Рожиськ та Сикеринець підрозділи КОП відступають".

О 5.12 капітан Фризендорф доповів вдруге:

"Гусятин захоплений більшовицькими військами".

О 7-й годині підполковник Януш повернувся з кордону і телефоном доповів ситуацію генералу Олександру Лучиньському в Тернополі. Останній дав батальйону наказ відступати у напрямку на Сороцьке - Теревовля, а потім на Бучач.

Година 11.25 – в Штаб польської армії прийшло чергове повідомлення:

"О 9.55 російські війська: кавалерія і танки вступили в Польщу і знаходяться за 8 км від Чорткова. Російські війська входять на територію Польщі без використання зброї, вітаючи польських військовослужбовців. У районі Скали не попереджений підрозділ КОП вжив зброю. Після зіткнення наші війська відступили. Постерунек в Чорткові просить вказівок щодо своїх дій відносно наступаючих радянських військ"⁴⁵.

Тим часом у Скалаті, на виконання наказу генерала Лучиньського, були спалені таємні документи, а солдати отримали заробітну плату за три місяця. До прикордонників приєдналась патріотична молодь і члени парамілітарних і спортивних організацій з міста і

⁴⁵ Цікаво, що в цьому повідомленні війська агресора одночасно називаються і радянськими, і російськими.

сусідніх сіл, які з мобілізаційних запасів отримали зброю і обмундирування. Однак велика частина зброї, припасів і майна залишилася і пізніше була захоплена радянськими солдатами.

Підрозділи батальйону “Скалат” досягли Сороцького о 16.00. Там командир частини отримав наступну вказівку від генерала Лучинського – відступати в бік угорського або румунського кордону. Підполковник Януш спочатку планував виконувати наказ, але після проведеної наради з офіцерами, зваживши на всі обставини (оточення, перерізані шляхи відступу, відсутність транспорту), розпустив бійців і цивільних добровольців “w dowolnym kierunku”. Офіцери і старшини батальйону, частина солдат і добровольців, які мали квартири і сім’ї у Скалаті, вирішили повернутися у місто. Тут підполковник Януш останній раз виступив перед своїми підлеглими, подякував за службу і наказав розійтися.

Зранку 18 вересня у Скалат, після здійснення пішого переходу від кордону, прибула рота “Осовик”. Після прощального виступу командира роти капітана Дембовського підрозділ склав зброю і також був розпущений. Юзеф Дембовський потрапив у полон і загинув у таборі НКВС в Осташкові.

18 вересня у Скалат увійшли радянські війська, польські командири були заарештовані. Подальша доля більшості з них була трагічною – навесні 1940 р. їх розстріляли у Катинському лісі або у в’язницях НКВС на території СРСР. Пережили лише підполковник Януш і капітан Харнер. Ще один офіцер – командир роти Здіслав Мрозек – у цивільному одязі здійснив втечу з колони польських полонених. Завдяки тому, що переодягнувся в уніформу залізничника, уникнув радянського полону і командир полку “Чортків” підполковник Марцелій Котарба.

Солдат батальйону “Скалат” із Качанівки Микола Малкут (Mikołaj Malkut) ті дні запам’ятав на все життя – через багато років він згадував:

“Ми пройшли понад 30 км від Скалата і там нас оточили радянські війська. Командир батальйону дав наказ: роздати сухий пайок, знищити, в річках і ставах втопити зброю, і кожен солдат має самотійно шукати порятунку, щоб не потрапити у радянський полон. Через кілька днів я повернувся додому. Ми вже були під радянською окупацією”.

Дещо інакше розповідав про події 17 вересня сам командир батальйону “Скалат” – тоді вже заарештований, на допиті в Тернополі через три доби:

“17.09.1939 близько 5.30 я отримав наказ, що у випадку приходу радянських військ, бою не приймати, не стріляти і відходити на захід. Я встиг повідомити цей наказ командирам двох компаній⁴⁶, людей, що прибули у штаб батальйону зі зброєю і були роззброєні радянськими військами у Скалаті. Що стосується компанії “Токи”, то, очевидно, вона так діяла самотійно, тому що я після свого арешту, їдучи у Тернопіль, бачив кількох солдат і офіцерів цієї компанії. Крім того, був поширений слух, що Червона Армія йде Польщі на допомогу проти німців, а тому солдати і офіцери КОП не повинні і не могли чинити спротив Червоній Армії. 17.09.1939 о 12-й годині я добровільно здав зброю, був заарештований і скерований у Тернопіль, куди прибув о 15 год. і о 18-й годині направлений у тюрму”.

І, нарешті, ще один варіант з польської Вікіпедії:

⁴⁶ Компанія (пол. kompania) – польський військовий підрозділ, аналог української військової одиниці “рота”.

“Після полудня, підрозділи, що знаходилися у Скалаті, залишили місто у напрямку на Сороцьке. Радянські війська проти відступаючих поляків нічого не здійснювали. В Сороцькому командир батальйону отримав черговий наказ від генерала дивізії Лучинського. Повинен був відступати на румунський або угорський кордон. Після оцінки ситуації, підполковник Януш прийняв рішення повертатися у Скалат.

18 вересня батальйон повернувся у свої казарми і наказом командира був розпущений. Командир батальйону разом з офіцерами очікував на прихід підрозділів Червоної Армії. Після заняття міста советами офіцери і підофіцери були заарештовані”⁴⁷.

17 вересня 1939 р. в оперативному звіті Генерального Штабу Червоної Армії з’явилося повідомлення, що “наши войска заняли: Ровно, Дубно, Збараж, Тарнополь, Коломыя”. Однак щодо Гримайлова є небезпідставні дані вважати, що перший підрозділ Червоної Армії увійшов у місто зі сторони Скалата лише ввечері 18 вересня. Очевидно, що радянські війська енергійно наступали в першу чергу у напрямку важливих адміністративно-політичних і промислових міст, транспортних вузлів та військових об’єктів, слушно розуміючи, що інша територія нікуди не подінеться...

Постановою Президії Верховної Ради УРСР від 4 грудня 1939 р. в Західній Україні впроваджувався існуючий в УРСР адміністративно-територіальний поділ: замість повітів з’явилися райони, а на приєднаних землях було створено шість областей (Волинська, Дрогобицька, Львівська, Станіславівська, Тернопільська, Рівненська). З 1 січня 1940 р. територія Тернопільської області поділялася на 38 районів, у тому числі і Гримайлівський.

Так починалась нова епоха.

Не залишилося у живих гримайлівців, які могли б розповісти нам про прихід у містечко радянської влади. З другої сторони, вони не могли одночасно перебувати у різних місцях. А саме так, у різних частинах селища, відбувалися події. Однак у наступні місяці за обвинуваченням у “контрреволюційній діяльності” було заарештовано близько 20 мешканців селища. Їхні показання під час слідства, які збереглися на пожовклих сторінках архівних справ, дозволяють нам сьогодні приблизно реконструювати послідовність подій у Гримайлові 17-18 вересня 1939 р.

Про те, що для Польської держави наступають скрутні часи – гримайлівці знали давно. Радіоприймачі знаходилися в Українському і Польському Домі, неможливо припустити, щоб їх не було в магістраті, під час арештів у населення вилучалися радіонавушники – отже, повідомлення із Варшави і Кракова слухали.

⁴⁷ Підполковник Януш був засуджений на 8 років трудових таборів. Можливо, цей арешт і тривале слідство, яке закінчилося вироком аж 26 квітня 1941 р., і врятувало йому життя. Звільнений з місця позбавлення волі після амністії польським громадянам, які утримувалися в ув’язненні на теренах СРСР, що була оголошена 12 серпня 1941 р., вступив у польську армію, яка формувалася на території Радянського Союзу під керівництвом генерала Владислава Андерса. Приймав участь у бойових діях в Італії в 1944 р.

Приблизно через тиждень після початку польсько-німецької війни зі складу учасників гримайлівської секції військово-спортивного товариства “Стрілець”⁴⁸ була сформована група старших за віком членів у кількості приблизно 40 чоловік. У цю групу входили як “стрільці” з Гримайлова, так і з сусідніх сіл. Останні були зібрані і знаходилися на казарменому стані при Польському Домі. Одні з них прийшли добровільно, інших викликали спеціальними повістками. Місцеві “стрільці” проживали у себе вдома.

За розпорядженням коменданта “стрільців” Скалатського повіту Туженьського, хлопців озброїли карабінами. З ними проводилися заняття з військової підготовки, у тому числі зі стрільби. Зброя у кількості, за різними даними, від 40 до 60 одиниць (старі австрійські карабіни з багнетами) зберігалася у Польському Домі.

Обов'язком цієї групи “стрільців” було забезпечення порядку у селах Гримайлів, Вікно, Лежанівка, Глібів, в першу чергу слідкувати за настроями і діями українського населення у зв'язку з війною. Кожну ніч висилалися озброєні патрулі у вказані села, несли вартову службу, охороняли важливі об'єкти: сховища, мости, млини і т. д., слідкували, щоб німецькі літаки не висадили розвідників / диверсантів.

Керівниками гримайлівських “стрільців” були колишні командири польської армії, а в той час шкільні вчителі – Казимир Деляновський та Юзеф Чеславський (його заступник).

У ніч з 16 на 17 вересня (неділя) частини Червоної Армії перейшли Збруч. Наступні події показують, що зранку про це у Гримайлові вже знали. Можливо, було телефоновано на пошту з, наприклад, Підволочиська чи Гусятину, або у магістрат зі Скалата. Можливо, наступаючих радянських солдат бачили селяни з інших сіл і вранці принесли відомість про це у Гримайлів.

17 вересня на пошті була отримана телеграма-наказ зібрати всіх “стрільців” і спрямувати їх у Скалат. Тоді ж зі Скалату у Гримайлів приїхав молодший офіцер, підпоручик. За його наказом старша група “стрільців” (від 40 до 50 чоловік) під загальною командою капрала “стрільців” Копець (або Купець) Станіслава отримала зброю та набої і на возах відбула у Скалат. Серед “стрільців” старшими були проживаючий у Підліссі Владислав Дзюда та Мар'ян Яруш, житель Вікна. Перед виїздом у Польському Домі з ними провели інструктаж. Люди, які зранку прийшли на службу до косяолю і церкви, обговорювали цю новину.

У Скалаті “стрільців” приєднали до частини розташованих тут польських прикордонних військ, переодягнули у військову форму, старі карабіни замінили 5-ти зарядними, видали патрони, і всі вони разом, а “стрільці” під командою своїх старших Копця, Дзюди та Яруша, направилися у Сороцьке (13 км). У Сороцькому оголосили відпочинок, який тривав 3 години. Ввечері прибув старший офіцер і повідомив, що, виявляється, Червона Армія йде Польщі на допомогу, тому війська повертаються назад у Скалат, а “стрільці” можуть йти додому. Хтось з них у Сороцькому залишив (здав) карабін, інші свою зброю понесли у Гримайлів.

Йдучи відомими їм польовими дорогами і стежками, змучені такими цілоденними маневрами, “стрільці” – немобілізовані цивільні молоді люди, розбилися на групи і розтягнулися на маршруті. Ті, хто не мали зброї на руках, пішли прямо у напрямку своїх сіл: Елеонорівки, Підлісся, Вікна, Мазурівки, Глібова. Інші, обтяжені п'ятикілограмовими карабінами, були змушені повертатись у Гримайлів, щоб здати зброю. Деякі зі “стрільців” заходили до селян і обмінювали свою військову форму на цивільний одяг, щоб менше було підозр, якщо їх зустрінуть червоноармійці.

У одній з маленьких груп йшли додому Казимир Кебал, Володислав Дзюда (обидва з Підлісся) і Стах Гуцалюк з Елеонорівки. Десь у Глібові їх зупинив український селянин Іван Яцишин і після короткої та невідомо чим аргументованої розмови поляки віддали йому свою зброю.

⁴⁸ Військово-спортивне товариство “Стрілецький Союз” або просто “Стрілець” (“Związek Strzelecki”, “Стшелець”) займалося початковою військовою підготовкою і патріотичним вихованням цивільної тільки польської молоді. На території колишньої ЗУНР, відчуваючи за собою підтримку держави, члени “Стрільця” – молоді, треновані хлопці – нерідко поводитися брутально і навіть шовіністично до співгромадян іншої національності.

У Гримайлів вони заходили від Підлісся і десь там, на дорозі, їх (у військовій формі) побачив поліцейський Ян Пругар. У Гримайлові було чути стрільбу. Пругар сказав, що *“у місті щось неймовірне”* і повів молодих людей на постерунок поліції, який знаходився за млином, між правим берегом річки і дорогою на Хоростків⁴⁹.

У поліцейському відділенні хлопцям знов видали карабіни і з поясненням, що *“українці хочуть взяти владу”*, відправили охороняти будинок ґміни.

Що ж відбувалося у самому Гримайлові, поки польські “стрільці” ходили полями? Детальних відомостей про це немає, але можна припустити, що члени українського активу селища на чолі з головою “Просвіти” і адвокатом міського суду Григорієм Олійником провели зібрання і, знаючи що Червона Армія вже на підході, вирішили власними зусиллями усунути поляків від управління. Саме тому Казимир Кебал з товаришами, йдучи Підліссям, чули стрільбу у Гримайлові, саме тому поліцейський сказав, що *“у місті щось неймовірне”* і що українці хочуть взяти владу в свої руки.

Але спроба ця, очевидно, була невдалою, тому що “стрільців” пізно ввечері виставили на варту біля магістрату.

Невідомо коли: до цих подій або вже після, але біля 19-ї год. того ж дня (17 вересня) декілька десятків українців прийшли до будівлі Польського Дому у пошуках зброї. Вищезгаданий Іван Яцишин з Глібова, тримаючи гвинтівку, вже також був тут. Сторож, поляк Ян Берковський, був змушений віддати ключі. Чи знайшли українці зброю – точно невідомо, але події наступного дня говорять, що не знайшли (її, скоріше за все, і не було – знаходилася на видачі; 19 вересня начальник гримайлівської поліції Філіп Федина, який не втік як де-хто з його колег-підлеглих, повернену “стрільцями” після виходу у Скалат зброю переніс в будинок ґміни).

У той ж день 17 вересня у Гримайлові, нібито, знайшли українські листівки, у яких поляків закликалися здати зброю і погрожувалося в іншому випадку. На цій підставі пізно ввечері комендант поліції Федина призначив п'ять молодих хлопців-поляків, очевидно, на його думку, сумлінних, на охорону, і на постерунку поліції видав їм зброю (карабіни) – братів Юлія, Генрика і Станіслава Кживорончка, Яна Загородного і Леона Цабака. (За іншою версією 9 карабінів і до 40 набоїв доставили просто у Польські Дім і там ж видали, причому патрони отримали тільки брати Кживорончка і Ян Загородний – у наступних подіях це буде мати важливе значення). Їхнім завданням було не допустити нападів українців на поляків. Вони перебували у Польському Домі і періодично проходили центральною вулицею Пілсудського.

Наступив понеділок – 18 вересня 1939 р. Радянські війська вже другу добу просувалися вглиб Польщі, однак в Гримайлові, біля магістрату, продовжував майоріти польський прапор, а “стрільці” стояли на охороні.

Приблизно о 9-10 год. у читальню “Просвіти” хтось приніс звістку, що польські “стрільці” затримали 2-х українців і зачинили їх у будинку ґміни. Було вирішено зібратися біля читальні всім українцям, разом підійти до магістрату і висунути умову бурмістру Юзефу Бернату: оскільки польська держава вже не існує, то полякам скласти зброю і припинити свавілля.

Українців зібралось 150-200 чоловік і о 10 годині, колоною, під керівництвом Григорія Олійника та Павла Цюпака і під прапорами синьо-жовтим (прапор ніс 18-річний Антін Буский) та червоним, який ніс молодий хлопець з Буциків Криськів Андрій, рушили від будинку “Просвіти” до міської управи. Одноліток і товариш прапороносців Йосип Величук йшов із саморобною моделлю тризуба. *“Кожний мав сумнів, як і чим зустрічати Червону Армію, тому несли прапор і червоний, і синьо-жовтий”*, – розповідав пізніше активіст Павло Цюпак (начальник зернового сховища кооперативу “Український Союз”).

⁴⁹ Старший постерунковий Ян Пругар працював у Гримайлові з 1938 р., але із сім'єю проживав у Елеонорівці. 23 березня 1940 р. він буде заарештований співробітниками Гримайлівського райвідділу служби безпеки і засуджений на 8 років позбавлення волі у виправно-трудовах таборах. Його подальша доля невідома. Реабілітований 21 квітня 1989 року.

Якась частина людей направились до Польського Дому, де знаходився штаб “Стрільця”. Вхідна брама у двір магістрату була зачинена, тому мітинг зупинився і через хвіртку народ почав проходити на внутрішнє подвір’я. Зняли польський прапор і встановили синьо-жовтий. У будинок для розмови з бурмістром Бернатом зайшли Григорій Олійник, Павло Цюпак і ще два чоловіки. Олійник запропонував Бернату організувати загальну (поляки, українці і євреї) зустріч Червоної Армії. Також Олійник вимагав від бурмістра, щоб той наказав “стрільцям” здати зброю. Далі перемовники вийшли до демонстрантів...

У цей час у Польському Домі відбувалася кваплива нарада: “стрільці” на чолі з Юлієм Кживорончка мали ясну вказівку від начальника поліції Федіни: не допустити активності українців, і коли демонстрація односельчан підійшла до ґміни, було прийнято рішення діяти.

Юлій Кживорончка з братами і Ян Загородний (тільки вони мали набої) вийшли з Польського Дому і непомітно, городами, підійшли ближче до ґміни. Леон Цабак з карабіном без набоїв залишився у Польському Домі на охороні.

...Перемовники вийшли до демонстрантів і Бернат закликав українців заспокоїтися, пообіцяв вплинути на “стрільців”...

У цей момент четвірка “стрільців” відкрили стрільбу по натовпу. Захоплені зненацька перелякані люди, штовхаючи один одного, почали розбігатися. Внаслідок стрільби були поранені Антін Михайлишин (у спину) і підліткового віку Станіслав Ляпандра – син Стефана Ляпандра (у ногу). Поранених доправили у лікарню⁵⁰.

Коли все заспокоїлося, біля магістрату з’явилися євреї. Під керівництвом Бінштока Іделя, Найгеборена Йосипа і Ротера Соломона, вони зірвали український прапор і встановили червоний. Все закінчилося приблизно о 13-й годині.

Поки біля міської управи відбувалися описані події, у другій частині Гримайлова – на Мазурівці – йшов додому на обід Йосип Васильович Буката. Буката працював водієм-механіком на млині, контролював роботу машин, а у вільний час, маючи технічну підготовку, ремонтував односельцям господарські механізми та інструменти. А ще він був членом “Просвіти”, українцем, і саме ця його характеристика буде мати значення у наступних подіях. В той день на роботу він прийшов зранку, тому нічого не знав про демонстрацію, а постріли, напевно, глушили відстань, рельєф і шум працюючих моторів.

Йосип Буката проживав за церквою, по вулиці нижче Українського Дому (сьогодні – будинок Укртелекому). І десь по дорозі йому зустрівся віз, у якому лежав поранений Станіслав Ляпандра, а поруч йшла заплакана матір. Швидко переговоривши з нею, Буката повернувся назад до млина, вивів машину поміщика Волянського, яка знаходилася тут, і поїхав у Хоростків назустріч наступаючим частинам Червоної Армії. Напевно, він точно знав, що вони вже досягли цієї частини краю, і не мав такої інформації щодо ближчого сусіднього Скалата.

⁵⁰ Не залишає відчуття, що щось не так у цій стрільбі, точніше, у її наслідках. Всього двоє поранених. І це притому, що “стрільці” стріляли максимально метрів зі 100, майже впритул; що стріляли по натовпу, тобто особливо вицілювати не було сенсу; що стріляли майже солдати, у всякому випадку люди, які до цього не раз тримали зброю у руках і користувалися нею на навчальних стрільбах; що перші постріли – найбільш раптові і прицільні, а тому мали би бути найбільш влучними. За всіма ознаками виходить, що постраждалих, у т. ч. загиблих, повинно бути набагато більше. Антін Михайлишин отримав поранення у спину, це значить, що після першого (невлучного!) залпу він ще встиг обернутися назад. І поранення було, як визнавав потім сам Михайлишин, “у спину біля хребта”. При такій рані від гвинтівкової 7,92 мм кулі (сучасний автомат Калашникова має калібр 5,45 мм) – він повинен був загинути на місці. А може все пояснюється просто: якими б не були ці польські хлопці, може вони усвідомлювали, що їх держави вже не існує, що стріляють вони у своїх односельців і знайомих, і тому, можливо, прицілювалися трішки в бік і трішки в небо, намагаючись лише залякати українців?

На виїзді з Гримайлова назустріч Букаті йшов Антін Миколайович Хрупович⁵¹ – в той час значна постать у гримайлівському житті. Заможна людина, Хрупович займався селекцією і продажем свиней⁵², був активним учасником української громади села. Вислухавши Букату, друзі разом поїхали у Хоростків.

Як вони і очікували, радянські війська вже перебували у Хоросткові. Знайти командира військової частини, розповісти про те, що сталося у Гримайлові, отримати рекомендації і повернутися назад – не зайняло багато часу. Радянський командир, у зв'язку зі зміною влади, рекомендував вибрати тимчасовий комітет у складі 10 українців, 10 поляків і 10 євреїв.

Після прибуття у Гримайлів червоноармійців був організований спільний мітинг, присвячений зустрічі. 15 квітня 1940 р. Найгеборен Йосип Ізраїлевич на допиті в НКВС розповідав:

“Коли прибули делегати від Червоної Армії для проведення мітингу, то присутніми були самі євреї, а з українців нікого не було. Прийшли тільки тоді, коли розпочали вибрати тимчасовий комітет, давали свої кандидатури”.

Після мітингу вибрали тимчасове управління у кількості 11 чоловік, яке і впроваджувало радянську владу у містечку. Зокрема, у селищне керівництво увійшли: українці адвокат Григорій Олійник і Павло Цюпак, поляки бурмістр Юзеф Бернат і Кживорончка⁵³, євреї лікар Леон Нуссбаум та адвокат Якуб Клінгер. Існує довідка від жовтня 1940 р., підписана головою сільради на прізвище Загородний, але чи був він вибраний у вересні 1939 р. – невідомо. Начальником робочої гвардії (міліції) став 24-річний Мендель Гартман⁵⁴.

Червоноармійці, прибувши ввечері того ж дня зі Скалата, швидко розібралися зі “стрільцями”: арештували нападників на демонстрацію, роззброїли охорону міської управи і Польського Дому⁵⁵.

⁵¹ Дещо інакше згадував цей момент сам Хрупович. За його словами Буката зустрівся йому в самому Гримайлові. Це могло статися у випадку, якби Буката не відразу від млина поїхав у Хоростків, а вирішив все ж таки заїхати додому.

⁵² Про розміри своєї торговельної діяльності сам Хрупович розповідав так: *“В 1939 р. на місяць я мав 90-120-150 тис. злотих обороту коштів у залежності від потреби. В інші роки оборот коштів був меншим, наприклад у 1935 р. – 81 тис. злотих... У момент приходу Червоної Армії у мене було 60 голів закупленої худоби, яку я продав закупівельнику від ЧА за 6.000 злотих і від 25 вересня більше закупівель не робив... В Українбанку [у Тернополі, після приходу Червоної армії] невикористаними залишилися понад 10.000 зл. моїх власних грошей, точно не пам'ятаю”.* Навіть найменша названа сума – це величезні гроші у той час, особливо у провінційній сільській місцевості.

⁵³ “Стрільці” Юлій і Станіслав були його синами, а Генрик – племінником.

⁵⁴ Євреї зайняли значну кількість керівних постів у селищі, в установах і закладах. Заарештований у грудні 1939 р. Леонтій Леонтійович Хрупович на допиті свідчив, що *“Коли прийшла радянська влада, то в містечку Гримайлів на багато посад були висунуті євреї, яких я раніше за польської влади знав як людей, що схилились перед польським державним устроєм, а з приходом радянської влади їм вдалося увійти в довіру радянській владі та зайняти керівні пости. Така їх поведінка викликала в мене незадоволення”.* З другої сторони, по іншому бути не могло. По-перше, представники попередньої польської адміністрації переслідувалися; по-друге, євреї склали половину населення містечка; по-третє, комуністичні ідеї знаходили підтримку саме серед них. Тому радянською владою вони вважалися соціально і класово близькими.

⁵⁵ Подальша доля братів Кживорончків відома. У червні 1940 р. їх було відправлено у табір “Севжелдорлаг” – “Північний залізнично-дорожний табір” на території теперішньої автономної республіки Комі на півночі Росії. У важких умовах Сибіру працювали до липня 1941 р. Після оголошеної урядом СРСР 12 серпня 1941 р. амністії польським громадянам, які утримувалися в ув'язненні на території країни, у вересні вступили в польську армію генерала Владислава Андерса, яка тоді формувалася на території СРСР і яку у січні-лютому 1944 р. було висаджено в Європі. Юлій

Так починалася нова історія Гримайлова ⁵⁶.

Коменданта гримайлівської поліції Філіпа Федину співробітники служби держбезпеки заарештують через декілька тижнів. Разом із тисячами інших польських в'язнів він без суду буде страчений у квітні 1940 р. і похований у місцевості Медное біля Твері (Росія).

З названих тут "стрільців" Владислав Дзюда переживе воєнні незгоди наступних років. В інтернеті можна знайти його схему передвоєнного Гримайлова з написом на другій стороні аркуша: *"Приятелю і колезі з молодих літ Владиславу Перналю дарую план наших коренів, Владислав Дзюда, Лодзь, 22.04.1989"*.

Доля бурмістра Юзефа Берната залишиться невідомою.

Кживорончка приймав участь в бойових діях в Італії у 3-му полку легкої артилерії 3-ї дивізії Карпатських Стрільців на посаді командира взводу у званні підхорунжого (старшого сержанта).

⁵⁶ Виходить так, що Антін Хрупович і Йосип Буката були першими гримайлівцями, які зустрілися і розмовляли з представниками радянської влади, та своїми діями сприяли усуненню поляків. Напевно, цей день і свою роль у ньому вони ще не раз будуть згадувати, арештовані саме тією владою, прихід якої вони прискорювали із кращих міркувань: перший – 18.12.1939 р., другий – 24.12.1939 р. І якщо Йосип Буката, відсидівши під слідством рівно рік, буде звільнений за недоведеністю провини, а у 1944 р. разом з відступаючими німцями зі своєю сім'єю назавжди залишить Гримайлів, то для Антіна Хруповича доля склалася трагічно – звинувачений у зв'язках із ОУН, він загине в ув'язненні у кінці грудня 1941 р., а його сім'ю депортують на схід у Великдень 1940 р.

Липнева руйнація 1941 року

Нова влада

22 червня 1941 року, о 3 годині 15 хвилин, після артилерійської і авіаційної підготовки, німецькі війська перейшли кордон СРСР. Розпочалася радянсько-німецька війна – східноєвропейська складова частина Другої світової війни.

Підрозділи Червоної Армії залишили Тернопіль ввечері 2 липня. Радянські службовці і військові зі своїми родинами і майном, часом у безладі і паніці, на засобах пересування всякого типу, посунули на схід. Немало галичан-українців чекали на німців, як на визволителів. Так постарався радянський режим.

“Тернопільський енциклопедичний словник” (2004) повідомляє, що германські війська зайняли Гримайлів без бою у неділю 6 липня. Однак колишні скалатці-поляки згадували, що через їхнє місто “перші колони Вермахту промарширували по дорозі на Схід” о 5-й годині ранку в суботу 5-го липня, а від Скалата до Гримайлова 11 км...

Липень 1941 р. Німецькі війська рухаються поблизу Скалата, як про це свідчить напис на похиленому придорожньому вказівнику. На передньому плані – германський легкий напівгусеничний бронетранспортер Sd.Kfz.250 проїжджає повз покинуту радянську вантажівку ГАЗ-АА. Літера “К” на задньому борті бронетранспортера пояснює, що ця військова частина входить у склад танкової групи генерала фон Кляйста.

Архівні документи дозволяють точно визначити не тільки дату, але й безпосередніх учасників тих подій.

2 липня 1941 р. в журналі бойових дій 15 танкового полку 8-ї танкової дивізії Червоної Армії невідомий офіцер зробив запис:

“2.7.41 р. На 14.00 залишки матеріальної частин зосередилися в Мишковичах. Проводилася заправка машин паливом.

*О 19.00 отримано наказ про відступ у р-н Чорний Острів за маршрутом: Мишковичі, Скоморохи, Козівка, Сороцьке, Пізнанка Гетьманська, **Гримайлів**, Турівка, Тарноруда, Порохня, Юхимівці.*

3.7.41 р. На ранок полк досяг р. Збруч у р-ні Тарноруда. У зв'язку з тим, що перейшов сильний дощ, рух був сильно утруднений. Тому в р-ні Тарноруда переправа тривала до вечора 4.7.41 р. Ввечері частина машин поганою дорогою вийшла на шосе Волочиськ – Проскурів”.

У напрямку Львів – Тернопіль наступав 14-й моторизований армійський корпус німецької армії під командуванням генерала піхоти Густава фон Вітерсхайма, який входив у склад 1-ї

танкової групи генерала Евальда фон Кляйста. Безпосередньо на Тернопіль і далі на Проскурів (тепер – Хмельницький) рухалась моторизована дивізія СС “Вікінг” (SS-Division “Wiking”) генерала Фелікса Штайнера.

2 липня німці оволоділи Тернополем. На німецькому військово-історичному сайті “Lexikon der Wehrmacht” повідомляється, що після зайняття Тернополя дивізія “Вікінг”, у складі якої основними бойовими одиницями були моторизовані полки СС “Германія” (“Deutschland”) та “Вестланд” (“Westland”), вела бойові дії в районі Сатанів, Гусятин.

У звіті про ведення бойових дій дивізії “Вікінг” за період з 2 по 6 липня 1941 р. є рядки, які дотичні до нашого оповідання:

“Полки “Германія” і “Вестланд” з метою забезпечення безпеки південного флангу 14 А.К. [армійський корпус] були скеровані від Тернополя на Микулинці та Гримайлів. Далі вони повинні були через Гусятин і Городок підійти до Проскурова...”

а) полк “Германія” в районі Микулинців знищив до одного полку росіян і при цьому був знищений один артилерійський дивізіон. Повернувшись назад до Тернополя, полк через Скалат, Гримайлів, Вікно з боєм форсував річку Збруч біля Сатанова...

б) полк “Вестланд” через Скалат, Гримайлів до лінії 2 км перед Товсте здійснював марш при слабому спротиві противника. У цьому пункті знаходилися значні сили росіян, які завзято оборонялися. Він був здобутий ввечері 5.7...”

У бойовому донесенні сказано, що обидва полка рухалися на Гримайлів через Скалат, і у селище вони могли входити як через Підлісся вздовж ставу, охоплюючи Гримайлів серпом, так і зі сторони польського цвинтаря.

Солдати моторизованого полку “Вестланд”, у підрозділах якого разом із німцями проходили службу іноземні добровольці (з народів, які згідно нацистської расової теорії вважалися “прийнятними народами” – фламандці, голландці, валлони, данці, норвежці, шведи, естонці та фіни. Вони складали близько 10% особового складу дивізії (1000 з 11000 чол.)), першими увійшли в Гримайлів.

Ларс Вестерлунд, автор книги “Фінські добровольці СС та злочиння проти євреїв, цивільних та полонених в Україні і на Кавказі в 1941 - 1943 рр.”, посилаючись на документи Національного архіву, пише з невеликою відмінністю від спогадів мешканців Скалата:

“Місто, розташоване приблизно за 40 км на південний схід від Тернополя, війська Вермахту захопили 5 липня 1941 року. Однак полк СС “Вестланд” увійшов у Гримайлів о 5:30 ранку попереднього дня”.

Очевидно, з ранку 4 липня першими у Гримайлові з’явилися німецькі розвідувальні підрозділи, які йшли попереду основних військ. Таким чином, вже у попередню добу 3 липня в містечку не було ніякої офіційної влади, яка виїхала разом із відступаючими радянськими військами.

Разом із німцями у Гримайлові з’явилися озброєні цивільні люди з нарукавними пов’язками “Українське військо”. Іван Остапович Форостій, заарештований за службу у дивізії “Галичина”, у 1946 р. так згадував ті дні:

“5 липня 1941 р. з території нашого району відійшли останні частини Червоної Армії. В той день у районному центрі, тобто у містечку Гримайлів, з’явилися озброєні люди зі сторони села Товсте, Лежанівка. Де вони були зібрані та згруповані перед відходом частини Червоної Армії, а також хто і як їх організував, де дістали зброю – я не знаю⁵⁷.

⁵⁷ 29 квітня 1944 р. оперуповноважений Гримайлівського райвідділу НКДБ молодший лейтенант держбезпеки Пішулев записав слова арештованого за співпрацю з німцями Кубішина Миколи Михайловича: “У 1941 р., у липні, Добривода у селі Паївка організував банду у кількості 120 чоловік на боротьбу з Червоною армією, я також був її членом. Всіх нас привели у село Зелене, а потім у Гримайлів, і вже банда мала 600 чоловік. У Гримайлові відібрали всіх колишніх військовослужбовців

Ці люди себе називали членами підпільного українського війська. Їхнім керівником, як я взнав згодом, був дехто Бровчук...⁵⁸

Як я згодом взнав від місцевих мешканців, 5 липня 1941 р. зранку у Гримайлів прийшли німецькі війська, а приблизно о 13 год. дня прийшли так звані “підпільні українські війська”, очолювані названим вище Бровчуком...”.

Після радянських конфіскацій і репресій з цікавістю приглядалося до німців українське населення. Ще жили ті, хто добре пам’ятав австрійські (тобто, німецькі) часи. Були й такі, що дали згоду на службу в українській поліції. До її організації долучився Український Національний комітет (УНК), створений у Гримайлові напередодні вступу німців. У склад комітету входили: Пайкуш Зенон Федорович (ветеринарний лікар), Брич Аким (лікар), Хрупович Осип Миколайович та Філь Павло Федорович. Сільські (містечкові) комітети підпорядковувалися повітовим.

Танк

Бойові підрозділи дивізії СС “Вікінг” увійшли в Гримайлів 5 липня. В інтернеті можна зустріти фотографії, дуже схожі між собою, які стосуються перших днів німецької окупації. На них зображений покинутий у Гримайлові у липні 1941 р. радянський танк Т-34.

Початково фото з’явилися на інтернет-аукціоні, а потім, що зрозуміло, розійшлися мережею. Хто фотографував невідомо, але зрозуміло, що солдати вермахту. Фото підписані “Grzymalow”, але місцевому жителю і без підказки це місце впізнати не важко: перехрестя доріг перед ставом при переїзді з Гримайлова у передмістя Мазурівка.

На одному фото – у правому верхньому куті зображена синагога (поки що з дахом). На іншому праворуч позаду танка – став перед греблею, ліворуч – вже річка, позаду – млин і дорога з підйомом і поворотом (Мазурівка). Є знімок зі вбитим танкістом. Схоже, фото були зроблені різними людьми з інтервалом у декілька днів.

Виникає природне запитання: як опинився танк у цьому місці? Тим більше дивно, що згідно наказу радянський танковий полк повинен був перейти через Гримайлів у напрямку на Турівку-Тарноруду у ніч з 2 на 3 липня, а значить без бойового зіткнення з німцями, які передовими (розвідувальними) підрозділами досягли цієї місцевості лише через добу.

Відповіді немає і навряд чи буде. Можна побудувати лише версію без доказів. Наприклад, такий варіант.

Цей танк на момент початку руху з Мишкович був технічно несправний. Ця несправність виглядала не настільки важкою, щоб танк покинути, тому екіпаж отримав наказ відремонтуватися і доганяти. Несправність могла виникнути і під час пересування на схід, танк відстав і у Гримайлів прибув вже самотньо. Як підверсія може бути припущення, що танк залишили у заслоні (прикритті відступу).

польської армії, а хто не служив у польській армії, тих відправили додому, у тому числі і мене”. Звичайно, Кубішин не проводив спеціальних підрахунків, і його числа, скоріше за все, помилкові – але все одно, бажаючих послужити у поліції, як видно, було багато.

⁵⁸ У рапорті за 23 лютого 1939 року начальник відділення поліції містечка Товсте Францішек Шерловські доповідав керівництву у Тернополі: *“Виконуючи наказ від 7 січня 1939 року №55/39/s.4, доповідаю, що у звітному періоді на українському напрямку нічого важливого у районі не сталося, за винятком того, що останнім часом активізувався рух членів ОУН, а саме, 17.02.1939 прибув у Товсте Микола Трущак, відомий діяч ОУН зі Скалату, і після проведення доповіді “Освіта і виховання дітей” у читальні зустрівся протягом ½ години з місцевими членами ОУН Дмитром Перешлюгою і Миколаєм Бровчуком. 18.02.1939 Дмитро Перешлюга і Микола Бровчук виїхали у Гримайлів, де провели біля 6 годин, також 21.02.1939 Дмитро Перешлюга виїхав до Скалату, де перебував цілий день. Зміст контактів і мета поїздки дотепер встановити не вдалося”. Можливо, Бровчук, згаданий в різних джерелах у 1939 і 1946 рр. – це одна особа.*

Рухаючись після Пізнанки Гетьманської танкісти повинні були підійти до Гримаїлова зі сторони Глібова по дорозі вздовж ставу. У кінці крутий поворот ліворуч і відразу вгору на підйом. Можна було заглухнути (або просто знову поламатися), кинути танк і далі відступати пішки, але вбитий танкіст на місці механіка-водія наштовхує на інші думки. Однак звідки взятися тут німцям вночі з 2 на 3 липня? Та й Журнал бойових дій радянського танкового полку про будь-які зіткнення з ворогом ані слова, як, до речі, і німецький.

Позаду праворуч танка – став перед греблею, ліворуч – вже річка, позаду – млин і дорога з підйомом і поворотом (Мазурівка).

І знову невпевнена версія: було темно, змучені танкісти вирішили відпочити кілька годин, дочекатися ранку короткої літньої ночі і ще раз спробувати полагодитися, а якщо не вдасться – продовжити свій маршрут самостійно на ногах.

Звичайно, танк міг прибути у Гримаїлів іншим маршрутом, напр., польовими дорогами від Сороцьке через Ілавче, або рухатися не поодиноким, а у складі колони; навіть танк міг бути справним, а заблукали танкісти просто вирішили зачекати на схід сонця – але незаперечним є той факт, що зранку 3 липня біля гримаїлівського ставу знаходилася радянська бойова машина з екіпажем.

Що могло бути далі? І знову лише припущення.

Радянська влада своєю агресивною політикою налаштувала проти себе населення. Протягом ночі про самотній радянський танк біля ставу в Гримаїлові стало відомо і місцевим, які не могли не чути гуркіт 450-сильного дизельного танкового двигуна, і радикальним активістам із сусідніх сіл. На одній із фото танк стоїть закопчений, особливо спереду, зверху канистра лежить. Якщо був несправний, а механік відмовився виходити, то могли облити бензином та підпалити. А коли виліз із люка – застрелили.

Зрозуміло, це лише “думки вголос”. Ніхто тепер не скаже, як все відбувалося насправді. Танк стоїть в дуже помітному місці, повинен був запам’ятатися. Але час минув, і тих, хто міг щось пригадати або знати – вже немає з нами, а шанси знайти щось в щоденникових записах, публікаціях, в документах місцевої адміністрації мінімальні, майже нульові.

Погром

Перед війною єврейська громада Гримаїлова була найчисельнішою. Згідно дослідження Володимира Кубийовича “Етнічні групи південно-західної України (Галичини) на 01.01.1939” (Вісбаден, 1983) у цей період із загальної чисельності 4300 осіб у містечку проживало 1700 євреїв. Зрозуміло, що серед такої кількості єврейського населення були сім’ї з високими, як для провінційного містечка, доходами. Але переважна більшість – це прості люди зі своїми щоденними турботами про сім’ю, дітей, роботу. Сумнівно, щоб хтось з

початком війни виїхав подалі на схід, тому що ніхто з них не володів нашим сьогоднішнім післязнанням. Тому, що слова: “нацист”, “табір смерті”, “газова камера”, “гетто” – тоді ще не були відомі. Не виїхали, тому що не було до кого їхати. Тому, що 147-річне панування Австрії не було забуто, ще була свіжою пам’ять про австрійські часи, а німці вважалися культурною і сучасною нацією. Нарешті тому, що людина завжди вірить у добре майбутнє і має надію на краще.

У Гримайлові знаходилася гарна мурована синагога, євреї мали своїх м’ясників, лікарів, перукарів, кравців, торговців, бляхарів. Мирно жили, а діти гралися з поляками і українцями. Звичайно, були й антисеміти, але де їх немає? За горло ніхто не хапав, і конфлікти не переходили межу звичайних побутових. Все блискавично змінилося, коли прийшли німці – у Гримайлові почалося масове знищення єврейського населення.

Разом із солдатами дивізії СС “Вікінг” у містечко увійшов каральний спецпідрозділ служби безпеки, який одне джерело називає *Sonderkommando*, а інше (свідок-солдат) – *Einsatzkommando*, але суті це не змінює. І перший, і другий були спеціальними військово-розвідувальними підрозділами служби безпеки, створеними для знищення військовополонених на окупованих територіях та проведення каральних акцій проти людей.

Німецькі солдати разом з українськими добровольцями переходили від хати до хати, запитуючи: “Jude ist?” (“Євреї є?”), заходили у єврейські будинки і брутально виганяли людей незалежно від віку. На сьогоднішній вулиці Івана Пулюя закидали гранатами підвал на подвір’ї сім’ї Кахане, у якому сховалися декілька єврейських сімей. Спалили синагогу. Тих, хто не втік, не сховався, зганяли на берег ставу праворуч дороги на Мазурівку, зіштовхували у воду і розстрілювали з берега.

Інше місце, де знищували євреїв – це територія за ставом, у невеликій віддалі від парового млину. Ще одне таке місце – невеликі яри, звані місцевими мешканцями вертеби, на схилі пагорба за цвинтарем з лівої сторони дороги на Буцики. Інші євреї вантажили вбитих і кіньми вивозили на єврейський цвинтар, де ховали у загальних ямах, а тих, хто хоронив, розстрілювали вже на самому кладовищі. Разом із євреями розстріляли 17-річного поляка Станіслава Копку, якого взяли на кладовище копати ями. Ніяких обрядів над померлими не проводилося. Гримайлівці згадували, що земля рухалася після розстрілів, оскільки в могили вкидалися поранені жертви.

Витяг з кадастрової схеми Гримайлова 1828 р.: у червоному прямокутнику – місце єврейського цвинтаря. Ще у 70-х рр. минулого століття тут можна було побачити могильні плити. Для зрозуміння синім прямокутником показано місце ліцею імені Івана Пулюя у наш час.

В інших спогадах місцями розстрілів називаються лише став і цвинтар. У одному джерелі є вказівка про вбивства євреїв на території, де в радянські часи знаходилося підприємство харчової промисловості, і при цьому називається дата злочину – серпень 1943 р.

Фердинанд Фрех (Ferdinand Frehe), голландський доброволець 2-ї роти полку СС “Вестленд”, не приховуючи, так описував акти насильства, яким був свідком і учасником, у своєму щоденнику:

“Ми схопили кількох євреїв і змусили їх почистити нашу машину, поки вона не засяяла. Спочатку ми поголили їх, залишивши одну сторону бороди недоторканою, а іншу підстригли ножицями. Іншим ми запалили бороду бензином. Так і пішло. Шаблею і дерев'яною палицею ми влаштували їм справжнє пекло і змусили їх потіти. Ми передали їх в команду знищення [в тексті – Einsatzcommando]. Євреїв гнали від воріт до ставу. Потім запрацював МР – “тра-та-та”⁵⁹, і багато євреїв впало у воду. Наступного ранку я перевірів став, який був повний мертвими, напівмертвими, плачучими та смородом. Запах був такий поганий, що мене вирвало. Довелося закрити обличчя хустинкою і піти. Там я також помітив російський танк⁶⁰, в якому була пара мертвих російських жінок-солдаток”.

Гримайлівський став. Десь тут, у передній частині, на початку липня 1941 р. відбувалися масові розстріли нацистами євреїв. Фотографія 2018 р.

Фінський офіцер-зв'язківець Енсьо Пікала (Ensio Pihkala) побував у Гримайлові 5 липня 1941 р. і відзначив у своєму щоденнику:

“Ще одне жахливе видовище. Українські “революціонери”, які отримали зброю, катували євреїв. Кілька сотень з них були вбиті ще до того, як ми прийшли на це місце. Деякі з них були загнані до невеликого озера або поховані там. Я бачив мертвих жінок у російській формі. Євреї прибирали територію голими руками. Деякі з них були побиті і час

⁵⁹ МР-40 – німецький 9-мм пістолет-кулемет, перебував на озброєнні частин германської армії – наймасовіша автоматична стрілецька зброя Німеччини у той час.

⁶⁰ Солдат має на увазі радянський танк Т-34, про який вже йшла мова у попередньому розділі.

від часу вивозилися в інше місце для розстрілу. Один німець чотири рази безуспішно намагався застрелити літнього чоловіка віком років 62. Потім він підбіг до чоловіка і розбив йому голову гвинтівкою. Багато німецьких офіцерів вважали таку жорстокість огидною”.

Йосип Захарович Величук, 1922 року народження, служив в українській поліції з перших днів німецької окупації. Арештований за колабораціонізм, у 1944 р. він так свідчив на допиті:

“Німці тоді за допомоги окремих місцевих жителів Гримаїлова і моєї участі виловлювали в основному єврейське населення Гримаїлова, всіх їх під виглядом відправлення на роботу збирали на ринкову площу, а звідти пішки під посиленним конвоєм направляли до місця розстрілу.

Особисто я знаю, як безпосередній очевидець, що німцями мешканці Гримаїлова, в основному євреї, які конвоювалися нами до місця розстрілу, були розстріляні у річці Гніла навпроти колишнього графського замку, потім всіх розстріляних, загнаних німцями у річку, звідти підбирали і трупи на возах перевозили на єврейський цвинтар, а там всі розстріляні були закопані у 4-х ямах.

Всі ці ями приведені на розстріл євреї викопували для себе самі..., причому закопувати розстріляних німці змушували євреїв, які вже там знаходилися в очікуванні розстрілу”⁶¹.

Гримаїлівець Іван Остапович Форостій згадував ті події у 1946 р.:

“Як я згодом взяв від місцевих мешканців, 5 липня 1941 р. з ранку у Гримаїлів прийшли німецькі війська, а приблизно о 13 год. дня прийшли так звані “підпільні українські війська”, очолювані названим вище Бровчуком.

Німці почали збирати єврейське населення міста у балці⁶², це приблизно 150 м від будинку колишнього райкому партії. Разом із німцями участь приймали і “українські війська”. Потім зібрані чоловіки, жінки і підлітки ними ж були розстріляні. Від ранку до 5 год. вечора у містечку Гримаїлів всього було розстріляно 300 чоловік. Після 5 год. німці наказали розстріли припинити. Після 5 год. члени “українського війська” мобілізували вози, євреїв, які звозили трупи на єврейський цвинтар і залишилися живими, поховали там”.

Вбивства євреїв тривали перші дні після приходу німців⁶³. Потім фронт посунув далі, військове командування змінила цивільна адміністрація і число смертей значно зменшилося. *“Через декілька місяців все заспокоїлося, але німці змусили нас сплачувати важкі податки”,* – згадував про ті події очевидець Натан Дієр (Nathan Diener)⁶⁴.

Декілька слов'янських родин на свій страх і ризик помагали і переховували євреїв. Найбільше відомий факт порятунку Ханни Нуссбаум (у шлюбі Менцель) з дітьми⁶⁵. Її у

⁶¹ 22-річний Йосип Величук за жорстокість і розправи над людьми 18 грудня 1944 р. був засуджений військовим трибуналом військ НКВС Тернопільської області до вищої міри покарання – розстрілу із конфіскацією належного майна, і після апеляції 27 січня 1945 р. вирок був підтверджений. Ймовірно, він був страчений у Чортківській в'язниці незабаром після цього.

⁶² Балка – форма рельєфу, глибока долина.

⁶³ В одних джерелах називаються 5-7 липня, в інших 5-те і до обіду 6-го.

⁶⁴ І вже ніколи не визнаємо ми, внаслідок яких подій саме в той день, 5 липня 1941 р., коли біля ставу нацисти розстрілювали євреїв, ксьондз Казимир Білоус зробив у книзі реєстрації смертей однаковий запис *“вбитий німцями”* стосовно мешканців гримаїлівського передмістя Мазурівки – Михайла Марцинишина, Владислава Ясиновського, Мар'яна Крушельницького, Івана Подольського та Франтішка Білоуса.

⁶⁵ Її батько був лікарем в Гримаїлові. Дім Нуссбаумів знаходився на тому місці (а може і в тих стінах), де потім знаходився пологовий будинок, а тепер – Гримаїлівська селищна рада.

себе в хаті (теперішня вулиця Івана Пулюя) протягом перших і найнебезпечніших днів німецької окупації переховував швець-чоботар Станіслав Антонович Милий (1914-2011). Коли подальше переховування стало неможливим, він перевів її у інше місце. Однак це стало відомим тільки після війни. Пізніше вдячна жінка матеріально підтримувала свого рятівника.

У варшавському Єврейському історичному інституті (Żydowski Instytut Historyczny) зберігаються післявоєнні спогади Рахелі Клейнер, яка в ті дні перебувала в Гримайлові у двоюрідної сестри Барбари. Її затримав український хлопець з пов'язкою. Він схопив Клейнер за руку і наказав їй йти за собою, але вона обурено відповіла українською, що він, напевно, сліпий, якщо вважає її єврейкою. Перш ніж поліцей зібрався з думками, дівчина пішла і увійшла до першого побаченого українського дому і пробула в ньому до вечора. Вона вже була за містом, коли помітила, що за нею йде українка. Жінка попередила її, що вона не повинна йти вночі, і наполягла, щоб вона повернулася до неї додому. Клейнер скористалася гостинністю *“цієї святої українки”* і наступного ранку покинула Гримайлів.

Станіслав Милий (ліворуч) із сусідом Горохівським Олексієм Івановичем. Кінець 1940-х років.

Абрахам Вейсброд (Abraham Weissbrod) у книзі “Смерть єврейського міста” (“Death of a Shtetl”) та у її польському перекладі “Смерть містечка Скалат” (“Śmierć miasteczka Skalał”), писав, що скалатські євреї, згруповані по 20-40 чоловік, жили і працювали по селах у створених таборах праці, у тому числі і в Гримайлові. Вони займалися польовими і господарськими роботами. Контролювала їх єврейська служба порядку зі Скалата. Але через деякий час німці ліквідували ці табори.

Юденрат

Про те, як пережило нацистську окупацію єврейське населення Гримайлова, розповідають сторінки розслідування №78 (4-П) 1944 року, яке знаходиться у архівному секторі Управління Служби Безпеки України по Тернопільській області. Справа ця стосувалася гримайлівців Клінгера Якуба Леоновича та Русса-Вайгмана Абрама Ароновича, обвинувачених *“у співпраці з окупаційним режимом, зраді Батьківщини, участі в мародерствах і погромах єврейського населення в гетто”*.

Клінгер Якуб Леонович, 1900 р. н., закінчив гімназію і юридичний факультет Краківського університету. Протягом 1933-1939 рр. працював адвокатом у Гримайлові. Після проголошення радянської влади у вересні 1939 р. – касир-бухгалтер аптеки і бухгалтер спиртзаводу. З приходом німців працював начальником відділу праці гримайлівської єврейської адміністрації. Переведений разом з іншими євреями у Скалат у жовтні 1942 р., від липня 1943 р. і до повернення радянської влади переховувався від німців. Під час окупації втратив дружину, дочку, сестру з сім'єю.

Русс-Вайгман Абрам Аронович народився у 1908 році, закінчив гімназію в Бережанах і юридичний університет у Львові. За польських часів працював у Гримайлові помічником адвоката Германа Кофлера. Після приєднання Західної України до СРСР був інструктором хорového гуртка при клубі і бухгалтером гримайлівського заготівельного пункту зерна, а з червня 1941 р. по жовтень 1942 р. – головою єврейської адміністрації в Гримайлові. До липня 1943 р. виконував обов'язки коменданта єврейського табору у Скалаті, далі, до повернення радянської влади, переховувався від німців, зокрема від 27 липня 1943 р. до

початку березня наступного року – у с. Хоптянка в українця Михайла Вівчара. Сім'ї не мав, під час німецької окупації втратив батька (мати померла до війни).

На слідстві Русс-Вайгман та Клінгер розповіли про такі події.

У липні 1941 року в Гримайлові за вказівкою старости Скалатського повіту доктора Жуковського (тобто, вже німецької адміністрації), призначеними гримайлівцями єврейської національності – аптекарем Брауном, вчителем Гофманом і юристом Русс-Вайгманом – була організована так звана єврейська рада, або *юденрат* (нім. *judenrat*). Головою юденрату призначили Русса-Вайгмана. Членів ради вибрали зі свого кола самі євреї. Браун скоро вибув через роботу в аптеці і його місце зайняв Якуб Клінгер.

На відміну від відвертих погромів євреїв, створення юденрату було способом організованої експлуатації людей, конфіскації майна, грошей, дорогоцінностей і т. д. Всі працездатні євреї були зареєстровані і відправлялися на роботи. Діяла єврейська рада до середини жовтня 1942 р., коли євреїв з Гримайлова відправили в табір (гетто) у Скалаті.

Єврейська рада у Гримайлові складалася з таких відділів:

- постачання, начальником якого був Нісенбаум Хаїм (загинув);
- фінансового, начальник – Гельбер Зелік (загинув);
- праці, начальник – Клінгер Якуб;
- правопорядку, начальник – Шпацієр Юзеф (загинув);
- зборів (заготівельний, речовий), начальник – Готесфельд Хаїм (загинув);
- охорони здоров'я, начальник – доктор Лібескин Сало (загинув);
- реєстрації, начальник – Гофман (Епштейн) Якуб (загинув);
- соціального забезпечення – Кахане Ізидор, після звільнення працював начальником аптеки.

Також членами юденрату були лікар Кофлер Кароль (загинув), Брандес Ушер (загинув), Горовиць Шулім (загинув), Ліндельман (загинув), Тіліс Соломон (загинув). Всього у раді працювали 14 чоловік, у тому числі два чоловіка на правах членів.

Приблизно 30 чоловік складали штат працівників ради, у тому числі:

- Аппель Соломон – головний бухгалтер (загинув);
- Нісенбаум Якуб – помічник головного бухгалтера (загинув);
- Гофман Зайде – бухгалтер у відділі праці (загинув);
- Вайраух Янина – статист (загинула);
- Бергер Стефа – статист (загинула);
- Горовиць Тунца – статист (загинула);
- Вейденфельд Амалія – статист (загинула в 1942 р. в таборі Белжець);
- Усліп Сая (доля невідома).

Переховався і залишився живим Розенблят Ізраїл, на момент проведення розслідування проживав у Гримайлові ⁶⁶.

Перший час юденрат займався суто єврейськими питаннями, такими як обслуговування єврейського населення, організація роботи магазинів, пекарні, їдальні, але якщо німці віддавали накази щодо збору цінностей і майна – юденрат виконував їх безумовно. Приблизно з листопада 1941 р. німці підпорядкували всі єврейські ради референту з єврейських питань у Тернополі Пальфінгеру.

⁶⁶ Такі імена/прізвища записав у протокол радянський слідчий – записав так, як почув і зрозумів. Тому не виключено, що в них є помилки.

Питанням виконання робіт займався відділ праці. У цьому відділі вівся облік робочих і розподіл робочої сили. Відділ призначав і повідомляв, хто і куди йде на роботу (тому у відділі було 6 кур'єрів), контролювався вихід на роботи, надавалася матеріальна допомога робочим.

Призначення на роботи відбувалося наступним чином. Районний відділ праці у Скалаті ("арбайтамт") повідомляв у гримайлівський відділ праці, скільки людей, на яку роботу і куди скерувати, а останній здійснював персональні призначення, про що призначеним повідомлялося спеціальними повістками за підписом Якуба Клінгера як начальника відділу праці. Деколи повідомлення про призначення на роботу здійснювалося шляхом виклику в юденрат. Після розподілу на роботи Клінгер передавав начальнику служби порядку списки призначених, а працівники цієї служби контролювали вихід на роботи о 6-й годині ранку наступного дня. Гримайлівські євреї працювали, зокрема, в каменоломнях у Скалаті та Вікні, на будівництві залізниці у Вел. Бірках, займалися ремонтом доріг, мостів, польовими роботами, взимку працювали на розчищенні доріг від снігу.

В тих, хто не виходив на роботу, служба порядку юденрату конфісковувала майно, цінності, деколи до відмовників застосовувалася сила. Нерідко конфісковані речі потім поверталися власнику.

Також єврейська рада займалася викупом затриманих євреїв з поліції або з табору, для чого серед єврейських мешканців проводився добровільний збір коштів у касу юденрату, які потім виплачувалися німцям. У такий спосіб протягом зими-літа 1942 р. з табору у Вел. Бірках було викуплено 20 чоловік.

З матеріалів розслідування незрозуміло, чи все єврейське населення містечка щоденно відбувало роботи; також не видно, щоб у Гримайлові був створений табір або гетто. Навпаки, є пояснення Русса-Вайгмана, що службовці служби порядку "кожен день заходили в будинки євреїв", щоб попередити їх про вихід на роботу. Очевидно з документів і те, що не всі євреї у жовтні 1942 р. були переведені у Скалат, якась частина з них ще й у квітні наступного року знаходилась у Гримайлові.

Читаючи показання свідків тих подій на засіданні військового трибуналу, приходиш до висновку, що гримайлівським юденратом керували люди порядні настільки, наскільки це було можливо у тих умовах.

Свідок Гутман Л. С., мешканець Скалата:

"Гроші євреї вносили без будь-якого примусу, щоб врятувати життя від німців. Хутро і теплий одяг німцям в [єврейський] комітет ми також здавали самі, тому що, якщо німці визнавали, що хтось з євреїв має хутро або теплий одяг, то таких розстрілювали. На мою думку, єврейський комітет дуже багато допомагав єврейському населенню".

Свідок Аксель Х. А., мешканець Гримайлова:

"У 1942 р. німці видали наказ про те, що всі євреї повинні виїхати з Гримайлова у місто Скалат. Єврейський комітет вів перемовини про те, щоб містечко Гримайлів залишити. Німці погодилися на тій умові, що буде сплачена деяка сума грошей, а також золота і дорогоцінностей. Золото єврейське населення збрало і здало у комітет, який повинен був передати німцям. Але це не допомогло, з містечка Гримайлів були вивезені всі євреї. Золото та цінності залишилися у комітеті.

Від Русс-Вайгмана я чув розпорядження про те, щоб за невихід на роботу у євреїв відбиралися речі. Але після того, як такий йшов на роботу, речі знов поверталися. Це був ніби спосіб покарання для встановлення дисципліни.

Щодо того, що Клінгер брав хабарі за те, щоб не відправляти євреїв на роботу, то мені про це нічого невідомо. У день вступу німців у Гримайлів в нього були вбиті дружина і дочка. Клінгер збудував кухню для євреїв, також він давав гроші бідним євреям. Поганого про нього нічого сказати не можу.

Русс-Вайгман зібрані з євреїв гроші передав директору фільварку [німцю Нерлінгу], після чого декілька сотень євреїв залишилися у Гримайлові і у Скалат не були вивезені. За час роботи Русс-Вайгмана головою юденрату у Гримайлові погромів євреїв ніяких не було”⁶⁷.

Свідок Штільман М. І., мешканець Гримайлова:

“У 1941 р. Русс-Вайгман був головою єврейської ради у Гримайлові. Він приймав участь у зборі грошей та цінностей для німців, щоб зберегти життя євреїв у Гримайлові..

Русс-Вайгман нам дуже багато допомагав. Коли ми працювали на фільварку, він приходив і заступався за нас і не раз був битий директором фільварку. Був також випадок, коли Клінгер не відправив робочих з табору на фільварок, тоді Нерлінг побив Клінгера і посадив його у тюрму”.

Свідок Чачка Е. М., мешканець Гримайлова:

“У діях Русс-Вайгмана не було нічого такого, щоб можна було б сказати, що він працював на користь німців. Перед ліквідацією табору [у Скалаті] він сказав, щоб всі розходилися хто куди може. Я також пішов з табору і тому залишився живим. Поганого про нього нічого не можу сказати. Клінгер працював начальником відділу праці, поганого про нього я нічого не чув.

Німці видали закон, що єврейське населення від 12 до 60 років підлягає трудовому обов'язку. У цьому відношенні юденрат грав велику роль, тому що він розподіляв роботу на всіх; якби не було єврейської ради, то німці самі б забирали людей. Якщо хтось не виходив на роботу, то згідно закону ці люди забиралися у табір”.

Русс-Вайгман і Клінгер, як свідки тих подій, найбільш детально розповіли про життя єврейської громади Гримайлова під час німецької окупації.

Абрам Русс-Вайгман 14 вересня 1944 року на закритому засіданні військового трибуналу у Чорткові показав:

“6 червня 1941 року німці зайшли у Гримайлів і відразу вбили приблизно 400 чоловіків і жінок єврейської національності. У якості представника місцевої влади у Гримайлів був призначений Пісецький. Зі Скалату [староста] Жуковський зателефонував у Гримайлів і викликав до себе 2-х євреїв. Жуковський сказав аптекарю [Брауну], який приїхав до нього, що на Гримайлів накладається контрибуція, а також сказав, що євреї повинні організувати єврейську раду. Така рада була організована, її головою став аптекар [Браун]⁶⁸. Потім у вересні головою був призначений я. Призначений я був радою, а не німцями.

У кінці 1942 р. був наказ німців про переїзд євреїв у районні центри. Якщо хтось залишався, то ризикував власним життям. 15 жовтня ми переїхали у Скалат. Але у Гримайлові на фільварку на роботах затрималися декілька сотень людей. Для цього було сплачено багато хабарів. 15 жовтня 1942 р. юденрат у Гримайлові перестав існувати, і я переїхав у Скалат як звичайний єврей. З єврейської ради Гримайлова у живих залишилося три чоловіка: Клінгер, я і ще один.

За час існування юденрату з 7 липня 1941-го по 15 жовтня 1942 р. єврейське населення не піддалося жодному погрому. Коли я прийшов у раду, то контрибуція вже була зібрана. Нам всім запропонували виїхати у Тернопіль в гетто, тоді ми

⁶⁷ Думається, що за це Абраму Русс-Вайгману повинно було дякувати не тільки єврейське населення Гримайлова.

⁶⁸ Це остання згадка в джерелах про аптекаря і фармацевта магістра Соломона Брауна. Проживаючий і працюючий у Гримайлові з не пізніше 1914 р., він був активним діячем єврейської громади і по роду своєї професії відомою людиною не тільки у своєму містечку.

віддали 450 г золота і цим хабаром відкупилися, євреї у Гримайлові залишилися. Тоді ж вийшов закон, що всі євреї у віці від 12 до 60 років повинні працювати. Відділ праці розподіляв робочу силу.

Усі цінності, які я збирав, реєструвалися у бухгалтерії і через декілька днів все перевірялося ревізійною комісією з числа нечленів комітету.

Під час останньої акції [у Скалаті] німці в таборі нікого не знайшли, тому що взнав про це наперед від жандарма, я з табору розпустив всіх людей. Я також переховувався, тому що німці, якби знайшли мене, то також би вбили”.

Якуб Клінгер додав до виступу товариша:

“У 1941 р. з приходом німців у Гримайлів була проведена акція, під час якої загинуло близько 400 людей. Тоді ж загинула моя дружина з дитиною. У Гримайлів надходив голод, тому що євреї не могли вільно працювати⁶⁹. Німці наклали на євреїв, що проживали у Гримайлові, контрибуцію. На Гримайлів і Скалат було накладено 600 тис. карбованців. Для збору контрибуції за пропозицією німців була організована єврейська рада у такому ж складі, як і у попередні часи⁷⁰. Мені також запропонували вступити у єврейську раду. Я був призначений начальником відділу праці.

Єврейський комітет викупував бідних євреїв з поліції і таборів, для чого проводилися спеціальні добровільні збори коштів з єврейського населення, у першу чергу з тих, хто жив у більшому достатку. Всі зібрані кошти здавалися у касу комітету, а комітет проводив виплату за того або іншого єврея, який знаходився в таборі або в поліції.

У лютому 1942 року комітетом було викуплено з табору В. Бірки 5 євреїв, навесні того ж 1942 року – 10 чоловік, влітку 1942 р. – 5 чоловік. Назвати їх за прізвищами у даний час я не можу.

Після наказу про роботу всіх євреїв від 12 до 60 років ми намагалися полегшити труд євреїв. Була організована безкоштовна лікарня, кухня. За час моєї роботи у Гримайлові не було випадку, що за невихід на роботу єврея забрали у табір. Велика частина євреїв працювала на фільварку, де директором був німець Нерлінг, який бив євреїв і мене також за те, що я не дав робочих. Також він видав наказ, що за невихід на роботу забиралося майно.

Потім був виданий закон, що все майно євреїв належить німцям. Також ми отримали повідомлення про те, що у Гримайлові буде заснований єврейський квартал, де повинні проживати лише євреї. Ми були змушені багато зробити для того, щоб гетто у Гримайлові не було створено. І воно не було влаштовано. Але через деякий час нас повідомили, що всі євреї повинні виїхати з Гримайлова. Обласний референт з Тернополя німець Пайфінгер погодився залишити євреїв у тому випадку, якщо йому заплатять 450 г золота. Зібране золото відвезли у Тернопіль і здали під квитанцію, яка зберігалася у бухгалтерії юденрату.

Потім був отриманий наказ від німців, що євреї повинні весь свій теплий одяг здавати. За невиконання німці розстрілювали. Але все ж таки, здавали що гірше, кращі речі ховали.

⁶⁹ Очевидно, мається на увазі, що саме євреї займалися торговими операціями. Ці слова Я. Клінгера підтверджуються у листі до гримайлівського ксьондза Єжи Долежала його сестри 26 лютого 1943 р.: “В нас тепер важко щось дістати, жидів вже взагалі немає”.

⁷⁰ За польської влади єврейська громада Гримайлова мала своє самоуправління, яке підпорядковувалося міському магістрату.

Потім ми отриманий наказ про те, що 100 чоловік з Гримайлова повинні їздити на роботи в табір у Зборів. Ми розподілили людей на групи, щоб краще зберегти населення. Жодного чоловіка з Гримайлова не було взято у табір.

У вересні 1942 р. вийшов наказ про переїзд всіх євреїв у районні міста. Будь-який поліцей, зустрівши єврея, мав право вбити його. Тоді Русс-Вайгман звернувся до директора фільварку Нерлінга, щоб залишити декілька сотень чоловік у Гримайлові на фільварку. Нерлінг погодився залишити в себе молодих робочих у випадку, якщо йому дадуть хабар золотом. Євреї зібрали золото Нерлінгу, який поїхав у Тернопіль і привіз від гестапо розпорядження залишити собі євреїв. У Гримайлові залишилося близько 400 чоловік. Ці євреї не переїхали у Скалат і врятували своє життя від погромів, які були проведені у Скалаті відразу після переселення”⁷¹.

Я переїхав у Скалат і проживав у сусідстві з Нірлером. Одного разу зранку я почув постріли та крики. Це була акція. Я встиг сховатися у підвалі, де просидів два дні. Під час цих акцій неможливо бути нікому втекти, тому що німці з поліцією оточували не тільки гетто, де проживали євреї, але оточували кожний дім. В цю акцію німці забрали приблизно 2 тис. осіб євреїв для переселення з міста Скалат⁷². Я переїхав у місто Підволочиськ, де мене ввіймати і примусили ходити на роботи у табір з 1 жовтня 1942 р.⁷³ У таборі я працював чорноробочим до 30 червня 1943 р.

У жовтні 1943 р. біля Підволочиська проходили червоні партизани. Німці боялися, щоб ми не втекли з табору у партизани і оточили табір. Нас вишикували на подвір’ї і близько 100 чоловік відділили працювати на будівництві дороги. Інших німці розстріляли.

По дорозі з роботи я втік з табору. Біг я вночі, впав у рів і вибив собі три зуби. Після цього я переховувався по селам, горищам до приходу частин Червоної Армії”.

Випадок винятковий! Військовий Трибунал військ НКВС Тернопільської області, у 1944-му році, в закритому засіданні, без участі обвинувачення і захисту, керівників гримайлівської єврейської ради виправдав! І це тоді, коли з фронту продовжували приходити повідомлення-похоронки, а ненависть до всього німецького переповнювала серця. Можна собі уявити, що відчували в душі ці люди, які під щоденною загрозою життя пережили гітлерівську окупацію, втратили рідних і близьких, які ще не забули про депортації і арешти 1939 - 1941 років, і тому знали, що їм загрожують сибірські табори, коли почули від головуючого капітана юстиції Позднякова:

“Військовий Трибунал визнав висунуте обвинувачення у зраді Батьківщини не доведеним, обвинувачених вважати виправданими, вказаних громадян з-під варт звільнити. Вирок касаційному оскарженню не підлягає”⁷⁴.

⁷¹ Це свідчення Якуба Клінгера можна вважати достатньою підставою, щоб поставити під сумнів запис у “Енциклопедії єврейського життя перед і протягом Голокосту” (Shmuel Spector, “The encyclopedia of Jewish life before and during the Holocaust”, New York, 2001, т.1, с.467), що у Гримайлові війну пережило приблизно 30 чоловік єврейського населення.

⁷² Зі скалатського гетто євреїв залізницею відправляли у нацистський табір смерті Белжець (польськ. Bełżec) на південному сході Люблінського воєводства біля однойменного села.

⁷³ З датами у Клінгера плутанина, що, однак, не заперечує реальність цих фактів.

⁷⁴ Справа 1944 року – це другий арешт Абрама Русс-Вайгмана. Вперше співробітники Гримайлівського районного відділу держбезпеки, щоправда, тоді іншого складу, познайомилися з ним у грудні 1939 р., коли він, інструктор хорового гуртка при клубі, був запідозрений у зв’язках з поліцією ще за часів Польщі. Але доказів не знайшли, і його звільнили з-під варті у лютому 1940 р. І от у 1944 р. – вдруге, і знову виправданий! Дійсно, випадок рідкісний. Але й це ще не все. Після війни А. Русс-Вайгман переїхав у Польщу, у Вроцлав, і тамтешні переселенці-євреї зі Скалата і Гримайлова, напевно, не обізнані з рішенням радянського військового трибуналу 1944 р., знов захотіли притягнути Русс-Вайгмана до відповідальності за тим самим обвинуваченням – співпраця з німцями. Але цього

Через багато років, 9 березня 2005 р., рішенням Прокуратури Тернопільської області гримайлівці Русс-Вайгман А. А. та Клінгер Я. Л. були визнані реабілітованими відповідно до Закону України “Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні”⁷⁵.

Мартиролог

Зібрані з різних джерел дані про долю євреїв Гримайлова оповідають про таку послідовність подій.

Після зайняття містечка, протягом 5-7 липня 1941 р. німці за сприяння частини місцевого населення, в першу чергу чоловіків віком 20-30 років, здійснили погром єврейського населення. “Енциклопедія єврейського життя перед і під час Холокосту” пише, що за цей час “були зібрані в одному місці і вбиті” 350-500 євреїв. О. Й. Круглов⁷⁶ називає число 450. Гримайлівець Іван Форостій у 1946 р. говорив про 240 і 300 розстріляних за один день 5 липня.

Тоді ж, у липні 1941 р., німці разом з українською поліцією спалили синагогу з 20 людьми, які шукали там спасіння⁷⁷.

23 грудня 1941 р. німці схопили 43 євреїв, які поверталися у Гримайлів з робіт, і відправили їх у табір у Вел. Бірки.

30-31 серпня 1942 р. частину євреїв зі Скалатського табору було перевезено у Тернопіль і далі потягом спрямовано у табір смерті у Белжець, Круглов при цьому називає цифру – 400 чоловік.

15 жовтня 1942 р. приблизно 1400 євреїв переселено з Гримайлова в гетто у Скалат. Звідти більшість з них була вивезена у той самий Белжець⁷⁸. Від 300 до 400 чоловік залишилися у Гримайлові працювати на фільварку.

разу справа навіть до суду не дійшла: очевидно, Русс-Вайгман, сам адвокат за освітою, зберіг документи попереднього, радянського процесу.

⁷⁵ В спогадах колишнього бійця УПА Михайла Небола “Лісами та ярами Західного Поділля (Мої спогади з Української Повстанської Армії)” (Літопис УПА, том 12, “Третя Подільська воєнна округа УПА «Лисоня»” (Торонто, 1989, сс.154-155) є невизначене свідчення про лікаря, можливо, гримайлівця-єврея, який надавав лікарську допомогу повстанцям:

“... Після цього бою я дістав гарячку й почувався хворим... сотенний “Чорний” вислав мене на санітарний пункт на перевірку. Там якраз тоді був наш лікар “Богдан”, за національністю єврей... Лікаря “Богдана” я зустрів уперше під час переходу фронту. Він мав тоді 40-50 років, і походив, правдоподібно, з містечка Гримайлова Скалатського повіту. За німецької окупації він лікував хворих та ранених у підпільних шпитальках та селян по селах. Рівночасно він провів кілька курсів санітарів і санітарок для відділів УПА і для підпільного Українського Червоного Хреста (УЧХ). Він власне вишколив санітарів також для нашої сотні “Бурлаки”, так що кожний рій мав санітара. Це особливо пригодилося нам пізніше, коли сотня була в Тернопільському повіті, розчленована на рої... Під час переходу фронту він був при відділі УПА. Небезпеки він не боявся і дбав про хворих та поранених. До санітарів був вимогливим. Я раз нехотючи підслухав, як він ганьбив санітара “Хвилю” за те, що він більше зацікавлений молодими, ніж лікуванням хворих”.

⁷⁶ Круглов Олександр Йосипович (1956 р. н.) – кандидат філософських наук, на той час – доцент кафедри філософії Харківського технічного університету радіоелектроніки.

⁷⁷ Давид Кагане датує цю подію серпнем 1941 р. Чачка Єфроїм Мойсейович на допиті 27 грудня 1944 р. також говорив про “не менше 20 чоловік”, які загинули в пожежі, але не називає дату. Стах Петрович Семчишин 28 грудня 1944 р. свідчив, що синагога разом із людьми була спалена на 5-й день після приходу німців, однак число загиблих не вказує.

21-22 жовтня 1942 р. понад 3000 чоловік зі Скалатського гетто відправлені знову у Белжець. О. Й. Круглов пише про приблизно 4000 осіб, але при цьому називає ще табір у Збаражі, і про 153 євреїв убитих у Скалаті на місці.

Приблизно 300 євреїв були зібрані в таборі у самому Гримайлові на ринковій площі. Після ліквідації табору у 1942 р. їх перевели в інші табори сусідніх місцевостей.

10 листопада 1942 р., під час чергового відправлення, у Скалаті було вбито близько 200 євреїв.

Від кінця 1941-го до кінця 1943 р. єврейський робочий табір знаходився у с. Вел. Глибочок. Не пізніше першої половини 1942 р. в табір були доправлені євреї з Козови, Озерян, Струсова, Чорткова, а в листопаді – з табору у Гримайлові. Табір був ліквідований 23 липня 1943 р. Під час акції знищення було вбито 640 в'язнів.

24 січня 1943 р. німці спалали табір у Гримайлові разом з людьми, які там перебували. Кількість жертв невідома.

7 квітня 1943 р. приблизно 800-900 єврейських жінок зі скалатського гетто розстріляні за межею міста. Круглов говорить про 700 чоловік.

9 червня, розстрілявши 500 ув'язнених, німці ліквідували гетто у Скалаті, після чого ними було оголошено, що місто *judenfrei*, тобто звільнене від євреїв. Це був другий день єврейського Свята Шавуот⁷⁹.

29-30 червня 1943 р. приблизно 500 (максимально 600) євреїв з табору в Підволочиську, де утримувалися євреї з Підволочиська, Збаража та Гримайлова, були розстріляні на горбі Петля (Petlya Hill). Тільки невелика група людей повернулася у табір.

8 липня 1943 р. радянський партизанський загін Сидора Ковпака звільнив більш ніж 300 в'язнів гетто у Скалаті та в м. Делятин Івано-Франківської області. Можливо, у цьому числі були і євреї з Гримайлова. Приблизно половину з них німці пізніше схопили і відправили на роботи в каменоломні в Новосілку.

10 липня 1943 р. німці ліквідували табір у селі Кам'янки біля Богданівки, де утримувалися євреї з інших таборів (Товсте, Скалат, Копичинці, Гримайлів, Чортківське гетто). Згідно з даними Державного Архіву Російської Федерації, це сталося 10 червня 1943 р. Тіла жертв були спалені.

10 липня 1943 р. німці ліквідували табір у Вел. Бірках, де знаходилися євреї зі Збаража, Гримайлова, Зелене, Скалата та Теробовля Згідно з даними Державного Архіву Російської Федерації, німці спалили табірні будинки разом із 600 (макс. 970) людьми в них.

Після знищення гетто 9 червня 1943 р., у Скалаті залишився єврейський трудовий табір. Він був створений восени 1942 р. як філіал табору в Кам'янках і в свою чергу мав філіали в селах Вікно, Остап'є, Полупанівка і Тарноруда. В таборі знаходилося близько 500 чоловік. 30 червня 1943 р. приблизно 200 в'язнів були знищені. Близько 100 євреїв розстріляли 28 липня, декільком десяткам вдалося врятуватися.

Всього залишилося у живих приблизно 300 євреїв Гримайлова – переважно ті, хто не потрапив у Скалатський табір.

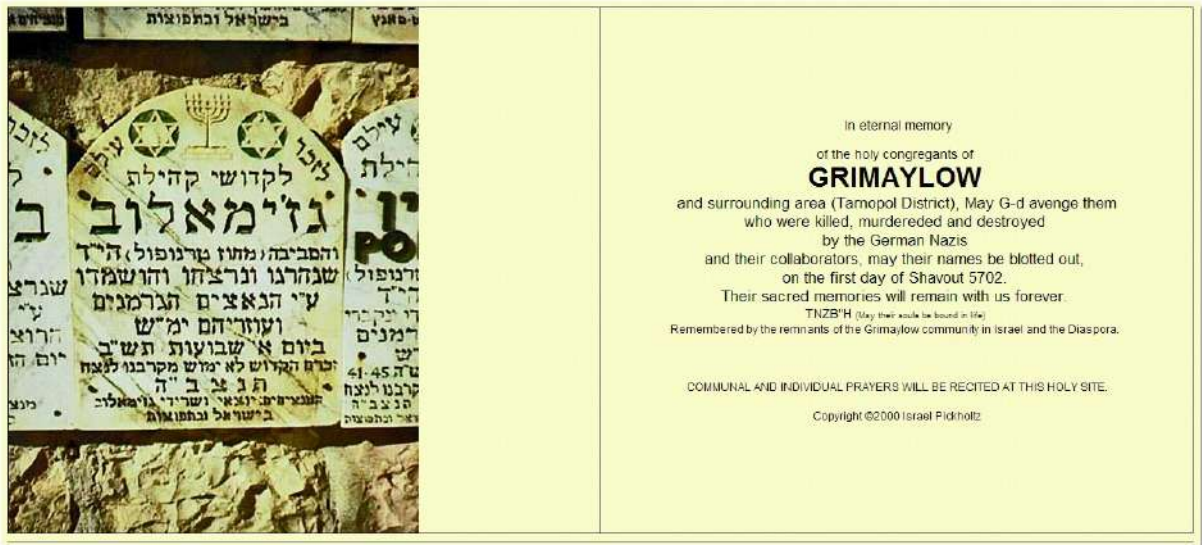
Такою є зведена з різних джерел інформація про долю єврейської громади Гримайлова під час окупації їхнього рідного міста в 1941-1944 роках. Може здаватися, що вище названі числа занадто закруглені, що посилення на джерела не викликають довіри. Можливо. Але не викликає сумніву той факт, що під час війни багаточисельні єврейські громади Гримайлова, Збаража, Копичинців, Скалата, Тернополя, Теробовля, Товсте, Чорткова

⁷⁸ У Скалаті в 1942 р. було зібрано приблизно 8000 євреїв. Їх розселили в єврейській частині міста по 3-4 родини в кімнаті. Поступово, групами, їх відправляли в інші табори.

⁷⁹ Свято Шавуот – одне з трьох найбільших єврейських свят. Також відоме під назвами П'ятидесятниця, Свято Жнив, єврейські Зелені Свята.

зазнали катастрофічних втрат, а деякі, як у нашому містечку, були просто знищені. І цей факт є підтвердженням вищеописаних подій.

Про трагічну долю гримайлівських євреїв нагадує пам'ятна плита в Палаті Голокосту на горі Сіон в Єрусалимі поруч Могили Давида біля стін Старого Міста. Текст повідомляє:

“Вічна пам’ять членам єврейської громади Гримайлова та околиць (Тернопільський округ). Покарай, Боже, за тих, хто був вбитий, закатований і знищений німецькими нацистами та їхніми колаборантами 22 травня 1942 р., викресли їх імена з історії. Священна пам’ять про загиблих залишиться з нами назавжди. Нехай їхні душі будуть пов’язані з життям. Пам’ятають громади Гримайлова в Ізраїлі та в діаспорі”.

Однак джерела і людська пам’ять повністю мовчать про те, що трапилось у Гримайлові саме 22 травня 1942 р. з єврейською частиною його мешканців. Фундаментальна “Енциклопедія єврейського життя перед і під час Голокосту” також не дає відповіді. Не має відповіді (на запит автора) і музей Голокосту Яд Вашем (Yad Vashem) в Єрусалимі:

“Unfortunately I did not find the date, mentioned at this plaque. This is not official record, this plaque made by Gzymalow community in Israel. May be there is a mistake there. Unfortunately, we did not find the answer”, – йдеться у відповіді на запит.

Надзвичайна державна комісія з розслідування нацистських злочинів розпочала роботу в Гримайлові у жовтні 1944 року, а допити тривали до кінця грудня. Свідки, яких викликала комісія, оцінювали кількість вбитих євреїв по-різному: 250 в перший день і ще 200 наступного дня; більше 300; 350 в перший день; 350-400; до і більше 400; 450 у перші три дні і ще 150 в наступні два. Сама комісія у своєму акті від 24 листопада 1944 р. оприлюднила, що

“5-6-7 липня 1941 року був проведений погром та вбивства єврейського населення. За ці три дні було вбито дітей, стариків і жінок 450 осіб, трупи скинуті у воду (в озеро) біля млина села Гримайлів”.

Очевидно, що там, де жертв скинули у воду – там і розстрілювали. Логічно думати, що німці навряд чи супроводжували людей в глиб по берегу або на протилежний. Скоріше за все, події відбувалися на ближніх берегах до вулиць, якими людей приводили. А вулиць таких дві: ґрунтова від синагоги і теперішня асфальтна. Йосип Величук на допиті вказав, що розстрілювали “у річці Гніла навпроти бувшого графського замку”, а це не біля млина, як

записано у акті комісії. Тому з точним місцем розстрілу біля ставу (або в ставі) також не все зрозуміло.

Схоже, що комісія не перевіряла правдивість названих у слідстві чисел, у всякому випадку в матеріалах відсутні повідомлення про будь-які спроби зробити це. Не виникало питання, якого розміру має бути яма, щоб умістити стільки трупів? Скільки потрібно часу, щоб викопати її без сучасної техніки? Але й очевидно, що виокремити вбитих лише у перші дні (5-7 липня) із загального числа загиблих – неможливо. Визначити число жертв шляхом підрахунку за прізвищами також не дало б правдивого результату, оскільки вбивства тривали протягом всього періоду перебування німців в Гримайлові і притому в різних місцях (селах). У рішенні суду міста Любек (Німеччина) говорилося, зокрема, що *“Близько 150-300 євреїв стали жертвами”*.

Через понад 80 років не видається можливим встановити точно, де знаходилися місця поховань. Скидали тіла у яму навмання чи складали, щоб ощадно використати місце? Останків жертв не знайдено досі. Та й хто би їх шукав у ті часи без підтримки влади і в умовах, коли немає родичів загиблих? Немає інформації, що проводилася ексгумація вбитих. Йосип Величук на допиті розповідав про чотири місця (ями) з тілами. Відомо, що на єврейському цвинтарі. Але на цвинтарі в той час вже були поховані попередні покоління і встановлені пам'ятники.

Ізек Зисович Кахане на допиті в Гримайлівському райвідділі служби безпеки НКВС 1 серпня 1944 р. розповідав, що

“... я переховувався у каміннях біля польського цвинтаря. Мені було видно єврейський і польський цвинтар. Не пам'ятаю якого числа у липні 1941 року зранку я бачив розстріл євреїв на єврейському цвинтарі. На єврейський цвинтар водили групами по 25-30 чоловік”.

Тому можливо, що братські могили знаходилися у кінці тепер вже не існуючого кладовища – саме цю частину можна було побачити з польського цвинтаря. Але спитати немає в кого.

У вбивствах брали участь як німці, так і українці. Українці були молодими чоловіками. Багато їх походило із сусідніх сіл. Чи брала ОУН участь у вбивствах як організатор або ініціатор – доказів немає, хоча без сумніву, серед українців могли бути її симпатички.

В дні погрому 67-річний рабин Іцхак Вейденфельд був разом зі своїм народом. Згідно спогадів 2-х свідків, його дочка звернулася до німецького офіцера з проханням пощадити батька, і він дав дозвіл відпустити рабина, навіть наказав двом солдатам супроводити його з цвинтаря до дому. Однак третій свідок показав, що на німецький дозвіл рабин відповів: *“Ні. Якщо ти вбиваєш усіх, то вбий і мене”*, і загинув у той день.

І хоча деякі моменти того, що відбулося у Гримайлові, неможливо пояснити, загальна картина подій зрозуміла, і це розуміння лише підсилює жах від усвідомлення того, що сталося.

Давно немає євреїв у Гримайлові, лише стара синагога над річкою доживає свого віку і нагадує про їх колишню присутність. Знищено їх цвинтар, ніхто не скаже, де на ринку знаходився будинок єврейської початкової школи, немає пам'ятного знаку. Нічого. Ніби ніколи не було тут цього народу. Вже не залишилося свідків тих подій, а тих, хто про них знає, – небагато. Лише синагога, ну і в пам'яті людей старших, які не забули розповіді своїх батьків або дідів. Синагога знаходиться на краю села, на березі річки. Її ніхто не зачіпає. Її руйнує тільки час.
Таке сьогодніня.

Ілюстрації до розділу

Німецькі солдати стороною об'їзджають покинутий радянській танк. У передньому люці видно загиблого танкіста.

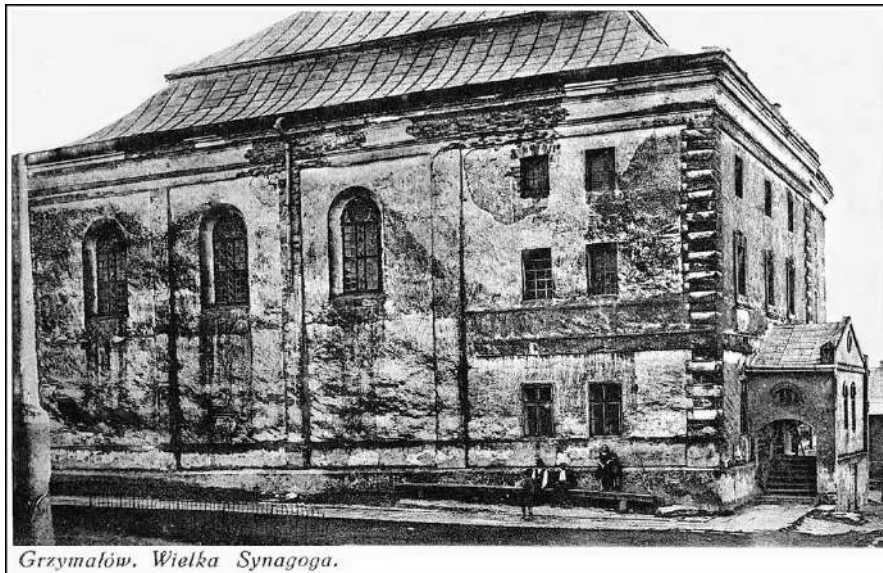
Гримайлівці із зацікавленням спостерігають за подіями.

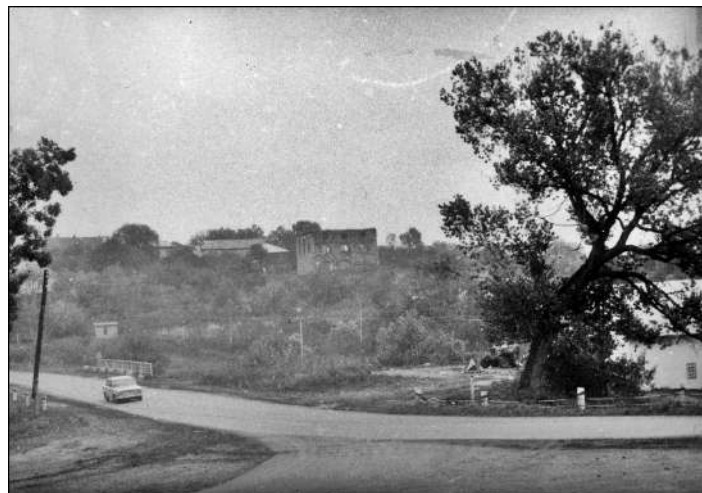
Той самий танк через деякий час. У правому верхньому куті – синагога. Здається, танк відтягнули з дороги ближче до узбіччя, щоб не заважав руху.

*Це місце у наші дні. Приблизно тут знаходився танк у липні 1941 р.
Тоді таких диких кущів не було. Синагога.*

Стара поштівка із зображенням гримайлівської синагоги і знімок 1992 р.

Станіслав Милий у молоді роки і на схилі життя.

Могила С.А.Милого на цвинтарі в Гримайлові. Схоже на те, що в місцевої влади не знайшлося часу і бажання встановити новий хрест – залишили і обмурували старий іржавий, а новий кам'яний, вже виготовлений і привезений, залишили у траві збоку. А до таблички з написом взагалі руки не дійшли.

1927
 1944
 Протокол личного обыска
 Д. № 10 упол. Гримайлівського районного
 Маріупольської обл. лейтенанта Гведозіановича
 Бедьовка с/х произвел личный обыск у
 Русса-Вайсманна Абрама-Якова Ароно-Иосифовича.
 При обыске изъятно:
 1. Часы - белого металла
 марка, "Миссон" - 1 исправные
 2. свидетельства отозванного окон-
 чены университетов
 3. свидетельства об окончании гимназии - 1 шт.
 4. удостоверение с университетом с - 1 шт.
 итд. фотопортретов
 Обыск произвел "Гримайлівський районний
 НКВД по Тернопільській обл.
 лейтенант Гведозіанович
 (Гведьовка)
 Обыскиваемый:
 В протокол вписаны все
 правильно в чем и расписаны: Русс

Протокол
 вопроса обвиняемого.
 66
 Село, Гримайлівська, Тернопільської області, 21 квітня 1944г.
 Я. - Сентодунки УНБ по Тернопільській області лейт.
 Зайцев, село Гима допрашив в качестве обвиняемого
 - Русс-Вайсманна Абрама-Якова
 Ароно-Иосифовича, 1908 года рождения,
 уроженца гор. Скалат, Тернопільської
 области, еврей, гр-н СССР, беспартийный,
 не судимый, происходит из семьи Кустар.
 Род. - парикмахера, военнопленного, в
 1928 году окончил гимназию в г. Березани,
 Тернопільської области, по специальности
 - бухгалтер, холост, работавшее в
 Загитерно Гримайлівського загитерно
 кта, против. с с. Гримайлівське.
 Вопрос: Расскажите подробно свою автобиографию.
 Ответ: Я - Русс-Вайсманн Абрам-Яков Ароно-
 -Иосифович, родился в 1908 году в семье Кустаря-
 -парикмахера гор. Скалат, Тернопільської обл.
 Отец мой - Русс-Вайсманн Ароно-Иосиф
 -Михайлович, с детства и по день до смерти ра-
 ботал парикмахером в с. Гримайлівське. В конце
 40-х 1941 года был убит Бердгеровской бандой
 в Гримайлівське. Мать: Вайсманн Анна-Яковлевна.
 Яковна, происходил из семьи Кустаря

Перелік вилученого в Абрама Русса під час обшуку 21 квітня 1944 р. Протокол підписав офіцер Гримайлівського райвідділу НКВС лейтенант Бедьовка. Через 28 років старший слідчий КДБ по Тернопільській обл. майор Бедьовка (той самий) буде проводити повторне розслідування справи Антона Миколайовича Хруповича, заарештованого у грудні 1939 р. і який загинув у таборі 29 грудня 1941 р. На підставі його розслідування (справедливого і сумлінного) та перша справа буде визнана незаконною і скасована, у зв'язку з чим Хрупович А.М. буде реабілітований з поверненням сім'ї вартості конфіскованого майна.

Праворуч - перша сторінка допиту Абрама Русса 21 квітня 1944 р.

272
 Наказувати Чортков. 10.44
 0388.
 Гримайлівське Воєнне трибунал на
 оправдании Военным трибуналом НКВД
 Тернопільської області от 13 сентября
 1944 года
 Зиркер Магара Ароновича
 Русс-Вайсманн Абрама Ароновича
 Келлер Ижуб Леонидовича
 С постановлением сего Военного трибунала
 освобождены из-под стражи следующие
 sprawy об освобождении немедленно
 направит в Военный трибунал В/НКВД и/р.
 Председатель
 Военного Трибунала в НКВД
 Тернопільської области
 Орел

Розпорядження начальнику в'язниці у Чорткові про звільнення з-під арешту Русса і Клінгера за рішенням Військового Трибуналу.

Вілл Кахане - останній єврей, народжений у Гримайлові на початку 1945 р. Побував на батьківщині предків у 1996 і 2006 роках. Результатом поїздок став документальний фільм "Будинок номер 7".

Гримайлів і Гримайлівщина в
оголошеннях і рішеннях адміністрації
Тернопільського воєводства
(1921 - 1939)

№3 від 01 березня 1923 р.

Відділення Державної поліції у Гримайлові

До староства у Скалаті

Гримайлів, 28 серпня 1922 р.

23 серпня 1922 р. в гміні Мазурівка, біля млину, Юзефом Цеплим була затримана кобила карої масті невідомого походження. Кобила середнього зросту, добре доглянута, хвіст довгий, ззаду має білу пляму, підкована на передні ноги. Вік 9 років. Кобила залишається в Юзефа Цеплого до подальших вказівок Староства.

Каміньські, керівник.

№6 від 01 червня 1923 р.

Оголошення

З 31 березня 1923 р. поштове відділення у Глібові Скалатського повіту разом із округом його діяльності, тобто гміни і панські маєтки Глібів та Пізнанка, приєднуються до заміського округу діяльності поштового відділення Гримайлів.

№4 від 01 квітня 1924 р.

Тернопіль, 13 березня 1924 р.

Оголошення

Тимчасовий Відділ Самоврядування у порозумінні з Воеводством у Тернополі дозволив на підставі §96 гмінного закону від 3 липня 1896 р. на добровільне приєднання гміни Мазурівка до міста Гримайлова.

За Воеводу: Гавроньські, начальник відділу.

№3 від 01 березня 1925 р.

Скалат, 7 лютого 1925 р.

Повідомлення

Антон і Людвік Козєбродські, власники маєтностей у Глібові, внесли у Староство клопотання про надання поліційно-водного дозволу на будову і заснування шлюзу, призначеного для затримки води, а також на створення ставу на ділянках №№... гміни Глібів в межах річок Шендерка, що пливе з Пізнанки Гетьманської, і Гніла, що пливе з Зарубинець, додаючи плани і технічні описи.

З метою вивчення можливості будівництва названих водних закладів із суспільних поглядів, а також згідно вимог водного закону від 19 вересня 1922 р. при підтримці і від імені адміністрації Тернопільського воеводства згідно рішення тієї ж Адміністрації від 21 січня 1925 р. встановлюю на 23 квітня 1925 р. на 9 год. ранку комісійне вивчення питання на місці при залученні технічних спеціалістів і зацікавлених сторін.

Комісія у вказаний день збереться в канцелярії управління природних ресурсів у Глібові.

Заяви або зареєстровані свідоцтва проти надання прошеного дозволу, запити у питанні внесення і обслуговування обладнання, а також виплату відшкодувань можна вносити перед датою розгляду клопотання у Старостві, найпізніше під час вивчення питання на місці у руки чиновника Староства, який супроводжуватиме комісію.

Всі ті, хто у вказаний термін під час вивчення комісією не внесуть жодних заперечень, втрачають на них право і можуть вносити тільки подання щодо запобігання шкоди від виконання наданого права.

Плани і технічні описи від 15 березня до 15 квітня 1925 р. будуть викладені для загального доступу в Старостві у Скалаті у робочий час в каб. №4.

Староста: Міхальські.

№8 від 01 серпня 1925 р.

Тернопіль, 25 липня 1927 р.

Повідомлення

Леон Пініньські через Тадеуша Стемпковського вніс подання до Староства у Скалаті про надання йому дозволу на управління на річці Гніла в гміні Буцики для роботи водно-турбінного млина.

З метою визначення можливості дозволу і умов виконання робіт, Адміністрація воеводства у Тернополі на підставі ст.195 водного закону від 19 вересня 1922 р. встановлює на 31 серпня 1927 р. вивчення питання на місці.

Комісія збереться у цей день о 8 год. в будинку гміни в Буциках.

Проекти і технічні описи будуть викладені для загального ознайомлення у Старостві в Скалаті з 15 до 30 серпня 1927 р. у робочі години.

Можливі заперечення або свідоцтва проти надання дозволу можна вносити перед датою визначення у Старостві в Скалаті письмово або усно під час прийняття рішення.

Застерігається, що ті, хто в цей термін ніяких заперечень не нададуть, втрачають на це право і будуть спроможні проти можливо шкідливого виконання наданих прав лише вносити клопотання, що запобігають шкоді, або щодо відшкодування, якщо б такі клопотання не вдалося погодити з власником або по господарськи усправедливити.

Воевода: др. Квасьневські.

№11 від 01 листопада 1927 р.

Тернопіль, 11 жовтня 1927 р.

Повідомлення

Юлія Волянська внесла клопотання щодо надання їй дозволу управління на річці Гніла в Мазурівці біля Гримайлова⁸⁰ для забезпечення роботи водно-турбінного млина.

З метою визначення можливості надання дозволу і умов виконання робіт Адміністрація воеводства у Тернополі на підставі ст.195 водного закону від 19 вересня 1922 р. призначає на 11 жовтня 1927 р. вивчення питання на місці.

Комісія збереться у цей день о 8 год. на місці.

Проекти і технічні описи будуть викладені для загального ознайомлення у Старостві в Скалаті з 25 жовтня до 10 листопада у робочі години. Можливі заперечення або свідоцтва проти надання дозволу можна вносити перед датою визначення у Старостві в Скалаті письмово або усно, у подальшому – під час вивчення питання.

Застерігається, що ті, хто в цей термін ніяких заперечень не подадуть, втрачають на це право і будуть спроможні проти можливо шкідливого виконання наданих прав лише вносити клопотання, що запобігають шкоді, або щодо відшкодування, якщо б такі клопотання не вдалося погодити з власником або господарськи усправедливити.

За воеводу: Седлецькі, віце-воевода.

⁸⁰ Ще у березні 1924 р. було дозволено приєднання Мазурівки до Гримайлова, про що писав цей самий "Dziennik Urzędowy Województwa Tarnopolskiego", але, як бачимо, ще 3 роки після того навіть адміністрацією воеводства використовувалась стара адміністративна схема: "Мазурівка біля Гримайлова".

№6 від 1 квітня 1928 р.

Поштове повідомлення.

Поштове відділення у Гримайлові Скалатського повіту замість теперішнього денного режиму роботи перейшло на цілодобовий графік телеграфно-телефонного обслуговування.

№15 від 1 грудня 1928 р.

Оголошення

Відповідно по положень §26 австрійського закону від 15 листопада 1867р. №134 оголошується, що товариство “Культура” в Гримайлові припиняє свою діяльність на підставі ухвали загальних зборів від 23 червня 1928 р.

За воеводу: Гергович, начальник відділу.

Тернопіль, 15 листопада 1928 р.

№23 від 01 жовня 1929 р.

Оголошення Тернопільського воеводи від 14 жовтня 1929 р. стосовно клопотання Ю.І.Пастуха про дозвіл зміни прізвища на “Чеславскі”

Юзеф Ізидор Пастух, народжений у Шчавні 10 травня 1904 р., мешканець Гримайлова, подав клопотання про надання дозволу змінити родинне прізвище “Пастух” на “Чеславскі”.

Це клопотання доводиться до загального відома з зазначенням, що згідно п.4 закону від 24 жовтня 1919 р. дозволено проти цього внести заперечення у адміністрацію Тернопільського воеводства, які необхідно подати протягом 90 днів від оголошення у “Польському моніторі”.

№26 від 1 грудня 1929 р.

Оголошення

Повітова каса хворих у Скалаті оголошує КОНКУРС на посаду районного лікаря в Гримайлові. Заяви з прикладанням достовірних копій документів необхідно внести в управління каси у Скалаті до 15 грудня 1929 р.

Умови оплати згідно угоди.

Необхідні умови:

1. Польське громадянство,
2. Диплом лікаря зі свідоцтвом про 2-річну практику, у т.ч. один рік у шпиталю,
3. Довідку про несудимість,
4. Фізична та розумова спроможність, а також не більше 40 років віку.

Директор: Лінчиць.

Голова: Грохольскі.

№9 від 1 серпня 1930 р.

Оголошення

• 10 липня 1930 р. у начальника гміни с. Буцики Анжея Олехува на ринку в Гримайлові була вкрадена службова гмінна печатка округлої форми з написом “Керівництво гміни

Буцики". Ця печатка скасовується. Означене вище доводиться до відома з метою запобігання зловживань.

• Керівництво повітової каси хворих у Скалаті подає до загального відома, що відбувся додатковий вибір $\frac{1}{3}$ частини членів керівництва. З групи робітників вибрані: Владіслав Міхуцькі, касир з Гримайлова, Станіслав Суходольські, касир з Качанівки, Анжей Тертека, директор кооперативу зі Скалата, Маркус Шарф, гмінний секретар зі Скалата. Хто заперечує цей вибір – має право внести протест окружному керівництву страхування у Львові протягом двох тижнів від дня оголошення виборів.

Директор: Лінчиць.

Голова: Грохольські.

Скалат, 30 червня 1930 р.

• Список інфекційних хвороб тварин за час від 16 до 30 червня 1930 р.

Скалатський повіт

Сказ – Глібів.

Чума і мор – Гримайлів, Лежанівка, Качанівка, Лука Мала, Остап'є, Товсте, Тарноруда, Конт Товстецький, Камянки, Фацівка, Красне, Криве, Магдалівка.

№18 від 9 грудня 1930 р.

Оголошення

Іваніцкі Міхал з Гримайлова загубив дозвіл на купівлю короткоствольної вогнепальної зброї №072681, виданий Скалатським повітовим старостом 29 січня 1929 р. Дозвіл цей визнається недійсним.

№2 від 1 лютого 1932 р.

Оголошення

Тернопільським воеводою Мошиньським подано список від 15 січня 1932 р. осіб, що ухиляються від військового обов'язку, у зв'язку з чим розшукуються:

[Номер за порядком, прізвище, ім'я, дата і місце народження, яке також є місцем останнього проживання, імена батьків, староство, в списках якого розшукуваний перебуває]

.....

237. Fiala Antoni Mateusz, 1904, Grzymałów, Jan i Kamilja, Skalat.

241. Fischer Juda, 1905, Grzymałów, Majer i Marja, Skalat.

337. Hochbaum Aron Markus, 1904, Grzymałów, Estera, Skalat.

382. Jakimowicz Antoni, 1905, Grzymałów, Józef i Józefa, Skalat.

529. Lanzet Bernard f. Horowitz, 1907, Grzymałów, Jakób i Chana, Skalat.

566. Łuźbyn Jan, 1904, Grzymałów, Bazyli i Aleksandra, Skalat.

876. Skibicki Marjan Antoni, 1904, Grzymałów, Konstanty i Klementyna, Skalat.

1090. Zieliński Leon, 1904, Mazurówka ad Grzymałów, Teodor i Józefa, Skalat.

№7 від 1 липня 1932 р.

Оголошення

Нуссбаум Герман, народжений в Магдалівці Скалатського повіту, мешкаючий у Гримайлові, скасовує військовий квиток і мобілізаційну картку, видані у Тернополі і загублені в Скалаті у червні 1932 р.

№9 від 1 вересня 1932 р.

Оголошення

• Дучинські Казімеж, мешканець Зелене, скасовує загублений у червні 1930 р. на дорозі між Лежанівкою і Буциками у Скалатському повіті дозвіл на зброю №190/30, виданий 19.II.1930 р. староством у Тернополі з терміном дії до 31.XII.1932 р. на право носіння одного револьверу калібру 8-мм №114173.

• Шахтер Арон, народжений у 1897 р. і проживаючий у Гримайлові Скалатського повіту, скасовує військову книжку, видану у Тернополі і вкрадену у нього в аргентинському порту у 1927 році.

№2 від 1 лютого 1933 р.

Оголошення

воеводи Тернопільського воєводства від 16 січня 1933 р. №W-105 у питанні складання відомості черги осіб, які зобов'язані надати перевізні ресурси для війська в мирний час, автомобілі і мотоцикли на 1933 рік.

На підставі §8 розпорядження Міністра Внутрішніх справ та Міністра Військових справ від 29 липня 1930 р., виданого у порозумінні з Міністрами Скарбу і Суспільних Робіт, про обов'язок надання перевізних ресурсів для війська в мирний час, автомобілів, мотоциклів та велосипедів, далі подається відомість черги осіб, які зобов'язані надати перевізні ресурси на користь війська в мирний час, автомобілів і мотоциклів, яка складена разом з повітовими органами загальної адміністрації на 1933 рік:

ПОВІТ:

Скалатський

а) автомобілі особисті

№№ зп	Ім'я, прізвище власника	Реєстраційний номер	Марка автомобіля	Тоннаж або число осіб	Місце перебування
1	Neger Netti	Tr. 9083	Chevrolet	5 осіб	Гримайлів
2	Bukata Józef	Tr. 36294	Puch	6 осіб	Гримайлів

№5 від 1 квітня 1933 р.

Оголошення

Тернопільським воєводою Мошиньським 24 березня 1933 р. подано список осіб, що ухиляються від військового обов'язку, у зв'язку з чим розшукуються:

[Номер за порядком, прізвище, ім'я, дата і місце народження, яке також є місцем останнього проживання, імена батьків]

.....

125. Balaj Michal, 27.V.1902, Grzymałów, Ksenia.

1230. Kleczko Franciszek, 1900, Grzymałów, Franciszek i Marja.

1928. Olszewski Jan, 4 X 1909, Grzymałów, Antoni i Magdalena.

2055. Pielich Antoni, 1900, Grzymałów, Stanislaw i Marja.

№4 від 31 березня 1934 р.

Оголошення

- Блейх Маркус, син Якуба і Хінди, народжений в Гримайлові Скалатського повіту в 1894 р. і там проживаючий, скасовує загублену в листопаді 1933 р. військову книжку, видану повітовою призовною комісією у Тернополі.
- Клінгер (Гелбтух) Шая Бер, син Нута і Фрейди, народжений 1906 р. в Тарноруді Скалатського повіту і проживаючий у Гримайлові, скасовує вкрадену в нього у липні 1933 р. військову книжку, видану повітовою призовною комісією у Тернополі.

№16 від 1 жовтня 1934 р.

Оголошення

Тернопільським віце-воєводою К.Дзевалтовскі-Гінтовтом подано список від 28 вересня 1934 р. осіб, що ухиляються від військового обов'язку, у зв'язку з чим розшукуються:

[Номер за порядком, прізвище, ім'я, дата і місце народження, яке також є місцем останнього проживання, імена батьків]

.....

- 8. Długacz Markus, 1912, Grzymałów, Selig i Sara.
- 14. Hammer Berl Schewach, 1912, Grzymałów, Mefci.
- 39. Schlegel Bronisław, 2.I.1912, Grzymałów, Karol i Eleonora.
- 47. Wójcicki Juljan Kazimierz, 15.I.1912, Grzymałów, Czeslaw i Marja.

№15 від 21 вересня 1934 р.

Оголошення

воєводи Тернопільського воєводства від 20 вересня 1934 р. про поділ територій сільських гмін у Скалатському повіті на громади

На підставі ст.107 закону від 23 березня 1933 р. про часткову зміну організації територіального самоврядування та за згодою Воєводського Відділу встановлюю наступне:

§ 1

Встановлюється наступний поділ територій сільських гмін у Скалатському повіті на громади:

.....

- 2) гміна Гримайлів поділяється на 8 громад, а саме:
 - а) Білитівка, що обіймає місцевості Білитівка і Стависько,
 - б) Буцики, що обіймає місцевість Буцики,
 - в) Елеонорівка, що обіймає місцевості Елеонорівка і Колонія,
 - г) Глібів, що обіймає місцевість Глібів,
 - д) Лежанівка, що обіймає місцевості Бучек і Лежанівка,
 - е) Пізнанка Гніла, що обіймає місцевості Пізнанка Гніла і За Двором⁸¹, територію якої становить попередня сільська гміна Пізнанка Гніла, за винятком територій осель "Дембіна", "Михайлівка" і "Вавелівка", які складають територію новоутвореної громади Вавелівка (літера "з"),

⁸¹ В джерелі: "Za Dworem".

ж) Пізнанка Гетьманська, що обіймає місцевості Футор-Пасіка, Козівка, Пізнанка Гетманська і Ракув Конт⁸²,

з) Вавелівка, що обіймає місцевості Дембіна, Михайлівка і Вавелівка, територію якої складає частина попередньої гміни Пізнанка Гніла.

§ 2.

Розпорядження набуває сили з дня оголошення.

Воевода: А. Марушевскі.

№18 від 1 грудня 1934 р.

Оголошення

воеводи Тернопільського воеводства про скасування району діяльності відділу поліції у Сороцьку Скалатського повіту

На підставі постанов ст. 20 розпорядження Президента Речі Посполитої від 6 березня 1928 р. про Державну Поліцію, з 1 грудня 1934 р. ліквідується район діяльності відділу поліції у Сороцьку Скалатського повіту.

Від того ж самого дня приєдную гміни з того району: Вавелівка, Пізнанка Гніла і Пізнанка Гетьманська до району діяльності відділу поліції у Гримайлові, а гміни Магделівка і Теклівка до району діяльності відділу поліції в Колодіївці у Скалатському повіті.

Воевода: А. Марушевскі.

№4 від 01 квітня 1935 р.

Оголошення

воеводи Тернопільського воеводства від 22 березня 1935 р. про отримання подання на управління електричним заводом в Гримайлові

Владіслав Волянський, власник маєтностей в Гримайлові, вніс у Міністерство Промисловості та Торгівлі клопотання про надання йому права управління виробництвом і постачанням електричної енергії з метою професійного її збуту в межах території гримайлівської міської гміни, а також, якщо не стануть на перешкоді дозволу діяльності інших осіб, на територіях, які будуть в майбутньому приєднанні до гміни міста Гримайлів.

Час виконання управління міг би бути 20 років.

Буде використаний тепловий двигун, електричний струм буде постійний, а мережа – повітряна для напруги 220 В.

З метою збору всіх даних для з'ясування, чи збудова проєктованого електричного закладу є бажаною з точки зору місцевих господарських інтересів і загального електричного господарства, а також, чи не порушує вона інтересів суспільних і третіх осіб, подання Владіслава Волянського разом із додатками буде знаходитися для ознайомлення зацікавленими в адміністрації Воеводства у Тернополі (відділ загальний – відділення промислове) до 30 квітня 1935 р.

Протягом цього терміну дозволяється письмово надавати в адміністрацію Воеводства скарги, застереження і вимоги.

Виконувач обов'язків воеводи: Дзевалтовскі-Гінтовт.

⁸² В джерелі: "Raków Kqt".

№6 від 1 червня 1935 р.

Оголошення

воеводи Тернопільського воєводства від 8 травня 1935 р. щодо створення з 1 травня 1935 р. відділів поліції

У зв'язку із впровадженням на території Тернопільського воєводства зборових гмін, встановлюю на підставі ст.20 закону про державну поліцію від 6 березня 1928 р. створення з 1 травня 1935 р. відділів поліції з їх наступними місцями знаходження та районами діяльності:

відділ поліції "Гримайлів" з місцем знаходження у місті Гримайлів. У район діяльності відділу поліції входить місто Гримайлів, а також сільська гміна Гримайлів з громадами:

- а) Білитівка, що обіймає місцевості Білитівка і Стависько,
- б) Буцики,
- в) Елеонорівка, що обіймає місцевості Елеонорівка і Колонія,
- г) Глібів,
- д) Лежанівка, що обіймає місцевості Бучек і Лежанівка,
- е) Пізнанка Гніла, що обіймає місцевості Пізнанка Гніла і За Двором,
- ж) Пізнанка Гетманська, що обіймає місцевості Футор-Пасіка, Козівка, Пізнанка Гетманська і Ракув Конт,
- з) Вавелівка, що обіймає місцевості Дембіна, Михайлівка і Вавелівка.

Воєвода: д-р Ланевські, начальник відділу.

№6 від 1 червня 1935 р.

Оголошення

Виконуючим обов'язки Тернопільського воєводи К.Дзевалтовські-Гінтовтом подано список від 1 червня 1935 р. осіб, що ухиляються від військового обов'язку, у зв'язку з чим розшуковуються:

[Номер за порядком, прізвище, ім'я, дата і місце останнього проживання, імена батьків]

.....

251. Flick Samuel, 1913, Grzymalów.

268. Nussbaum Benjamin Wolf, 1913, Grzymalów, Hersch i Ruchla.

275. Szust Leon, 6.X.1913, Grzymalów, Mikolaj j Julja.

280. Szozda Józef, 19.IX.1913, Grzymalów, Kazimierz i Marja.

№ 12 від 8 жовтня 1935 р.

Оголошення

Керівництво відділу "Стрілецького Союзу" в Гримайлові доводить до відома, що збірка коштів, проведена 11 серпня 1935 р., принесла 20 зл. 29 гр.

№ 1 від 2 січня 1936 р.

Оголошення

Читальня "Просвіта" в Гримайлові доводить до відома, що збірка коштів принесла 58 зл. 66 гр.

№2 від 3 лютого 1936 р.

Оголошення

воеводи Тернопільського воєводства від 31 січня 1936 р. № W-89 у питанні складання відомості черги осіб, що зобов'язані надати перевізні ресурси для війська в мирний час, автомобілі і мотоцикли на 1936 рік.

На підставі §8 розпорядження Міністра Внутрішніх справ та Міністра Військових справ від 29 липня 1930 р., виданого у порозумінні з Міністрами Скарбу і Суспільних робіт, про обов'язок надання перевізних ресурсів для війська у мирний час, автомобілів, мотоциклів та велосипедів, далі подається відомість черги осіб, що зобов'язані надати перевізні ресурси на користь війська в мирний час, автомобілів і мотоциклів, яка складена разом з повітовими органами загальної адміністрації на 1936 рік:

ПОВІТ:

Скалатський

а) автомобілі особисті

№№ зп	Ім'я, прізвище власника	Реєстраційний номер	Марка автомобіля	Тоннаж або число осіб	Місце перебування
1	Bukata Józef	Tr. 9085	Puch	6 осіб	Гримайлів

№6 від 2 червня 1936 р.

Оголошення

Тернопільський віце-воевода К. Дзевалтовскі-Гінтовт підписав список від 15 травня 1936 р. осіб, що ухиляються від військового обов'язку, у зв'язку з чим розшукуються:

[Номер за порядком, прізвище, ім'я, дата і місце народження, яке також є місцем останнього замешкання, імена батьків, староство, в списках якого розшукуваний перебуває]

.....

40. Braksmajer Súsie, 16.VII.1914, Grzymalów, Abraham i Golda (Skalat).

118. Flick Samuel, 1913, Grzymalów, Witte (Skalat).

435. Scheps Sczeftel, 1914, Grzymalów, Markus, Roza (Skalat).

440. Szozda Józef, 19.IX.1913, Grzymalów, Kazimierz, Marja (Skalat).

№9 від 2 вересня 1936 р.

Оголошення

• Аксельрад (Дімер) Юзеф, що народився в Гримайлові у 1909 р. і там ж проживаючий, скасовує загублене посвідчення особи № 52, видане міською владою в Гримайлові 20 травня 1930 р.

• Загублено посвідчення коня № 152489, видане на прізвище Іцак Окень з Гримайлова.

№4 від 20 лютого 1937 р.

Оголошення

• Брандес Ушер з Гримайлова скасовує посвідчення особи Серія А № 821.606, видане міським урядом у Гримайлові.

• Каміньські Юзеф, село Буцики Скалатського повіту, народжений в 1897 р., скасовує військову книжку і мобілізаційну карту, видану повітовою призовною комісією в Тернополі.

№8 від 30 квітня 1937 р.

Оголошення

Плаза Казімеж, народжений 5.VIII.1910 р. і проживаючий у Гримайлові, скасовує посвідчення особи № 8/30, видане 31.I.1930 р. міським урядом у Гримайлові.

№18 від 6 листопада 1937 р.

Оголошення

Заверуха Владзімеж, народжений 15.IV.1916 р. у Гримайлові, скасовує загублене посвідчення особи №241-35, видане 6.VIII.1935 р. міським урядом у Гримайлові.

№2 від 4 лютого 1938 р.

Оголошення

Скіба Євстахій, проживаючий у Гримайлові, скасовує загублене посвідчення особи № 140.

№2 від 3 березня 1938 р.

Розпорядження

начальника Округу Адміністрації Мір у Львові у питанні збору засобів вимірювання для легалізації їх у 1938 році.

На підставі ст.10 Статуту керівництва мірами і згідно зі ст.20 Декрету про міри від 8 лютого 1919 р. встановлюю у 1938 р. загальний збір для перевірки і легалізації мірних засобів з клеймом 1936 р. і попередніх років у Гримайлові з 26 вересня до 4 жовтня для гмін Красне, Товсте і Турівка, а також для сусідніх громад з гмін Остап'є і Гримайлів.

Згідно зі ст.20 згаданого Декрету про міри гмінний уряд зобов'язаний:

а) оголосити час і місце, де буде проведена легалізаційний збір шляхом розвішування плакатів, які у потрібний час будуть надані Округним Урядом мір у Львові;

б) для діяльності **забезпечити безкоштовне відповідне приміщення**⁸³, яке повинно складатися принаймні з двох великих місць, освітлених і сухих;

в) надавати усю допомогу і співпрацю легалізаційним працівникам під час виконання ними діяльності на терені гміни;

Засоби вимірювання повинні бути очищені від бруду та іржі і детально зареєстровані в місцевому Відділі мір.

Ваги, на яких легалізаційне клеймо було скасоване Відділом мір, повинні бути відкликані з загального обігу або направлені Округним урядом мір у ремонт концесійними закладами. Ці заклади є приватними і ваги, що взяті для ремонту, повинні повернути власникам у легалізованому стані.

Ті, хто будуть використовувати або переховувати у загальному обігу неперевірені або нелегальні засоби вимірювання, підлягають згідно ст.23 Декрету про міри штрафу у

⁸³ Виокремлено в тексті джерела.

розмірі 1000 зл. і арешту до 6 тижнів, або одній з цих кар, а засоби вимірювання – на підставі ст.24 Декрету про міри – підлягають конфіскації, знищенню або приведення у неробочий стан.

Магістр Н. Новатарські, начальник Округу Адміністрації Мір у Львові.
Львів, 23 лютого 1938 р.

№9 від 4 серпня 1938 р.

Оголошення

- Волянська Анна-Марія з Гримайлова скасовує загублене посвідчення особи від 23.V.1930 р. № DO 63/30, видане міською владою в Гримайлові.
- Волянська Юлія-Марія з Гримайлова скасовує загублене посвідчення особи від 29.VII.1929 р. № DO 41/29, видане міською владою в Гримайлові⁸⁴.

№12 від 1 жовтня 1938 р.

Оголошення

У склад Гримайлівської сільської гміни входять громади Білитівка, Буцики, Елеонорівка, Глібів, Лежанівка, Пізнанка Гніла, Пізнанка Гетьманська та Вавелівка.

№15 від 1 грудня 1938 р.

Оголошення

Вейденфельд Амалія, народжена 1907 р. в Гримайлові, скасовує загублене посвідчення особи Nr. 145/36, видане 19.I.1932 р. міською владою в Гримайлові.

№5 від 1 квітня 1939 р.

Оголошення

На підставі §4 Розпорядження бувшого австрійського Міністерства Внутрішніх справ у порозумінні з Міністерством Освіти та Справ релігійних від 15.III.1875 р. № 12944, оголошеного розпорядженням бувшого Намісництва від 14 вересня 1876 р. № 55 оголошується

КОНКУРС

на посаду заступника виконавця ведення документів єврейської метрики в Гримайлові. Бажаний на цю посаду повинен бути громадянином Польщі, особисто незалежним, єврейського віросповідання, володіти усно та письмово польською мовою, а також проживати в межах метричної території.

Заяву про надання цієї посади, написану кандидатом власноручно, необхідно внести до Староства повіту у Скалаті у термін до 30 квітня 1939 р.

До заяви необхідно прикласти:

- метрику про народження,
- посвідчення громадянина Польщі,

⁸⁴ Мова в цьому оголошенні йде про родину власників гримайлівських угідь, нерухомостей і палацу Волянських. Через багато років згадана у цій об'яві 1938 року дівчинка Анна-Марія стане відомим у Польщі професором, фахівцем у галузі класичної філології Анною-Марією Коморницькою Волянською (1920 - 2018).

посвідчення моральності,

документи, що показують вид працевлаштування та ступінь освіти.

Кандидати будуть піддані екзамєну зі знання положень керівних інструкцій щодо ведення єврейських метрикальних книг.

Староста повіту: Т. Ратковскі.

- *Шварц Ісаак, що народився в Гримайлові у 1897 р., скасовує загублене посвідчення особи, видане на прізвище Окієп Ізак міською управою в Гримайлові 27.III.1936 № 288/36 Серія А, № 821607.*

Гримайлів і Гримайлівщина
на сторінках газет

Повідомлення

На підставі привілею Найяснішого Пана Франца I від 14 вересня 1797 р. містечку Грималів у циркулі Тернопільському дозволено на рік 4 ярмарки: перший – в день 7 березня, другий – 4 травня, третій – 9 вересня, четвертий – 17 вересня згідно латинського календаря, тому що ярмарки цього містечка з причини пожежі занедбані стали.

Тепер це містечко вже до кращого стану приведено, і в ньому під час ярмарків все необхідне за помірну ціну знайти можна.

У тому ж містечку, яке густо селами оточено, зручно купити і продати різні товари, речі, коней, худобу, збіжжя і т.д. Місцевий домініум також прийняв участь у поновленні ярмарків. Про те кожному, кому про це знати належить, сповіщається, що ті, хто прибув у своїх справах на ці ярмарки, отримають корисні для себе результати.

Грималівський домініум, 2 травня 1828 р.

“Dodatek do Gazety Lwowskiej” №62, 28.05.1828.

Продаж військових будинків

Ц. к. повітова фінансова дирекція у Тернополі подає до загального відома, що з метою продажу далі поіменованих колись військових будинків у Мазурівці та Підліссі під Грималовом, відбудеться публічний продаж в ц. к. повітовому уряді в Грималові, а саме:

1. Квартира підпоручика у Мазурівці за оголошену вартість 700 злр., 10% задаток 70 злр., 18 березня 1861 р. з 9 до 12 години перед полуднем.

2. Стайня для коней №1 у Підліссі за оголошену вартість 600 злр., 10% задаток 60 злр., 18 березня 1861 р. з 3 до 6 години після полудня.

3. Те ж саме №2 у Мазурівці за оголошену вартість 500 злр., 10% задаток 50 злр., 18 березня 1861 р. з 3 до 6 години після полудня.

Більше про умови торгів можна взнати у ц. к. повітовій фінансовій дирекції в Тернополі, а також в ц. к. повітовому уряді в Грималові.

Від ц. к. повітової фінансової дирекції,

Тернопіль, 16 лютого 1861 р.

“Dziennik Urzędowy do Gazety Lwowskiej” №59, 11.03.1861.

Перебування Намісника Альфреда Потоцького в Грималові

Про Перебування Його Ексцеленції пана Намісника в Грималові 12-го числа ц. м. доповідають нам наступні подробиці.

Біля в'їзду у місто була встановлена тріумфальна арка з закріпленими на ній державним і крайовим прапорами. З боків 24 дівчини у білих сукнях створили дві урочисті лінії. Представники міста вітали пана Намісника, який прибув у товаристві д-ра Казимира Грохольського і старости Скалатського повіту. Пан Намісник обідав і заночував у графа Пініньського. Ввечері Грималів був святково ілюмінований, а місцева капела відіграла перед передньою частиною палацу Пініньських австрійський гімн і народні мелодії.

“Gazeta Lwowska” №170, 16.07.1877.

Виставка килимів у Львові

В селі Вікно під Грималовом, п. Влад. Федорівич заложив фабрику килимів, порт'єрів, коврів та ін., красу і якість яких протягом неділі і понеділка бачила і хвалила львівська

публіка. Більш 100 килимів різних узорів і розмірів прикрасили залу ратуші, і ці взірцеві вироби дали яскраве свідоцтво нашому крайовому виробництву. Основа в них льняна, а вовна крашена рослинними фарбами. Найкращими були народні візерунки.

“Народна Часопись: додаток до Газети Львівської” №18, 23.01.1891.

Запалася земля

В Грималові запалася дня 2 с. м. половина одної вулиці на 5 м глибоко. На тому місці, де земля запалася, було колись кладовище, тож виступає з землі повно людських костей. Причиною, що земля запалася, кажуть, було те, що там колись давніше покопали глибокі пивниці. Земля запалась під самими порогами кількох жидівських домів, тож і жиди з них повтікали, боячись, щоби земля ще й далі не запалась. Кажуть також, що й під місцевою церквою мають бути такі пивниці. Варто б цю справу більше розслідити, бо коли дійсно суть під церквою пивниці, то може колись прийти до великого нещастя; коли ж нема, а ходить лиш така поголоска, то люди не схотять ходити до церкви, бо будуть боятися, щоби їх колись не засипало і не вбило.

“Народна Часопись: додаток до Газети Львівської” №142, 27.06.1891.

3 Грималова. Підкопане підземними ходами місто

Місточко Грималів повіту Скалатського зовсім підміноване, стоїть тільки над величезними пивницями і висить майже у воздуху. Підземні ті льохи тягнуться від найдавніших часів по-під ціле місто. Одні кажуть, що в них хоронилися люди від нападів татарських та турецьких; другі, що то забутки давних лучших часів. У цім часі не тільки що тих пивниць не засипували, але противно, ще їх розширяють, бо кождий властитель дому, потребуючи глини для ужитку, копає в своїй пивниці, а жиди, особливо біднійші, формально торгують глиною, особливо в зимі, і тисячі мішків виносять з пивниць і продають. Тепер уже ніякої користі не має властитель з пивниці, бо оден сусід добувся до льоху свого сусідка, і під Грималовом суть тільки многочисленні тунелі, – з одного кінця місточка можна вийти по-під землю в другім кінці.

Дуже часто западаються ті пивниці на вулиці. Дня 30 червня запалася пивниця М. Зіса за 50 кроків коло самої церкви, а 2 липня запалася земля межи домами М. Штерна, Сендера Б. Галперна або Каца і Вольфа Блама на 120 кроків від самої церкви, на 6 метрів в колі, дома сусідні похилились і люди випровадилися. Як би, борони Боже, землетрясіння навістило Грималів, то камінь на камени не зістав би, а певно і церков, а може й костел завалились би.

Але тут не кінець. В марті 1890 року прийшов до пароха о.Александера Ганкевича комірник Герша Кагане з номеру дому 23 і завідомляє, що той Кагане торгує глиною, добуваною з льоху, котрий тягнесь в напрямі до церкви, і так далеко підкопався, що в льосі чути, як в церкві співають. О.парох завідомив відразу ц.к. староство в Скалаті 17 марта 1890 р., а пізнійше і митрополичу консисторію. Ц.к. староста С., будучи дня 3 цвітня на сесії в Грималові, оглянув з заступником бурмістра і о.А.Ганкевичем той льох, але тільки кільканацять кроків, щоби не виставлялись на небезпечність, приказав запечатати його і загрозив властителеви карою, если б посмів дальше копати глину, а одночасно поручило ц.к. староство, щоби скликати комітет церковний, котрий має на підставі гадки технічних знатоків обдумати спосіб зарадження злomu.

Все то зроблено і упрощено будівничого і знатока технічного п.Р.В., щоби оглянув ті пивниці. Той оглянув при ужиттю знарядів технічних і в своїм звіті 30 мая 1890 р. повідомив, що всі пивниці сусідних мешканців мойсеєвого ісповідання йдуть в напрямі до церкви; що пивниця Герша Кагане кінчиться на території церковній, Герша Бляйха кінчиться під самим парканом, а Ефроїма Гросса не могла бути докладно оглянена через небезпечність завалення, але йде правдоподібно під саму церкву.

Той звіт зі схемою предложено митрополичій консисторії дня 7 червня 1890 р., а вона відослала до ц.к. намісництва. Але намісництво не узгляднило того звіту і рескриптом з 6 серпня поручило староству зробити нове доходженне через комісію політично-технічну. Дня 8 жовтня 1890 р. прибув урядник ц.к. староства і пан Т. Д. – ад'юнкт⁸⁵ будівництва державного з Тернополя, але без всяких технічних знарядів, не міряв, тільки оглянув пивниці. Заборонено копати глину в пивницях наоколо церкви під карою 50 зр., однакж загрози не всі слухають. А що всі коридори пивничні не доходять під церков і тая ще не валиться, то о. А. Ганкевичеви, парохови Грималова, приказало ц.к. намісництво дня 19 мая 1891 р. заплатити кошти комісії політично-технічної в сумі 31 зр. 49 кр. протягом 14 днів.

Не знати, хто був би винуватий, як би о. парох, боячись коштів, був не зробив тих урядових донесень, і церков похилилася б, тай якій камінь відірвався і людей побив? Першу комісію комітету заплатив добровільно о. парох зі своєї кишені в сумі 10 зр., бо Герш Кагане випровадився з Грималова, і хотяй староство орекло, щоби кошти від него взяти через суд, але у него нема що взяти, бо він жив з торгу тою глиною.

Не знати, по чийй стороні правда? Чи по стороні пана Р. В., приватного будівничого, котрий всі розміри міряв метричною тасьмою на землі та в пивницях і ужив кутоміра і бусолі – чи пана Т. Д., державного ад'юнкта будівництва, котрий явився без інструментів технічних і тільки оглянув? Оба випадки заваленя пивниць о 50 і 120 кроків дуже надаються о. пароху на апеляцію до вищої інстанції, хотяй він про другу комісію не просив, тільки старався запобігти можливому нещастю, – за що скорше заслугував на похвалу, ніж на заплату коштів комісійних.

Не знати, як закінчиться тая цікава справа. Чи горою будуть і виграють мешканці Грималова – вгасія мойсеєвого исповідання, чи о. парох, котрий виступив в обороні церкви?

“Діло”, 20.07.1891.

Вбивство жандарма священником

Від кількох вже днів в цілім Львові тільки й бесіди серед людей з найнижших кляс, що при убите жандарма священником, – вість, яку рознесла одна з львівських газет, полюючи на сенсацію. Люди ломлять собі голови над тим, що то було і як то сталося, бо жандарм і сьвященик то такі личности, що якась кровава пригода між ними мусіла би вже з природи річи викликати як найбільшу сенсацію. Тим часом, о скільки тепер показуєся, ціла подія хоч і сумна, бо закінчилася смертю чоловіка, має характер звичайної нещасливої пригоди, котрою причиною була, видко, неосторожність.

У жандарма Марущака в Грималові відбувалися хрестини, на які котрі був запрошений також і латинський сьвященик о. Дзюгевич⁸⁶. Опісля хотів о. Дзюгевич поїхати ще в гостину до начальника стації залізничної, а Марущак і ще другий жандарм відвозили его. Недалеко двірця хотів о. Дзюгевич, як кажуть, дати начальникови стації знак свого приїзду вистрілом з револьверу, але коли его виймав, був так неосторожний, що стрілив Марущакови в черево. Тяжко раненого відвезено домів, а спроваджені лікарі сказали, що Марущак міг би ще жити. Якби борзо відбулася операція. Розходилося о кошти операції; заким однакж обдумано спосіб покриття коштів і заким приїхав зі Львова др. Шрам, час минув, операція опізнилася і нещасливий жив по ній ще лиш шість годин.

“Народна Часопись: додаток до Газети Львівської” №237, 20.10.1901.

⁸⁵ Ад'юнкт – особа, яка займає молодшу наукову посаду.

⁸⁶ У записках метричних книг Грималівської парафії того часу зустрічається сьвященик Ян Дзюгевич.

Похорон Александра Пініньського

Александр граф Пініньський, землевласник Сущина, автор багатьох чудових поезій, значну частину яких ми друкували в "Народній Газеті", людина загальної симпатії і поваги, помер сьогодні о 2-й годині пополудні після шестиденної хвороби внаслідок гострого запалення легень, поєданого з вадою серця.

Спочивший граф Александр мав 37 років і майже три роки був хронічно хворим на серце. Зиму цього року провів у Нерві біля Генуї, а потім перебував у Аббазії, звідки повернувся після великодних свят. Здавалося, що стан його здоров'я поправився, але перед цим тижнем, після застуди, захворів на грип, який потім перейшов у пневмонію. Зранку в середу стан здоров'я перейшов у небезпечність, через що негайно з Кракова повернувся Намісник граф Леон Пініньський, а вчора ввечері прибули з Відня радник уряду граф Станіслав Пініньський і депутат граф Мечіслав Пініньський.

"Gazeta Narodowa" №131, 17.05.1902.

О 12-й годині ночі потягом до Грималова виїхала найближча родина покійного, а також крайовий маршалек Анджей граф Потоцький, Анджей князь Любомирський та кількадесят осіб, у тому числі: Міхал граф Баворовський, граф Старженьський, багаторічний приятель пан Зигмунт Мохнацький, Ян граф Дрогоєвський, президент товариства польських журналістів Адам Креховецький, адвокат д-р Домбровський та багато інших.

Сьогодні (у вівторок) телеграфують нам з Грималова:

Після 8-ї години ранку у Грималів прибув потяг, який привіз труну з тілом спочившого Александра графа Пініньського. Тим потягом також прибули: Намісник Леон гр. Пініньський, радник двору Станіслав гр. Пініньський, депутат Мечіслав гр. Пініньський з дружиною та інші учасники жалобної урочистості.

В Грималові на двірцю прибуття жалобного потягу очікувало численне духовенство, селяни з лампадами і великий натовп сільського населення з цілої околиці.

Прибулі гості відбули у замок, однак незабаром прийшли у костьол, де на катафалк вже була покладена труна сп. Александра.

Після латинської і руської служби виголосив у костьолі промову ксьондз пробощ Валента, а перед костьолом – греко-католицький пробощ ксьондз Малишевський, після чого прослідуюно на близько прилеглий цвинтар, на який веде із замку липова алея.

За похоронною процесією серед селян йшли три брати померлого: Леон, Станіслав і Мечіслав. У костьол труну внесли службовці і селяни на своїх плечах. Перед скромною каплицею, у якій покояться останки родичів покійного Александра, дуже сердечно і піднесено виступив ксьондз канонік Войнарович, колишній пробощ Лошніва, до парафії якого належить маєток померлого Сущин, потім на цвинтарі, біля гробу, руською мовою смиренно промовив ксьондз Левицький, пробощ Сущина.

У похоронному обряді, окрім прибулих зі Львова, взяли участь місцеві обивателі, серед них гр. Козебродський з Глібова, Броніслав Розвадовський з Турівки, Мар'ян Блажовський, Ришард Яніцький, Городиський, Федорович із Вікна і т.д., а також староста зі Скалата п. Шидловський і багато інших осіб.

З чисельно прибулого духовенства зазначити належить присутність греко-католицького пробоща із Сущина ксьондза Левицького, який майже весь час сумного обряду мав сльози в очах, далі – присутність деканів: латинського ксьондза Пйотровського і руського Слюзара, а також декана теребовлянського ксьондза каноніка Коренівського.

Не тільки гримайлівські міщани і селяни, як і з Сущина і Зелене, волостей спочившого Александра, але й з околних сіл багаточисельно прибули для віддання останньої шани цьому загальнокоханому поетові-земляку.

Після закінчення о 3-й год. пополудні жалобного обряду, гостей було запрошено на обід в замок, після чого о 4-й год. учасники траурної урочистості виїхали з Грималова і прибули у Львів ввечері о 10-й год.

Збірка чудових віршів покійного Александра гр. Пінинського, видання якої він готував, і навіть під час хвороби займався ним – тому що це була поетична душа – вийде приблизно за місяць.

“Gazeta Narodowa” №133, 21.05.1902.

На смерть Михайла Чачковського

Михайло Чачковський, член ширшого народного комітету, заступник посла до Державної Ради з округи Скалат-Грималів-Гусятин-Копичинці, помер 20 листопада, проживши на світі 65 років.

Отець Чачковський був звичайним, але щирим українським діячем. Покійний уродився в Кам'янках, скінчив гімназію в Бережанах, належав до гуртка Данила Танякевича і переховував у себе кореспонденцію тої першої української “громади” в іконостасі церкви кам'янецької. Ідеалам молодих літ зостався вірний аж до смерті.

Брав близько до серця народні справи і, будши членом видавничої спілки “Діла”, дбав про те, щоб ця газета, особливо після “нової ери”, не опинилася в руках прихильників уряду австрійського. В 1895 р., коли відбувалися вибори до краєвого сейму і був зорганізований виборчий комітет митрополичий, покійний з небагатьма українськими священиками не пристав до його і входив в склад незалежного крайового комітету.

З його ініціативи засновано в Товстім школи – колодійську і гончарську, але через те, що в ній занадто пахло українським духом, уряд подбав про те, щоб перенести ті школи з Товстого. Містечко Товсте мало, дякуючи заходам покійного, чотирьохкласну українську школу і при всіх виборах давало українських виборців. Коли в його парафії з'явилося москвофільство, покійний боровся з ним роботою в читальні “Просвіти”, організовував аматорські вистави і збудував гарний будинок для читальні. Вірний засадам Танякевачевого гуртка, всією душею був він прихильний до селян.

“Рада” №268, 27.11.1909 (київська україномовна газета).

Лист з Глещави, повіт Тереховля, писаний до Канади дня 8 лютого 1915 р.

Дорогий мій Мужу! Доношу Тобі відомість про наше здоров'є. Богу дякувати ми всі цілим домом здорові і вже ми одно нещастє перебули, та не знати, що далі буде. Дякуй Богови, що Ти в Канаді, що не видів того нещастя, яко тут було.

Наші всі хлопці виїхали на війну. Усе наше військо було “задекувалося” в Тереховлі, на замковій горі, а тут як зачала іти московська саранча з Підволочиск і Гусятина, то страшно було дивитися. Зачали горіти міста і села, як Хоростків, Ключинці (в Ключинцях був дуже великий огонь), Скалат, Пізнанка, Сороцко і наша Глещава. І то всьо разом горіло три доби, то люди, хто знає, куди втікали.

І я пишу Тобі, що москалі позабирали всю худобу, позабирали нам навіть кури, качки і гуси, а людий рабували до остатної сорочки. І ще тоті варвари москалі збиткувалися по селах, а найбільше над жінками і дівчатами – усіх насилували!

І в нас тепер не годен один другого пізнати, бо ми вже бідні зістали на завсіди: ані в чім сидіти, ані що їсти. Так помремо як тоті мухи з голоду. А той лютий чорт позабирав нам маєтки та порозганяв нас з діточками, що ми так втікали, як голуби від яструбів.

Ми вже тепер під Росією, і вже нас вчать балакати по російськи. Вже не можна казати “що хочеш”, але “ей, сматрі браток, как, что”. Таке тепер то всьо. Не годен тепер почути нашої мови.

Ще пишу Тобі, що Твоя донечка Мариня дуже плаче і заводить: “Де наші татуньо? Вони вже ніколи не приїдуть до нас, бо ми не маємо хати і корову нам москалі взяли і коня і пашню... Що ми будемо їсти? Пришліть нам, Татуню, кілька долярів!”

Дорогий Мужу! Єще пишу Тобі, що місто Грималів коло нас не було ушкоджене: згоріло лише кілька домів і горальня. Бог знає, дорогий Мужу, чи Ти ще коли зі мною і дітьми побачишся. Поздоровляю Тебе і діти Тебе поздоровляють.

Твоя жінка І.С.

“Свобода”, №58, 20.05.1915.

Дописи з краю. Грималів, пов. Скалат.

Глуха грималівська закутина оживилася завдяки кільком енергійним одиницям. У самім м. Грималові відреставровано “Народний Дім”, який підляг кількозарозовому нарушенню, відновлено читальню “Просвіти”, засновано при ній Ампаторський Кружок, закладається хор, робляться поважні заходи заложити кооперативу, яка могла б стати Союзом Кооператив Скалатського повіту. Предвиджується торговля збіжам, клячям – найважніше нав'язання торговельних зносин я кооперативами Вел. України.

Дуже живу діяльність розвинув кружок УПТ⁸⁷. Завдяки праці члена виділу, п. Осипа Кметя зорганізовано гімназійний і підготовчий курс. Відкриття курсів відбулося дня 14 вересня ц.р. святочним богослуженням у церкві, яке відправив декан о. Іванчук і святочними промовами у шкільній салі.

Число учеників досить поважне, як на початок, доходить 60. Є надія, що при теперішнім учительським складі й при розумінню ваги рідної школи з боку місцевих і дооколичних громадян, зорганізовані курси вдержаться і з часом розвинуться у правильну гімназію. Що місцеве й дооколичне громадянство свідоме ваги рідної школи, найкращим доказом є його жертовність: Ярема Онуферко, гімн. учит. зібрав 30.000 мп., о. Онуферко з Кривого жертвував 25.000, глібівські Американці 10 дол.⁸⁸, о. П. Процик 10.000, д р М. Коцюбка 8.000, Кметик 8.000, Хрупович М., Антін Свідер, Форостій по 8.000, Кметь 7.000, Дм. Яцишин 5.000, Ів. Пулюй 2.000, Коненко 8.500 мп. Сі жертводавці повинні служити приміром для тих, які ще не зложили своїх датків. Особливо треба звернутися за допомогою для сеї цілі до тих, які під теперішню пору знаходяться у найкращих матеріальних відносинах – до Американців грималівського округа. Маємо надію, що вони не будуть глухі на наш заклик і зложать відповідні датки.

При кінці треба замітити, що тут у Грималові можуть найти дуже вигідне становище лікар Українець і адвокат. Вони можуть стояти добре під матеріальним оглядом і при сім можуть збільшити ряд тутешньої трудової інтелігенції.

Свій.

“Діло” №28, 06.10.1922.

За межу

В Калагарівці над Збручем посварилися два господарі “за межу”. Суперечка, викликана ставленням нового плота, довела до бійки й закінчилася кривавою трагедією. Господар Лісовик потягнув сусіда Качмара рискалем, а Качмар топором замастив Лісовика так здорово, що той до кількох годин перенісся на другий світ.

⁸⁷ Українське Педагогічне Товариство.

⁸⁸ У тому ж номері газети розміщений курс валют. 1 долар дорівнював 8.900-9.000 польських марок.

Над Збручем

У названому вгорі селі Калагарівці над Збручем поліція арештувала якогось добродія, що подав як місце виїзду Станиславів й мету своєї появи в селі: відвідини нареченої, яка буцім служила у мельника. При арештованому найдено револьвер.

Легкий хліб

В Грималові й Скалаті появились якісь пройдисвіти, які обіграють в карти тамтешніх селян. Одна селянка програла 15 долярів та кілька господарів від 20-50 дол. Один із потерпілих розказав своє лихо поліції, яка посадила обманців в холодну, але очевидно ніяких грошей при них вже не найдено. Достукатись до калити такого сільського богатирця, щоб дав лепту на "Рідну Школу", на "Інвалідів" чи на іншу високопатріотичну ціль дуже важко: *"Податки, мовляв, не дають жити"*, але вдаватись із пройдисвітами в газардову гру й програвати десятки долярів можна... Сидно!

"Діло" №87, 19.04.1924.

Освітня праця і свято "Просвіти" дня 8 грудня 1925 р.

Містечко Грималів само собою мале і відірване від світа завдяки недостатці вигідного залізничного сполучення. Перед війною воно мало залізницю в місті, а тепер ця лінія щойно відбудовується.

Грималів не був перед війною осередком ніякого нашого руху, хоч мав на те усі дані в одному відтинку Скалатщини. Та, незважаючи на те, стояв він далеко вище під національним оглядом та був у Скалатщині рівноважним у відношенні до самого Скалата, в якому від часів пок. Наумовича сильно вкорінилося москвофільство. Воно ваготить над Скалатом по нинішній день та не дає йому змоги стати правдивим повітовим осередком всестороннього українського життя.

В Грималові пережилося москвофільство далеко перед війною завдяки праці покійного пароха о. Малишевського, пок. діяча о. Чачковського та жиючих ще о. Іванчука, пароха Товстого, о. Р. Зарицького, пароха Вікна, і о. М. Кордуби, пароха Кутковець біля Тернополя. Споміж світських робітників багато зробили для Грималова пок. податковий поборець Марцинюк і живий ще податковий урядник Перепелинський (тепер на емеритурі в Теробовлі). Зусиллями усіх названих щезло там москвофільство та затерлися наумовичівські політичні традиції.

Війна сильно знищила Грималів. Та він скоро прийшов до себе і став по війні осередком перш за все культурно-освітнього життя для частини Скалатщини. З приходом до Грималова нотаріального кандидата п. М. Коцюбки, а пізніше і адвоката д-ра Гр. Олійника, віджили там українські традиції часів пок. о. Малишевського. До того причинилися у великій мірі і деякі місцеві заслужені міщани. Між цими останніми визначився передовсім купець і господар б. бурмістр Грималова п. Микола Хрупович. Маючи на увазі його заслуги на полі народної праці, грималівська читальня "Просвіти" іменувала його на цьогорічних загальних зборах своїм почесним членом. Таку саму почесність віддала читальня і п. Перепелинському з Теробовлі.

По війні повстала в Грималові філія т-ва "Просвіти", що проявила значну діяльність та стала осередком культурно-освітнього життя в грималівському судовому повіті. Крім неї існує там кружок УПТ, що утримував там на протязі двох минулих літ навіть приватну українську гімназію, яку розв'язала незаконно польська влада. Вже з цього видко, що там йшла і тепер йде інтенсивна праця.

Не те в Скалаті. Там усе спить сном блаженних. А скалатські москвофіли доставляють цілі лави хрунів. Це тим дивніше, що в Скалаті є далеко більше нашої інтелігенції вільних фахів, ніж у Грималові.

Дня 8 грудня обходила Грималівщина свято "Просвіти". В святі взяли участь усі читальні та місцеві товариства. Почалося воно богослужінням у грималівській церкві, яке відправив

о. Зарицький, парох Вікна. До панахиди за померших діячів стали оо. Зарицький, Процик (парох Грималова), Савчак (Зарубинці), Пиндус (Зелена) і Семенюк (Сорока). Дуже гарну та змістову проповідь про вагу та значення традиції та про пошану до заслужених людей виголосив о. декан Іванчук, парох Товстого.

По богослужінню відбувся концерт в залі “Народного Дому”. Вступне слово про вагу освітньої праці та про завдання тов-а “Просвіти” виголосив адвокат д-р Гр. Олійник. Він взивав присутніх, щоби вступали в члени матірнього товариства, що відіграло велику роль у життю Галицької України на протязі 57-літнього існування та дало почин до заснування усіх інших наших товариств у Львові та краю.

Хори виступали під управою місцевого дяка п. Івана Білоскірки. Деклямували пп. Кузь, Дідур, панна Жулківська Нат. і Проциківна Геня. Найбільше подобалися деклямації маленького Богдана Жулківського і Проциківної Гені. Реферат про значіння книжки і завдання читалень виголосив п. Мих. Коцюбка. Він перевів порівняння наших освітніх відносин з такими ж відносинами у інших культурніших народів та взивав присутніх до праці над поборюванням найбільшого ворога нашого народу – неграмотності.

Свято покінчилося відспівуванням національного гімну. Переведена в залі збірка надала “Просвіти” 90 зол. Свято дуже подобалося селянам, що винесли в нього якнайкраще враження.

“Діло” №4, 05.01.1926.

Грималів. Організаційний рух. Віче УНДО.

Треба було дуже багато праці й заходів на те, щоби добитися в скалатського старости дозволу на віче в Грималові. Найбільш кольоністами із заходу засмічений округ відбув дня 8 липня ц.р. перше своє всенародне віче.

Відкрив його п. Михайло Коцюбка, кандидат нотаріальний в Грималові. По виборі президії в особах пп. Олександра Пісецького, Антона Свідера і Павла Яремишина, виголосив д-р Степан Баран основний реферат про теперішнє політичне положення нашого народу. Опісля п. Олекса Черкавський, делегат Центрального Комітету УНДО зі Львова, говорив про потребу політичної організації і пояснив програму УНДО. Третій промовляв п. М. Коцюбка про економічні справи. Чотиригодинні наради докінчилися вибором Повітового Народного Комітету, до котрого увійшли: о. декан Іван Іванчук з Товстого, о. Теодор Пиндус і Ол. Пісецький з Зеленої, Мих. Коцюбка, Антін Свідер, Остап Форостій і Микола Хрупович з Грималова, Іван Вороновський з Буцик, Лука Навастка з Товстого і Ст. Герман з Вікна.

Підчас реферату д-ра Ст. Барана мало що не прийшло до розв'язання віча, бо присутній на вічу комісар староства перебивав промовців і грозив розв'язанням. По виборі Повітового Народного Комітету відспівали присутні “Ще не вмерла”, “Не пора” і розійшлися.

Учасник.

“Діло” №153, 15.07.1926.

Епілогом віча – карне слідство. Мертвечина в Скалатщині.

Дня 8 липня 1926 р. відбулося в Грималові перше від вибуху війни українське політичне віче в справах політичних і організаційних при масовій участі наших селян з цілої Грималівщини, на котрому вибрано повітовий комітет УНДО на грималівський судовий повіт. Про справи політичні реферував тоді адвокат д-р Степан Баран з Тернополя, а про організаційні п. Олекса Черкавський зі Львова. Очевидно віче відбулося під опікою “владзи”, яку на вічу репрезентували старостинський комісар зі Скалата Тадеуш Бжезінський (тепер в Підгайцях) і повітовий комендант поліції Францішек Кужея.

Віче було поважне і спокійне, тільки комісар Бжезінський кілька разів старався перебити референтові д-ру Баранові, на що від нього одержав відповідну відправу так, що остаточно мусів замовкнути.

Аж значно пізніше повітова команда поліції в Скалаті зробила донесення, підписане Францішком Кужеєю, до пов. суду в Грималові проти д-ра Степана Барана, Олексі Черкавського й Олександра Пісецького, пенс. поштового з Зеленої коло Грималова, котрий проводив вічу, яке відступлено прокуратурі в Тернополі, а ця зарядила карне слідство проти д-ра Ст. Барана і товаришів про злочин заворушення публічного спокою з §65а) закону карного і переступства з арт. V закона з 17/12 1862 р. В.з.д. ч.8 з 1863 р. і з §483 і §491 закону карного поповнене тим, що обидва референти закидували польському правительству і польським властям гноблення української (ruskiej) людності і ділання на її шкоду, а надто проти п. Ол. Пісецького про провину з §305 зак. кар., поповнену тим, що візвав зібраних до відспівання пісні “Не пора” – вправді не словами, але рухом руки.

Яко класичних свідків переслухано досі постерункового Яна Савчака родом з Бережан (він як агент мав бути на салі в цивільному убранні) і комісарів Бжезінського і Кужею. Перший з них Савчак, напівграмотний поліцай, зізвав такі впадаючі в очі бадурства – ніби витяги з промови референтів, що ніякий прокуратор не матиме відваги оперти на них акту обвинувачення, хоч ті бадурства підтвердили в цілості комісари Бжезінський і Кужея. Переслухано також і всіх трьох обвинувачених і слідчі акти зложено в прокуратурі в Тернополі. Чи прийде до судової розправи, невідомо, хоч сумніваємося, щоби прокуратор Музика, маючи таких “класичних” свідків, відважився йти з ними перед лаву присяжних.

Українське організаційне життя в Грималівщині йде правильно. Відновлено всюди читальні “Просвіти”, основуються майже всюди кооперативи і гуртуються народні сили, хоч може не в тих розмірах, як цього вимагає сучасна хвиля. Бо тут бракує охочих до народної праці інтелігентних людей: двох діяльних інтелігентів у Грималові адвокат д-р Григорій Олійник і нотаріальний субститут п. Михайло Коцюбка (голова Пов. Комітету УНДО) самі не в силі цього зробити.

Значно гірше стоїть справа в Скалатському судовому повіті, а також і в окрузі Підволочиська. В Скалаті поки що нема нікого, хто зайнявся би організацією округу і тому там наші справи стоять значно гірше, як в інших подільських повітах, хоч є обов’язком наших незалежних світських інтелігентів у Скалаті і Підволочиськах (там є наші адвокати!) проявити хоч мінімальну організаційну працю. Передовсім належало би скликати політичне віче чи збори УНДО в Скалаті і перевести партійну організацію та згуртувати людей до послідовної праці й на інших ділянках нашого національного життя у тій забутій подільській закутині.

“Діло” №18, 26.01.1927.

Як “опікується” нами скалатський староста

Читальня “Просвіти” в Грималові і читальня “Просвіти” в Товстім хотіли дати по одному концертові для своїх членів, щоби сподіваний дохід обернути на закупно книжок, а що не мають свого хору, запросили собі співаків з поблизького села Ключинець.

Та ні один, ні другий концерт не міг відбутися, бо на це не хотів ніяк дати дозволу староста в Скалаті, одначе й заборони на письмі не видав. Обі згадані читальні вислали вчасно, бо на цілих два тижні наперед, подання за дозволом, а староста передержав подання до останнього дня перед концертом, коли то віднісся через поліцію до читальні в Грималові, щоби представила текст пісень, що мають відспіватися на концерті. Читальня найняла окремого післанця, який доставив вимагані тексти, але староста дозволу таки не дав, післанця збув нічим, а резолюції на письмі таки не видав, лише післанцеві заявив усно, що тому не хоче дати дозволу, бо мають виступати співаки з чужого повіту.

Чи ж не міг п. староста відразу відмовити або запропонувати наше подання воєводству в Тернополі до полагодження? Невже мусить він наражувати обі читальні на великі грошові втрати на приготування до концерту і на післанців?!

Додати належить, що хор мав відспівати загальнознані і загальноспівані колядки і щедрівки з репертуару хору Котка, які зрештою поширені масово також друком. Староста, хочаби одначе добре допекти нелюбим йому українцям, відмовив дозволу на невинні концерти, бо він волить, щоби населення дичило і розбивало собі голови та сиділо по криміналах, ніж мала би через читальні, книжки і просвіту підноситися культура й цивілізація, а тим самим і добробут у краю. Чи такий урядовець є більше шкідливий для Польщі, як найбільше заїлий протипольський агітатор, покаже певно будучність, бо староста трошки заслабий, щоби наш великий нарід зломити такими нужденними засобами, як заборона концерту чи аматорської вистави.

“Діло” №41, 24.02.1927.

Культурно-освітня діяльність і кооперативне життя в Грималівщині

В ділянці просвітньо-організаційної праці стоїть Грималівщина не на останньому місці поміж іншими повітами нашої тіснішої батьківщини. Напряму усій освітньо-організаційній роботі надає філія “Просвіти” в Грималові, (заснована перед трьома роками) зі своєю головою д-ром Григ. Олійником, тутешнім адвокатом, людиною відданою цілою душею громадянській праці. В його канцелярії можна застати щоденно повно безплатних клієнтів, головню делегатів сільських читалень, які заходять туди по всякі інструкції і поради в справах читалень, кооператив, аматорських вистав тощо. Зі шкодою для власних інтересів конферує він з ними годинами, під час коли другий його товариш по фаху (з уродження рівно ж українець – тільки іншої, як то кажуть, масти; деякі його приятелі (головню жиди) величають його сель-робником (може сильнеробником? прим. складача) нишком з нього посміхається і робить золоті чи пак долярові інтереси на глупоті селянина, який з біди процесується за найменшу дрібницю і, хоч сам голий і голодний – збогачує своєю кервавицею людей, як вже не собі ворожих, то для него зовсім байдужих, а все лишень через свою впертість.

Післявоєнна манія процесування опанувала наше селянство до тої міри, що такий “процесович” нераз останню корову продає, щоби оплатити кошти процесу. Наше священство і учительство повинно вжити свого впливу в церкві, школі і читальні та вказувати своїм парохіянам погубні і руйнуючі наслідки процесування, та допроваджувати до того, щоби вони всякі спори і непорозуміння полагоджували в селі полюбовними судами. Для частинного полегшення голови філії в його праці – рішив виділ філії на однім зі своїх засідань, що поради в освітньо-організаційних справах мають давати секретар і ще один виділовий в торговий день (четвер) в Народнім Домі в Грималові, куди теж повинні звертатись по всякі інструкції делегати зі сільських читалень.

Щоби прийти з допомогою сільським читальням “Просвіти” в постачанні доброї книжки, закупила тутешня філія в Головному Товаристві “Просвіта” у Львові два комплекти книжок і в двох осібних скриньках пустила цю бібліотеку в рух по читальнях. Великою підмогою в освітньо-організаційній праці для філії є місцева читальня “Просвіти” в Грималові, якої головою с п. Мих. Коцюбка – заступник тутешнього нотаря. У всіх важніших справах (як свято “Просвіти”, книжки і т. п.) йде грималівська читальня на руку філії в її організаційних справах. За короткий час свого існування успіла філія зорганізувати і згуртувати коло себе 22 читальні, а яких деякі, як у Вікні, Товстім і Краснім розвиваються дуже гарно і можуть служити за зразок іншим читальням. Напр., аматорський гурток при чит. “Просвіти” у Вікні від нового року донині відіграв у своїм селі і в сусідних 7 вистав, зібрав понад 500 золотих чистого прибутку, які він призначив на будову дому у Вікні). Такі аматорські гуртки є майже при кожній читальні “Просвіти” і вони кожної неділі дають якусь виставу як не у власному селі, то їдуть у гостину до сусідних читалень у повіті. Таким чином причиняються до поглиблення організаційно-освітньої справи в повіті.

Попри освітню справу незанедбують в Грималівщині також справи економічного піддвиження населення. В тій цілі зав'язався тут перед двома літами організаційний комітет для заснування кооператив в повіті. Завдяки заходам згаданого комітету, а пізніше також завдяки праці повітового організатора кооператив (на повіт Скалат) п. Трембача, вдалося заснувати кооперативи (господарсько-споживчі) в Грималові, Вікні, Глібові, Остап'ю, Луці Малій, Краснім, Зеленим, Раштівцях і Дубківцях, так що нині спільно з кооперативами Скалатщини міг уже повстати Повітовий Союз кооператив в Скалаті. Наслідки заснування кооператив є помітні вже сьогодні. Вони спричинили між іншим знижку цін на товари навіть по жидівських крамницях місточок.

Найдовше лежала облогом справа політичної організації. Щойно з хвилею консолідації і організації національного табору в Українському Національно-Демократичному Об'єднанні розпочато і в Грималівщині працю над політичною організацією. Завдяки старанням пп. Олександра Пісецького емер. радника і Михайла Коцюбки, нотар. кандидата, скликано в Грималові перше повітове віче УНДО, на яким реферували д-р Степан Баран, адвокат з Тернополя і п. Ол. Черкавський зі Львова. Тоді засновано повітовий комітет УНДООб'єднання. Головою став п. Ол. Пісецький. Завдяки енергії і організаційному спритові голови творяться по селах кружки партії і селяни радо вступають у члени УНДО, а це наглядно доказує, що в нашому повіті не мають місця всякі демагогічні партії. Як у нашому окрузі дивляться на інші партії (які на словах удають приятелів селянства, а на ділі прямують лише по відірвання його від української інтелігенції) вказують статті в останніх числах "Свободи" пера селянина з Новосілки Грималівської п. Дмитра Рудяка!

До вельми відрадних прояв зросту національної свідомости в повіті треба зачислити заснування філії "Союзу Українок" у Грималові і кружка того ж Союзу у Вікні, з яких перша повстала головно завдяки заходам п-ні В. Олійникової і п-ни Ірени Зарицької, а другий завдяки особистим заходам п-ни І. Зарицької. Кружок "Союзу Українок" у Вікні засновано перед тим, і він нині нараховує до 150 членів, які щонеділі і свята сходяться в місцевій читальні "Просвіти", а дня 27/II уладили для своїх членів і запрошених гостей чайний вечір, який приніс їм доходу около 100 золотих. Знову ж перші основуючі збори філії "Союзу Українок" в Грималові відбулися дня 27/II ц. р., на які крім місцевого міщанства з'їхались рівно ж майже всі пані і пани з дооколичних сіл. Зборами проводила п-ні меценасова⁹⁹ Олійникова, то пояснила також статут товариства. Реферат про жіночий рух взагалі, а український передовсім виголосила п-на Галя Іванчуківна. Відтак наступив впис членів і вибори виділу. Членів вписалось 50 – а головою філії вибрано одногосно п-ню Олійникову. Збори привитав від філії "Просвіти" голова тої ж п. Мих. Коцюбка, збори виголосили бажання, щоби виділ ще того року зорганізував для дівчат курси варення, шиття, крою і вишивання і мережаня. Як зачуваємо, виділ поважно застановляється над створенням господарсько-кравецьких курсів і в тій цілі спровадив уже управительку, яка має закінчену фахову школу "Труду" у Львові.

"Діло" №52, 09.03.1927.

Грималів. Кооперація.

З початком 1926 р. почали оснóвуватися в нашій окрузі споживчо-торговельні кооперативи і тепер в тут у кожнім селі така кооператива. Вони поширюють вправді кооперативні ідеї і викликають зрозуміння клича "свій до свого", але до цього клича трудно поки що приноровлюватися тому, що в Грималові немає досі гуртівні, яка обслуговувала б ті кооперативи і тому вони в більшій частині заосмотрюються в товари в приватних купців чужої національності, так, що становлять просто їх експозитури. Тому вже крайня пора заснувати в Грималові гуртівню-складницю, бо в Скалаті, хоч і є "Повітовий Союз" – то він для сіл грималівського повітового округу задалекий.

⁹⁹ Меценас – адвокат.

При тій нагоді слід зазначити, що дооколична інтелігенція, а головно священники, яось оминають крамницю нашої кооперативи "Будучність" в Грималові, а побирають товари як і давніше у приватних крамницях, притому, що в нашій кооперативі майже всі товари є добірної якості, кращої як у жидів і по тих самих цінах, що всюди. Пора б подбати про підтримку своїх, а не дальше підсилювати чужих.

Грималівський.

"Діло" №249, 08.11.1929.

Загальні збори філії Союзу Українок

З початком цього місяця відбулися в Грималові Загальні Збори тутешньої філії "Союзу Українок", на які прибула від Головного Виділу у Львові делегатка п-і Вигнанська. І дійсно Гол. Виділ не міг зробити нам кращої прислуги, висилаючи делегатку в особі, відомій не тільки на Поділлі, але по всіх інших околицях краю, п-і Вигнанської.

Наша філія, мимо найщиріших старань голови пані меценасової Олійникової, не проявляла, живішої діяльності. А старання п-і мец. Олійникової біля заснування курсу шиття і крою розбились об заскорузлість тутешнього міщанства, яке (очевидно одиниці) воліло післати своїх доньок на безплатний курс польський, ніж причинитись грошовим датком на удержання власної учительки українки. Тому звіт з дотеперішньої діяльності філії, який здала дотеперішня голова, випав скупю.

Після звіту прийшла до слова делегатка Гол. Виділу. У своїй тригодинній промові вспіла вона так зацікавити і з'єднати собі слухачів (на салі було поверх двіста жінок і до 100 чоловіків), що ніхто не тільки, що не виходив підчас її промови, але навпаки, коли бесідниця скінчила свій дуже інтересний реферат, то всі присутні все ще сиділи на місцях і налягали, що би вона говорила дальше, "бо ми ще ніколи не чули так інтересної бесіди". Делегатка довго ще розмовляла з поодинокими гуртками на салі і обіцяла ще колись навідатись до Грималова.

Від себе можемо порадиити іншим кружкам С. У. ["Союзу Українок"], що коли вони хочять розбудити своїх члениць зі сну і оживити працю на місцях, то нехай попросять паню Вигнанську до себе з рефератом. За успіх ручимо! Вже пізно під ніч закінчено збори і вибрано новий виділ з головою п. мец. Олійниковою, який дає запоруку, що наука і ради делегатки п-і Вигнанської не підуть на марне.

Довірочна нарада громадських радних судового округу "Грималів"

За жінками заворушились муштини-радні. На запрошення голови Повіт. Комітету УНДО п. секр. Пісецького зібрались дня 18 ц. м. в залі Нар. Дому в Грималові всі радні українці зі сіл судового округу Грималів. На збори прибув п. сенатор Кузьмин, який в своїй двогодинній промові дуже приступно і вичерпуючо пояснив усім зібраним справу громадських бюджетів і права громад. рад при укладанні і ухвалюванні тих бюджетів. Візвав всіх радних, щоби вони докладно познайомились зі своїми правами і обов'язками, бо ж вони "не для гонору" засідають в радах громадських. Пан секр. Пісецький подякував п. сенаторові за його дуже інтересний реферат, зізвав присутніх, щоби вони взяли собі до серця науку, яку вони почули, а накінець, пятнуючи комуністичні арешти і знущання над найкращими нашими братами на Великій Україні, зізвав присутніх до висловлення свого обурення під адресою московських комуністичних владарів на Україні та їх прислужників.

На його внесення збори одноголосно і грімко запротестували проти червоного терору московських окупантів на Вел. Україні і зізвали українців над Дніпром до витривалої боротьби з наїзниками, осудили продажницьку роботу москвофілів, радянофілів і комуністів і в кінці зізвали присутніх до єдності, карности, організації під синьо-жовтим прапором та до жертвенности на народні цілі: на "Рідну Школу", "Просвіту", "Сільський Господар", українських інвалідів і т. д.

Справа Повітового Союзу Кооператив у Скалаті і складниці в Грималові

Під оглядом розбудови і організації кооперативного життя Скалатський повіт не стоїть на сірому кінці. Головна заслуга в тім п. інж. Тертеки, голови повітового осередку та кількох рухливіших одиниць Скалатщини і Грималівщини. Нині нема вже села в повіті, в яким не було би кооперативи. Рухливий і енергійний ревідент [ревізор] п. Ференц вкладає усе своє знання і досвід в працю около фахового ведення діловодства, йде від села до села і на місцях учить книговодців, справників і склепарів. І все було би в порядку, тільки немає світла без тіней. Для так поширених кооператив бракує їх надбудови, а саме: в Скалаті Повітового Союзу і в Грималові складу. Це є дуже важна справа і над цим повинні застановитися ті, від яких це залежить в першій мірі. Бо грималівські жиди вже насміхаються з цього нашого занедбання. Українці, мовляв, дуже добре зробили з тими кооперативами, бо мав я ждати на двадцять покупців і з кожним з осібна балакати і торгуватись, то нині балакаю лише з одним справником і лучше на тім оба виходимо. Тому то необхідно зарадити лихові в час і не вести справників на спокусу! Завдання кооперації не лише матеріально спомагати своїх членів, але в першій мірі підносити їх морально. Словом виховувати їх на чесних, добрих і пожиточних членів української суспільності.

Громадянин.

“Діло” №2, 02.01.1930.

Криваве вбивство в Грималові

Львів, 19 березня. З Грималова повідомляють, що це містечко позавчора було ареною незвично кривавого злочину. У місцевому суді точився спір між двома багатими селянами, а саме між деяким Стибніцьким та його зятем. Предметом процесу були спадкові справи. Для Стибніцького розгляд не пішов на користь, через що, коли знаходилися вони поза будинком суду, Стибніцький дістав револьвер і 5 пострілами позбавив життя свого зятя. Вбивство викликало в Грималові і околиці шокуєче враження.

“Chwila” №3946, 20.03.1930.

На доповнення до вчорашньої нашого повідомлення, пише нам пан Л. К. з Грималова. Незвичний рух викликало в містечку вбивство, аудиторією якого став грималівський ринок перед полуднем. На тому місці, де відбуваються ярмарки і торги, колоніст Ян Уступські¹⁰⁰, власник 100 моргів землі і двух віл в Закопане, 5-ма пострілами з револьверу застрілив свого зятя Петра Мечинського. Виконавши це огидне вбивство, намагався втікти, однак був затриманий і доставлений у будинок суду. На місці кривавого випадку з'явилася судово-лікарська комісія. Причиною злочину стали часті суперечки між тестем і зятем на майновому і родинному ґрунті, які тривали вже декілька років.

“Chwila” №3947, 21.03.1930.

Убивство в білий день на ринку.

Як це ми вже писали, в Грималові 17.III. ц.р. в білий день і на очах численної товпи 5-ти револьверовими кулями застрілив Іван Уступський свого зятя Петра Мушинського в присутности жінки останнього, а дочки першого.

Убивник Іван Уступський – це після війни спроваджений до Грималівщини кольоніст з околиць Закопаного, який одягався як “закопанець”, а як 100% поляк тішився дотепер ласками тутешніх польських урядовців. Петро Мушинський також поляк, але вже не 100%, бо належав до давніших кольоністів і вже дуже зукраїнізувався, і тому не тішився ласками свого тестя, ані його дочки, а своєї жінки. Це було одною з причин убивства.

¹⁰⁰ Так в джерелі: в повідомленнях на одну тему вказуються різні прізвища.

Таких трагедій буде в цій стороні чимраз більше, бо кожний майже поляк є узброєний, як “штшелец” чи як член іншого там “пшиспособеня” військового, через що тутешні українці живуть у вічній тривозі за своє життя, бо яка-небудь сусідська зачіпка з таким поляком – і смерть готова. Лихі наслідки узброєння одної частини горожан при повнім обеззброєнню других вже виявились, а готово дійти до того, що в білий день на ринку треба буде ходити з опанцированою головою, щоби її хто не розбив, тим більше, що полякам, між якими дуже великий відсоток є неграмотних і зле вихованих людей, – крім зброї не дається ніщо більше. На нашу думку більшу вартість мало би виховання в культурній і цивілізаційній ділянці, ніж в ділянці мілітаристичній. Очевидець.

“Діло” №72, 01.04.1930.

За вбивство зятя. У Грималові, після судового розгляду Ів. Уступський застрілив свого зятя Мушинського. Причиною було те, що Мушинський не хотів виїхати у Канаду для зарібку. Жінка Мушинського покинула. Уступський прийшов був на розгляд до Грималова з дочкою та зятем у справі його довгу 97 дол. Після суду, як сказано, застрілив М-го. Присяглі потвердили вбивство і трибунал засудив Уступського на 3 роки тюрми.

“Діло” №203, 13.09.1930.

Криваві події в Качанівці. Причиною рим.-кат. священник.

Тернопільський воевідський уряд повідомляє: дня 31 березня прикордонне село Качанівка в Скалатському повіті, було тереном заворушень розфанатизованої товпи. Причини, як досі устійнили, були такі: місцевий римо-кат. вікарій священник Врубель одержав із причини лихого стану здоровля 3-місячну відпустку на виїзд до Франції. Не мав, нібито, грошей на виїзд, тому зложилися для нього парохіяни.

Коли прийшов речинець виїзду, о. Врубель сказав людям, що мусить від'їздити наслідком інтриг. Наслідком того серед парохіян настало схвилювання. Сказали, що священника не пустять. Коли 11 березня о. Врубель сів на віз, люди випрягли коні, а священника занесли назад до приходства. Повідомлений латинський консистер візвав о. Врубеля негайно виїхати з Качанівки. Коли 31 березня люди не допустили нового вікарія о. Щєбровського, він повідомив про те скалатського старосту та просив забезпечити костел і приходство, а ключі віддав місцевому гр.-кат. парохові та виїхав у Львів.

Після виїзду о. Щєбровського, о. Врубель може із 2000 людьми прийшов до греко-католицького пароха та зажадав під загрозою насилля, щоби видав ключі від костела. Коли дістав ключі, вернув до костела та відправив богослужіння. Тоді приїхав у Качанівку скалатський староста Гляновський та пішов до костела, щоби успокоїти людей. Товпа не допустила старосту до голосу та заняла до нього грізне становище.

Староста пішов до постерунку поліції, а о. Врубель оголосив, що обіймає владу в Качанівці та з людьми пішов до громадського уряду¹⁰¹. Там скинув із урядування начальника громади та цілу громадську раду. Опісля пішов до постерунку поліції та наказав людям роззброїти поліціантів. Товпа заатакувала поліцію камінням і стала вдиратися до середини. Повітовий командант візвав людей, щоби опам'яталися. Коли це було безуспішне, тоді 8 поліціантів вистрілили насамперед у повітря. Коли ж і це не допомогло віддали одну сальву до напасників, наслідком чого був один убитий, а 9 ранених. Споміж ранених один небаром помер, а стан здоровля двох інших ранених грізний.

Тепер товпа завершила до костела. Отець Врубель виголосив палку промову та спитав, чи з огляду на те, що сталося, готові далі стояти при ньому, а навіть пролити кров. Парохіяни приобіцяли. Тоді священник у церк. ризах уладив процесію селом, а коли прийшов до тіла вбитого, поблагословив його. Опісля процесія вернула до костела і там почалося богослужіння. Деякі люди були озброєні в коси, ножі, вили.

¹⁰¹ Будинок сільської гміни.

Староста візвав помочі сусідніх постерунків і повідомив владу про події. Командант бригади КОП дав старості військову асисту. На місце подій приїхав негайно тернопільський воєвода, начальник відділу безпеки та воєвідський командант поліції з начальником слідчого уряду.

Тому що в костелі правилося богослужіння й можливі були дальші ексцеси, терен, прилягаючий до цвинтаря окружив поліційний кордон, тим більше, що що хвилі дзвонили на тривогу, а людям, що були в костелі, старалися селяни доставити різне озброєння. Вечором приїхав у Качанівку зі Скалату о. Каліновський, делегат скалатського рим.-католического деканату.

Тим часом люди, що були в костелі, вечором стали помало розходитися до дому. В костелі остало яких 250 людей. Вони із о. Врублем правили молебні.

Дня 1 квітня о. Врубель після цілонічних молебнів узяв монстранцію¹⁰² та пішов із процесією з костела. Коли переступив цвинтарні ворота, поліція й військо замкнула фіртку й окружили священика. Коли о. Врубель побачив, що його відділили від людей, віддав монстранцію о. Каліновському. Поліція зняла з о. Врубеля церковні ризи та вивезла його негайно автом із Качанівки.

Щойно після виїзду о. Врубеля настав у селі спокій і поліція почала слідство. На вістку про події в Качанівці латинська митропол. курія заборонила о. Врубелю в священичій діяльності, а костел замкнула на необмежений час.

“Діло” №74, 03.04.1930.

Грималівщина (Віче бебістів у Грималові)

Дня 18 травня ц.р. відбулося в Грималові віче бебістів, яке скликали посол Косидарський і сенатор Голуховський. На віче явилося около сотка латинників та около 20 українців. Перший промовляв сен. Голуховський про економічну кризу та потішав зібраних, що уряд зробить все, щоби кризу усунути, але нікого не переконав та коли скінчив, не чути було ніяких оплесків, а навпаки багато різних окликів невдоволення поміж рядами слухачів.

По нім промовляв посол Косидарський, який старався переконати слухачів, що сейм веде тому боротьбу з урядом марш. Пілсудського, що послы хотіли би добратися до кас і гроші розтратити, як за Грабського¹⁰³, а маршал, як добрий господар не дає.

Позатим згадав, що нещастям Польщі є національні меншості, які замість дбати, щоби Польща була сильна, працюють на шкоду Польщі за чужі гроші. Петрушевич¹⁰⁴ – казав – на німецькі марки викликав війну українців з поляками, а коли йому не повезло, покинув українців на ласку долі, а сам схоронився до Відня, а коли звідтам його прогнали, перенісся до Берліна і звідтам дальше працював за марки і доляри не лише на шкоду Польщі, але й українців, які її замешкують, а коли його і звідтам прогнали, перенісся до Росії і там за червінці робить те саме¹⁰⁵ і не бачить того, що німці порозумілися вже з москалями, щоби спільно Україну згнобити, як це недавно показав харківський процес.

¹⁰² Різновид посуду у католицькій церкві.

¹⁰³ Станіслав Грабський (Stanisław Grabski, 05.04.1871 - 06.05.1949) – польський політик і державний діяч. В 1923 та 1925-26 рр. – міністр освіти та релігії. Проводив політику жорсткої колонізації українського населення Галичини.

¹⁰⁴ Євген Омелянович Петрушевич (03.06.1863 - 29.08.1940) – Президент і Уповноважений Диктатор Західноукраїнської Народної Республіки, голова Національної Ради ЗУНР.

¹⁰⁵ В Росію Петрушевич не їздив. Після програшу ЗУНР, перші три роки проживав в еміграції у Відні, а потім, до самої смерті у серпні 1940 р., – в Берліні.

Так само селъроби і соціал-радикали¹⁰⁶, а властиво їх провідники, беруть з Росії червінці на згубу українців не лише в Польщі, але й України за Збручем, замість йти слідами Петлюри, який один зрозумів, що спасіння України лежить у Польщі, за що його більшовики згладили зі світа¹⁰⁷ і замість витягнути руку до маршала з просьбою про поміч, лучаться з його ворогами і ворогами Польщі, яка одинока дала українцям цілковиту рівноправність з поляками всюди і в школі, і в урядах.

Забув лише додати, що та рівноправність на ділі полягає в тім, що українців позбавлено не лише всіх майже політичних прав, але і всіх матеріальних користей і можности культурного розвитку, зліквідувавши українське шкільництво від найвищого до найнижчого, українських учителів та урядовців, які ще де були, попереношено в корінну Польщу, покасовано всі українські написи на державних будинках, українські друки на залізничних білетах, заборонено адресувати поручені листи, грошеві посилки і пакунки по українськи, культурні і господарські установи не користають зовсім з грошей, видушуваних з українських податників, що безпека українців загрожена через узброєння військових формацій “стшельца”, що зупиняється українцям на кожному кроці культурну працю, що українських діячів держиться прямо під поліційним надзором, а те останнє зрештою признав сам посол виразно кажучи, що пан староста знає в тій самій годині, що і де хто робить, що перед старостою нічого не дасться укрити, що коли роботи, незгідної з інтенціями уряду не припиняється, то лише тому, що уряд дивиться наразі на все через пальці, але що вкортці прийде тому кінець.

<...>

Так посол Косидарський, як і пос. Голуховський признали, що економічний стан селянства є катастрофальний, але не могли подати ліку на його оздоровлення, хоч питав їх про це присутний на вічу кольоніст Жлобіцький.

Поінформований.

“Діло” №129, 14.06.1930.

Знова зневаження могили

(До відома українського громадянства і польської влади)

В селі Магдалівка, пов. Скалат, є на місцевім цвинтарі могила хорунжого військ УНР Івана Тимотея Білецького з села Валки на Харківщині, який поліг у бою з більшовиками в 1920 р. На цій могилі стояв звичайний дерев'яний хрест з відповідним написом. Цього року громадяни Магдалівки підсипали могилу, а щоби вона мала кращий вигляд та була тривалішою, її довкруги обцементували, а на могилі на місце старого дерев'яного хреста поставили новий залізний з написом, хто спочиває в тій могилі та з допискою “Борцєві за волю”.

Дня 8 червня ц.р. мало відбутися посвячення новопоставленого хреста, одначе вже в суботу 7 червня постерунок державної поліції зі Сороцька і Колодіївки під проводом поліційного агента зі Скалата Мечислава Вненка могилу знищили, цементове обмурування розбили джаґанами, а хрест забрали на постерунок поліції до Колодіївки.

Дня 8 червня зійшлося до Магдалівки багато людей із сусідніх сіл, бо мало відбутися посвячення хреста. Та з уваги на те, що могилу зрівняно з землею, а хрест опинився на поліції в Колодіївці, запроваджено панахиду в церкві.

¹⁰⁶ Сель-Роб (Українське Селянсько-Робітничє Соціалістичне Об'єднання) – легальна українська партія Польщі, за своїми політичними поглядами і соціальними ідеями близька до комуністичної. Соціал-радикали – українська соціалістично-радикальна партія, інша легальна політична партія в Польщі на соціалістичних позиціях, але в українській незалежній державі з республіканським устроєм.

¹⁰⁷ Голова Директорії УНР Симон Петлюра був убитий 25 травня 1926 року у Парижі агентом радянських спецслужб Самуїлом Шварцбардом.

На той самий день прийшли до села три постерунки поліції, а саме зі Скалата, Сороцька та Колодіївки, змобілізовано також “Стшельца”, озброєного в кріси, а зі Скалата прибуло кількох офіцерів. Поліція ходила від хати до хати та грозила людям, що хто зважиться піти на панахиду, то того заарештують, а поліційний агент Вненк зі Скалата говорив до о. Гумницького зі Сороцька та до Павла Стадника, що як хто вийде з церкви на панахиду на цвинтар, то “Стшелец” та поліція вжиють зброї, і буде друга Качанівка (де перед кількома місяцями також у Скалатському повіті поліція стріляла до селян і чотирьох убила, а кільканадцятьох ранила). Крім того, староство у Скалаті покарало Павла Стадника, Володимира Голояда і Мирослава Голояда арештом по 7 діб, або по 50 зол., за безправне поправлення могили.

Отсей голий опис фактів подаємо до відома українського громадянства і польської влади.

“Діло” №141, 28.06.1930.

На смерть Михайла Перепелинського

Перепелинський Михайло, управитель Скарбової Каси в Тереховлі, помер дня 4 лютого ц.р. Покійний був відомий зі своєї рухливості та підприємчivosti на полі культурно-освітньої діяльності на Поділлі (Скалатщина і Грималівщина), особливо в передвоєнних часах. Як скарбовий урядник, відомий був усьому населенню судового грималівського повіту з якнайкращої сторінки. Тому не диво, що всяку його ініціативу в культурно-освітній ділянці населення радо підхоплювало і реалізувало. Покійний організував аматорські гуртки та оркестри. Одною з кращих селянських оркестр була зорганізована Покійним оркестра в Глібові.

Найбільше праці вложив він у грималівську читальню “Просвіти”, де перед війною найдовше працював. У Грималові зорганізував аматорський гурток (перед війною один з найкращих у Сх. Галичині), оркестру і хор. Тією своєю працею причинився в найбільшій мірі до вибудування гарної домівки в Грималові. Перейшовши ще перед війною до Тереховлі продовжував свою працю на тих самих ділянках. Покійник належав до тих наших діячів, що без шуму й галасу, без претензій виконували солідно незвичайно відповідальну громадську роботу на місцях. Вічна Йому Пам’ять.

“Діло” №35, 17.02.1931.

Похід на могили поляглих

Дня 1 червня, в перший день Зелених Свят, відбувся у Грималові традиційний похід на місцеве кладовище для вшанування пам’яті поляглих, котрі там спочивають.

Після Богослуження рушив в 11 год. многолюдний похід з церковними хоругвами і місцевим парохом о. сов. Проциком на чолі з-під церкви на кладовище, віддалене около 1 км. від міста. При сприяючій погоді явились на свято у великій кількості селяни з доколичних сіл. З піснею “Святий Боже”, співаною в добрім маршовім темпі під проводом місцевого диригента п. Павлусевича, посувався похід у карних лавах завдяки упорядкуванню його д-ром Білецьким. Несено більше вінців, між якими велике вражіння робив терневий вінець з національними лентами. Грою красок відбивали ряди хористок у дуже гарних народній строях.

На кладовищі відспівано під загальним пропам’ятним хрестом, украшеним в жовто-сині прапори, панахиду. По панахиді виголосив знамениту, повну ядерних думок та огненого пориву промову п. Василь Бачинський, запрошений на це свято з Тернополя. Коротка промова бувшого старшини УГА була так уміло й переконуюче виголошена, що викликала величезне вражіння, і не на одному старому поморщеному мужеському лиці витиснула сльозу споминів, а у всіх велику віру в будуче.

По промові відспівав мішаний хор з повним чуттям стрілецьку пісню “Видиш, брате мій”. На цвинтарі зібрано на фонд інвалідів Української Армії квоту 46 зол. 50 сот. Після відправлення панахиди на поодиноких стрілецьких могилах, розійшлися учасники в похіднім порядку додому. Замітна річ, що вся місцева українська інтелігенція взяла враз зі своїми родинами участь у святі, і то в комплекті, що досить рідко можна у Грималові при різних того роду нагодах заобсервувати.

На запросини п. А. Пісецького відбув п. В. Бачинський дві поїздки на села Грималівщини, а саме до Зеленої і Паївки, де в місцевих читальнях виголосив дуже інтересні кількогадинні реферати на актуальні теми. Масова присутність селян різного віку і полу була йому нагородою за труд.

Загально можна сказати, що від недавнього часу і в Грималові, і в околиці починає живіше йти національне життя. Є надія, що ця надзбручанська смуга вирветься вже скоро зі своєї історичної опалості та *[нерозбірливо]* свідомі округи. Учасник.

“Діло” №128, 12.06.1931.

3 організаційного руху

Наради УНДО в Грималові. В четвер 25 червня ц. р. Повітовий Народній Комітет УНДО Скалатського повіту скликав мужів довір'я і видніших громадян на довірочну нараду в політичних справах до Грималова, на котру запросив з рефератом посла д-ра Степана Барана. Наради відбулися в залі читальні “Просвіти” при участі 162 делегатів з усіх громад судового Грималівського повіту, з чого було 5 священиків, 7 світських інтелігентів, кільканадцятьох міщан, а решта селяни. Наради отворив голова Повітовою Народного Комітету п. секретар Олександр Пісецький з Грималова, і він їм опісля проводив, секретарював пан Хрупович, місцевий кооператор.

Реферат про наше сучасне політичне положення в Польщі і за кордоном виголосив посол Баран, обговорюючи докладно відносини в польській державі, серед котрих приходиться нам тепер жити, як рівно ж працю і заходи Української Парламентарної Репрезентації від грудня минулого року для оборони життєвих інтересів нашого народу. Референт пригадав, що Українська Парламентарна Репрезентація поставила в Сеймі окремий внесок у зв'язку з пацифікацією восени минулого року, домагаючись покарання винуватців і вирівнювання шкод нашим людям і нашим установам, котрі потерпіли при пацифікації, а в окремім внеску – випущення на волю ув'язнених українських послів. Обидва ті внески польські послы, що творять більшість Сейму, відкинули.

Остання сеймова сесія не принесла ніякої зміни в нашому політичному положенні в Польщі. Українські послы й сенатори внесли також жалобу до Ліги Націй (Союзу Народів) у Женеві в справі переведеної пацифікації і та справа там ще не вирішена, але була поштовхом до значного популяризування нашої справи в політичному світі. Свою промову закінчив бесідник закликком, щоби не падати духом і бути певним нашої остаточної перемоги.

В дискусії промовляли між іншим п. Дмитро Рудяк, господар з Новосілки Грималівської і селянський письменник-етнограф, що поставив внесок на заяву довіри і признання для Української Парл. Репрезентації, що ухвалено одностайно. Пан Олександр Пісецький, о. декан Іван Іванчук, п. нотар Михайло Коцюбка, п. Хрупович і ще деякі ставили запити до посла д-ра Барана у різних політичних і адміністраційних справах, на котрі посол д-р Баран дав вичерпну відповідь. На цьому закінчено кількогадинні наради і присутні відспівали національний гімн.

“Діло” №152, 11.07.1931.

Концерт у честь митрополита Андрія Шептицького

Заходами окремого громадського комітету і грималівської читальні “Просвіти” відбувся дня 7 липня ц. р. у Грималові святочний концерт у честь митрополита Андрія Шептицького з нагоди 30 ліття його владикування.

Концерт почав радн. Ол. Пісецький річевою промовою про великі заслуги Ювилята на церковному, громадському і культурному полі. Доповненням цієї промови була ще одна точка програми, яку виповнив о. декан І. Іванчук змістовим рефератом про середовище, з якого вийшов і в якому виховувався Ювилят та про те, як теперішній митрополит став свідомим українцем і чому посвятився монашому життю в чині наших оо. Василіян.

Хор грималівської читальні “Просвіти” під управою п. Антона Павлусевича відспівав чотири трудні композиції, а саме: Кишакевича “Серце Христове” (міш. хор), Концевича “Ой, в Єрусалимі рано задзвонили” (міш. хор), М. Леонтовича: “Ой зійшла зоря” (міш. хор) і Й. Кишакевича “Ви тай між нами” (міш. хор). Атракцією вечора була гра на скрипці (панна Галя Іванчуківна) в супроводі фортепяну (панна Олена Дроздівська) і декламація (панна Геня Проциківна). Панна Г. Іванчуківна відіграла з великим успіхом на скрипці “Аве Марія” Шуберта-Вільгельмі, “Андалюзійську романсу” Сарасатті і на наддаток “Мадярські танці” Брамса. Дуже справно і вміло акомпанювала їй на фортепяні панна Ол. Дроздівська. “В храмі св. Юра” Б. Лепкого віддеклямувала вдатно зі зрозумінням та чуттям панна Г. Проциківна. Концерт закінчився відспіванням Кониського-Лисенка “Боже великий, єдиний...”

“Діло” №154, 14.07.1931.

Український гімн вільно співати. Авторитетне рішення.

Дня 25 вересня ц. р. відбулася другий з черги розгляд перед окружним судом в Тернополі проти о. Івана Іванчука, пароха з Товстого, пов. Скалат і грималівського декана, котрого староство в Скалаті ореченням з 15.VI.1931 р. засудило на гривну 50 золотих або на кару десятидневного арешту за нарушення постанови § 9 розпорядку австрійського мін-ства внутрішніх справ з 15.11.1850.

Ця провина полягала в тім, що після Свята Матері в читальні “Просвіти” в Товстім дня 25.V.1931 публіка заспівала український національний гімн, а о. Іванчук, як голова читальні, стояв в часі співу *“на бачносць”*. Проти цього оречення вніс засуджений о. Іванчук через адвоката д-ра Ст. Барана спротив до окр. суду в Тернополі і на першій розправі суд вирішив віднести до воєводського уряду в Тернополі за видачею опінії, чи співання “Ще не вмерла Україна” є кари гідне.

Справа представлялася так, що проти о. декана Іванчука староство в Скалаті приказало постерункові поліції в Товстім внести карне донесення до прокуратури в Тернополі про злочин заворушення публичного спокою з § 65 австр. карного закону за те, що як голова читальні допустив до публичного співання українського національного гімну. Таке карне донесення постерунок дійсно вніс, але прокуратор не знайшов причини до карно-судового переслідування о. Іванчука і справу припинив.

Воєводський уряд в Тернополі видав опінію на письмі з 2.IX.1931 №3276/31 того змісту, що український нац. гімн в історичному тексті, якого текст долучено до опінії і який у нас звичайно співають, можна співати. Супроти такої опінії окружний суд присудом з 25 вересня ц. р. увільнив зовсім о. Іванчука від вини і кари.

Боронив пос. д-р Ст. Баран.

“Діло” №217, 29.09.1931.

Прощання двох заслужених українських громадян

Від 1922 р. до 15.11.1931 р. перебував у Грималові як нотар п. Михайло Мочульський, визначний наш учений і літерат, та кандидат нотаріату п. Михайло Коцюбка, які переходять на постійний побут до Станиславова. Ціле громадянство тратить через це не лише таку важну станицю, як нотаріат, але також тратить найщиріших дорадників у кожній справі, бо так п. Михайло Мочульський, як і його субститут п. Михайло Коцюбка не жаліли ні часу, ні труду на те, щоби кожному з наших людей, а передовсім селянству, подати влучну пораду, коли лише по таку пораду до них зверталися.

В дні 9.XI. зібралися відпоручники цілої Грималівщини із усіх верств нашого населення в домівці читальні “Просвіти” у Грималові, щоби попрощати цих обох визначних наших громадян і робітників. Прощальні промови іменем установ виголосили пп.: Олександр Пісецький, бувший секр. пошт і телегр. З.У.Н.Р., д-р Михайло Доброміль, тутешній лікар, від міщанства п. Микола Хрупович, а від селянства господар Дмитро Рудяк з Новосілки та інші. Всі бесідники виказували жаль, що Грималів понесе таку велику втрату, але разом і втіху, що Станиславів і Станиславівщина дістають двох нових народних робітників і знаменитих юристів.

Станиславів дійсно може тепер тішитися, що набуває таких визначних громадян. Рівночасно відбулось і прощання п-і Ольги Мочульської, дружини Михайла Мочульського, також визначної нашої громадянки і письменниці. Нехай же їх з такою щирістю прийме гостинно Станиславів, з якою прощала їх Грималівщина! З нагоди прощання зложили присутні 24 зол. на місцеву захоронку.

“Діло” №272, 03.12.1931.

Грималівщина у “Клині над Збручем”

(До офіційної статистики населення)

За оголошеними недавно підсумками перепису населення з 9 грудня 1931 р. на області Скалатського повіту нарахували 92 тисячі мешканців, з того 60.000 із польською розговорною мовою і 32.000 з іншими розговорними мовами. Тому, що Скалатський повіт займає велику частину т. зв. “Клину над Збручем”, приглянемося ближче цим підсумкам, щоби не переоцінювати загрозовості зменшення нашого стану посідання¹⁰⁸. Хто лише живе в нашому повіті, то дуже здивувався вислідами перепису і чимало таки людей ще досі переконані, що це лише помилка...

Коли б нац. стан посідання у Скалатському повіті рівнявся станові оцих підсумків розговорної мови населення, то треба би прийняти, що у Скалатському повіті є 60.000 поляків, а лише 32.000 українців і жидів. Переконані у помилці підсумків кажуть, що саме навпаки; самих українців у Скалатському повіті поверх шістьдесяти тисяч, а поляків і жидів тридцять дві тисячі... Що це переконання напевно ближче до правди від офіційних підсумків, переконаємося із дальшого перегляду.

Скалатський повіт має понад 60 сільських громад і три міські: Скалат, Грималів і Підволочиська. У Скалатському повіті живе понад 7.000 жидів, а з них лише дуже незначна частина записала при переписі населення своєю розговорною польську мову. Теж не всі римо-католики записали польську розговорну мову, бо майже всі вони говорять українською мовою, а чимало їх зовсім не знає польської мови. Навіть свіжі кольоністи¹⁰⁹ силою факту звикають до української мови.

¹⁰⁸ “Стан посідання” у статті використовується у значенні “народність”.

¹⁰⁹ Свіжі кольоністи – новоприбулі з інших регіонів Польщі, які отримали від уряду земельні ділянки на теренах східних воєводств. Також звалися “осадники”. В Грималівщині значним числом проживали в Елеонорівці, тепер Оленівка.

Після відрахування понад 7.000 жидів за офіційними підсумками припадало на Скалатський повіт лише около 25.000 мешканців із українською розговірною мовою. Коли навіть не будемо переглядати дійсного чисельного стану народів у поодиноких громадах, а лише мірятимемо чисельність народів їх культурно-економічними здобутками, то прийдемо до протилежних висновків. Майже в кожній громаді є українська кооператива і читальня, а польські установи є лише денеде і то ледве животіють.

Тому, що не маємо під рукою потрібних матер'ялів із Скалатщини та Підволочиччини, скажемо, що чисельний стан народів у них дуже подібний до стану посідання у Грималівщині. Тепер перейдемо по черзі громади Грималівщини.

Громади з українською більшістю:

Билинівка (кількох латинників), Бірки Малі, Буцики, Дубківці, Глібів, Калагарівка, Кут Товстецький, Кокошинці, Козина (кількох латинників), Красне, Лежанівка (три родини латинників!), Лука Мала, Новосілка Грималівська, Вікно (1/4 лат.), Перекалець, Раштівці, Саджавки, Товсте, Волиця, Зелена, Паївка (дві родини латинників!), Стінка.

Громади з незначною перевагою поляків:

Грималів (до 300 душ переваги), Лиса Гора (Елеонорівка), Остап'є, Підлісся, Пізнанка Гетманська, Ставки.

Оце порівняння стану посідання двох народів у Грималівщині. Коли його злучити із станом посідання жидів, то побачимо, що т. зв. "Клин над Збручем" поки що для нас не дуже загрозливий, бо має ще великі щербки, які важко буде заклеїти сусідам.

Громадянин.

"Діло" №157, 20.07.1932.

3 організаційного руху

В дні 24 листопада ц. р. відбулося у Грималові велике віче для грималівської округи. Явилися делегати майже зі всіх громад, приявних було около 500 людей. Віче скликавав і отвирав п. секретар Олександр Пісецький, організатор Грималівщини, що привітав послів д-ра Степана Барана і п. Дмитра Великановича. До президії вибрано о. декана Івана Іванчука з Товстого і господарів Гриця Слободяна з Глібова та Василя Камулю з Паївки; на секретаря Осипа Черкаса з Вікна.

Перший промовляв пос. д-р Баран. Він обговорив політичне положення українського народу та склав звіт із праць нашої Парляментарної Репрезентації. Другий реферат на тему організації виголосив пос. Великанович, третій бесідник, адвокат зі Скалата д-р Тригубчак Арсен, подав правні вказівки у справі шкільного плебісциту. Всі три реферати нагородили слухачі гучними оплесками.

По рефератах відбулася коротка дискусія, по закінченні якої ухвалено отсі резолюції: 1) Зібрані громадяни грималівської округи на вічу у Грималові в дні 24 листопада 1932 р. одобрюють вповні тактику Української Парляментарної Репрезентації і Центрального Комітету УНДО та складають подяку послам за їх працю. 2) Постановляють узяти енергійну участь у шкільному плебісциті в речинці до кінця грудня 1932 р. та протестують проти усування українського викладу з наших шкіл. 3) Постановляють приступити негайно до оснування Кружків "Рідної Школи" в кожній громаді. 4) Постановляють заложити в кожній громаді комітет Українського Національно-Демокритичного Об'єднання (УНДО), масово передплачувати "Свободу" та складати партійний податок як основу національного фонду. в) Домагаються піднесення цін за сільсько-господарські продукти, знесення картелів та обниження цін промислово-фабричних виробів і монополів. Збори закінчив короткою промовою п. Олександр Пісецький, після чого зібрані відспівали національний гімн.

"Діло" №268, 03.12.1932.

Вчителька б'є дітей за “Слава Ісусу Христу”. До відома п. куратора Львівського Шкільного Округу у Львові і п. Міністра віросповідань і освіти.

У селі Рожиська над Збручем, повіт Скалат, Тернопільського воєводства, була учителькою у шк. році 1932/33 у місцевій народній школі 25-літня Емілія Бурчинська, родом з Товмача, тепер учителька в Качанівці, Скалатського повіту. Рожиська – село з українською людністю і очевидно дівора у місцевій школі також українська. Парохом Рожиськ є о. Прокіп Слободян, що, як душпастир, учнів у місцевій школі вчив науки релігії. Учителька Бурчинська є не тільки загорілою польською шовіністкою, але й трималась таких “педагогічних” метод, що часто побивала дітей і то прилюдно у шкільній салі. Головно попадала вона в нечувану лють, коли хтось зі шкільної дівори поздоровив її по українськи словами “Слава Ісусу Христу”. Заборонила також українським дітям, яких є найбільше у школі, молитися по-українськи і тричі хреститися, зате наказуючи їм молитися по-польськи і хреститися тільки раз, а не тричі. Рівночасно підбурювала українську шкільну дівору проти о. Прокопа Слободяна, кажучи, що дівора має лише її слухати у школі, а не священика.

Батьки шкільних дітей, довідавшись про таку поведінку учительки, що стоїть у розріз з основами педагогіки і нарушує людське, національне і релігійне достоїнство дівори, жалілися не раз перед о. Слободяном на учительку Бурчинську. Жалілися також перед ним і самі українські шкільні діти. Чуючи такі зажалення і від батьків, і від дітей, о. Слободян вважав своїм обов'язком звернути увагу п-і Бурчинської на її невідповідну і нелицюючу з повагою учительки поведінку зі шкільною діворою, тим більше, що її поведінка і зазив, щоби діти не слухали його, підкопує його власну повагу як священика і вчителя релігії. Характеризуючи поведінку згаданої учительки, о. Слободян сказав, що тими методами учителька може причинитися до поширення більшовизму між шкільною діворою, бо не треба забувати, що Рожиська лежать на самому Збручі.

Учителька Бурчинська не тільки не змінила своєї поведінки, але ще запізвала о. Слободяна до городського суду в Скалаті за її зневагу в часі урядування зі ст. 132 §1 к.к. Обвинувачений о. Слободян на розгляді в Скалаті 24 квітня м. р. боронився тим, що не сказав до Бурчинської в осені 1932 р. в школі в Рожиськах слів з донесення “Пані ширить більшовизм”, але інші слова в сенсі критики її поведінки з дітьми в школі за поздоровлення “Слава Ісусу Христу” і за те, що діти трикратно хрестяться, а на ствердження правдивості своєї оборони покликав як свідків цілий ряд шкільних дітей.

Суд в Скалаті (суддя д-р Вончук) не взяв під увагу тих внесків і засудив о. Прокопа Слободяна на грошеву кару 15 зол. Функціонер прокуратури вніс апеляцію, і суд окружний в Тернополі (віце-презес д-р Вендриховський) змінив присуд на розгляді 7 вересня 1933 р. до ч. II к.а. 175/33 і засудив о. Слободяна на кару одномісячного безоглядного арешту. Цей присуд вже правосильний.

Крім того вчителька Бурчинська внесла проти о. Слободяна до городського суду в Скалаті карне донесення про образу честі зі ст. 255 § 1 карного кодексу за те, що на судовому розгляді в Скалаті дня 26 квітня 1933 р. у своїй обороні висловився на адресу обвинительки, що вона вчить дітей не слухати родичів і священика. Переведено розгляд до III к.д. 261/33 (суддя д-р Вончук), і суд знову поминув доказ правди, жертвований оборонцем д-ром Мельником, і засудив о. Слободяна за проступок зі ст. 255 § 1 к.к. на кару вісімтижневого арешту з відложенням кари на п'ять літ, на 50 золотих гривни і на кошти процесу.

Проти того присуду вніс посол д-р Степан Баран іменем о. Слободяна апеляцію до окружного суду в Тернополі ч. II к.а. 309/33, жадаючи перевести доказ з переслухання свідків-школярів на ствердження факту, що учителька Бурчинська дійсно біла у шкільній салі публічно в лице в осені 1932 р. в школі в Рожиськах за те, що поздоровляли її словами “Слава Ісусу Христу” і приказувала їм молитися по польськи. У зв'язку з цим оборонець пригадав, що текст шкільної молитви, уложений римо-католическим єпископатом Польщі та введений в життя розпорядком Міністерства віросповідань і освіти з 28 серпня 1920 р. до ч. 19.803/1, а на терені кураторії Львівської шкільної округи рішенням з 6 серпня 1932 р. до ч. 1168/32, на підставі виразної постанови згаданого рішення відноситься тільки до дітей римо-католического обряду.

Окружний суд в Тернополі допустив докази зі свідків, наведені в апеляції д-ра Барана на оборону обв. о. Слободяна, що учителька Бурчинська біла в школі в лице школярів за те, що поздоровляли її словами "Слава Ісусу Христу" і карала за те, що трикратно хрестилися. Поданих в апеляції свідків переслухано в міському суді в Скалаті в днях 7 і 9 грудня 1933 р. до ч. К.пс 208/33.

І так свідок Іван Фенц, літ 11, зізнав, що коли в осені 1932 р. виходив зі шкільної салі по скінченні науки і коли на салі були ще шкільні діти, поздоровив чемно учительку Бурчинську "Слава Ісусу Христу", учителька прискочила до нього і вдарила його за це сильно кулаком в лице. Рівно ж і свідок Маріян Галоха, літ 11, зізнав в суді, що і його вчителька Бурчинська в осені 1932 р. в школі у Рожиськах в прияві шкільних дітей вдарила кулаком в лице, коли виходячи зі салі поздоровив її чемно словами "Слава Ісусу Христу". А коли в три дні опісля той сам свідок виходив по науці зі шкільної салі і поздоровив учительку Бурчинську тими самими словами "Слава Ісусу Христу", вона його тоді задержала на одну годину у шкільному карцері, кажучи йому виразно, що карає його за те, що поздоровляє її "Слава Ісусу Христу", а не як вона хоче словами "Pochwalony Jezus Chrystus". Свідок Анна Джула, літ 11, зізнала в суді, що коли в осені 1932 р. в школі в Рожиськах при молитві, яку хтось з учнів відмовляв по польськи, вона перехрестилася тричі, згідно з постановами свого обряду, учителька Бурчинська за кару наказала їй держати до гори обі руки цілу годину без перерви.

Так зізнали свідки і їх зізнання відчитано на апеляційній розправі в Тернополі дня 30 січня ц.р., на котрій були приявні обвинителька і обвинувачений о. Слободян в товаристві оборонця д-ра Барана. Голова розгляду віце-презес д-р Вендриховський запропонував обвинительці угодове поладнання справи, що вона відкинула і зажадала покарання обвинуваченого. Оголошено присуд окружного суду, котрим затверджено присуд городського суду в Скалаті.

"Діло" №37, 11.02.1934.

Пожежа маєтку графа Козєбродського

Львів, 3 вересня. З Грималова повідомляють. Вчора о 8-й годині, ввечері, вибухнула пожежа в маєтності Глібів біля Грималова, яка є власністю графа Козєбродського. На місце пожежі прибула пожежна охорона з Грималова і Скалату. Дві скирти збіжжя згоріли повністю. Причина загоряння наразі не встановлена.

"Chwila" №5551, 03.09.1934.

Велика пожежа біля Грималова

З Грималова повідомляють. В Буциках обок Грималова сьогодні [23.09.1934] вибухнула пожежа, яка поглинула 4 господарські подвір'я і великі запаси збіжжя. Збиток складає близько 60 тис. зл. Причиною пожежі стало необережне поводження з вогнем. На місце події прибула пожежна охорона з Грималова. Оскільки вітер сприяв поширенню вогню, викликано пожежників зі Скалату, які прибули негайно і також прийли участь у локалізуванні пожежі.

"Chwila" №5569, 23.09.1934.

Віче в Грималові

В четвер 9 травня ц.р. відбулося в Грималові повітове віче, скликане організатором УНДО п. Олександром Пісецьким з Грималова, колишнім українським державним секретарем пошт і телеграфів, з рефератом посла д-ра Степана Барана про сучасне політичне положення, нову польську конституцію та про оголошені прем'єром Славеком основи

виборчої ординації до сойму й сенату. Велика зала читальні “Просвіти” заповнилася вщерть учасниками, між якими було шістьох священиків з Грималівщини і Скалатщини, гурт світської інтелігенції з Грималова і з повіту, дещо міщан, решта селяни і селянки. Прийшов теж гурток націоналістичної молоді з Грималова й околиці. На віче прибув як делегат Скалатського староства референдар м’р. Калінський з комендантом поліції. Біля домівки читальні і при її дверях були поліцейні патрулі, на залі таємні агенти поліції.

Віче отворив п. Пісецький, що, незважаючи на свій поважний вік, майже самотній в повіті займається політичною організацією і працею, за що часто спадають на нього різні адміністраційні кари, як, напр., недавно 300 зол. і 250 зол. До президії віча покликано о. декана Івана Іванчука з Товстого, п. Форостія, міщанина з Грималова, і п. Тильчака, селянина з Вікна, на секретаря студента університету п. Крупу з Іванівки.

Посол д-р Ст. Баран, обговоривши загально сучасне політичне положення і згадавши про всі важніші справи, що їх ухвалено в сеймі в останній сесії, зreferував важніші постанови теперішньої конституції, що ріжняться від давнішої, і в кінці обговорив докладно основні постанови проектованої виборчої ординації до сойму й сенату згідно з тезами, проголошеними недавно прем’єром Славеком.

Після реферату д-ра Ст. Барана забрав слово колишній студент Дмитро Перешлюга з Товстого, що недавно вернувся з Берези¹¹⁰, перебувши шість місяців у тамтешньому концентраційному таборі. Зачав від пожежних сторожей, і це був його річевий запит, опісля перейшов до напастей на старше громадянство, яке, на його думку, завинило всю нашу біду. Потім від зібраного гуртка молодих націоналістів стала промовляти Марія Олійниківна з Грималова, кажучи, що ваші старші провідники, між ними й ген. Кравс¹¹¹, завалили Україну, і взагалі провідники старшого громадянства не зробили для нашого народу нічого путнього і тому треба їх осудити.

Цей істеричний і демагогічний виступ молоді націоналістки з лайкою на наших заслужених громадян стрінувся з осудом старшого громадянства. При зімкненні віча дехто з гуртка націоналістів зачав на салі авантюруватися і викрикувати, з чого вмить скористала зібрана на місці поліція і при виході зі залі придержала Перешлюгу й Олійниківну та списала опісля з ними протокол. Олійниківну звільнено, а Перешлюгу заарештували. Як кажуть, справу обоїх поліція передала до староства в Скалаті для дальшого урядування за заворушення публічного спокою.

“Діло” №122, 12.05.1935.

3 сіоністського руху на провінції

З Грималова повідомляють. Місцевий сіоністський комітет, після проведеної реорганізації, приступив до залучення ремісників-євреїв в окреме товариство “Cionim Baale Miksoa”, яке поступово розвивається. Статут вже затверджений владою, вибрано керівництво, в якому головує пан Туніс.

Далі розпочато згуртування євреїв, працюючих на землі в “Cionim Chaklaim”, як в Грималові, так і в сусідніх селах. На днях відбулося зібрання старших мешканців-сіоністів, які заявили про своє приєднання до сіоністської роботи і постановили організуватися при місцевому комітеті під керівництвом Мозеса Бадіяна.

Також при місцевому комітеті організовано гурток сіоністських жінок, для чого в Єврейському Домі було проведено зібрання жінок, на якому пані Дрова Фрейд зі Скалата прочитала доповідь на тему “Завдання єврейських жінок у загальному сіонізмі”. Після проведеної дискусії був вибраний комітет у складі 7 пань.

“Chwila. Wydanie wieczorne”, №231, 01.06.1935, с. 6.

¹¹⁰ Концентраційний табір *Береза Картузька* у Польщі.

¹¹¹ Антін Кравс (1871-1945), офіцер австрійської армії, потім – один з генералів УГА і УНР.

“Нехай тобі наша українська земля легкою буде”

Присуд окр. суду в Тернополі.

Дня 15 грудня 1934 р. помер нагло на удар серця при виході з грималівського поїзду біля залізничної станції в Тернополі грималівський лікар д-р Ізидор Мізес. Тіло його привезли до Грималова і дня 17 грудня 1934 р. відбувся його похорон при участі коло 1.000 людей місцевого жидівського, українського і польського населення.

Покійний д-р Мізес жив у Грималові понад 30 літ і вся околиця знала його й цінила як совісного лікаря, що кожному радо йшов з лікарською допомогою. Лишив по собі загальний жаль і місцеве населення дало цьому свій вислів, беручи громадну участь у його похороні.

Був там і наш заслужений місцевий діяч та колишній український державний секретар почт і телеграфів пан Олександр Пісецький з Грималова, що від українського громадянства виголосив на цвинтарі коротку прощальну промову, яку закінчив словами: *“Нехай Тобі та наша українська земля легкою буде!”*

Між присутніми на цвинтарі був теж і місцевий бурмистр, емеритований поручник¹¹², що походить десь з далеких західних сторін Польщі і якого мин. року скалатське староство надало тут на бурмистра. Учувши повищі слова п. Пісецького, зробив він негайно донесення до поліції, а поліція до староства в Скалаті. Староство доглянулось у згаданих словах проступку зі ст.18 закону про проступки й укарало п. Пісецького гривною 250 зол. або десятиденним арештом.

Від цього присуду відкликався п. Пісецький до Окружного суду в Тернополі. Дня 15 травня ц. р. відбулася в Тернопільському окружному суді карна розправа, на котрій обвинуваченого п. Пісецького боронив м-р Володимир Палашевський, аплікант адвоката д-ра Степана Барана. Він підніс, що тут нема єства кари гідного вчинку, бо п. Пісецький не мав наміру виявити нехить чи легковаження для польської держави, і то в демонстраційний спосіб, а висказані інкриміновані слова самі по собі не є теж кари гідні; інтерпретація тих слів, наведена самим обвинуваченим, є правдива і тому старостинське оречення слід скасувати й обвинуваченого в цілости увільнити.

До року 1932 обов'язував у Галичині так званий гумовий патент, себто австрійський цісарський патент з 20 квітня 1854 р. про адміністраційні проступки, що відповідає нинішній статті 18 польського закону про проступки з 11 липня 1932 р. Ця стаття, якої карну санкцію відчули вже тисячі наших громадян, звучить: *“Хто на публичному місці демонстраційно виявляє нехить або легковаження для польської держави або державних інституцій, підпадає, якщо за вчинок не грозить гостріша кара, карі арешту до двох тижнів або гривні до 500 золотих”*.

Згадана стаття має дуже широкий обіг передовсім на терені Тернопільського воєвідства. Минулого року староство в Збаражі і Скалаті на основі тієї статті покарало десятки наших громадян, між ними й декана о. Теофіля Копистянського з Клебанівки, пов. Збараж, з нагоди канонічної візитації єпископа д-ра Івана Бучка в Новоселецькому деканаті у травні 1934 р.

Статтю 18 закону про проступки відчув уже на собі і п. Олександр Пісецький, котрого староство у Грималові укарало гривною 300 (триста) золотих або десятиденним арештом за промову на академії в честь єпископа д-ра Бучка в його присутности дня 7 липня 1934 р. в Колодіївці, повіт Скалат, а окружний суд у Тернополі вироком з 19 квітня ц. р. цей присуд затвердив. Проти цього вироку вніс адвокат д-р Степан Баран касацію і справа є тепер у Найвищому Суді. Всі згадані вироки ферує молоденький суддя д-р Ігнацій Мирський.

“Діло” №147, 06.06.1935.

¹¹² Що перебуває на пенсії.

Кооперативне свято в Товстім

Скалатщина – це такий крайок Галицької Землі, про який можна сказати, що його всі забули. Забули не тому, що ця частина краю немов би то нічого не була варта, але тому, то вона сама не дає про себе знати, не виявляє ніяких поривів, ніяких прямувань до широко закроєної консолідації та вияву її назовні. Ще перед чотирма роками було в самому Скалаті повітове кооперативне свято і після того аж досі було там якось глухо. І тому дуже відрадним явищем є факт, що сам осередок того повіту випереджують тепер у вияві живучості українства далекі від нього окраїнні місцевості.

Маємо на думці кооперативне свято в Товстім, що відбулося там ще в половині липня ц. р. Це явище тим відрадніше, що саме Товсте (мініатюрне містечко) було колись твердиною москвофільства, а ще й тепер доставляє воно для скалатської кацапщини розмірно найбільше адептів. Свято це влаштували товстецькі кооперативи й культурно-освітні діячі своїми місцевими та позамісцевими сусідськими силами. Вдалося воно дуже гарно та зробило на всіх учасників помітне враження.

Свято мало ювілейний характер. Було воно влаштоване з нагоди десятиліття існування та праці місцевої кооперативи “Народній Дім”. Почалося воно богослужінням під голим небом, яке відправив о.Т.Пиндус із Зеленої в асисті о.Гоцького із Бірок Малих та молодого, енергійного та надійного громадянина о.Прокоповича із Лежанівки. Слід зазначити, що о.Гоцький – це старий москвофільський діяч. Невже ця його участь в українському святі означала б, що він на старости літ зревідувяв своє політичне “вірую” та виявив таким чином схильність стати на єдиновказаний для нього і для всіх його одностудців український національний ґрунт? Дай Боже, щоб воно так було!

У богослужінні взяв участь добре вишколений хор із села Буцики, де колись теж царило москвофільство, патроноване покійним уже о.Слюзарем, тамтешнім парохом і його зятем Куриловичом. По богослужінні відбувся похід по містечку, що в ньому взяла участь дута оркестра із села Сороцька. Перед домівкою кооперативи “Народній Дім”, що міститься у будинку місцевої читальні “Просвіти”, похід зупинився.

У салі читальні відбулася друга частина свята. Святочну промову виголосив там заслужений і загартований у громадській роботі діяч, о.Іван Іванчук – місцевий парох і грималівський декан. З черги прийшли привіти від споріднених сусідніх установ, а далі продукції оркестри із Сороцька, хорів з Буцик і деклямації малої Олі Карасівної. Закінчив цю частину свята реферат делегата Повітового Союзу Кооператив зі Скалата. Мило було дивитися на те свято і приємно було вичувати в ньому сильну волю нашого населення до зорганізованого життя та конструктивних його здобутків.

Гість.

“Діло” №209, 08.08.1935.

Освячення хрестів на вежах костьола у Вікні

У Вікні Скалатського повіту відбулося урочисте освячення двох хрестів на вежі костьола, що там будується. В урочистості взяли участь представники державної влади і місцевого самоврядування на чолі зі старостою магістром Т.Рутковським, делегати з Тернополя: підполковник Покорний і депутат, президент Тернополя Станіслав Відацький, а також приблизно 600 осіб – мешканців Вікна і найближих околиць. Освячення хрестів провів ксьондз канонік Кручкевич з Гримайлова, після чого хрести були встановлені на вежах костьолу. Перед зібраними виступили староста повіту магістр Рутковський і депутат Відацький, які, підкресливши необхідність консолідації суспільства, особливо на східних землях, закликали людинність до спільної та напруженої роботи для добра країни.

“Wschód” №68, 10.12.1937.

Червоний Хрест у Грималові

На загальному зібранні Товариства Польського Червоного Хреста у Скалаті було вибране нове керівництво на чолі з головою віце-старостою д-ром Юзефом Козебродським, секретарем п. Ястребським і казначеєм п. Горнштейном. Зібрання ухвалило рішення про створення у Грималові міської секції Товариства Червоного Хреста і представництв Червоного Хреста в сільських ґмінах.

“Wschód” №73, 30.01.1938.

Курси для господинь у Грималові

В Грималові відбулися 5-місячні державні курси для сільських господинь, на який залучалися 26 слухачок. В програму зборів входили наступні предмети: релігія, домашнє рукоділля, годування тварин, гігієна, суспільна робота, математика, догляд за рослинами та інші, на що використано 314 годин. Під час курсів виконано постільних робіт 67, кравецьких 69, трикотажних 42, оздоблюючих 17. У кінці курсів була організована виставка ручних робіт і з обсягу домашнього господарства. Місцеві мешканці були сильно зацікавлені курсами.

“Wschód” №76, 28.02.1938.

Збройний напад на млин

В ніч з 2 на 3 травня цього року злочинська банда з 4-х чоловік пограбувала млин Мозеса Ямполера в Глібові біля Грималова повіту Скалат, через отвір в даху намагаючись потрапити у магазин, щоб виконати крадіжку борошна та збіжжя.

Щоб знешкодити сторожа Ганчина, вважаючи, що він знаходиться у своєму приміщенні, зав'язали двері, щоб його не випустити. Однак Ганчин не був у домі, і разом з другим охоронником Олехом злодіїв сполохав. Щоб уникнути переслідування, вони відстрілювалися, і як потім підтвердилося, один зі злодіїв, дехто Петро Герман, мав револьвер, а другий – Ян Качан – був озброєний багнетом.

Слідча влада за обвинуваченням у нападі на млин заарештувала Петра Германа, Яна Качана, Стефана Наливайка та Юзефа Стебницького, які 21 числа поточного місяця відповідали перед карним трибуналом у Тернополі. Після проведеного засідання Петро Герман отримав 8 місяців в'язниці, а троє інших – по 1 року.

Судове засідання проводив окружний суддя д-р Чирський, захищали адвокати д-р Погорілець з Тернополя і Герман Менчель з Грималова.

“Chwila. Wydanie wieczorne” №1177, 23.06.1938.

Сільськогосподарське Товариство в Гримайлові

Сільськогосподарське Товариство в Гримайлові було організовано за ініціативи пп. Казимира Міхуцького та інженера Ференца. Товариство нараховує 120 членів. Розвиток значний і постійно зростає. Відкрито магазин, яким користується місцеве населення. Обороти магазину збільшуються завдяки розумінню приміського селянства. Відкрито дві філії. Перевірка магазину, виконана ревізорами пп. Київським і Томчуком, показала що він працював з доходом при загальному обороті 40.000 зл. Загальне зібрання, проведене у цьому році, затвердило баланс і поділило дохід, при цьому 400 зл. було призначено на рахунок протиповітряної оборони.

“Wschód” №138, 09.07.1939.

Дитячі садки – вихователі діточок

Заходом культурно-освітнього референта при Українським Комітеті в Скалаті, зорганізовано досі 13 дитячих садків, які відвідує щоденно до 500 діточок. В Скалатщині садки – це новина, тому в організації є деякі труднощі, але є надія, що населення буде доцінювати виховну роль дитячих садків. Діти в садках дійсно багато навчаться під керівництвом вишколених садівничок, які докладають всіх зусиль, щоб вони навчилися деклямацій, пісень, виразно говорити і т.д. В самому Скалаті садок обіймає до 60 дітей, під проводом п. Зеневич Т. діточки навчилися гарних пісень, деклямацій, танців, так що батьки задоволені, що їх дитина дійсно розвиває свої здібності.

Подібно справа робиться і в Грималові, де провідницею є п. Бекесевич О., що теж справляється добре зі своїм завданням; там є зорганізована кухня, де бідніші діти дістають харчі.

В дні 19.VIII. ц. р. відбулася нарада всіх провідниць дитячих садків у Скалаті. На нараді була організаторка дитячих садків з УОК¹¹³ з Тернополя п. Мурій М. Обговорено організаційні питання про заснування постійного дитячого садка в місті Скалаті, як теж і дальшу працю в дитячих садках. По нараді була дискусія, під час якої садівнички обмінялися думками про свою працю.

“Тернопільський голос” №8, 13.09.1942.

Купальня – в кожному селі

Чистота – це здоров'я людей. Це гасло знане широкому загалові та мало примінюване в практиці. Підставою здоров'я людини є крім свіжого повітря, їжі – чистота тіла. Щоби тіло удержати в належній чистоті, потрібно щоденно митися, а хоча раз у тиждень викупатися у відповідно упорядженій купальні. В нас під цим оглядом є дещо байдужність та недооцінювання такого важного чинника до здоров'я людини, яким є чистота тіла.

В Скалатщині є заледви дві лазні – в Підволочиськах та в Грималові, в Скалаті нечинна, та цим ніхто не турбується. Управа міста повинна цею справою зайнятися – це ж для добра громадян. На то держава і призначає фонди. Кошти удержання такої купальні вставляються до власного бюджету громади. В кожному селі купальня – оце гасло повинно лежати на серці всім провідникам сіл, які бажають добра своїм громадянам. Вставляйте в свої бюджети гроші та боріться за здійснення повищого клича, щоб у кожному місті та селі Скалатщини була купальня, бо в здоровому тілі, здоровий дух – здорова одиниця – здоровий народ.

“Чортківська думка” №1-2, 07.01.1943.

3 життя села Вікна

Село Вікно, Скалатського повіту, положене в дуже гарній долині, біля гір Медоборів. Уже з давних часів відоме було воно на всю Скалатщину, як провідне село в повіті. Село досить велике. Числить майже 500 господарств. Переважають українці, поляків незначна частина. По світовій війні дійшло воно до великого значення. В селі вибудовано два будинки: “Просвіти” і “Сільського Господаря”. Крім цього працює ще в Вікні районна молочарня і кооператива “Рілля”. Підчас двох років большевицької навали село підупало.

Культурно-освітня праця села, яка в останніх часах дійшла до великого розвитку, за большевиків значно змаліла. Щойно, завдяки німецькій армії, село почало наново оживати та відновляти свою давню традицію. В теперішньому УОТ ведуть дуже корисну працю гуртки аматорський і хорівий. В останньому часі село Вікно відіграло в себе і в сусідніх селах низку вистав та уладило концерти. Рівно ж слід тут згадати ревного о. пароха і декана Зарицького,

¹¹³ Український Окружний Комітет.

який щиро піклується селом. Під теперішню хвилину село здало весь контингент, щоб тим прискорити перемогу над большевизмом.

“Тернопільський голос” №16, 18.04.1943.

Дитячі садки в Скалатщині

Заходом Делегатури УОК в Скалаті зорганізовано в цьому році 20 дитячих сезонних садків, які майже покінчили вже свою діяльність. Їх відвідувало до 800 дітей, які дуже багато навчилися та вдячні колись будуть своїм вихователькам та батькам за те, що вказали їм перший шлях в їхньому житті. Видно, що населення вже розуміє вагу та значення дитячих садків, тому в тім році збільшилася їх кількість. Провідницями садків були дівчата, що відбули в минулому році вишкільний курс та в тому році перевишкіл. З кращих садків треба відмітити з с. Турівка, Лежанівка, Товсте, Глібів, Старий Скалат, де дійсно гарно була ведена праця завдяки старанній праці провідниць згаданих садків. Постійних дитячих садків є три – в Скалаті два, з чого один на Мантяві, веде Студентка Сестер Службниць, відвідує його понад 30 дітей, другий веде п. Любак. І цей садок відвідує понад 35 дітей. Третій садок і захист є в Грималові під проводом Сестер Службниць Студитки, його відвідує біля 40 дітей. Таким чином немала кількість наших найменших виховується під керівництвом фахових виховательок, розвиває свій ум та готується до дальшого життя з користю для себе на потіху батькам та славу своєму народові.

“Тернопільський голос” №42, 17.10.1943.

Шевченківський концерт у Грималові 1917 р.

Із споминів блаженної пам'яті д-ра А. Заплітного.

Московські окупанти Західньо-Українських Земель в 1914 р. зовсім ігнорували існування української нації і поводитися так, як би це споконвіку була Московія. Їх кличем було “один цар, одна віра, один народ”, так само і робили. Як ще роблять наслідники царів, сучасні московські комуністи. Хоча називають народовбивчу політику нерозривною дружбою, братня допомога має привести до злиття обох націй в один народ – з одною очевидно російською мовою і російською культурою.

Важкі воєнні невдачі захитали осені 1916 р. і погодилася окупаційна влада на приватну українську дівочу школу в Тернополі. На терені Скалатського повіту осталося біля 40 молодих людей, що покінчили середні школи або були вже деякий час студентами університету. Одначе більше ведені інстинктом самозбереження чим розумовими аргументами, ми не сходилися разом, щоби не дати притоки до арештів. Але в торгові дні в малих групах по двох або трьох обмінювалися думками у Грималові або Скалаті. Автор цих рядків запропонував їм комусь піти до начальника повіту, що ним був генерал граф Жуковський. Ніхто з них не мав охоти піти до нього і просити дозвіл на концерт в честь Т. Шевченка. Я рішився піти сам до нього – це було при кінці 1916 року.

Зголосивши себе в дижурного урядовця – за яких десять хвилин я опинився в розкішно умебльованій кімнаті з квітами і диванами. Найбільша моя увага перейшла на двох великих собак, яких держали по обох боках стола козаки. Вони люто загарчали і вискалили свої великі зуби. По якомусь часі увійшов стрункий старший літами офіцер. Сів вигідно в м'яке крісло, закурив папіроску і спитав мене, чого я собі бажаю. Я сказав про ціль моєї візити. “А хто був той Шевченко?” Я завагався. Чи ця людина не чула нічого про нашого генія, чи тільки вдає такого незнайка? Моментально я вирішив трактувати його як незнайка. Ясно і отверто викладав ролю і значення Т. Шевченка для української нації. Я все сказав по українськи. Відповідь була: “*Не разрешаю*”. Я легко вклонився і вийшов з кімнати.

Може тиждень по проголошенні детронізації царя Миколи II ¹¹⁴ звернулися до мене студенти, щоби урядити Шевченківське Свято, і багато з них виявили охоту піти до начальника повіту взяти дозвіл на це свято. Я сказав, що як вони не хотіли піти до нього передше, то я сам піду. Генерал вже на вступі попросив мене сідати: не було вже тих страшних чорних собак, кімната була скромніша, не було квітів ані диванів. На запит чого я хочу, я подав ціль свого приходу, тобто просити дозвіл на Шевченківське Свято за два тижні в місті Грималові.

“Я не маю нічого проти цього, але ви мусите постаратися про дозвіл від 5-го армійського корпусу”, – сказав генерал. На це я відповів, що це неможливе до виконання, бо нам, цивілям, а ще до того австрійським підданим, не вільно знати, а тим менше розпитувати, де є 5-ий корпус російської армії, бо цим ми навели б на себе підозру шпіонажі. Ми можемо тільки внести прохання про дозвіл на його руки, а він нехай вишле там де треба. *“Я цього зробити не можу”,* – сказав начальник повіту. Тоді я знову відповів, що ми не будемо звертатися до команди корпусу, бо на нашу думку вистарчає, що ми його повідомили як цивільну владу. *“Робіть, як знаєте”,* – сказав він.

Так скінчилася моя друга візита. Як я зреферував за кілька днів цілу справу своїм товаришам, зараз закипіла робота. На скору руку заплановано програму. Вступне слово погодився мати блаженної пам'яті Василь Мудрий ¹¹⁵, що перебував тоді у своїх батьків в селі Вікно. Майже всі квитки вступу викупили солдати і старшини, переважно резервісти з Київської губернії.

По кожній точці були бурхливі оплески. Місцеве населення переважно стояло під вікнами. Заля Народного Дому не могла помістити всіх гостей, одним словом, концерт пройшов з великим моральним успіхом, якого ми собі не уявляли. Ми відчували, що на це духове піднесення зложилися чар і сила Шевченкового Слова та подих волі, який принесла за собою березнева національна революція 1917 р.

“Свобода” №45, 10.03.1970.

¹¹⁴ Російський цар Микола II відмовився від престолу 2 березня 1917 р.

¹¹⁵ Василь Мудрий народився 19 березня 1893 року в с. Вікно. Був одним з організаторів та науковим секретарем Таємного українського університету у Львові, почесним головою Товариства ім. Шевченка, одним із керівників товариства “Просвіта”, головним редактором щоденної української газети “Діло”. Чільний діяч партії УНДО і взагалі серед українських політичних і громадських діячів Польщі міжвоєнного періоду. Підтримував політику польсько-української нормалізації в Другій Речі Посполитій. Після виборів 1935 р. був обраний віце-маршалком Сейму Польщі та головою Української парламентської репрезентації. Помер у день свого народження в 1966 р. у Нью-Йорку.

Гримайлівці, засуджені і репресовані
у період 1939-1950 років

Безкоровайний Корнелій Михайлович, 25.10.1930 р. н., с. Буцики, освіта 6 кл. Заарештований 26.07.1949 р. за обвинуваченням у членстві в ОУН. Засуджений 05.09.1949 р. на 25 р. таборів з конфіскацією майна і 5 р. позбавлення прав. Звільнений 24.01.1956 р. Реабілітований.

Бобик Франко Іванович, 1930 р. н., с. Жабче, нині с. Муроване Сокальського р-ну Львівської обл., освіта 6 кл. Проживав у смт Гримайлів. Заарештований 26.07.1949 р. за обвинуваченням у членстві в ОУН. Засуджений 05.09.1949 р. на 25 р. таборів із конфіскацією майна і 5 р. позбавлення прав. Звільнений 19.12.1955 р. Реабілітований 17.04.1991 р.

Бодаковський Євген-Казимир Євгенович, 1917 р. н., смт Гримайлів, поляк, освіта 6 класів гімназії. За обвинуваченням у створенні польської підпільної організації 31.01.1941 р. заарештований Скалатським повітовим відділом НКВС¹¹⁶. Звільнений 23.02.1942 р. на підставі указу президії Верховної Ради СРСР про амністію польських громадян. Подальша доля невідома. Рішенням прокуратури Тернопільської обл. реабілітований 22.05.2002 р.

Болехівський Ярослав Іванович, 1906 р. н., смт Гримайлів, кравець, освіта початкова. Заарештований 24.12.1939 р. Скалатським повітовим відділом НКВС. Звільнений 20.12.1940 р. за недоведеністю провини.

Борейко Іван Федорович, 1888 р. н., смт Гримайлів, освіта початкова. Батько О. Борейко. Заарештований 20.09.1948 р. Підтримував зв'язок з ОУН. Засуджений 24.11.1948 р. на 25 р. таборів із конфіскацією майна і 5 р. позбавлення прав. Звільнений 09.06.1956 р. Реабілітований 13.04.1992 р.

Борейко Ольга Іванівна, 1922 р. н., смт Гримайлів, освіта 7 кл. Дочка І. Борейка. Заарештована 14.09.1948 р. Член ОУН. Засуджена 29.11.1948 р. на 25 р. таборів із конфіскацією майна і 5 р. позбавлення прав. Звільнена 31.05.1956 р. Реабілітована 09.03.1992 р.

Буката Йосип Васильович, 1904 р. н., смт Гримайлів, водій-механік, освіта початкова. Заарештований 24.12.1939 р. Скалатським повітовим відділом НКВС за обвинуваченням у проведенні антирадянської пропаганди за самостійну Україну та приналежності до ОУН. Звільнений 21.12.1940 р. за недоведеністю провини.

Буський Іван Михайлович, 1929 р. н., смт Гримайлів, освіта 7 кл. Заарештований 26.07.1949 р. за обвинуваченням у членстві в ОУН. Засуджений 05.09.1949 р. на 25 р. таборів із конфіскацією майна і 5 р. позбавлення прав. Звільнений 19.12.1955 р. Реабілітований 1992 р.

Величук Осип Захарович, 1922 р. н., смт Гримайлів, освіта 7 класів. Заарештований 17.07.1944 р. відділом контррозвідки 78 дивізії за обвинуваченням у підтримці ОУН. Під час слідства виявилась служба в українській поліції влітку 1941 р. За жорстокість і розправу над єврейськими мешканцями, 18.12.1944 р. засуджений військовим трибуналом військ НКВС у Тернопільській області до вищої міри покарання і страчений. Нереабілітований.

Волянський Владислав Маурицій, 1886 р. н., поляк, граф, власник нерухомості і підприємств у Гримайлові. Арештований у вересні 1939 р. Загинув у Києві в 1940 р. Похований на польському військовому цвинтарі у Биківні.

Гнип Станіслав Петрович, 1915 р. н., поляк, смт Гримайлів, освіта початкова перукар. Заарештований Гримайлівським районним відділом (РВ) НКВС 28 квітня 1940 р. за обвинуваченням у зв'язках із польською поліцією. Постановою Особливої Наради при НКВС СРСР 26.09.1940 р. засуджений на 8 р. виправного трудового табору. Як польський громадянин, амністований 28.08.1941 р. Подальша доля невідома. Реабілітований 29 грудня 1989 р.

Герман Ілля Михайлович, 1908 р. н., смт Гримайлів, освіта початкова. Заарештований 24.05.1944 р. Гримайлівським РВ НКВС. Засуджений 12.02.1945 р. на 10 р. виправного

¹¹⁶ НКВС – Народний Комісаріат Внутрішніх Справ.

трудового табору із конфіскацією майна і 5 р. позбавлення прав. Загинув в ув'язненні 03.09.1945 р. Реабілітований 09.01.1996 р.

Гольдберг Зигмунд Маврикійович, народився 24.03.1895 р., смт Гримайлів, освіта середня. У 1913 р. закінчив польську гімназію в Тернополі. Служив четарем-аптекарем в УГА. В 1920-1921 рр. перебував у польських таборах для інтернованих. Виїхав у 1920-ті рр. в СРСР. Проживав у місті Вязьма (нині Смоленська обл. Росії), працював завідувачем аптеки. Заарештований 02.08.1937 р. Розстріляний у Смоленську 27.11.1937 р. Реабілітований 26.04.1989 р.

Гребенюк Олексій Степанович, 1915 р. н., смт Гримайлів, українець, член ОУН. Заарештований 07.05.1946 р. Теребовлянським РВ МДБ¹¹⁷ за обвинуваченням “зрада Батьківщині”. Засуджений 30.07.1946 р. на 10 р. таборів з конфіскацією майна і 3 р. позбавлення прав, звільнений 05.11.1954 р., реабілітований 28.04.1992 р. Справа 7794-П.

Деляновський Казимир Павлович, 1903 р. н., підпоручник резерву польської армії, шкільний вчитель і керівник гримайлівського осередку польського воєнізованого товариства “Стрілець”. Арештований не пізніше 20.12.1939 р. Загинув у квітні 1940 р. біля с. Катинь Смоленської обл. (Росія).

Жулківський Йосип Остапович, 1921 р. н., смт Гримайлів, освіта 7 кл. Проживав у м. Тернопіль. Головний бухгалтер міськвиконкому. Заарештований 13.06.1946 р. Засуджений 04.10.1946 р. на 10 р. таборів із конфіскацією майна і 5 р. позбавлення прав. Реабілітований 29.01.1992 р.

Затонський Петро Іванович, 1890 р. н., поляк, с. Підлісся/Гримайлів, із селян. Освіта 7 кл. Протягом 1911-1929 рр. служив у австрійській і польській арміях (сержант). Заарештований Гримайлівським РВ НКВС 23.03.1940 р. за обвинуваченням у контрреволюційній діяльності. Постановою Особливої Наради (ОН) при НКВС СРСР від 25.10.1940 р. засуджений на 8 р. виправного трудового табору як “соціально-небезпечний елемент”. Загинув в ув'язненні за невідомих обставин. Реабілітований 14.04.1989 р.

Затонський Олександр Дмитрович, 1891 р. н., смт Гримайлів. Проживав у Петропавловську (нині Петропавль) Північно-Казахстанської обл. Заарештований 29.09.1937 р. Згідно з постановою ОН при НКВС СРСР від 22.12.1937 р. розстріляний. Реабілітований 05.11.1957 р.

Капелусь Степан Гнатович, 1914 р. н., с. Буцики, освіта початкова. Заарештований 13.12.1950 р. Гримайлівським РВ МДБ. Підтримував зв'язок з ОУН. Засуджений 16.02.1951 р. на 25 р. таборів із конфіскацією майна і 5 р. позбавлення прав. Звільнений 18.01.1956 р. Реабілітований 09.04.1992 р.

Карпіна Віктор Антонович, народився 03.08.1919 р. н., поляк, неодружений, освіта 7 кл. Проживав у смт Гримайлів, працював у пожежній охороні. Заарештований Гримайлівським РВ НКВС 21.12.1939 р. за обвинуваченням у створенні польської підпільної організації. Звільнений 06.01.1941 р. за недоведеністю провини. Подальша доля невідома.

Качор Мойзес Аронович, 1903 р. н., смт Гримайлів, єврей, пекар, освіта 3 кл. Обвинувачувався у зв'язках із польською поліцією. Заарештований Скалатським повітовим відділом НКВС 18 грудня 1939 р. за підозрою у співпраці з поліцією у часи польської держави. Постановою Особливої Наради при НКВС СРСР від 29.03.1941 р. засуджений на 8 років виправного трудового табору. Як польський громадянин, амністований 01.09.1941 р. Подальша доля невідома. Реабілітований прокуратурою Тернопільської області 18.05.1989 р.

Кілар Болеслав Андрійович, 1912 р. н., с. Буцики, поляк, коваль, комендант стрільців. Заарештований Гримайлівським РВ НКВС 28.04.1940 р. за обвинуваченням у контрреволюційній діяльності. Постановою Особливої Наради при НКВС СРСР від 17.05.1941 р. позбавлений волі терміном на 8 років у виправно-трудовах таборах. Після оголошеної урядом СРСР амністії, у вересні 1941 р. вступив у польську армію генерала

¹¹⁷ РВ МДБ – Районний Відділ Міністерства Державної Безпеки.

Владислава Андерса. У званні “сержант” приймав участь у бойових діях у складі 3-го батальйону 1-ї бригади 3-ї дивізії Карпатських Стрільців 2-го Польського корпусу в Італії. Реабілітований прокуратурою Тернопільської області 18 травня 1989 р.

Клінгер Якуб Леонович, 1900 р. н., смт Гримайлів, єврей, закінчив гімназію і юридичний факультет Краківського університету. Головний бухгалтер спиртзаводу. Заарештований Гримайлівським РВ НКВС 26.04.1944 р. за підозрою у співпраці з ворогом і зраді Батьківщини. Виправданий судом Військового Трибуналу військ НКВС Тернопільської області 14 вересня 1944 р. Подальша доля невідома. Реабілітований прокуратурою Тернопільської області 4 березня 2005 р.

Климчак Мирон Степанович, 1929 р. н., с. Себечув Люблінського воєводства, Польща (нині с. Себечів Сокальського р-ну Львівської обл.), освіта 7 кл. У травні 1946 р. вивезений з батьками у Гримайлів. Заарештований 26.07.1949 р. за обвинуваченням у членстві в ОУН. Засуджений 05.09.1949 р. на 25 р. таборів із конфіскацією майна і 5 р. позбавлення прав. Звільнений 17.12.1955 р. Реабілітований 17.04.1991 р.

Климчак Богдан Степанович, народився 22.07.1937 р., с. Себечів, нині Сокальського р-ну Львівської обл., освіта середня. Брат М.С.Климчака. У 1949 р. депортований на спецпоселення в Хабаровський край Росії. Заарештований 15.06.1957 р. в місті Магадан за підозрою у контрреволюційній діяльності. Засуджений 17.06.1957 р. Магаданським облсудом на 5 р. позбавлення волі. Після звільнення у 1962 р. повернувся у Гримайлів. Вдруге заарештований 01.10.1978 р. (антирадянська агітація і пропаганда). Засуджений 18.06.1979 р. Львівським облсудом на 15 р. позбавлення волі в колонії суворого режиму і 5 р. заслання. Постановою пленуму Верховного Суду УРСР від 12.10.1990 р. вирок відмінено, справа закрита, з ув'язнення звільнений. Проживав у Києві, Тернополі, Львові. Помер 21.06.2018 р.

Кльован Леонтій Дмитрович, 1910 р. н., с. Буцики, освіта 5 кл. Заарештований 26.07.1949 р. за обвинуваченням у членстві в ОУН. Засуджений 05.09.1949 р. на 25 р. таборів із конфіскацією майна і 5 р. позбавлення прав. Вироком військового трибуналу Прикарпатського ВО 28.02.1956 р. вдруге засуджений до 6 р. 6 міс. позбавлення волі і позбавлення прав на 2 роки. Звільнений 28.02.1956 р. через відбуття терміну покарання. Реабілітований 30.10.1991 р.

Кльован Федір Олексійович, 1922 р. н., смт Гримайлів, освіта 7 кл. У травні 1944 р. мобілізований в Червону армію, воював на фронті. В липні-вересні 1941 р. служив в українській поліції, у 1942-43 рр. в залізничній поліції. Заарештований 07.06.1947 р. Гримайлівським РВ МДБ (контрреволюційна діяльність), засуджений 11.08.1947 р. військовим трибуналом (ВТ) військ МВС у Тернопільській обл. на 10 р. виправних таборів і 3 р. позбавлення прав.

Кметик Остап Андрійович, народився 22.04.1889 р., смт Гримайлів. В 1901-1909 рр. навчався в українській гімназії в Тернополі, в 1909-1913 рр. – на правничому факультеті Львівського ун-ту. Під час Першої світової війни – лейтенант австрійської армії, потім – поручник УГА. З 1920 р. проживав у радянській Україні, працював в органах державної влади. Заарештований 16.05.1930 р. Харківським МВ НКВС як *“учасник контрреволюційної організації троцькістів”*. Засуджений 23.06.1930 р. Особливою Народою висилкою в Казахстан на 3 р. Вдруге заарештований у 1933 р. та ув'язнений у виправний трудовий табір. Реабілітований 26.10.1989 р.¹¹⁸

Кметик Степан Андрійович, 1908 р. н., смт Гримайлів, освіта середня. Брат О. А. Кметика. Проживав у с. Витава Вінницької обл. Слюсар-водопровідник. Заарештований 20.08.1937 р. Згідно з постановою наркома НКВС і прокурора СРСР від 04.11.1937 р. розстріляний у Вінниці 14.11.1937 р. Реабілітований 02.06.1960 р.

Коломієць Василь Антонович, 1882 р. н., смт Гримайлів. Проживав у с. Юринці, нині Городоцького р-ну Хмельницької обл. Одноосібник. Заарештований 12.02.1937 р. Засуджений

¹¹⁸ У книзі “Реабілітовані історією. Тернопільська область”, кн. 2 (Тернопіль, ТЗОВ “Терно-граф”, 2012, с.134) є повідомлення, що О.А.Кметик *“Загинув в ув'язненні за невідомих обставин”*.

07.07.1937 р. Вінницьким облсудом на 8 р. трудових таборів і 3 р. позбавлення прав. Реабілітований 10.01.1999 р.

Куречко Іван Володимирович, 1917 р. н., смт Гримайлів, освіта початкова. Заарештований 1940 р. Гримайлівським РВ НКВС. Згідно постанови Особливої Наради при НКВС СРСР від 22.02.1941 р. ув'язнений на 8 р. таборів із конфіскацією майна. Загинув в ув'язненні за невідомих обставин. Реабілітований 1991 р. "Реабілітовані історією. Тернопільська область". Кн. 2, Тернопіль, ТзОВ "Терно-граф", 2012. Згадується у справі №23047 (5243-П) Качора Мойзеса Ароновича.

Кживорончка Юлій, син Габриеля, 1919 р. н., смт Гримайлів. Поляк, член товариства "Стрілець", заарештований 19 вересня 1939 р., з червня 1940 р. відбував покарання у таборі "Севжелдорлаг". Амністований, у вересні 1941 р. вступив у польську армію генерала Владислава Андерса. Приймав участь у бойових діях в Італії у складі 3-ї дивізії Карпатських Стрільців, в 3-му полку легкої артилерії, на посаді командира взводу у званні "старший сержант".

Кживорончка Станіслав, син Габриеля, 1923 р. н., смт Гримайлів. Поляк, член товариства "Стрілець", заарештований 19 вересня 1939 р., з червня 1940 р. відбував покарання у таборі "Севжелдорлаг", Амністований, у вересні 1941 р. вступив у польську армію генерала Владислава Андерса. Подальша доля невідома.

Кживорончка Генрик, син Ігнація, 1922 р. н., смт Гримайлів. Поляк, член товариства "Стрілець", заарештований 19 вересня 1939 р., з червня 1940 р. відбував покарання у таборі "Севжелдорлаг". Амністований, у вересні 1941 р. вступив у польську армію генерала Владислава Андерса. Подальша доля невідома.

Логін Ярослав Павлович, 1924 р. н., с. Жужель, нині с. Жужеляни Сокальського р-ну Львівської обл., освіта середня. Проживав у смт Гримайлів. Бухгалтер райфінвідділу. Заарештований 26.07.1949 р. за обвинуваченням у членстві в ОУН. Засуджений 05.09.1949 р. на 25 р. таборів із конфіскацією майна і 5 р. позбавлення прав. Звільнений 04.01.1956 р. Реабілітований у 1992 р.

Логус Дмитро Стефанович, 1912 р. н., с. Криволюка Чортківського повіту, освіта початкова, голова райспоживспілки. Проживав у смт Гримайлів. Заарештований Скалатським повітовим відділом НКВС 23.12.1939 р. за підозрою у приналежності до ОУН. Звільнений 06.01.1941 р. за недоведеністю провини. Подальша доля невідома.

Любачевський Іван Ілліч, 1890 р. н., с. Лежанівка. Доктор права, закінчив Львівський університет. В період ЗУНР – поручник УГА. Від 1928 р. – адвокат у смт Гримайлів, від жовтня 1939 р. – бухгалтер споживчої спілки у м. Скалат, нині Чортківського р-ну Тернопільської обл. Заарештований Скалатським повітовим відділом НКВС 24.12.1939 р. Постановою Особливої Наради при НКВС СРСР від 27.09.1940 р. засуджений на 8 р. виправного трудового табору як "соціально-небезпечний елемент". Помер 04.03.1943 р. у таборі біля м. Єрчев Архангельської області (Росія). Реабілітований 18.05.1989 р.

Москаленко Василь Миколайович, 1920 р. н., с. Сентове, нині с. Родниківка Олександрівського р-ну Кіровоградської обл., освіта початкова. Проживав у с. Буцики. Заарештований 26.07.1949 р. за обвинуваченням у членстві в ОУН. Засуджений 05.09.1949 р. на 25 р. таборів з конфіскацією майна і 5 р. позбавлення прав. Вироком ВТ Прикарпатського ВО 28.02.1956 р. вдруге засуджений до 5 р. без позбавлення прав. Звільнений 28.02.1956 р. через відбуття терміну покарання. Реабілітований 17.04.1981 р.

Мудрий Теодор Миколайович, 1925 р. н., смт Гримайлів, освіта середня неповна. Проживав у м. Борислав, нині Львівської обл. Службовець нафтопромислу. Заарештований у 1945 р. Бориславським РВ НКДБ (зрада Батьківщині, участь у контрреволюційній організації). Засуджений 08.09.1945 р. ВТ військ НКВС у Дрогобицькій обл. на 10 р. таборів і 5 р. позбавлення прав. Покарання відбував в Усть-Вимському виправному трудовому таборі у с. Вожаель Комі АРСР (нині Республіка Комі Росії). Загинув в ув'язненні 01.08.1947 р. Реабілітований 14.11.1991 р.

Оліяр Іван Степанович, 1929 р. н., с. Одрехова, нині Саноцького повіту Підкарпатського воєводства, Польща, освіта 5 кл. Проживав у смт Гримайлів. Заарештований 26.07.1949 р. за обвинуваченням у членстві в ОУН. Засуджений 17.10.1949 р. на 25 р. таборів із конфіскацією майна і 5 р. позбавлення прав. Звільнений 19.12.1955 р. Реабілітований у 1991 р.

Остап Віктор Васильович, 1929 р. н., с. Жужель, нині с. Жужеляни Сокальського р-ну Львівської обл., освіта 7 кл. Проживав у смт Гримайлів. Заарештований 26.07.1949 р. за обвинуваченням у членстві в ОУН. Засуджений 05.09.1949 р. на 25 р. таборів із конфіскацією майна і 5 р. позбавлення прав. Звільнений 26.01.1956 р. Реабілітований 19 травня 1991 р.

Пайкуш Зенон Федорович, ветеринарний лікар, влітку 1941 р. – голова селищного українського національного комітету. Заарештований після поновлення радянської влади у березні 1944 р. Згадується у виданні “Літопис УПА”, том 43, кн. 1, “Боротьба з агентурою: Протоколи допитів Служби Безпеки ОУН в Тернопільщині 1946-1948”, Торонто-Львів, видавництво “Літопис УПА”, 2006, с.472. Помер 10.07.1970 р., похований у Львові на Личаківському кладовищі.

Перепелинський Євген Михайлович, народився 1 жовтня 1905 р. н., смт Гримайлів, українець, освіта вища, закінчив ветеринарну академію університету Яна Казимира у Львові. Захоплений у вересні 1939 р. в радянський полон як офіцер польської армії (підпоручик 14-го полку легкої артилерії), перебував у таборі польських військовополонених в м. Козельськ, Калузької обл. (Росія). Страчений без суду у квітні 1940 р. біля с. Катинь Смоленської обл. (Росія) згідно із секретною постановою політичного бюро комуністичної партії від 05.03.1940. Похований в Катині на Польському військовому цвинтарі.¹¹⁹

Плаза Казимир Войцехович, 1910 р. н., смт Гримайлів, поляк, кравець, освіта 5 кл. Заарештований Скалатським повітовим відділом НКВС 18.12.1939 р. за обвинуваченням у співпраці з поліцією у часи польської держави і у веденні контрреволюційної діяльності. Звільнений 19.11.1940 р. за недоведеністю провини. Подальша доля невідома.

Пилипишин Петро Теодорович, 1916 р. н., с. Буцики, освіта неповна середня (7 класів), різноробочий. Заарештований 24.05.1941 р. Гримайлівським РВ НКВС за обвинуваченням у членстві в ОУН. В кінці червня 1941 р. відправлений у тюрму м. Златоуст Челябінської обл. (нині Росія). Загинув в ув'язненні 23.02.1943 р. Реабілітований 24.10.1997 р.

Русс-Вайгман Абрам Аронович, 1908 р. н., єврей, смт Гримайлів, закінчив гімназію у Бережанах і юридичний університет у Львові. Інструктор хорового гуртка при клубі. Заарештований (вперше) Скалатським повітовим відділом НКВС не пізніше 26.12.1939 р. за підозрою у співпраці з поліцією у часи польської держави. Звільнений у лютому 1940 р. за недоведеністю провини.

Русс-Вайгман Абрам Аронович, 1908 р. н., єврей, смт Гримайлів, закінчив гімназію у Бережанах і юридичний університет у Львові. Бухгалтер заготівельного пункту зерна. Заарештований (вдруге) Гримайлівським РВ НКВС 21.04.1944 р. за підозрою у співпраці з ворогом і зраді Батьківщини. Виправданий судом Військового Трибуналу військ НКВС Тернопільської області 14 вересня 1944 р. Виїхав у Польщу. Реабілітований прокуратурою Тернопільської області 4 березня 2005 р. Справа №78 (4-П), зберігається у архівному секторі Управління СБУ, Тернопіль.

Свідер Іван Антонович, 1919 р. н., смт Гримайлів, освіта 5 кл. Заарештований 04.01.1946 р. Гримайлівським РВ НКВС за обвинуваченням у членстві в ОУН. Засуджений 20.02.1946 р. на 15 р. каторжних робіт і 5 р. позбавлення прав. Загинув в ув'язненні 16.05.1949 р. Реабілітований 28.02.1990 р.

Скібіцкі Маріан Антон, син Костянтина і Марії Тишковської, народився 02.08.1904 р. у смт Гримайлів, поляк, освіта середня. В 1923 р. закінчив гімназію у Бережанах. Захоплений у

¹¹⁹ Батько Євгена Перепелинського – Михайло Перепелинський – у роки перед Першою Світовою війною багато праці поклав на будівництво будинку “Просвіти” у Гримайлові, організував аматорський театральний гурток, оркестр і хор.

вересні 1939 р. в радянський полон як офіцер польської армії (підпоручик-командир взводу 85-го піхотного полку). Перебував у таборі польських полонених в м. Старобільськ (Луганська обл.). Страчений без суду у квітні/травні 1940 р. в м. Харків відповідно до секретної постанови політбюро компартії від 05.03.1940 р. Похований на Цвинтарі Жертв Тоталітаризму в П'ятихатках (квартал Харківської лісопаркової зони).

Талац Михайло Григорович, 1903 р. н., смт Гримайлів, освіта середня (рільнича школа і кооперативні курси). Заарештований Скалатським повітовим відділом НКВС 24.12.1939 р. за обвинуваченням у приналежності до ОУН. Звільнений 29.03.1940 р. за недоведеністю провини і станом здоров'я. Подальша доля невідома. Реабілітований 14.02.2002 р.

Тишкевич Ніна Феліксівна, 1897 р. н., смт Гримайлів, освіта середня. Проживала у Вінниці. Статист облфінвідділу. Заарештована 22.10.1937 р. Згідно з постановою ОН при НКВС СРСР від 20.05.1938 р. ув'язнена на 5 р. таборів з конфіскацією майна. Реабілітована у 1994 р.

Томчишин Леонтій Миколайович, 1913 р. н., смт Гримайлів, освіта початкова (3 кл.). Захоплений черговою зміною прикордонників Волочиського прикордонного загону під час переходу польсько-радянського кордону 16.07.1939 р. Засуджений 14.10.1939 р. військовим трибуналом Київського особливого військового округу до 20 років позбавлення волі з конфіскацією особистого майна за шпигунство на користь Польщі. Подальша доля невідома. Нереабілітований.

Топоровський Василь Іванович, 1891 р. н., смт Гримайлів. Проживав у с. Султан Ставропольського краю (Росія). Заарештований 07.07.1938 р. Згідно з постановою ОН при НКВС СРСР ув'язнений на 7 р. трудових таборів з конфіскацією майна. Загинув в ув'язненні за невідомих обставин. Реабілітований у 1989 р.

Федина Філіп, син Базилія і Антоніни, народився 21.X.1896 р. у м. Коропець, поляк, освіта середня. У вересні 1939 р. – комендат відділення поліції у Гримайлові. Перебував у таборі польських полонених в м. Осташків Тверської обл. (Росія). Разом з іншими в'язнями був страчений без суду у квітні 1940 р. у підвалах в'язниці м. Тверь відповідно до секретної постанови політбюро компартії від 05.03.1940 р. Похований на польському військовому цвинтарю в місцевості Медное біля Твері.

Форостій Іван Остапович, 1922 р. н., смт Гримайлів, освіта 7 кл. і Буцацька педагогічна школа у 1943 р. Як солдат дивізії СС "Галичина", потрапив у радянський полон у липні 1944 р. Засуджений на 10 років позбавлення волі з поразкою у правах на 5 років і конфіскацією майна. Помер у грудні 1988 року, похований на цвинтарі у Гримайлові. Нереабілітований.

Фінстер Йозеф Вільгельмович, 1892 р. н., смт Гримайлів, освіта початкова. Проживав у м. Борислав Львівської обл. Робітник нафтопромислу. Заарештований 1945 р. Бориславським відділом НКДБ за обвинуваченням у антирадянській пропаганді і агітації. Згідно з постановою ОН при НКВС СРСР від 28.06.1945 р. ув'язнений на 5 р. таборів і на 3 р. позбавлений прав. Покарання відбував у м. Чорногорськ Республіки Хакасія (Росія). Реабілітований 24.09.1996 р.

Фішка Володимир Юстинович, 1922 р. н., с. Буцики, освіта 5 кл. Заарештований 28.05.1941 р. Гримайлівським РВ НКВС за приналежність до ОУН. В кінці червня 1941 р. відправлений у тюрму в Челябінській обл. (Росія). Помер у тюрмі м. Магнітогорськ (Росія) 21.06.1942 р. Реабілітований 06.04.1993 р.

Хрупович Антін Миколайович, 1903 р. н., смт Гримайлів, освіта 6 кл. Заарештований 18.12.1939 р. Скалатським повітовим відділом НКВС за обвинуваченням у проведенні антирадянської пропаганди за самостійну Україну та приналежності до ОУН. Постановою ОН при НКВС СРСР від 26.04.1941 р. ув'язнений на 8 років виправного трудового табору із конфіскацією майна. Загинув в ув'язненні 29.12.1941 р. Реабілітований 31.03.1967 р.

Хрупович Леонтій Леонтійович, племінник Хруповича Антіна Миколайовича, 1915 р. н., смт Гримайлів, освіта середня. Заарештований (вперше) Скалатським повітовим відділом НКВС 19.12.1939 р. Постановою Особливої Наради при НКВС СРСР від 25.10.1940 р. ув'язнений на 8 років виправного трудового табору із конфіскацією майна "за

активну боротьбу проти революційного руху і спробу нелегального переходу держкордону". Вдруге заарештований 29.06.1949 р. під час служби в армії. Рішенням ОН при МДБ СРСР від 02.11.1949 р. зісланий на безстрокове спецпоселення у Красноярський край (Росія) за "приналежність до антирадянської організації українських націоналістів". Звільнений 30.01.1953 р. Реабілітований 31.12.1970 р. постановою президії Тернопільського облсуду. Проживав і працював у Тереховлі. Помер 07.07.1986 р., похований на цвинтарі у Гримайлові.

Цабак Леон Франтішкович, 1919 р. н., поляк. Проживав у смт Гримайлів. Заарештований Скалатським повітовим відділом НКВС 20.12.1939 р. за обвинуваченням в участі у контрреволюційній підпільній організації польської молоді. Засуджений Постановою ОН при НКВС СРСР 05.06.1941 р. на 8 років виправного трудового табору. Як польський громадянин, амністований 01.09.1941 р. Подальша доля невідома. Реабілітований 18.04.1994 р.

Цесля Юзеф Томашевич, 1923 р. н., смт Гримайлів, поляк. Заарештований Скалатським повітовим відділом НКВС 21.12.1939 р. за обвинуваченням в участі у контрреволюційній підпільній організації польської молоді. Постановою ОН при НКВС СРСР 07.06.1941 р. був засуджений на 5 років виправного трудового табору. Як польський громадянин, амністований 02.09.1941 р. Подальша доля невідома. Реабілітований 03.10.1997 р.

Цюпак Павло Пилипович, 1910 р. н., смт Гримайлів, освіта середня, директор млину у Гримайлові (після приходу радянської влади). Заарештований Скалатським повітовим відділом НКВС 24.12.1939 р. за обвинуваченням у приналежності до ОУН і пропаганду за самостійну Україну. Справу закрито 06.01.1941 р. за недоведеністю скоєння злочину. Подальша доля невідома. Реабілітований 17.01.2002 р.

Чорний Казимир Петрович, 1912 р. н., смт Гримайлів, поляк, нагороджений 4 медалями за службу у польській армії (капрал). На початок війни (вересень 1939 р.) служив в армії, був на фронті. Заарештований 20.04.1940 р. Гримайлівським РВ НКВС за обвинуваченням у співпраці з поліцією у часи Польської держави. Постановою Особливої Наради при НКВС СРСР 26.09.1940 р. позбавлений волі терміном на 5 років у виправно-трудовах таборах. Після звільнення, продовжив службу в польській армії до полковника Війська Польського. Реабілітований 18.05.1989 р.

Шеер Йосип Мозесович, 1905 р. н., смт Гримайлів, єврей, перукар, освіта початкова (4 кл.). Підозрювався у зв'язках з поліцією у часи польської держави, був свідком на суді комуністичних активістів. Заарештований Скалатським РВ НКВС 18.12.1939 р. Постановою Особливої Наради при НКВС СРСР 26.09.1940 р. засуджений на 5 років виправного трудового табору. Подальша доля невідома. Реабілітований 26.04.1989 р.

Шульгена Юзеф Павлович, 1905 р. н., смт Гримайлів, поляк, каменяр, освіта початкова (3 кл.). Виказував невдоволення радянською владою, підозрювався у зв'язках з поліцією у часи польської держави. Заарештований Гримайлівським РВ НКВС 28.04.1940 р. Постановою Особливої Наради при НКВС СРСР 29.03.1941 р. засуджений на 8 років виправного трудового табору. Подальша доля невідома. Реабілітований 18.05.1989 р.

Яцишин Стефанія Миколаївна, 1900 р. н., смт Гримайлів, освіта початкова. Заарештована 11.04.1946 р. Підтримувала зв'язок з ОУН. Засуджена 20.02.1946 р. на 10 р. виправного трудового табору із конфіскацією майна і 3 р. позбавлення прав. Звільнена 07.01.1955 р. Реабілітована 28.02.1990 р.

Вербицького Казимира Йордановича, який протягом 1925-1938 років працював у Гримайлові спочатку простим поліціантом, а потім заступником начальника відділу поліції, співробітники радянської державної безпеки заарештували 23 березня 1940 р. за місцем проживання в Гаях Ростоцьких і 7 квітня наступного року він був засуджений на 8 років ув'язнення в трудовому таборі. Після амністії вступив у польську армію генерала Владислава Андерса. Приймав участь у бойових діях в Італії у складі 3-ї дивізії Карпатських Стрільців, в 3-й бригаді у званні "сержант" (сайти "Wirtualne Muzeum Kresy Syberia", "3 Dywizja Strzelców Karpackich").

Доля іншого grimайлівського службовця поліції – **Шайдецького Франтішка** (Szajdecki Franciszek), 1900 р. н. – склалася трагічно: він загинув у квітні 1940 р. біля с. Катинь Смоленської обл., Росія (“Ofiary zbrodni katyńskiej – zamordowani z Ukraińskiej Listy Katyńskiej”).

Також є вагомі підстави вважати, що радянською владою були ув'язнені **Загородни Ян** (член польського товариства “Стрілець”) і учень тернопільської гімназії **Канюк Адам**, а також депортована у східні райони СРСР у 1940 р. сім'я вчителів **Юзефа і Марії Чеславських** з дочкою **Лідою**, але їх справ у архівах не знайдено.

Гранітний пам'ятник загиблим воїнам УПА, членам ОУН і репресованим землякам

Штафета Гріма

У липні 1949 р. в Гримайлівський районний відділ держбезпеки надійшла інформація про те, що в містечку (райцентрі) існує та діє націоналістична організація прихильників ОУН, які (цитата) *“систематично збирають розвідувальні дані для бандитів, розповсюджують антирадянські націоналістичні листівки”*.

На підставі цієї інформації 26 липня були заарештовані:

- Романишин Стах Михайлович (Оленівка, Гримайлів);
- Логин Ярослав Павлович (Гримайлів);
- Остап Віктор Васильович (Гримайлів);
- Оліяр Іван Степанович (Гримайлів, Мазурівка);
- Климчак Мирон Степанович (Гримайлів);
- Бобик Франко Іванович (Гримайлів, Мазурівка);
- Буський Іван Михайлович (Гримайлів);
- Москаленко Василь Никоневич (Буцики);
- Кльован Лев Дмитрович (Буцики);
- Безкоровайний Корнелій Михайлович (Буцики).

В ході розслідування співробітниками держбезпеки були знайдені записки-звіти, так звані штафети (або гріпси), які, як показала експертиза, були написані Романишином С.М. на псевдо Грім. Далі, зі збереженням всіх особливостей написання, подається зміст одного такого звіту.

Для зручності читання і кращого розуміння, текст розбитий на окремі абзаци і місцями розставлені розділові знаки, чого в оригіналі немає. У квадратних душах наведені роз'яснення; знаки запитання поставлені в місцях, які не вдалося прочитати.

Звіт написаний з 2-х сторін шкільного аркушу щільним дрібним почерком, тому сфотографовані його верхня і нижня частини.

Звіт 1/VII. 49.

Перший секретар райкому [районного комітету комуністичної партії] Вірмеїв [прізвище першого секретаря Гримайлівського РК було Веремеєв] 5/VII проводив збори з управом колгоспу в Грималові.

На першій точці [пункті виступу] поставив запитання голові колгоспу Магироскому. Чому до сих пор 10 гектар кукурузи не прополено, не зсапано 20 гектар бульби, 5 гектар цукрових буряків, все заросло що не видно з бурянів, а ярі посіви ніхто даже не думав прополоти? Голова викручувався тим що 50 процент працездатних колгоспників не хочуть виходити до роботи, а судити поки нема дерективи щоб їх передати в суд.

То Вірмеїв сказав, що невдовзі в нас буде уборка хліба ??? окажется кого тре судити. Пока нам тре таких мір уживати: якщо колгоспник не справляється з роботом – перевірити точно чи він немає більше городу як 25 сот, старики що покінчили 60 років життя, а жінки 55, як не виходять – забрати в них город бо нащо ему городу як він не може на нім робити, працездатні що не йдуть до роботи – викосити его город для коней, як має посаджений картофлею – переорати, як має добрі будинки – розібрати на користь колгоспу.

І товариш Вірмеїв дозволяє у праві однолічникам [мешканці, які не вступили у колгосп] робити пакости: викошувати ??? для коней, колгосні коні можна пасти на посівах одноосібників і тоді він сам прийде скине шапку і буде проситися в колгос.

І голова колгоспу не може в своїй голові помістити тої дурноти але мусить виконувати волю жидівського жуліка і каже до бригадирів і конюхів що ідіть денєбудь і косіть ячмінь для коней. Но приказати як Вірмеїв, так і голова нікому не хоче, бо то посів і ніхто не хоче за то відповідаюцим бути, но хотів би Вірмеїв щоб оно так само яось зробилось. Но колгосники ніяк не хочуть робити такої кривди одноосібникам, може би де якийсь і знайшов але оглядається на задні ???

Колгосники говорять між собою що ??? ??? ??? яке було за німецької окупації з жидами.

Райком дав дерективу колгоспові щоб розібрати 25 стодолів за непослух, то вже 4 розібрали та частину забирає колгос, а остальне забирають варвари на паль, оббивають плоти коло своїх квартир і дуже багато бляхи довозять із сіл, що розбирають будинки, то нею укривають свої квартири котрі були під гонтом, а ще говорять що будуть знімати бляху з житлових будинків де мешкають колгосники, така розбудова в них іде.

Директор млина в Грималові Белянські з восточних областей знасилував [ім'я, прізвище] переселенку з Польщі, она робила в заготзерні і перемелювала в млині зерно. Директор післав дівчину на стрих по мішки і там на стриху причіпився до неї. На цей час надійшла його жінка і злпала на гарячому і ще ту дівчину набила. Дівчина пішла до прокурора і прокурор відіслав до лікаря. Та молода дівчина ур. 1933 р. встидалась іти до лікаря і на тім скінчилось. Директорові нічо не буде, бо він партійний.

Говорун – то предсідатель райсполкома, має відпустку. За час відпустки хотів виїхати до Львова но чомусь йому заборонили виїхати і тепер можна його і Літвінова, другого секретаря райкома, стрінутти в столовці і намагають робітників на пиятику.

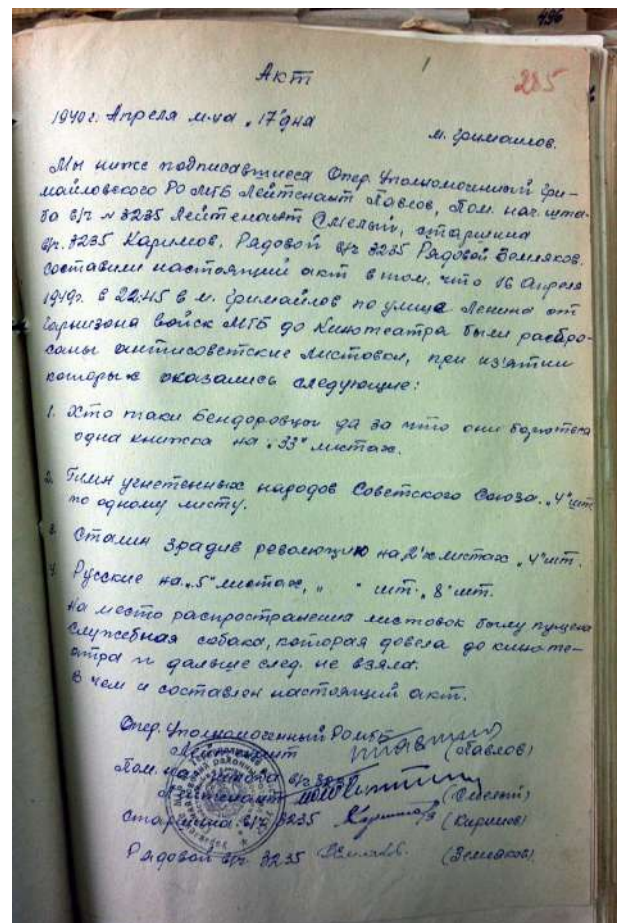
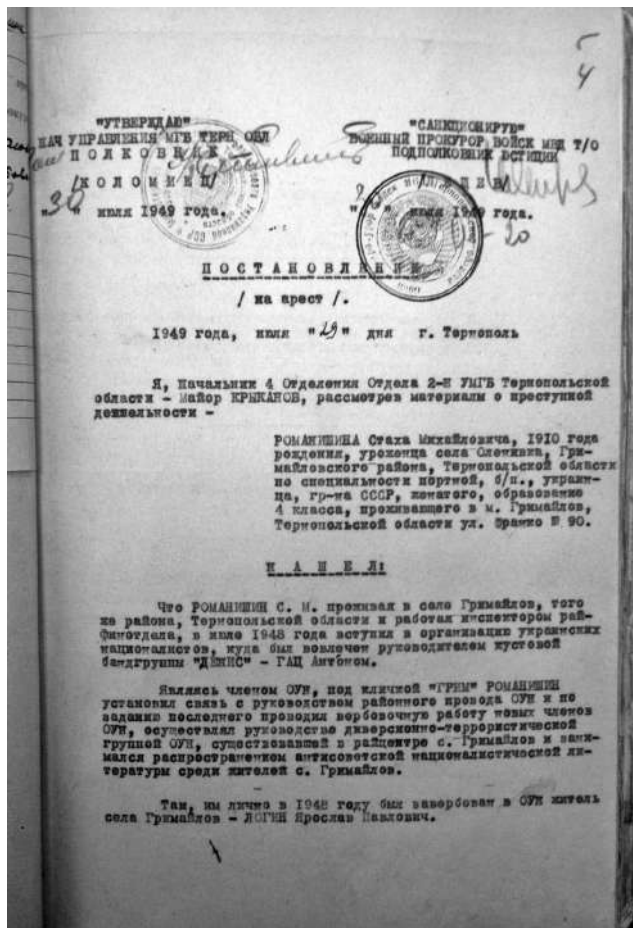
1/VIII 49 р. згадані всі пили в столовці, а фондував Каміньські Володимир з Буциків і Жулковські – пекар в Грималові. Пили вино і напили на кілька соток. В кінці оказалось що нема кому платити бо всі пішли, а ті підняли бійку в столовці так що міліція стягнула з них заплату примусово. В. Каміньські з підбитими очима не видів куда зайти на Буцики.

Нечуваних в історії успіхів більшовики досягають при будові дороги республіканської, котра йде з Грималова до Терєбовля. 4 селі з Грималівського району мали зробити один кілометр тої дороги і від квітня ту дорогу будують і до сих пор ще не закінчена. Недосить того що задурно люди роблять і камінь возять, то ще до того ті села мають заплатити приблизно 100 тисяч кр. [карбованців] штрафу за несвоечасно виконану роботу. Чи є на світі така держава щоб таким способом дати государству такий прихід?

Тепер вони так практикують, що хто навіть відробив то має доти ходити док не скінчиться і до уборки хліба мають закінчити. А хто не йде то кличуть вночі до сільради і тримають цілу ніч і рано на роботу.

В Грималові скинули голову сільської ради місцевого, а поставили москаля і він дорікає людям, що з вас вже дуже багато службівців наробилося і заводить сильний порядок. Хто прийде має перед ним стояти на струнко і доти має стояти док він не відпустить. Жінка колгосника не має в чому їсти зварити, бо або в колгос до роботи йде або до ???, а жінки трудящих москалів вбираються і спасаються ??? .

13/VII 49 р. Грім.

Ліворуч – перший аркуш постанови 1949 р. про арешт Романишина С.М., праворуч – акт-повідомлення співробітників райвідділу безпеки про знайдені на вулицях Гримайлова антирадянські листівки. Також листівки знаходились у березні і липні 1949 р., про що були складені аналогічні доповіді (зберігаються в Держархіві Тернопільської області).

Групове фото гримайлівських політ'язнів (м.Балхаш, 1951 р.)
Сидять зліва: Климчак Мирон, Оліяр Іван, Остап Віктор, Москаленко Василь,
П ряд зліва: політ'язень з Львівщини, Логин Ярослав, Кльован Лев, Бобик Франко

**Спеціальне повідомлення начальника Гримайлівського РВ
НКДБ заступникові начальника УНКДБ Тернопільської області
від 2 січня 1945 р.**

Гримайлівський райвідділ НКДБ
Терноп[ільської] обл[асті]
м. Гримайлів № 344
від 2 січня 1944 року¹²⁰

Цілком таємно

Заст. Начальника УНКДБ у Тернопільській обл.
підполковнику держбезпеки
Тов. Пугач

м. Чортків

Спец-повідомлення

Боївки бандгруп ОУН знову активно здійснюють терористичні акти над рад. активом і польським населенням.

У ніч з 1-го на 2-е січня у с. Елеонорівка бандити спалили три польські хати та вбили 26 поляків, а в с. Бірки Малі спалили шість польських домів.

1-го січня о 23.00 зі сторони с. Ключенці Копичинського району в с. Елеонорівку за 5 км від райцентру явилася бандгрупа о 30-35 чоловік та, після розподілу на 3 групи, до 4 год. 2-го січня спалили дім поляка КРИСОВАТОГО Андрія Матвійовича, а його дружину КРИСОВАТУ Ганну Василівну біля дому вбили. БЕКУС Марії Михайловні спалили дім, а в домі замордували та спалили її, її дочку БЕКУС Вікту Юзефівну, 1928 року народження, її дочку БЕКУС Антоніну Юзефівну, БЕКУС-НОВІКОВУ Цессу Юзефівну з дітьми, Марія 3-х років і Юлія 1 рік. КИТАЙЧУК Йосипа Степановича спалили дім, а сам, його дружина КИТАЙЧУК Катерина і сестра КИТАЙЧУК Марія невідомо де вбиті, не знайдені. ПЕТУРО Тимофій Іванович вбитий біля дому. РУДНИК Іван Йосипович вбитий біля дому. КРИСОВАТА Павліна Йосипівна вбита біля дому. КРИСОВАТИЙ Тимофій Йосипович вбитий, ВОЄВСЬКА Мироліна Антонівна, ВОЄВСЬКА Марія Адольфівна, ГОРНИЙ Стах Йосипович, ФІНСТЕР Марина та її діти вбиті. ФІНСТЕР Юзеф, ФІНСТЕР Яніна, ФІНСТЕР Ванда, ФІНСТЕР Юзефа, ЛАЗАРЬ Юзефа Іванівна; РУДНИК Ганна Григорівна замордована до втрати свідомості, але залишилася живою.

В ту саму ніч з 1-го на 2-е січня о 22-00 бандити спалили в с. Бірки Малі шість польських хат: СТАДНИК Івана, СТАДНИК Марії, БОКЛАШЕВИЦ Валентини дім и корову, СТАДНИК Ганни, ПАВЛІНИ Марії і ВИДСЬКОГО Івана. Жертв не було, оскільки поляки заздальгідь виїхали і проживають в м. Гримайлів.

У ніч з 2-го на 3-е січня бандити у с. Глібів вирізали сім'ю в три особи. КУЧЕР Михайло Іванович, 1890 року народження, КУЧЕР Теодора Стефанівна, 1900 року народження та їх син КУЧЕР Орест Михайлович, 1933 року народження. Число банди в с. Глібів та їх рух не встановлено.

Нами проінструкована агентура щодо виявлення бандитів. На місце події виїжджали групи НКВС и НКДБ.

Нач. Гримайлівського РВ НКДБ Терноп. Обл.
Капітан держбезпеки (—) МОКРОУСОВ
Оперуповн[оважений] Гримайлівського РВ НКДБ Терн. Обл.
Мол. лейтенант держбезпеки (—) ЖИТНІКОВ¹²¹

Джерело: ДА СБУ, ф. 73, оп. 1, спр. 82, арк. 4. Машинопис. "Польща та Україна у тридцятих–сорокових роках ХХ століття. Невідомі документи з архівів спеціальних служб". Том 4, ч. 2, Варшава - Київ, 2005, сс.1208 - 1210.

¹²⁰ Повинно бути: 1945.

¹²¹ Сергій Федорович Житніков загине внаслідок необережного поводження зі зброєю 7 листопада 1947 р. і буде похований на гримайлівському цвинтарі. Могила зберіглася до тепер.

Народились у Гримайлові

Мацей Юзеф Бродович (Maciej Józef Brodowicz, 28.02.1790 - 22.01.1885, Краків) – польський вчений, лікар, педагог, поет. Навчався в гімназіях у Збаражі і Бережанах, у Львівському та Віденському університетах. Керівник клініки, декан, ректор (двічі, в 1831-1841, 1847-1848) і професор Ягеллонського університету, реформатор процесу навчання, організатор наукової дослідницької роботи. Президент Краківського наукового товариства. Автор спеціальних праць у галузі медицини.

Іван Павлович Пулюй (02.02.1845 - 31.01.1918, Прага) – видатний український та австро-угорський вчений-фізик, професор Празького університету (1884 - 1918), Почесний член Віденського електротехнічного товариства, Дійсний член Наукового товариства ім. Шевченка, Державний радник з електротехніки Чехії і Моравії, перекладач (разом із П. Кулішем) “Святого письма” українською мовою, публіцист, винахідник, організатор науки та громадський діяч. Працював у Відні і Страсбурзі, експериментуючи з катодними променями, зробив перші знімки кісток руки в X-променях. Фактично І. Пулюя потрібно вважати співвідкривачем рентгенівських променів.

Михайло Павлович Пулюй (1866 - 04.12.1922, Львів) – молодший брат Івана Пулюя, ад'юнкт Окружної дирекції публічних робіт у Львові. Займався питанням врегулювання русел рік, гідромеліоративними роботами, будівництвом доріг і мостів. Був похований разом із донькою Марією (1897 - 1939). У 2021 р. дирекцією музею “Личаківський цвинтар” на могилі встановлено новий надгробок.

Броніслав Бауер (Bronisław Bauer) – львівський архітектор, член товариства уповноважених архітекторів Львова у 1881-1931 роках, один із засновників Політехнічного товариства у Львові, у 1881 році входив до його правління, виконуючи функцію скарбника. Закінчив архітектурний факультет Львівської політехніки (1870 - 1876). Проектував і будував громадські та житлові будинки у Львові, але не тільки – за його проектами також спорудили притулок для людей похилого віку в місті Аньєр у Швейцарії, в кантоні Женева (1878 або 1880 р.); гімназію у Бродах (у співавторстві з Іваном Долинським, 1881 р.); дому гімнастичного товариства “Сокіл” у Самборі (1903 - 1904).

Дата смерті і місце поховання Броніслава Бауера невідомі. У Львові на Янівському цвинтарі є гробівець з єдиним вибитим у камені написом польською – *“Гробовець родини Броніслава Бауера”*. Але на ньому немає інших імен / прізвищ, немає дат, взагалі ніяких інших написів. Також не очевидно, що це місце поховання саме відомого архітектора, адже прізвище це досить поширене. Однак найбільше здивування викликає той факт, що у метричній книзі гримайлівського костюлу за 1851 р. народження хлопчика Броніслава Бауера не записано, зате зареєстровано народження дівчинки (!) Броніслави Бауер 31 грудня...

Якуб Альтенберг (Jakób Altenberg, 1875 - 1944, Відень) – австрійський бізнесмен і торговець картинними рамами. Народився в Гримайлові у сім'ї Мойсея та Сари Альтенберг. В юності переїхав у Відень, де вивчився професії позолотника. Альтенберг відмовився від іудейської віри і одружився на католичці, дочці власника віденського готелю. Маючи здібності до торгівлі, протягом короткого часу став успішним власником фабрики по виробництву рам для картин та магазинів з їх продажу разом з предметами мистецтва у Відні. Протягом 1909-1913 рр. мав ділові стосунки з молодим Адольфом Гітлером, який малював картини і проживав у той час у Відні.

До свого переїзду в Німеччину в травні 1913 року, Гітлер регулярно постачав магазини Альтенберга своїми картинами, переважно акварелями. Відносини між ними були добрими, незважаючи на єврейського походження Альтенберга.

Після приєднання Австрії до Німеччини у 1938 р., бізнес і власність Альтенберга були конфісковані, його утримання зменшилося до мінімальної пенсії. Залишок картин Гітлера Альтенберг продав за невелику суму головному архіву нацистської партії. Оскільки його дружина не була єврейкою, а сам він відмовився від іудейства, то йому вдалося уникнути переслідувань і депортацій. Помер у Відні.

Фелікс Войтковскі (Feliks Wojtkowski, 20.05.1892 - 08.05.1966, Краків) – польський вчений-ботанік і зоолог, співпрацівник наукових інститутів Європи і Америки. Вивчав і

колекціонував рослинний світ Південної Америки (Перу), брав участь в наукових експедиціях Каліфорнійського університету.

Стефанія Іванівна Нагірна (у дівочості – Чабан, 09.09.1898-05.02.1993, Нью-Йорк) – співачка, педагог, громадська діячка. Закінчила учительську семінарію (1919), Вищий музичний інститут (1923) у Львові, Український високий педагогічний інститут та Консерваторію у Празі (обидва в 1930 р.). Брала активну участь у діяльності Українського жіночого союзу, в 1934 р. була делегована на Український жіночий конгрес у Станіслав (Івано-Франківськ). Виступала в українських концертах у Львові, Празі, Берліні. Після війни активно працювала в Об'єднанні українських жінок на еміграції. Після переїзду у США в 1949 р., провадила педагогічну, літературну і суспільну діяльність, публікувалася в українських журналах.

Авраам Бергер (Abraham Berger, 30.05.1902 - 14.03.1989, Нью-Йорк). У 1920 р. емігрував у США, де закінчив фармацевтичний коледж в Албані і Колумбійський університет. Бакалавр природничих наук, член товариства єврейської історії, магістр бібліотечної справи. У 24-річному віці отримав посаду першого заступника єврейського відділення Публічної бібліотеки в Нью-Йорку (до 1956 р.), протягом 1956-1967 рр. – голова того ж відділення бібліотеки. Президент Єврейської асоціації бібліотекарів, Єврейського книжкового клубу, член Дослідницького інституту ідишу, американської Академії єврейських досліджень, автор статей про єврейський містицизм і фольклор, хасидизм, бібліографічних досліджень та оглядів.

Яніна Гжендзельська (Janina Grzędzielska) народилася 20 вересня 1902 року і прожила в Гримайлові перших п'ять років свого життя. В цей час (1903-1907 вкл.) її батько Владислав Леон Гжендзельський (Władysław Leon Grzędzielski, 1864-1925) працював в Гримайлові суддею і начальником повітового суду¹²². Мати – Марія Гжендзельська (Вольф) – походила з австрійських баронів. Після переїзду батьків, проживала і працювала у Львові художником-декоратором, займалася проектуванням дизайну меблів у відомому на той час мистецькому товаристві “Ład” для великої компанії “Сміга” (“Smyga”). Її меблі були представлені, серед іншого, на виставці “Мистецтво інтер'єру” (“Sztuka Wnętrza”), що відбулася в 1936 році до 10-річчя товариства. Проживаючи у Львові, брала участь у польському русі спротиву окупації, за що 29 червня 1944 р. була заарештована львівським гестапо і послідовно через концтабори Альтенберг, Равенсбрюк прибула 13 вересня 1944 р. до Бухенвальду. Можливо, Яніна Гжендзельська – єдина пов'язана з Гримайловом особа неєврейського походження, що перебувала у нацистських концтаборах. Після звільнення і поневірянь по Німеччині, вона опинилася у США, в Бостоні, де займалася графікою, ілюструючи книги та різні видання. Коли померла і де похована – невідомо. В наш час її меблі знаходяться в Галереї польського дизайну в Національному музеї у Варшаві.

Давид Кагане (David Kahane, 15.03.1903-24.09.1998, Єрусалим) – один з духовних лідерів єврейського народу, голова Ради рабинів Польщі, головний рабин польської армії (1948 - 1950), головний рабин ВПС Ізраїлю, генерал (1952 - 1967), голова рабинського суду в Буенос-Айресі (1969 - 1975), рабин головної армійської синагоги, член колегії по вшануванню праведників народів світу Інституту Яд Вашем. Разом із дружиною та дочкою був врятований Митрополитом Андреем Шептицьким у його резиденції під час окупації Львова (1941). Написав книгу спогадів “Щоденник львівського гетто”.

Дарія Яківна Цвек (у дівочості – Маркевич, 10.10.1909-травень 2004, Івано-Франківськ) – українська кулінарка. Авторка серії популярних книжок рецептів та кулінарних порад.

Юліуш Хібнер (Juliusz Hibner, справжнє ім'я Dawid Szwarc, 11.10.1912-13.11.1994, Варшава). Народився у бідній єврейській сім'ї. Після закінчення школи навчався в гімназії у Тернополі, де зацікавився комуністичними ідеями і вступив у молодіжний комуністичний союз

¹²² В пізніші часи він буде Головою окружного суду в Перемишлі, суддею у Львові (1914), депутатом австрійського парламенту (1917-1918), депутатом польського сейму (1919-1922), суддею Державного Трибуналу і членом уряду прем'єра Вінцентія Вітоса.

Західної України. З того часу все його життя було проведено у боротьбі і відстоюванні цієї ідеології. Навчався у Львівському політехнічному інституті (математичний факультет), але за участь у комуністичному русі був відрахований. У 30-х роках декілька разів заарештовувався польською поліцією. Впродовж 1937-1939 років брав участь у Громадянській війні в Іспанії на стороні республіканців. У вересні 1939 р. солдатом польської армії приймав участь у боях з німецькими військами. Після розгрому Польщі перейшов на територію СРСР. Із серпня 1943 року у складі польської дивізії ім. Тадеуша Костюшко брав участь у німецько-радянській війні. Після закінчення військової академії у Москві, командував полком і дивізією. Герой Радянського Союзу. Тричі був поранений. Бригадний генерал Польської Народної Армії. На посаді заступника командуючого Корпусу внутрішньої безпеки Польщі (польський відповідник внутрішніх військ НКВС СРСР) у 1947 р. брав участь в акції "Вісла", де керовані ним частини приймали участь у репресіях проти цивільного українського населення, від січня 1949 р. – командував Корпусом внутрішньої безпеки Польщі, в 1951-1956 рр. – командував Внутрішніми військами Польщі. Після звільнення з військової служби у 1959 р., працював в Інституті ядерних досліджень. Мав ступінь доктора фізичних наук у галузі ядерної фізики, викладав фізику в університетах Варшави та Парижа. Похований на військовому цвинтарі (*Cmentarz Wojskowy na Powązkach*) у Варшаві.

Казимир Цесля (Casimir Ciesla, 08.01.1919-1992) – американський економіст, професор університету La Salle у Філадельфії. Народився в Гримайлові у сім'ї Томаша і Антоніни (Сивозад). Закінчив Вищу комерційну школу у Львові (1940/41), диплом економіста отримав в 1947 р., доктор філософії (1948), університет Іннсбрука. У 1949 р. переїхав у США. Член американської асоціації економістів, польського інституту науки та мистецтв. Нагороджений дослідницькою премією фонду Форда (1961), педагогічною премією "Lindback" (1970). Приймав участь у боях з німецькою армією у вересні 1939 р. (був поранений).

Роман Шпорлюк (1933 р.н.) – професор, доктор історичних наук, випускник Люблінського, Оксфордського та Стенфордського університетів, директор Українського наукового інституту Гарвардського університету (1996-2003), український та американський історик і політолог.

Євгеніуш Шевчук, Юзеф Бернат

Мої Креси (2014)

7 липня 1925 р. у селі Підлісся біля Гримайлова народився Юзеф Бернат, син Станіслава (1889 р.н.) і Анни з дому Сусел, солдат 1-ї армії Війська Польського, учасник боїв за Поморський Вал, Колобжег і Берлін. Своїх дідів і бабців він не знав – коли народився, вони вже померли. У пам'яті збереглося лише те, що коли з матір'ю приходив на цвинтар у Гримайлові, на могилу діда Мацея, біля могили росла висока сосна. Бабця Аполонія вмерла ще раніше. Відвідував також могили маминих батьків – бабці Анастасії і діда Степана.

Батько Юзефа – Станіслав – був одружений двічі. У першому шлюбі в 1911 р. народився син Мар'ян Бернат. Після трагічної смерті дружини в 1914 р. у Підліссі на початку 1-ї Світової війни, Станіслав Бернат, шукаючи забуття, залишив рідні краї і виїхав за хлібом в Америку. Мав він незвичну освіту – пригадує Юзеф. Писати не вмів, хіба що підписатися. Але добре вмів рахувати, жоден єврей у Гримайлові не міг його ошукати.

– Батько після повернення з Америки одружився вдруге, цього разу з моєю матір'ю Анною, у 1921 р., – розповідає пан Юзеф. У грудні 1922 р. народився мій брат Віктор, я – у 1925-му. Батько купив господарство і молоде подружжя почало господарювати на своєму. Після мене народилася ще сестра Яніна, пізніше пані Гаврилук після шлюбу зі Станіславом. Народилося в них двоє дітей: Юзеф та Івона. Після Янини народилася Казимира. Потім вона вийшла за Єржі Грабовського і мала двох дітей – Генріха і Йоланту.

Родини батька і мами були дуже великі. Старшим братом тата був Міхал Бернат, який вмер ще на Сході, молодшою сестрою була Люція. Цьоця Люція, як ми її звали, у шлюбі – Біловус, виховала двох дітей – Кароліну і Яна. Коли вмер її перший чоловік, вийшла заміж за Адама Вальчака, з яким виховала ще трьох дітей: Станіслава, Марію (трагічно загинула) і Адама. Цей останній має двох дочок.

Моя мама Анна мала старшу сестру Гелену. Цьоцю Гелену пам'ятаю добре. Була вона вдовою – її чоловік загинув на фронті у час 1-ї Світової війни. Цьоця Гелена виховала двох дочок.

Молодшим братом мами був вуйко Франтішек Сусел. Дочка вуйка Франка – Яніна Затильна – зараз мешкає у Войновицях біля Глубчиців.

Хрестили мене у неділю 5 серпня 1925 р. у парафіяльному костьолі Святої Трійці в Гримайлові. Хресного не пам'ятаю, а хресною була цьоця Луція Вальчак.

Безтурботне дитинство скінчилося у вересні 1932 р., коли батьки віддали мене до школи у Гримайлів. У першому і другому класі вчилися ми у післяобідній зміні. Наша школа була збудована ще в австрійські часи і була набагато старша від будинку школи для дівчат, які вчилися окремо. Вона мала лише 5 приміщень. Натомість дівоча школа була більшою і збудованою з червоної цегли.

Тодішнім директором школи був пан Дутковський. Класним керівником від III до VII класу був пан Ян Дмитрук, який після війни проживав у Стрільцях Опольських. Також ще вчили мене панове Дияновський і Чеславський, які були офіцерами Війська Польського. Схоже, що їх вивезли і вони загинули у Катині. Дружини і родини обох офіцерів вивезли у Сибір.

Ще нас вчила одна молода вчителька, прізвища вже не пам'ятаю. Вчила недовго, бо дуже дражнили ми її на уроках. Через нас постійно плакала. Шкоди робили ми у школі.

У 1936 р. у III-му класі я прийняв таїнство Першого Причастя у парафіяльному костьолі Св. Трійці у Гримайлові. Релігію нам викладали ксьондзи. У нашій парафії їх було три: пробощ ксьондз-канонік Ян Кручкевич і вікарії ксьондз Іваніцкі і ксьондз Іванчук. Перше Причастя прийняли тоді 50-60 дітей зі всієї гримайлівської парафії: з Елеонорівки, Мазурівки, Підлісся, Глібова, Лежанівки і Гримайлова. Гримайлівська парафія лежала на терені гміни Гримайлів.

У VI-му класі один шкільний рік я сидів на одній лавці із жидом на прізвище Цалат. Крім нього в одному класі зі мною вчилися Збишек Гуменний і Владек Баліда з Мазурівки, який недавно помер. Велика кількість земляків з нашої сторони проживає біля Глубчиць.

Вибухнула війна. Ще раніше було оголошено серпневу мобілізацію. Мав тоді тільки 14 років. За німця, як говорилося, щоб уникнути роботи в "Баудісту" і вивезення на примусові роботи у Німеччину, почав працювати в українському кооперативі, тому що українці після жидів взяли всі

справи у свої руки. Ще коли ходив до школи, ми були на екскурсіях в Тернополі. Бачив там їх великі магазини, які звалися “Калина”, серед іншого з різними марками папірос і тютюну.

Роботу собі знайшов у фірмі, що скуповувала і торгувала збіжжям. Брата Віктора, на жаль, було взято у “Баудіст”, німецько-українську організацію, яка виконувала різні роботи на користь окупанта, найчастіше – копання рвів, окопів тощо. Після деякого часу він втік від них, маючи великі проблеми зі здоров’ям, захворів на тиф. Пізніше і мене хвороби не залишали, особливо наприкінці війни.

З другої сторони, мали ми у нашій родинній селі трішки щастя. Тому що обійшлося без групових вбивств і нападів банд УПА, котрі так далися на взнаки в інших подільських місцях. Однак були дуже часто одиночні вбивства в сусідніх селах нашої гміни.

Коли зі сходу наближався фронт, Гримайлів становив другу лінію німецької оборони. Місто було окопане, але не було знищене під час визволення, так як інші місцевості, особливо Тернопіль, який перетворився на фортецю. Гітлер наказав захищати Тернопіль до кінця, до останнього солдата.

Щоб не затримувати наступу, Червона Армія взяла місто в оточення і пішла далі за ворогом на Хоростків, Чортків і Бучач. Владу взяло НКВД і на визволених землях розпочався примусовий набір всіх придатних до війни чоловіків. Мобілізації підлягали всі чоловіки у віці 18-50 років. Поляки направлялися в польську армію, жиди та українці – у радянську¹²³.

Призов виконувався у два етапи, мене і брата було забрано вже в першому. Нас гнали, інакше того назвати не можна, на південь, на Скалу Подільську, де ми перейшли через Збруч і увійшли на давні руські землі. При першій можливості ми з братом втекли і повернулися додому.

Не тривало, однак, це довго, бо втікачів розшукували, а також тих, хто залишився, кого не взяли з першого разу. У Підлісся приїхали червоноармійці. До нашого дому заїхав сильний козак, витяг сірники і сказав до мами: “Сыны где?”. “Обидва пішли до войска з першого туру”, – сказала мама. “Якщо не скажеш, підпалю стодолу!” Наша хата була крита бляхою, тільки стодола була під стріхою. Перелякана мама відповіла: “Добре, добре, коли прийдуть з лісу, до вас зголосяться”.

Так забрали нас з другого разу. Тепер уникнути не вдалося. Тато з кіньми супроводжував нас. Охороняли нас 4 російських солдата, озброєних ПППШ¹²⁴. По дорозі спали ми де тільки було можливо, навіть у розбомбленій церкві. В цей раз нас вели у північно-західнім напрямку. На початках, щоб зберегти ноги і взуття, їхав з татом на фірманці, потім солдати зв’язали нас по 4 до купи мотузками, щоб ніхто знову не відважився утікати з конвою. Йшли ми як у неволю.

Дійшли ми до Кретівців і на залізничній станції зупинилася десь на тиждень, очікуючи на транспорт. Приєднали до нас інші групи мобілізованих, між іншим зі Злочева. Один з наших пробував уникнути і погано скінчив, застрелений червоноармійцем. Від тієї хвилини ми зрозуміли, що з ними немає жартів.

Через два тижні потрапили ми у табір в Сумах. Тому що 16 березня 1944 р. радянська влада дала згоду на переформування Першого корпусу у Першу армію Війська Польського.

Джерело: сайт “Brzeg24.pl”.

¹²³ В оригіналі – “do ruskiego wojska”.

¹²⁴ Автоматичний пістолет-кулемет конструктора Шпагіна.

Хронологія подій в історії
Гримайлова

Рік	Подія	Джерело
1564	У переліку сіл Теробовлянського повіту Гримайлів не згадується	А.Яблоновскі
XV і XVI ст.	В міських та земських актах Гримайлів не згадується	Г.Полачкувна
від кінця XVI ст.	Територія сучасної гримайлівської територіальної громади належить родині шляхтичів Лудзіцьких гербу Гжимала	Г.Полачкувна; С.Кломм; Г.Ронковскі
1590	Шляхтич на ім'я Гжимал розпочав будівництво замку	Є.Волянські; С.Кломм
приблизно 1600	Гримайлів перебуває у власності Мацея Лудзіцького	А.Бонецькі; Р.Афтаназі
1612-1630	Понад 20 турецько-татарських нападів на Гримайлів	Тернопільський енциклопедичний словник
1617	Гримайлів – королівське поселення, війтом якого був Остап Вольський	Тернопільський енциклопедичний словник; Р.Нестеров з посиланням на Ельжбету Хорн
приблизно 1620	Родиною Лудзіцьких в Гримайлові закладено і збудовано мурований замок	Г.Ронковскі; Р.Афтаназі
1624-1637	Войцех Лудзіцькі – дідич Гримайлова, можливо, разом з братом Мацеєм	Р.Нестеров з посиланням на Ельжбету Хорн
1627	Помер Мацей Лудзіцькі	А.Бонецькі; Г.Полачкувна; Р.Афтаназі
1627	Войцех Лудзіцькі після смерті бездітного брата стає черговим дідичем Гримайлова	Р.Афтаназі
приблизно 1630-1635	Напад на Гримайлів, Буцики, Глібів, Остап'є володарки Калагарівки Ганни Лагодовської, містечко і замок пограбовані	Є.Волянські; Вікіпедія; Тернопільський енциклопедичний словник
1636	Войцех Лудзіцькі зміцнює стіни гримайлівського замку	З.Федунків; М.Хорн
1648	Місто і замок пограбовані козацькими військами	Є.Волянські; Г.Ронковскі
9 жовтня 1648	Напад гримайлівців на маєток свого дідича Прокопа Лудзіцького; напад разом із глібівцями на двір шляхтича Адама Красніцького у Глібові	С.Томашівський
3 лютого 1650	Перше відоме повідомлення про Гримайлів як про містечко	“Жерела”, т. V
1651	Гримайлів (місто і замок) пограбовані козацькими військами	О.Чоловскі, Б.Януш; Ю.Опацкі; Є.Волянські; Г.Ронковскі
1675	Зять турецького султана Мехмеда IV паша Ібрагім Шишман пограбував Гримайлів з замком і Скалат	О.Чоловскі, Б.Януш; Ю.Опацкі; Г.Ронковскі
невідомо з якого часу, у 1715 вже власник	Гетьман А.М.Сенявський придбав Гримайлів з околицями на підставі невідомих домовленостей з родиною Лудзіцьких	Є.Волянські; Г.Полачкувна; Г.Ронковскі
28 січня 1715	У зв'язку із понесеними збитками і руйнуваннями, рішенням Галицького сеймику Гримайлову призначаються податкові пільги	“Акти міські і земські”, т.25

1716	Закінчилися будівельно-ремонтні роботи у замку	Еразм Жибурут
1716	Гетьман А.М.Сенявський переніс з Глібова до Гримайлова римо-католицьку парафію Тереховлянського деканату	“Словник географічний”; Г.Полачкувна; Г.Ронковскі
1716-1748	Юзеф Антоній Закревскі – ксьондз у Гримайлові	Тад.Цейнова; католицька “Метрична книга народжень 1720-1776 рр.”
27 червня 1720	Гетьман Сенявський призначає поселенню статус міста, дає йому привілей на магдебурзьке право самоврядування і встановлює 8 річних ярмарків	Г.Полачкувна; Є.Волянські; Г.Ронковскі
11 червня 1725	Перебування у Гримайлові католицького архієпископа Яна Скарбека	Католицька “Метрична книга народжень 1720-1776 рр.”
1726-1731	Дружина А.М.Сенявського Ельжбета-Гелена та дочка Марія-Софія – власниці Гримайлова	Р.Нестеров
1731	Марія-Софія – єдина спадкоємиця А.М.Сенявського, взяла шлюб з кн. Августом Чарториським; Гримайлів переходить у власність родини Чарториських	Г.Полачкувна; Є.Волянські
1740-1762	Мацей Пашкевич – пробош у Гримайлові	Тад.Цейнова; католицька “Метрична книга народжень 1720-1776 рр.”
19 вересня 1740	Перебування у Гримайлові католицького архієпископа Миколая Ігнація Вижицького	Католицька “Метрична книга померлих 1722-1772 рр.”
середина XVIII ст.	Перша звітка про існування школи в Гримайлові	І.Крип'якевич, Г.Олійник
1752	Дочка Марії Чарториської Ізабелла будує в Гримайлові костюл Св. Трійці	“Словник географічний”; О.Чоловські, Б.Януш; С.Кломм; Г.Ронковскі
9 червня 1753	Шлюб Ізабелли Чарториської з великим коронним маршалком Станіславом Любомирським; Гримайлів переходить у власність родини Любомирських	Вікіпедія – “Ізабелла Чарториська”
9 вересня 1762	Помер керівник католицької парафії Мацей Пашкевич	Католицька “Метрична книга померлих 1722-1772 рр.”
1754-1762, 1762-1809	Франциск Багінські – вікарій і керівник гримайлівської латинської парафії	Тад.Цейнова; католицька “Метрична книга народжень 1720-1776 рр.”
між 16 та 26 вересня 1760	Внаслідок пожежі містечко зазнає великих втрат і звільнено від сплати податків на два роки	“Акти міські і земські”, т.25
1770	Епідемія моривиці у Гримайлові	Католицька “Метрична книга померлих 1722-1772 рр.”
перед 1772	Гримайлів перебуває у Тереховлянському повіті Галицької землі Руського воєводства Річі Посполитої	Польська Вікіпедія – “Grzymałów”
1772	Після 1-го поділу Річі Посполитої у складі Австрії з'являється Королівство Галичини та Лодомерії; Гримайлів відійшов до Тернопільського циркула	Ю.Опацкі; Є.Волянські

05.1787 - 04.1788	Австрійська влада проводить у Гримайлові реєстрацію земель і нерухомості (Йосифінська метрика)	Лукаш Євула
1792	Повідомлення про німецько-єврейську школу в Гримайлові	“Шематизм 1792”
1796	Повідомлення про школу з польською мовою викладання	“Шематизм 1796”
1797	Цісарським привілеєм Гримайлову встановлено 4 ярмарки на рік	Ф.Сярожинські
9 травня 1803	Пожежа в Гримайлові, згоріли церкви св. Пракседи і св. Покрови, знищення на верхньому поверсі замку	С.Кломм; Є.Волянські
1803	Післяпожежний ремонт замку	Є.Волянські
1806	Опікою і коштом Із.Любомирської збудовано церкву Покрови Пресвятої Богородиці	Є.Волянські; Г.Ронковські; С.Кломм
1806	Епідемія чуми в Гримайлові	Б.Мельничук, В.Уніят, Б.Хаварівський, В.Щавінський
9-10 липня 1809	Бойові дії австрійських і польських військ в околицях Гримайлова	Я.Дудзінські
1809	Тернопільський та Заліщицький округи переходять до Росії з призначенням окремої російської адміністрації	Ю.Опацкі; Є.Волянські
1814 - вересень 1840	Еразм Жибурт – настоятель Гримайлівської католицької парафії	“Журнал старих записів католицької парафіяльної церкви Гримайлова”; Католицька “Метрична книга народжень, шлюбів, померлих 1816-1840”
1815- листопад 1918	Згідно рішення Віденського конгресу Тернопільський край повертається у склад Австрії (до закінчення Першої світової війни)	Ю.Опацкі; Є.Волянські; Польська Вікіпедія – “Grzymałów”
1815	У колишній замковій каплиці склепіння, загинули російський генерал і його оточення	Є.Волянські; Р.Афтаназі
серпень-вересень 1817	Після смерті Із.Любомирської Гримайлів переходить у власність її дочки Констанції Жевуської, дружини гетьмана Северина Жевуського	Є.Волянські; Г.Ронковські
1818	Констанція Жевуська будує каплицю на католицькому цвинтарі	“Словник географічний”; Є.Волянські; Г.Ронковські
1818	Перше повідомлення про лікаря у Гримайлові	Католицька “Метрична книга народжень, шлюбів, померлих 1818”
1820	Внаслідок боргів К.Жевуської, її майно заарештовується і перебуває в обмеженому використанні	Є.Волянські
8 червня 1821	Перше повідомлення про аптеку у Гримайлові	Католицька “Метрична книга народжень, шлюбів, смертей 1819-1821”
19 лютого 1823	Ухвалою Львівського Цісарського Королівського Шляхетського Суду від 19 лютого 1823 р. призначено аукціонний розпродаж Гримайлівщини	“Газета Варшавська” №57, 11.04.1823, додаток

26 березня 1825	Ухвалою Львівського Цісарського Королівського Шляхетського Суду від 26 березня 1825 р. на 4 червня 1825 р. призначено повторний аукційний продаж Гримайлівського ключа	“Додаток до Газети Львівської”, №38, 08.04.1825
не раніше червня 1825	Віденський фінансист Леопольд Антон Елкан фон Елкансберг викупує Гримайлів з прилеглими землями і засновує село Елеоноровку (теперішнє с. Оленівка)	Сайт “Gesher Galicia”
17-18 травня 1827	У Гримайлові побував львівський латинський архієпископ Анджей Алоїзій Анквич	Католицька “Метрична книга народжень, шлюбів, померлих 1827”
17 травня 1827	Освячення костьолу на честь Пресвятої Трійці	“Словник географічний”; Є.Волянські; Р.Нестеров
15 березня 1831	Антім Нікорович, шляхтич з-під Львова, купує у Леопольда Елкансберга Гримайлів разом із Замур’єм, Мазурівкою, Підліссям, Буциками та Поплавами	Є.Волянські; Г.Ронковські; “Шематизм 1832”
1831, кінець квітня - травень	Епідемія холери у Гримайлові і Гримайлівщині	Католицька “Метрична книга народжень, шлюбів, смертей 1831”
липень 1833 - вересень 1852	Іван Домбчевський – парох греко-католицької парафії Гримайлівщини	Католицька “Метрична книга народжень, шлюбів, померлих 1833-1834”; Греко-католицька “Метрична книга народжень, шлюбів, померлих 1850-1865”
1835	У Гримайлові починає працювати поштова служба	“Шематизм 1835”
1844-1880	Документально підтверджений період роботи у гримайлівському поштовому відділенні Юзефа Бауера	“Шематизм 1845”; “Шематизм 1880”
1837	У Гримайлові відкрито цукроварню	“Історія міст і сіл Української РСР. Тернопільська область”
приблизно 1840	А.Нікорович перебудовує замок на житловий палац	О.Чоловські, Б.Януш; Г.Полачкунна; Є.Волянські; Г.Ронковські
1841, листопад - 1887, листопад	Юзеф Зіолецькі – настоятель Гримайлівської католицької парафії	Католицька “Метрична книга народжень, шлюбів, померлих 1841-1842”; Католицька “Метрична книга померлих 1858-1912”
1843	Населення Гримайлова становить 3110 чол.	“Річник справ суспільних і господарських”
1846	А.Нікорович передає управління тереном землевласнику з Вікна Івану Федорівичу і переїжджає у Львів	Р.Афтаназі
2 лютого 1845	Народився Іван Павлович Пулюй (1845-1918) – український та австро-угорський фізик і електротехнік, винахідник, організатор науки, громадський діяч	

5-6 травня 1847	У наслідок пожежі в Гримайлові згоріло 16 хат, у ніч з 8 на 9 – ще одна.	“Газета Львівська” №65, 08.06.1847.
кінець серпня - листопад 1848	Епідемія холери в Гримайлові і Гримайлівщині	Католицька “Метрична книга народжень, шлюбів, померлих 1848-1849”
1850	Після адміністративної реформи Гримайлів стає центром повіту	“Королівство Галіції і Лодомерії”
26 травня 1851	У Гримайлові перебував католицький архієпископ Лукаш Баранецький	Католицька “Метрична книга народжень, шлюбів, померлих 1850-1851”
1851	У Гримайлові народився Броніслав Бауер – львівський архітектор, автор проектів багатьох громадських споруд у Львові	Вікіпедія – “Bronisław Bauer”
1851	Населення Гримайлова становить 3347 чол.	“Річник справ суспільних і господарських”
16 лютого 1852	Помер А.Нікорович, право власності на Гримайлів переходить до його сина Кароля	Є.Волянські; П.Пінінські
1855	Кароль Нікорович обмінюється з чоловіком сестри Юлії Леонардом Пінінські маєтками; Леонард Пінінські стає дідичем Гримайлова	Є.Волянські
липень 1855 – травень 1867	Юзеф Лавровський – парох греко-католицької парафії Гримайлівщини	Католицька “Метрична книга народжень, шлюбів, померлих 1854-1855”; Греко-католицька “Метрична книга померлих 1866-1938”
1857	Перший перепис населення Гримайлова (з Підліссям та Мазурівкою) – 4744 чол.	С.Кломм
початок 1860-х рр.	У Гримайлові з'явилися перші документально зареєстровані фірми	“Довідник Бродівського торгового району за роки 1863-1865”
1861	Гримайлівський міщанин Антін Рогальський став депутатом Галицького Крайового Сейму, перемігши на об'єднаному виборчому окрузі Скалат-Гримайлів	“Стенографічні звіти засідань Галицького Сейму 15-26.04.1861”
1862	У ніч з 5 на 6 січня пожежа у Гримайлові знищила і пошкодила 33 хати	А.Шнайдер
1864	Леонард Пінінські будує у містечку паровий млин – один із перших млинів такого типу у Східній Галичині	Є.Волянські
вересень - листопад 1866	Спалах епідемії холери в Гримайлові	Є.Волянські; метричні книги церкви і костьолу
1867	В результаті адміністративної реформи Гримайлів втрачає статус повітового центра	Є.Волянські

11 червня 1868	Запровадження і початок діяльності у Гримайлові повітового суду	“Газета Львівська” №138, 17.06.1868; “Газета Львівська” №294, 22.12.1868;
21 червня 1869	У Гримайлові побував львівський католицький архієпископ Францішек Ксаверій Вєшхлейські	Католицька “Метрична книга померлих 1858-1912”
перепис 1870	Населення Гримайлова з Мазурівкою, Підліссям, Замуржям та Контем складає 3995 чол.	К.Ожеховські
1871	Із села Іванівка до Гримайлова перенесено кляштор монахинь-філіціянок, які патрунували тут школу для дівчат	“Словник географічний”; Г.Ронковські
з грудня 1871	Олександр Ганкевич – парох греко-католицької парафії Гримайлівщини	Греко-католицька “Метрична книга померлих 1866-1938”
1872-1914	Документально підтверджений період роботи вчителем у гримайлівській школі Станіслава Гулевича	Католицька “Метрична книга народжень і шлюбів 1859-1944”; “Шематизм 1914”
1875	Перше повідомлення про перебування у Гримайлові фінансової установи – каси Галицького селянського кредитного закладу (Львів)	“Галичанин: загальний календар на рік Божий 1876”
1875	У Гримайлові починає працювати телеграфна служба	“Шематизм 1875”
1875	Гримайлівську народну школу реорганізовано у 2-класову	“Шематизм 1875”
12 липня 1877	Перебування у Гримайлові цісарського Намісника Галиції і Лодомерії Альфреда Потоцького	“Газета Львівська” №170, 16.07.1877
1880	Населення Гримайлова складає 4329 чол., у тому числі 2931 євреїв	Б.Васютинські
1883	Вперше перед урядом піднімається питання про будівництво залізниці у напрямку на Гримайлів	“Ухвали Галицького Сейму, 1883”
6 травня 1884	У Гримайлові зареєстроване Кредитне товариство для торгівлі і виробництва	“Статистика товариств заробіткових за 1901 рік”
1884	За ініціативи священника Олександра Ганкевича заснована “Руська читальня”	І.Крип'якевич, Г.Олійник
18 липня 1886	У Відні помер граф Леонард Пінінські. Похований у Гримайлові. Станіслав і Леон Пінінські – співвласники Гримайлова та Іванівки	“Генеалогія титулованих польських родин”; Сайт “Descendants of Charles Edward Stuart”; Є.Волянські
1886	Населення Гримайлова 4402 чол.	“Додатки до стенографічних звітів 1886/7”, “Звіт Крайового Відділу 19 листопада 1886”
1886	Закінчено будівництво дороги Гримайлів – Товсте	“Додатки до стенографічних звітів 1886/7”, “Звіт Крайового Відділу за час від 1 липня 1885 р. до кінця червня 1886 р.”
5 грудня 1887	Помер ксьондз-пробоц Юзеф Зіолецкі, який протягом понад 45 років служив настоятелем католицької парафії Гримайлівщини	Католицька “Метрична книга померлих 1858-1912”

1888-1924	Олександр Валента – ксьондз у Гримайлові	Тад.Цейнова
1890	Населення Гримайлова 4472 чол., з них 2977 євреїв	Б.Васютинські
1891	Архівні документи та книги, що знаходилися (зберігалися) у Гримайлівській гміні, з метою їх надійного збереження, рішенням крайової адміністрації передані у Львівську дирекцією Крайового архіву міських і земських актів	“Додатки до стенографічних звітів 1892”, “Звіт Крайового Відділу за час від 1 липня 1890 р. до 31 жовтня 1891 р.”
друге півріччя 1891	У Гримайлові (також в Скалаті, Хоросткові, Копичинцях, Гусятині, Чорткові, Заліщиках) ставить вистави Український театр Товариства “Руська бесіда” під керівництвом Івана Біберовича	“Додатки до стенографічних звітів 1892/3”, “Звіт з діяльності III департаменту Крайового Відділу за час від 1 жовтня 1891 р. до кінця грудня 1892 р.”
14 листопада 1891	Помер парох греко-католицької парафії Олександр Ганкевич, призначено Корнила Малишевського	Греко-католицька “Метрична книга померлих 1866-1938”
1892	Початок будівництва дороги через Глібів, Пізнанку Гетьманську на Ілавче і до Теребовлі	С.Кломм
1 вересня 1892	З Товсте до Гримайлова перенесено училище з будівництва возів і ковальства	“Додатки до стенографічних звітів 1895/6”, “Звіт про стан професійних шкіл краю ”
17 серпня 1895	Розпорядженням Крайового відділу Гримайлівська школа колісництва і ковальства визнана закладом під опікою адміністрації Галиції і отримала свій Статут	Там само
лютий-квітень 1895	Крайовий сейм та Цісарське Міністерство торгівлі визначилося з напрямком залізничного шляху Великі Бірки – Гримайлів	“Додатки до стенографічних звітів 1895/6”, “Звіт Крайового Відділу з діяльності IV департаменту щодо залізниць за час від 15.12.1894 до 25.11.1895”
серпня 1895	Крайовим відділом розпочато роботи по складанню докладних проектів будівництва залізниці	Там само
друга половина 1895	Проведення робіт на ґрунті щодо узгодження проекту залізниці	Там само
1895	2-класова школа реорганізована у 4-класову	“Історія міст і сіл УРСР. Тернопільська область”
24 листопада 1895	У Гримайлові заснована читальня товариства “Просвіта”	І.Крип’якевич, Г.Олійник
23 березня 1896	Концесія на будівництво залізниці Вел. Бірки – Гримайлів отримала цісарський дозвіл	“Додатки до стенографічних звітів 1896/7”, “Звіт з діяльності IV департаменту щодо залізниць за час від 26.11.1895 до 18.11.1896”

8 червня 1896	Намісництво Галіції отримало від цісарського Міністерства залізниць згоду на будівництво залізниці	Там само
8 жовтня 1896	Затверджено проект будівництва у Гримайлові залізничної станції	Там само
12 серпня 1897	Урочисте відкриття залізниці Вел. Бірки – Гримайлів	“Кур’єр Варшавський” №222, 13.08.1897; “Газета Львівська” №184, 14.08.1897
31 березня □ 1898	Цісарським указом Леон Пінінські призначений намісником Галіції, Лодомерії і Вел. кн. Краківського. На цій посаді він буде знаходитися до 8 травня 1903 року	“Урядовий Денник” від 6 квітня 1898 р.; Є.Волянські
1898	Надання Леону Пінінському звання Почесного громадянина Гримайлова	“Газета Львівська” №99, 03.05.1898
26 травня 1898	За ініціативи гримайлівського ксьондза Олександра Валенти відкрито пам’ятник Адаму Міцкевичу на честь 100-річчя народження поета	Є.Волянські
30 листопада 1898	Директор Гримайлівської народної школи Станіслав Гулевич нагороджений цісарем Австро-Угорщини Срібним Хрестом Заслуги з короною	“Урядовий Денник” від 30 листопада 1898 р.
1900	Населення Гримайлова складає 4170 чол., з них 2700 євреїв	Б.Васютинські
1900	Школу поділено на чоловічу та жіночу	“Історія міст і сіл УРСР. Тернопільська область”
1901	Заснування міського парку на території, яку пожертвували графи Пінінські	Є.Волянські; С.Кломм
1901	Населення Гримайлова з Підліссям і Мазурівкою 5947 чол.	С.Кломм
26 вересня 1901	Перебування у Гримайлові митрополита УГКЦ Андрея Шептицького	“Газета Львівська” №221, 26.09.1901
8 січня 1902	Рішенням крайової шкільної Ради в гримайлівські школи введені посади вчителів римо-католицької та греко-католицької релігій	“Урядовий Денник” 8 січня 1902 р.
18 січня 1902	Внаслідок снігових заметів перервано залізничне сполучення на лінії Гримайлів – Вел. Бірки	“Кур’єр Варшавський” №19, 19.01.1902.
20 травня 1902	У присутності найвищих керівників Галіції на польському цвинтарі похований Олександр Пінінські – брат Намісника Леона Пінінського	“Газета Львівська” №114, 21.05.1902.
18 серпня 1902	Юлія, дочка Станіслава Пінінського, засновує в Гримайлові добродійну організацію “Патронаж Сестер Служниць”	Є.Волянські
1903	У Гримайлові створена секція польської просвітницької організації “Товариство Народної школи”	В.Т.Островські
1903-1905	Реконструкція гримайлівського костьолу	Є.Волянські; С.Кломм

1904	Населення Гримайлова з Замур'єм 4207 чол.	Я.Біго
24 вересня 1905	Освячення костьола після ремонту і реставрації архієпископом Юзефом Білчевським	Є.Волянські
1905	Перепідпорядкування Гримайлівської католицької парафії зі складу Теробовлянського деканату у Скалатський	Тад.Цейнова
1907	Створено Гримайлівський деканат Львівської греко-католицької архієпархії	“Шематизм на рок 1906” ; “Шематизм на рок 1907”
23 лютого 1909	Внаслідок снігових заметів перервано залізничне сполучення на лінії Гримайлів – Великі Бірки	“Газета Львівська” №42, 23.02.1909.
1910	Населення Гримайлова складає 3930 чол., з них 2435 євреїв	Б.Васютиньські
9 жовтня 1910	У Гримайлові відкрито і освячено будинок Дому Польського, де розмістилися польські товариства	Є.Волянські
1911	Помер Станіслав Піниньскі і залишив свою частку власності дочці Юлії	Є.Волянські
1911	Населення Гримайлова з Підліссям і Мазурівкою 5673 чол.	С.Кломм
1911	Урочисто відкрито новозбудований дім читальні товариства “Просвіта” (Український Дім)	І.Крип'якевич, Г.Олійник
1913	Населення Гримайлова нараховує 4200 мешканців, з них 670 поляків, 830 українців, 2700 євреїв	М.Орлович
18 червня 1913	Перебування у Гримайлові католицького єпископа Владислава Бандурського	Католицька “Метрична книга народжень 1898-1944”
23 січня 1914	Помер священик української церкви Корнило Малишевський	Греко-католицька “Метрична книга померлих 1866-1938”
1914-1920	У часи Першої світової війни пограбовано палац	Г.Ронковскі; О.Чоловскі, Б.Януш; “Путівник по Тернопільському воєводству”
21 серпня 1914	Гримайлів зайнятий російськими військами; у селищі розмістився штаб 8 армії ген. Брусилова	“Огляд кавалерійський”, №3, 1930; “Военно-исторический вестник”
1915	Російські військові підірвали паровий млин і пограбували містечко	Є.Волянські; “Щоденник Львівського гетто. Спогади рабина Давида Кахане”
27 жовтня 1915 р.	Кількагодинне перебування у Гримайлові російського царя Миколи II	“Маннергейм”
1916	Для забезпечення Брусилівського прориву (Перша світова війна) рейки та шпали з ділянки залізниці Великі Бірки – Гримайлів використали для будівництва залізниці Збараж – Шепетівка	Ю.Томін, Ю.Романишин, Р.Коритко, І.Паращак

листопад-грудень 1917	Російські війська відступили зі Скалатського і Гримайлівського теренів; Гримайлів зайнятий австрійськими військами	“Польський полонений”; “Земля Люблінська” №590, 24.11.1917; І. Крип’якевич, Г. Олійник
2 листопада 1918	У Гримайлові проголошено владу ЗУНР	І.Крип’якевич, Г.Олійник
грудень 1918	Гримайлів зайнятий польськими військами	“Кур’єр Варшавський” №350, 19.12.1918.
грудень 1918 - січень 1919	Поновлення влади ЗУНР	
6 червня 1919	Польські військові підрозділи зайняли Гримайлів	О.Дедик
13 червня 1919	У Гримайлів увійшли українські військові сили	О.Дедик
16 липня 1919	Гримайлів зайнятий польськими військами	“Газета Львівська” №163, 17.07.1919; С.Помараньскі
квітень 1920 - грудень 1943	Петро Процик – керівник греко-католицької парафії	Інститут Історії Церкви, Роман Скаун
25-26 липня 1920	Гримайлів зайнятий російськими більшовицькими військами	С.Помараньскі; І.Крип’якевич, Г.Олійник
30 серпня 1919	Шлюб Юлії Пініньської з графом Владиславом Волянським – останні власники гримайлівського палацу	Є.Волянські
26 липня - 21 вересня 1920	У Гримайлові проголошено владу Галицької Соціалістичної Радянської Республіки	“Державний архів Тернопільської області. Путівник”
18-19 вересня 1920	Українські військові підрозділи звільняють Гримайлів від військ більшовиків	С.Помараньскі; “Вивчення тактики з історії польських війн 1918-21. Том VI. Бій під Заслав’єм 23 вересня 1920”
1920	Шляхом жеребкування між Ю.Волянською та її стриєм Л.Пініньським Гримайлів відійшов до Волянських	Є.Волянські; Г.Ронковскі
з 23 грудня 1920	Гримайлів увійшов у склад Скалатського повіту Тернопільського воєводства II-ї Річі Посполитої	Вікіпедія – “Województwo Tarnopolskie”
на 30 вересня 1921	У Гримайлові 426 будинків і проживає 2748 чол.	Б.Васютиньскі; “Опис місцевостей Річі Посполитої”, 1923
1921	Населення Гримайлова з Замур’єм 3422 чол.	Сайт “Kworum”
1921	Населення Гримайлова з Підліссям та Мазурівкою 4255 чол.	С.Кломм
1921	Звільнення Владіслава Волянського з військової служби; сім’я Волянських переїжджає у Гримайлів	Є.Волянські
1923	У Гримайлові відкрито школу з викладанням на івриті	Сайт “Photo Hunt”

1920-1939	Гримайлів – містечко Скалатського повіту Тернопільського воєводства Польської республіки	Вікіпедія
13 березня 1924	В межі Гримайлова увійшло село Мазурівка	“Урядовий Денник Тернопільського воєводства” 01.04.1924
серпень 1924	У селищі відкрило свою філію товариство “Просвіта”	І.Крип’якевич, Г.Олійник
1925-1945	Ян Кручкевич – ксьондз у Гримайлові	Тад.Цейнова
лютий 1926	Урочисте відкриття відновленої залізниці	“Lech. Gazeta Gnieźnienska”
8 липня 1926	Перше післявоєнне українське політичне віче в Гримайлові, організоване партією УНДО	“Діло” №153, 15.07.1926.
27 лютого 1927	Заснування філії “Союза Українок” у Гримайлові	“Діло” №52, 09.03.1927.
1927	Закінчено ремонт пошкодженого у воєнні часи замку-палацу	Є.Волянські
березень 1928	Гримайлівське поштове відділення перейшло на цілодобовий графік роботи	“Тернопільський Денник воєводський” 01.04.1928
літо 1928	Художники Михайло Осінчук і Павло Ковжун у старовізантійському стилі оновили розпис церкви Покрови Пресвятої Богородиці	“Діло” №233, 18.10.1928.
1928	Владислав Волянські на правому березі ставу, замість зруйнованого у війні, збудував новий водно-турбінний млин	“Урядовий Денник Тернопільського воєводства” 01.11.1927.
1928	Населення Гримайлова 2748 мешканців	“Адресна книга Польщі (разом із Гданськом) для торгівлі, ремесел та землеробства”, 1928
січень-березень 1929	Неодноразове переривання залізничного сполучення з Тернополем через складні погодні умови	“Кур’єр Варшавський”, “Газета Львівська”
липень 1929	Внаслідок буревію і блискавки у Гримайлові згоріло три будинки, зруйновано 9 стодол, зірвано дах млину і пошкоджено дах палацу Волянських	“Газета Львівська” №162, 18.07.1929.
30 травня 1930	У Гримайлові побував львівський єпископ Франтішек Лісовскі і зупинявся в палаці Волянських	Католицька “Метрична книга народжень 1888-1944”
1931	Населення Гримайлова з Замур’єм 4794 чол.	Сайт “Kworum”; С.Кломм

1933	У Гримайлові народився професор Роман Шпорлюк – випускник Оксфордського та Стенфордського університетів, професор, доктор історичних наук, директор Українського наукового інституту Гарвардського університету (1996-2003), український та американський історик і політолог	Вікіпедія – “Роман Шпорлюк”
29 червня 1933	У Гримайлові перебував архієпископ Іван Бучко – помічник митрополита Андрея Шептицького	Греко-католицька “Метрична книга народжень Підлісся та Елеонорівка 1885-1943”
13 жовтня 1933	В склад Гримайлова увійшло село Підлісся	Розпорядження Міністра внутрішніх справ Польщі “Про зміну меж міста Гримайлів Скалатського повіту Тернопільського воєводства”
26 липня 1934	Створено Гримайлівську сільську гміну у складі сіл Білітівка, Буцики, Елеонорівка, Глібів, Лежанівка, Пізнанка Гнила та Пізнанка Гетьманська з розміщенням гмінної управи у Гримайлові; сам Гримайлів створив окрему міську гміну	Розпорядження Міністра внутрішніх справ Польщі “Про поділ Скалатського повіту Тернопільського воєводства на сільські гміни”; Польська Вікіпедія – “Grzymałów”
1934	Реставровано пам’ятник Адаму Міцкевичу	Вікіпедія – “Гримайлів”
літо 1935	Граф Волянські своїм коштом встановив електроустановку і забезпечив постачання електроенергії в межах міста	“Тернопільський Денник воєводський” 01.04.1935
1937	Населення Гримайлова з Підліссям та Мазурівкою складає 5070 чол.	С.Кломм
березень 1937	На виставці худоби в Кракові Гримайлів отримує 1-у нагороду	Є.Волянські, “Юлія з родини Пінинських”
23 березня 1937	Пожежа у Гримайлові: згоріло 25 житлових і господарських будинків, а також інвентар, збіжжя, домашня живність	“Діло” №66, 26.03.1937.
1938	Населення Гримайлова нараховує 4879 мешканців	Ю.Опацкі
1939	Гримайлівська католицька парафія (Гримайлів з Мазурівкою і Підліссям, Глібів, Вікно, Пізнанка Гетьманська, Пізнанка Гнила, Елеонорівка, Буцики) нараховує 6607 віруючих	Сайт “Historia Giebułtowa”
1 січня 1939	Серед мешканців Гримайлова 1.700 євреїв, 950 українців – греко-католиків, 850 українців католицького обряду, 800 поляків	“Щоденник Львівського гетто. Спогади рабина Давида Кахане” з посиланням на В.Кубійович
18.09.1939-06.07.1941	Радянська окупація Гримайлова	

25.9.1939; квітень 1940	У Гримайлові НКВС арештує Владислава Волянського, який гине у таборі в Києві	Є.Волянські
середина листопада 1939; травень 1940	Юлія Пінінська-Волянська з дітьми виїхала з Гримайлова у Львів	Є.Волянські
1 січня 1940	Створено Гримайлівський район	“Державний архів Тернопільської області. Путівник”
06.07.1941- 22.03.1944	Німецька окупація Гримайлова	
5-7 липня 1941	Масові вбивства єврейського населення	Польська Вікіпедія – “Grzymałów”; сайт “Wirtualny Sztetl”; ін.
серпень 1941 р.	У будинку єврейської школи окупаційною владою створено єврейській трудовий табір	“Примусова праця євреїв під час Холокосту в Україні (1941-1944)”; сайт “Еврейские местечки Украины”
жовтень-листопад 1942	Євреї з Гримайлова переводяться в табори Скалата та Вел.Глибочка; табір у Гримайлові ліквідовано	Сайти “Wirtualny Sztetl”, “Красилов еврейский”; Польська Вікіпедія – “Grzymałów”
січень 1940 - березень 1959	Гримайлів – районний центр Тернопільської області	Тернопільський енциклопедичний словник
1941-1944	Гримайлів позбавлений прав окремої міської гміни та приєднаний до об’єднаної сільської	Польська Вікіпедія – “Gmina Grzymałów”
березень 1943	У Гримайлові проживає приблизно 3000 осіб	“Каталог волостей і сіл Генерал-губернаторства на основі обліку населення на 1 березня 1943 року”
1956	Гримайлів отримує статус селища міського типу	Тернопільський енциклопедичний словник
1956	Встановлено пам’ятник Тарасу Шевченку	Вікіпедія – “Гримайлів”; Тернопільський енциклопедичний словник
березень 1959 - грудень 1962	Гримайлівський р-н ліквідовано, його територія передана Скалатському	Б.Мельничук, В.Уніят, Б.Хаварівський, В.Щавінський
грудень 1962 - січень 1965	Гримайлів у складі Підволочиського району	Б.Мельничук, В.Уніят, Б.Хаварівський, В.Щавінський
з січня 1965	Гримайлів переходить у склад Гусятинського району	Б.Мельничук, В.Уніят, Б.Хаварівський, В.Щавінський
3 липня 1975	У Варшаві померла Юлія Пінінська-Волянська	Є.Волянські

літо 1980	Знищено Гримайлівський парафіяльний костел	
1990	Насипана символічна могила Українським Січовим Стрільцям	Вікіпедія – “Гримайлів”; Б.Мельничук, В.Уніят, Б.Хаварівський, В.Щавінський
1995	Встановлено пам'ятну таблицю до 150-річчя від дня народження Івана Пулюя	Вікіпедія – “Гримайлів”; Б.Мельничук, В.Уніят, Б.Хаварівський
1996	Встановлено пам'ятник Івану Пулюю	Вікіпедія – “Гримайлів”; Б.Мельничук, В.Уніят, Б.Хаварівський, В.Щавінський
2004	Споруджено пам'ятник “Загиблим за Україну”	Б.Мельничук, В.Уніят, Б.Хаварівський, В.Щавінський
27 травня 2006	В Храбеліні (Chrabielin) біля Глубчиць (Głubczys) Опольського воєводства відбувся з'їзд колишніх гримайлівців, що після війни переїхали у Польщу, та їх нащадків	Є.Волянські
12 жовтня 2014	На місці знищеного костьолу відкрито каплицю Божої Матері	
грудень 2016	Гримайлів – центр Гримайлівської селищної громади, в яку також входять села Білинівка, Буцики, Лежанівка та Оленівка	
17 грудня 2018	У Варшаві померла дочка Юлії та Владислава Волянських Анна-Марія Коморніцка-Волянська, професор у галузі давньогрецької філології (27.09.1920 р.н.)	
17 липня 2020	Верховная Рада України прийняла постанову “Про створення і ліквідацію районів”, згідно якої Гримайлів, як адміністративний центр об'єднаної територіальної громади 12 сільських рад, увійшов у склад Чортківського району	

Гримайлів на Галицькому Поділлі.

Невідомі сторінки минулої історії.

З м і с т

До читача	3
Заснування	4
Фортеця і палац	17
<i>Ілюстрації до розділу</i>	32
<i>Клопотання адвоката Войтеха Маєра</i>	47
Костьол	50
<i>Ілюстрації до розділу</i>	60
<i>Клопотання ксьондза Валенти</i>	74
<i>Вищі релігійні ієрархи Галичини, які побували в Гримайлові</i>	76
<i>Печатки гримайлівських храмів</i>	81
<i>Священники 1762 року</i>	89
Мітинг 22 серпня 1926 року	93
17 вересня 1939 року	99
Липнева руйнація 1941 року	111
<i>Нова влада</i>	112
<i>Танк</i>	114
<i>Юденрат</i>	119
<i>Мартиролог</i>	125
<i>Ілюстрації до розділу</i>	129
Гримайлів в рішеннях адміністрації Тернопільського воєводства	135
Гримайлів і Гримайлівщина на сторінках газет	148
Засуджені і репресовані в 1939 - 1950 рр.	179
<i>Штафета Гріма</i>	188
<i>Доповідь начальника Гримайлівського відділу служби безпеки НКВС</i>	192
Народились у Гримайлові	193
Євгеніуш Шевчук, Юзеф Бернат, "Мої Креси" (2014)	197
Хронологія подій в історії Гримайлова	200

.....

Літературно-художнє видання

Пелюшенко Юрій Гаврилович

**Гримайлів на Галицькому Поділлі:
невідомі сторінки минулої історії**

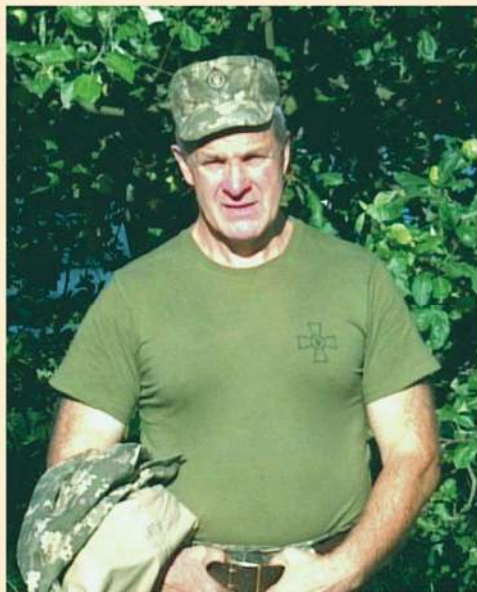
Формат 60×84/8. 19,59 ум. др. арк., 17,95 обл.-вид. арк. Тираж 20. Замовлення №19-795

Видавець і виготовлювач Редакція газети «Підручники і посібники».
46000, м. Тернопіль, вул. Поліська, 6а. Тел.: (0352) 43-15-15; 43-10-21.

Збут: pip.ternopil@ukr.net Редакція: editoria@i.ua

www.pp-books.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 4678 від 21.01.2014 р.

Юрій Пелюшенко народився 1962 р. в сім'ї офіцера-фронтовика. Його батько походив з Харківщини, мати — з гримайлівської української родини Горохівських і польської родини Затонських із гримайлівського Підлісся. Після закінчення середньої школи і військового інституту протягом 1983–2004 та 2015–2016 років проходив службу в радянській і українській армії. Зацікавленість військовою історією викликала інтерес до генеалогії своєї родини та історії місцевості предків. Ця книга — результат практичної реалізації цього інтересу. Вона є логічним продовженням і доповненням до видання 2019 року.

